

Central Asian Economic Review

Журнал Қазақстан Республикасының
Ақпарат және коммуникация
министрлігінде тіркелген

ISSN 2224 – 5561

№6 (129) 2019
1996 жылдан бастап
шыға бастады

Негізін қалаушы
«Нархоз Университеті» АҚ

«Нархоз Университеті» АҚ Central Asian Economic Review ғылыми-редакциялық кеңесі

Бас редактор

С.А. Святков — *э.э.д., профессор, «Нархоз Университеті» АҚ*

Редактордың орынбасары

С.С. Арыстанбаева — *э.э.д., профессор, «Нархоз Университеті» АҚ*

Редакциялық Алқа

А.А. Адамбекова	—	<i>э.э.д., профессор, «Нархоз Университеті» АҚ</i>
Л.М. Байтенова	—	<i>э.э.д., профессор «Нархоз Университеті» АҚ</i>
Ш.М. Қаңтарбаева	—	<i>э.э.д., профессор «Нархоз Университеті» АҚ</i>
А.М. Сейітқазиева	—	<i>э.э.д., профессор «Нархоз Университеті» АҚ</i>
Ж. Симанавичене	—	<i>э.э.д., профессор Mykolas Romeris Университеті, Вильнюс қаласы, Литва</i>
Ш.А. Смағұлова	—	<i>э.э.д., профессор «Нархоз Университеті» АҚ</i>
Ұ.А. Текенов	—	<i>э.э.д., профессор «Нархоз Университеті» АҚ</i>
С.Ы. Өмірзақов	—	<i>э.э.д., профессор «Нархоз Университеті» АҚ</i>
Е.А. Абенова	—	<i>п.э.к., доцент «Нархоз Университеті» АҚ</i>
А. Акимов	—	<i>PhD, Гриффит Университетінің профессоры, Брисбен қаласы, Австралия</i>
Л.Қ. Баймағамбетова	—	<i>э.э.к., профессор «Нархоз Университеті» АҚ</i>
Л.А. Байбөлекова	—	<i>э.э.к., «Нархоз Университеті» АҚ</i>
К. Браувайлер	—	<i>PhD, профессор, Қолданбалы зерттеулер университеті, Германия</i>
Ж.М. Дюсембекова	—	<i>э.э.к., «Нархоз Университеті» АҚ</i>
М.Ж. Жарылқасынова	—	<i>э.э.к., доцент «Нархоз Университеті» АҚ</i>
Р. Елшібаев	—	<i>э.э.к., доцент «Нархоз Университеті» АҚ</i>
Д. Ким	—	<i>PhD, профессор-зерттеуші «Нархоз Университеті» АҚ</i>
Т. Медени	—	<i>PhD, профессор Yildirim Beazit University, Анкара қаласы, Турция</i>
Е. Өскенбаев	—	<i>PhD, профессор-зерттеуші СДУ</i>
М.М. Рысқұлова	—	<i>э.э.к., доцент «Нархоз Университеті» АҚ</i>
А.Ж. Сарсенбаева	—	<i>«Фортуна Полиграф» баспасы ЖШС-нің бас директоры, журналдың жауапты редакторы</i>
А.К. Танкиева	—	<i>э.э.к., доцент «Нархоз Университеті» АҚ</i>
Н. Усенбаев	—	<i>PhD, профессор-зерттеуші «Нархоз Университеті» АҚ</i>

Central Asian Economic Review

Журнал зарегистрирован в
Министерстве информации и
коммуникаций Республики Казахстан

ISSN 2224 – 5561

№6 (129) 2019

Издается с 1996 года

Учредитель
АО «Университет Нархоз»

Редакционный совет Central Asian Economic Review АО «Университет Нархоз»

Главный редактор
С.А. Святков

д.э.н., профессор, АО «Университет Нархоз»

Заместитель редактора
С.С. Арыстанбаева

д.э.н., профессор, АО «Университет Нархоз»

Редакционная коллегия

А.А.Адамбекова	–	<i>д.э.н., профессор, АО «Университет Нархоз»</i>
Л.М.Байтенова	–	<i>д.э.н., профессор АО «Университет Нархоз»</i>
Ш.М.Кантарбаева	–	<i>д.э.н., профессор АО «Университет Нархоз»</i>
А.М.Сейткадиева	–	<i>д.э.н., профессор АО «Университет Нархоз»</i>
Ж. Симанавичене	–	<i>д.э.н., профессор Университета Mykolas Romeris г.Вильнюс, Литва</i>
Ш.А.Смагулова	–	<i>д.э.н., профессор АО «Университет Нархоз»</i>
У.А.Текенов	–	<i>д.э.н., профессор АО «Университет Нархоз»</i>
С.И.Умирзаков	–	<i>д.э.н., профессор АО «Университет Нархоз»</i>
Е.А.Абенова	–	<i>к.п.н., доцент АО «Университет Нархоз»</i>
А.Акимов	–	<i>PhD, профессор университета Гриффит, г.Брисбен, Австралия</i>
Л.К.Баймагамбетова	–	<i>к.э.н., профессор АО «Университет Нархоз»</i>
Л.А.Байбулекова	–	<i>к.э.н., АО «Университет Нархоз»</i>
К.Браувайлер	–	<i>PhD, профессор Университета прикладных исследований (Германия)</i>
Ж.М.Дюсембекова	–	<i>к.э.н., АО «Университет Нархоз»</i>
М.Ж.Жарылкасинова	–	<i>к.э.н., доцент АО «Университет Нархоз»</i>
Р.Елшибаев	–	<i>к.э.н., доцент АО «Университет Нархоз»</i>
Д.Ким	–	<i>PhD, профессор-исследователь АО «Университет Нархоз»</i>
Т.Медени	–	<i>PhD, профессор Yildirim Beazit University г. Анкара, Турция</i>
Е. Оскенбаев	–	<i>PhD, профессор-исследователь СДУ</i>
М.М.Рыскулова	–	<i>к.э.н., доцент АО «Университет Нархоз»</i>
А.Ж.Сарсенбаева	–	<i>ген.директор ТОО «Издательство «Фортуна Полиграф», ответственный редактор журнала</i>
А.К. Танкиева	–	<i>к.э.н., доцент АО «Университет Нархоз»</i>
Н.Усенбаев	–	<i>PhD, профессор-исследователь АО «Университет Нархоз»</i>

Central Asian Economic Review

This Journal is Registered in the Ministry
of Information and Communication of
The Republic of
Kazakhstan

ISSN 2224 – 5561

Volume 6 No. 129, 2019

*The journal has been published
since 1996*

The Founder
JSC «Narxoz University»

Editorial Board Central Asian Economic Review JSC «Narxoz University»

Chief Editor

S.A. Svyatov

Doctor of Economic Sciences, Professor, JSC «Narxoz University»

Deputy Editor

S.S. Arystanbayeva

Doctor of Economic Sciences, Professor, JSC «Narxoz University»

Editorial Board

A.A. Adambekova	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, JSC «Narxoz University»</i>
L.M. Baitenova	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, JSC «Narxoz University»</i>
Sh.M. Kantarbayeva	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, JSC «Narxoz University»</i>
A.M. Seitkazyeva	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, JSC «Narxoz University»</i>
Z. Simanaviciene	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, Mykolas Romeris University, Vilnius, Lithuania</i>
Sh.A. Smagulova	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, JSC «Narxoz University»</i>
U.A. Tekenov	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, JSC «Narxoz University»</i>
S.Y. Umirzakov	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, JSC «Narxoz University»</i>
E.A. Abenova	–	<i>Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, JSC «Narxoz University»</i>
A. Akimov	–	<i>PhD, Professor, Griffith University, Brisbane, Australia</i>
L.K. Baimagambetova	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, JSC «Narxoz University»</i>
L.A. Baibulekova	–	<i>Doctor of Economic Sciences, Professor, JSC «Narxoz University»</i>
C. Brauweiler	–	<i>PhD, Professor, University of Applied Sciences (Germany)</i>
Zh. M. Dyussembekova	–	<i>Candidate of Economic Sciences, JSC «Narxoz University»</i>
M.Zh. Zharylkasinova	–	<i>Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, JSC «Narxoz University»</i>
R. Elshibayev	–	<i>Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, JSC «Narxoz University»</i>
D. Kim	–	<i>Professor Researcher, JSC «Narxoz University»</i>
T. Medeni	–	<i>PhD, Professor, Yildirim Beyazit University, Ankara, Turkey</i>
E. Oskembayev	–	<i>Professor Researcher, JSC «Narxoz University»</i>
M.M. Ryskulova	–	<i>Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, JSC «Narxoz University»</i>
A.Zh. Sarsenbayeva	–	<i>Executive editor, Director of “Fortuna Polygraph” Publishing house</i>
A.K. Tankiyeva	–	<i>Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, JSC «Narxoz University»</i>
N. Usenbayev	–	<i>Professor Researcher, JSC «Narxoz University»</i>

МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ

МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ БИЗНЕС: БАСҚАРУ ТЕОРИЯСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ
ГОСУДАРСТВО И БИЗНЕС: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА УПРАВЛЕНИЯ

STATE EMPLOYMENT POLICY IN KAZAKHSTAN: CURRENT ISSUES AND DIRECTIONS OF ITS IMPLEMENTATION A. K. JUSSIBALIYEVA, G. T. KUNURKULZHAIEVA, A. A. ORYNBASSAROVA, G. I. AKHMETOVA, N. T. BAIKADAMOV	8
GOVERNMENT REGULATION AND MANAGEMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN KAZAKHSTAN K. BODAUKHAN, B. ZH. BOLATOVA, M. ZH. ZHARYLKASSINOVA, B. Z. ZHUMAGALIYEVA	21
BUILDING UP THE ENTREPRENEURIAL INTENTION CONSTRUCT AMONG FOREIGNERS IN KAZAKHSTAN YU TONGXIN, NADEEM KHALID, DEWAN MD ZAHURUL ISLAM, ASHFAQ AHMAD.....	31

ИННОВАЦИЯЛАР ЭКОНОМИКАСЫ
ЭКОНОМИКА ИННОВАЦИЙ

ТЕХНОПАРКТЕРДІҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ИНФРАҚҰРЫЛЫМДЫ ДАМУДАҒЫ РӨЛІ Г. Н. САНСЫЗБАЕВА, Л. Ж. АШИРБЕКОВА, Қ. Қ. ҚУСАИН	45
«ЖАСЫЛ» ҚҰРЫЛЫСТЫ ДАМУДЫҢ ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕСІ ЖӘНЕ ОНЫ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ПАЙДАЛАНУ Г. Н. ДУГАЛОВА	59
ФОРМИРОВАНИЕ КЛАСТЕРОВ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РЕГИОНАХ КАЗАХСТАНА: ОЦЕНКА И ОПРЕДЕЛЕНИЕ ВОЗМОЖНОСТЕЙ А. С. НУРБАЦИН, А. А. КИРЕЕВА.....	70

ӘЛЕУМЕТТІК ЭКОНОМИКА
СОЦИАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

ПЕРИОДИЗАЦИЯ СОЦИАЛЬНО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ КАК ИНСТРУМЕНТ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ А. Ж. ЯКУШЕВ, С. А. ФИЛИН, Э. Е. ЖУСИПОВА, Г. К. ИСАЕВА, М. У. ДАУРБАЕВА	85
SECURITY AND ACCESSIBILITY OF HOUSING IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: CURRENT STATE AND PROBLEM A. B. AZHIGUZHAYEVA, G. T. AKHMETOVA, A. T. TUGELBAYEVA, A. T. OMAROVA	95
IMPLEMENTATION TENDENCIES OF GENDER EQUALITY IN THE MODERN KAZAKHSTAN SOCIETY G. MUKHANOVA, ZH. NAZIKOVA, E. ZHOLANOV, Y. TOKAREVA.....	107
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН Г. Б. МОЛДАБЕКОВА, А. К. ОРАЗГАЛИЕВА, Б. М. ТАСКАРИНА, К. М. БАЛГИНОВА	117
ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННЫЕ ЗОНЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН КАК ПРИВЛЕКАТЕЛЬНЫЕ ТУРИСТСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ Г. У. МАКЕНОВА, М. К. ТУЛЕУБАЕВА, А. Ж. БАКТЯРОВА.....	133

**КӘСІПОРЫНДАРДЫ ДАМУ ТУ СТР АТЕГИЯ СЫ
СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ**

КӘСІПОРЫНДА КАПИТАЛДЫҢ ОҢТАЙЛЫ ҚҰРЫЛЫМЫНЫҢ ҮЛГІЛЕУ ЖҮЙЕСІН ҚОЛДАНУ Г. Т. КУНАФИНА, Л. И. СОРОКИНА, М. У. РАХИМБЕРДИНОВА	146
ҚҰРЫЛЫС САЛАСЫНЫҢ ӨРТҮРЛІ САТЫЛАРЫНДА БАСҚАРУ ЕСЕБІНІҢ МОДЕЛЬДЕРІН ҚОЛДАНУ ТӘЖІРИБЕСІ Н. С. НУРКАШЕВА, З. П. АЙДЫНОВ, А. З. НУРМАҒАМБЕТОВА, А. С. ДЖОНДЕЛЬБАЕВА, А. Т. АКИМБАЕВА	158
МАРКЕТИНГОВЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПОВЕДЕНИЯ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ ОРГАНИЧЕСКИХ РАСТИТЕЛЬНЫХ ЛЕКАРСТВ Н. А. АЛИЕВА.....	171

CONTENT

STATE AND BUSINESS: THEORY AND PRACTICE OF MANAGEMENT

STATE EMPLOYMENT POLICY IN KAZAKHSTAN: CURRENT ISSUES AND DIRECTIONS
OF ITS IMPLEMENTATION

**A. K. JUSSIBALIYEVA, G. T. KUNURKULZHAIEVA, A. A. ORYNBASSAROVA,
G. I. AKHMETOVA, N. T. BAIKADAMOV** 8

GOVERNMENT REGULATION AND MANAGEMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN KAZAKHSTAN

**K. BODAUKHAN, B. ZH. BOLATOVA, M. ZH. ZHARYLKASSINOVA,
B. Z. ZHUMAGALIYEVA** 21

BUILDING UP THE ENTREPRENEURIAL INTENTION CONSTRUCT AMONG FOREIGNERS
IN KAZAKHSTAN

YU TONGXIN, NADEEM KHALID, DEWAN MD ZAHURUL ISLAM, ASHFAQ AHMAD 31

INNOVATION ECONOMY

ROLE OF TECHNOPARKS IN INNOVATIVE INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT IN KAZAKHSTAN

G. SANSYZBAYEVA, L. ASHIRBEKOVA, K. KUSSAIN 45

GLOBAL EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF "GREEN" CONSTRUCTION
AND ITS USE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

G. N. DUGALOVA 59

FORMATION OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES CLUSTERS
IN THE REGIONS OF KAZAKHSTAN: EVALUATION AND IDENTIFICATION OF OPPORTUNITIES

A. NURBATSIN, A. KIREYEVA 70

SOCIAL ECONOMY

PERIODIZATION OF SOCIAL AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT OF HUMAN
CIVILIZATION AS A TOOL FOR PREDICTION OF SOCIOCULTURAL VALUES

AL. YAKUSHEV, S. FILIN, E. E. ZHUSSIPOVA, G. K. ISSAYEVA, M. U. DAURBAYEVA 85

SECURITY AND ACCESSIBILITY OF HOUSING IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN:
CURRENT STATE AND PROBLEM

A. B. AZHIGUZHAYEVA, G. T. AKHMETOVA, A. T. TUGELBAYEVA, A. T. OMAROVA 95

IMPLEMENTATION TENDENCIES OF GENDER EQUALITY IN THE MODERN
KAZAKHSTAN SOCIETY

G. MUKHANOVA, ZH. NAZIKOVA, E. ZHOLANOV, Y. TOKAREVA 107

IMPROVING THE SOCIAL SECURITY MANAGEMENT SYSTEM IN THE REPUBLIC
OF KAZAKHSTAN

G. MOLDABEKOVA, A. ORAZGALIYEVA, B. TASKARINA, K. BALGINOVA 117

TOURIST AND RECREATION ZONES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AS
ATTRACTIVE TOURIST DESTINATIONS

G. U. MAKENOVA, M. K. TULEUBAYEVA, A. ZH. BAKTIYAROVA 133

ENTERPRISE DEVELOPMENT STRATEGY

USING THE SYSTEM OF MODELING THE OPTIMAL CAPITAL STRUCTURE AT THE ENTERPRISE G. T. KUNAFINA, L. I. SOROKINA, M. U. RAKHIMBERDINOVA.....	146
THE PRACTICE OF APPLYING MANAGEMENT ACCOUNTING MODELS TO DIFFERENT STAGES OF CONSTRUCTION ACTIVITIES N. S. NURKASHEVA, Z. P. AIDYNOV, A. Z. NURMAGAMBETOVA, A. S. JONDELBAEVA, A. T. AKIMBAEVA	158
MARKETING RESEARCH OF ORGANIC HERBAL MEDICINES CONSUMERS' BEHAVIOR N. ALIYEVA	171

МРПТИ 06.77.64

JEL Classification: 21

**STATE EMPLOYMENT POLICY IN KAZAKHSTAN:
CURRENT ISSUES AND DIRECTIONS OF ITS IMPLEMENTATION**

**A. Jussibaliyeva ¹, G. Kunurkulzhaeva ², A. Orynassarova ³,
G. Akhmetova ⁴, N. Baikadamov ⁵**

¹S. Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Nur Sultan, the Republic of Kazakhstan

^{2,4}K. Zhubanov Aktobe Regional State University, Aktobe, the Republic of Kazakhstan

³Kazakhstan innovation academy, Semey, the Republic of Kazakhstan

⁵Academician Z. Aldamzhar Kostanay Social and Technical University, Kostanay,
the Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

Purpose of research. Study current issues and directions in the implementation of the state employment policy in Kazakhstan. The state employment policy is a qualitatively and quantitatively reasoned tool for regulating and predicting employment, employment and well-being not only in macro-regions, but also in the country as a whole, which determines its high relevance.

Methodology of research. Used methods of macroeconomic analysis of analytical data and statistical indicators, a systematic approach.

Originality/value. The research focus was concentrated on the study and analysis of implementation of state employment policy in the framework of ongoing state programs, actual problems of the labour market and the search their effective solution.

Findings. The formation of Kazakhstan's labor market model and the formation of its main parameters for the medium term until 2020 should take into account not only the current situation on the national labor market, but also the changed situation on the world labor market in the post-crisis period.

Keywords: state employment policy, labor market, employment, productive employment, unemployment, labor resources.

**ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ХАЛЫҚТЫ ЖҰМЫСПЕН ҚАМТУДЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК
САЯСАТЫ: ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР ЖӘНЕ ОНЫ
ІСКЕ АСЫРУ БАҒЫТТАРЫ**

**А.К. Джусибалиева ¹, Г.Т. Кунуркульжаева ², А.А. Орынбасарова ³,
Г.И. Ахметова ⁴, Н.Т. Байкадамов ⁵**

¹С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан Республикасы

^{2,4}Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе, Қазақстан Республикасы

³Қазақстан инновациялық академиясы, Семей, Қазақстан Республикасы

⁵Академик З. Алдамжар атындағы Қостанай әлеуметтік-техникалық университеті,
Қостанай, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеудің мақсаты. Қазақстанда жұмыспен қамтудың мемлекеттік саясатын іске асырудағы өзекті мәселелер мен бағыттарды зерттеу. Жұмыспен қамтудың мемлекеттік саясаты тек макроөңірлердің

ғана емес, бүкіл мемлекеттің деңгейінде жұмыспен қамтуды, жұмысқа орналастыруды реттеу мен болжаудың сапалы және сандық дәлелденген құралы.

Зерттеудің әдіснамасы. Макроэкономикалық талдау әдістері (аналитикалық деректер мен статистикалық көрсеткіштерді), жүйелік тәсіл әдісі қолданылды. Әдістемелік негізді халықты жұмыспен қамту саласындағы заңнамалық құжаттар және Статистика комитетінің деректері құрады.

Зерттеудің бірегейлігі /құндылығы. Зерттеу фокусы мемлекеттік бағдарламалар шеңберінде жұмыспен қамтудың мемлекеттік саясатын зерделеу мен іске асыруды талдауға, еңбек нарығының өзекті мәселелеріне және оларды тиімді шешуді іздеуге, нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау шараларын зерттеуге және талдауға бағытталды.

Зерттеу нәтижелері. Еңбек нарығының қазақстандық моделін қалыптастыру және 2020 жылға дейінгі орта мерзімді перспективаға негізгі параметрлерін қалыптастыру ұлттық еңбек нарығындағы қалыптасқан жағдайды ғана емес, дағдарыстан кейінгі кезеңдегі әлемдік еңбек нарығындағы өзгерген конъюнктурасын ескеруге тиіс.

Түйін сөздер: жұмыспен қамтудың мемлекеттік саясаты, еңбек нарығы, жұмыспен қамту, нәтижелі жұмыспен қамту, жұмыссыздық, еңбек ресурстары.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ И НАПРАВЛЕНИЯ ЕЕ РЕАЛИЗАЦИИ

А.К.Джусибалиева ¹, Г.Т.Кунуркульжаева ², А.А.Орынбасарова ³,
Г.И.Ахметова ⁴, Н.Т.Байкадамов ⁵

¹Казахский агротехнический университет имени С.Сейфуллина, Нур-Султан, Республика Казахстан

^{2,4}Актюбинский региональный государственный университет имени К.Жубанова, Актобе,
Республика Казахстан

³Казахстанская инновационная академия, Семей, Республика Казахстан

⁵Костанайский социально-технический университет имени академика З.Алдамжар,
Костанай, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования. Исследование актуальных вопросов и направлений в реализации государственной политики занятости в Казахстане. Государственная политика занятости – это качественно и количественно аргументированный инструмент регулирования и прогнозирования занятости, трудоустройства населения как макрорегионов, так и страны в целом.

Методология исследования. Использованы методы макроэкономического анализа (аналитических данных и статистических показателей), системный подход. Методологическую основу составили законодательные документы в области занятости населения и данные Комитета по статистике.

Оригинальность/ценность исследования. Исследовательский фокус был сосредоточен на изучении и анализе реализации государственной политики занятости в рамках реализуемых государственных программ, актуальных проблемах рынка труда и поисках их эффективного решения, мер государственной поддержки продуктивной занятости и массового предпринимательства.

Результаты исследования. Становление казахстанской модели рынка труда и формирование основных ее параметров на среднесрочную перспективу до 2020 года должны учитывать не только сложившуюся ситуацию на национальном рынке труда, но и изменившуюся конъюнктуру на мировом рынке труда в посткризисный период.

Ключевые слова: государственная политика занятости, рынок труда, занятость, продуктивная занятость, безработица, трудовые ресурсы.

INTRODUCTION

The relevance of the topic is determined by the fact that the sphere of employment and unemployment is a particularly important and multifaceted area of economic, social and socio-political life. The constant and large-scale regulation of employment and unemployment that exists in Kazakhstan determines many trends in this area, in particular, it affects the mobility of the labor force, employment opportunities, the scale and dynamics of unemployment and employment indicators. Unemployment is not just a lack of work, it is also a social disaster that has a strong and negative impact on people. Therefore, the study of the problem of employment and unemployment and the search for ways to solve them is not only important, but also a very relevant issue at the present stage.

A great contribution to the study of employment problems was made by the work of domestic scientists: Satybaldin A.A., Koshanov A.K., Mamyrov N.K., Kulekeev Zh.A., Kaliev S.A., Meldakhanova M.K., Sundetov Zh.S., Gaisina S.N., Chulanov Z.K., Mukhamediev B.M., Tulegenov M.S., Nurgalieva E.N. et al. In their works the analysis of the various elements and factors of the labor market, unemployment problems and ways of their solution, identify linkages and trends of labour market development, studied the issues of labour market regulation in general.

For example, in the collective monograph under the editorship of Academician of NAS RK A.A.Satybaldin the characteristic directions of the new economic policy of Kazakhstan, allowing to overcome the crisis and stabilize the economy of Kazakhstan and its sustainable development in the future. The Kazakhstan model of social and labor relations is considered from the point of view of research of problems and prospects of their solution in modern conditions.

For example, in a collective monograph edited by Academician of National Science Academy of the Republic of Kazakhstan A.A.Satybaldin, the characteristic directions of the new economic policy of Kazakhstan are given, allowing to overcome the crisis and stabilize the economy of Kazakhstan and ensure its sustainable development in the future. The Kazakhstan model of social and labor relations is considered from the point of view of research of problems and prospects of their solution in modern conditions of development of the labor market [1].

According to the doctor of Economics, Professor Meldakhanova M.K., it is necessary to create conditions for economic growth of the national economy on the basis of investment in a person and their qualifications, a balanced development of the labor market, determining the need for highly qualified personnel in the real sector of the economy, developing a state program to promote employment, forming long-term priorities for the creation and use of labor resources, taking into account world trends [2].

At the same time, it should be noted that the issues of state employment policy and the mechanism for implementing its tools require further study. For example, currently remain unexplored issues of regulation of employment in labour-abundant (south) and deficit (northern) regions of Kazakhstan, issues of voluntary resettlement of manpower, relevant questions are marginal unemployment, et al.

The article considers the main directions and measures of the state policy of employment in the Republic of Kazakhstan. The current state and current problems of the labor market are studied, the prospects for solving the problems of employment in the context of state programs of productive and rational employment implemented in the country are identified. The indicators of the labor market and population employment in Kazakhstan are analyzed, a macroeconomic analysis of the indicators of productive employment and unemployment in general is carried out. An urgent problem is unemployment among the rural population, including unemployment of rural youth. The main aspects of state regulation of labor resources are also considered, issues of regulation of labor surplus resources are addressed with the aim of solving the problems of labor market imbalance. Using the tools of macroeconomic regulation, the state is called upon to create favorable conditions for all citizens in the realization of their ability to work, to promote the professional mobility of the labor force, the formation of its high competitiveness, and also to minimize the socio-economic consequences of unemployment.

The most important priority of the state employment policy in the framework of the implementation of the Strategic Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2025 is the promotion of productive employment. In this direction, assistance will continue to be made to accelerate the productivity growth of existing labor resources by ensuring labor mobility of the workforce, maintaining a focus on supporting people

employed in low-productivity sectors, the informal sector of the economy and the unemployed, as well as improving labor market infrastructure.

THE MAIN PART OF THE STUDY

The issues of ensuring productive and rational employment, employment and solving the problems of marginal unemployment, rural unemployment, and informal employment are very relevant at the present time. Ensuring productive employment, employment and solving problems of youth, rural unemployment and other types of unemployment, solving issues of employment in the informal sector of the economy and underemployment are one of the important priorities of the state employment policy in Kazakhstan.

The essence of the research in this work is to determine the main directions in the implementation of the state employment policy in Kazakhstan based on state and government programs implemented in this area, as well as to identify current issues and problems in the field of employment and unemployment.

In accordance with the Strategic Plan for the Development of the Republic of Kazakhstan until 2025, approved by Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated February 15, 2018 No. 636, one of the most important reforms is New Human Capital. The essence of the reform - the development of human capital, which has high-quality and demanded skills of the 21st century, is a priority task on which the further growth of the economy of Kazakhstan will depend. It implies the competencies of the new time, which include a willingness to continuous learning and development of necessary skills. The potential of existing labor resources should be used more efficiently. The modernization of the economy and the concomitant movement of labor between enterprises, industries and settlements will require the creation of conditions for a smooth and flexible flow to more productive jobs, which will be realized through the development of labor mobility and labor market infrastructure [3].

In the ranking of the Global Competitiveness Index of the World Economic Forum in 2018, in terms of the component characterizing the state of labor relations, Kazakhstan rose to 30th place among 140 countries. The Kazakhstan model of regulation of labor relations is developing on the basis of ensuring a balance of interests of workers and employers, social dialogue.

In accordance with the legislation of the Republic of Kazakhstan, the state provides measures to promote employment, based on:

- 1) freedom of choice of occupation and work;
- 2) protection from any form of discrimination and equality of opportunity in obtaining a profession and work, choosing the conditions of employment and work;
- 3) social protection against unemployment.

The Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan (hereinafter referred to as the Ministry) is the state body of the Republic of Kazakhstan, which manages the social and labor sphere, as well as in the field of population migration within the competence. The mission of the Ministry is to help improve the level and quality of life of the population through the provision of constitutional guarantees and citizens' rights in the fields of labor, employment, migration and social security. The Ministry implements a unified state policy and state programs in the field of labor and population employment [4].

In accordance with the Law of the Republic of Kazakhstan dated April 6, 2016 No. 482-V "On the employment of the population" (with amendments and additions as of April 3, 2019), the state policy in the field of employment is aimed at ensuring full, productive and freely chosen employment and is implemented by: developing the workforce, increasing its mobility; ensuring equal opportunities regardless of nationality, gender, age, social status, political beliefs, attitude to religion and any other circumstances in the implementation of the right to freedom of labor and free choice of occupation and profession; supporting labor and entrepreneurial initiatives of citizens, promoting the development of their abilities for productive, creative work; implementation of measures conducive to the employment of persons experiencing difficulties in finding work and a number of other measures.

The authorized body for employment and local executive bodies, based on forecasts of the economic and social development of the country and regions, are developing measures of social protection against unemployment and ensuring employment, providing for:

- 1) conducting social vocational guidance;
- 2) labor mediation;
- 3) active measures to promote employment;
- 4) the provision of social assistance to the unemployed;
- 5) establishment of quotas for employment of certain categories of citizens;
- 6) facilitating voluntary resettlement to increase labor mobility;
- 7) the organization of special jobs for the employment of persons with disabilities;
- 8) community service [5].

The Government Program for the Development of Productive Employment and Mass Entrepreneurship for 2017-2021 is currently being actively implemented. "Enbek" (hereinafter referred to as the Program) is of great macroeconomic, strategic and socio-economic importance in the regulation of labor resources. The purpose of the program is to promote productive employment and the involvement of citizens in entrepreneurship. Within the framework of the "Enbek" Program, for the first half of 2019, 281 thousand people were covered by employment measures, of which 198 thousand were employed. Since the beginning of the Program, 314 billion tenge has been allocated (2017-2018 – 190 billion, 2019 – 124 billion), over two years more than 1.2 million people have become its participants, and 695 were employed for permanent jobs thousand people. In particular, it is planned to cover 53 thousand young people with free training in the framework of technical and vocational education; we will cover over 46 thousand citizens with short-term courses. More than 14 thousand participants will receive microloans and 35 thousand people will be sent for training on the "Bastau Business" project [6].

For the implementation of their own business, about 14 thousand participants, including from low-income and large families, will use free state grants. As part of the program, since 2017, 1.1 million people have been employed, of which 70% are employed in permanent jobs. The measures of the Program will be focused on final employment, the conditions and coverage of microcredit of the population will be expanded, the criteria for the participation of target categories for each measure of the Program will be specified. It should be noted that the expansion of labor rights and opportunities for persons with disabilities for Kazakhstan remains one of the priority tasks [7].

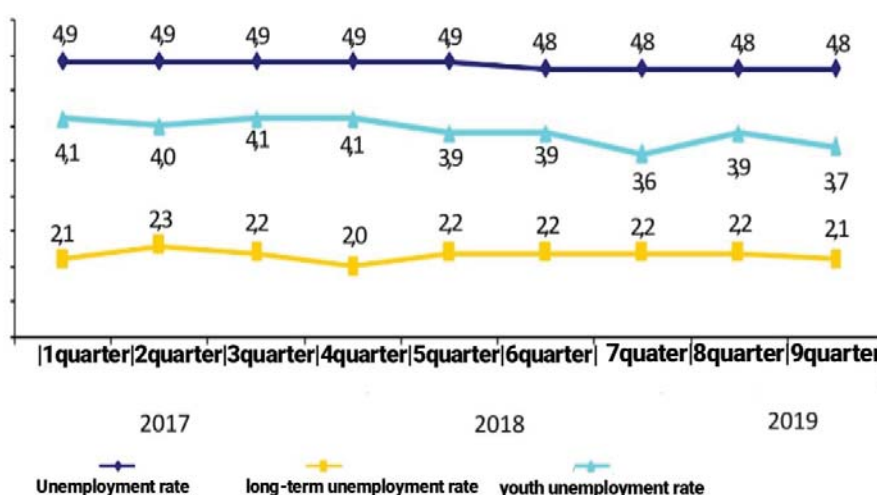

Figure 1 – Unemployment rate, in percent

Note – Compiled by the authors based on the source [8].

Analysis of the situation on the labor market of Kazakhstan in the II quarter of 2019. According to the Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan, the number of workers aged 15 years and older in the II quarter of 2019, according to the results of a sample survey of employment, amounted to 9.2 million people. 8.8 million people or 66.7% of the population aged 15 years and

over were employed in the economy of the republic. The employment rate for the population of 15 years of age and older was 66.7% and compared with the second quarter of 2018 decreased by 0.1%. The number of unemployed amounted to 441.8 thousand people (people aged 15 years and older who did not have a profitable occupation, were actively looking for him and were ready to start it), the unemployment rate was 4.8% (in the 2nd quarter of 2018 – 4.9%) (Figure1).

The share of men in the number of unemployed in the 2nd quarter of 2019 was 47.8% (211.0 thousand people), women – 52.2% (230.8 thousand people). In the total number of unemployed, the proportion of young people aged 15-28 years old was 18.4% or 81.1 thousand people. The level of youth unemployment at the age of 15-28 years old amounted to – 3.7%. The main indicators of the labor market are presented in table 1.

Table 1 – The main indicators of the labor market in the 2nd quarter of 2019

Key indicators	Total	including	
		Man	Women
Labor force, thousand people	9 204,7	4 752,7	4 452,0
The share of the workforce in the population aged 15 years and older, in percent	70,1	76,6	64,3
Employed population, thousand people	8 762,9	4 541,7	4 221,2
Employment rate, in percent:			
Population aged 15 and older	66,7	73,2	60,9
Labor force	95,2	95,6	94,8
Unemployed population, thousand people	441,8	211,0	230,8
Unemployment rate, in percent	4,8	4,4	5,2
Unemployed people aged 15-28, thousand people	81,1	35,9	45,2
The youth unemployment rate, in percent (aged 15-28 years) ¹⁾	3,7	3,1	4,5
Long-term unemployment rate, in percent	2,1	1,7	2,4
Persons not included in the workforce	3 929,5	1 455,3	2 474,2
Percentage of persons not included in the workforce in the population aged 15 and older, in percent	29,9	23,4	35,7
¹⁾ Age of reference to youth according To the law of the Republic of Kazakhstan "On state youth policy".			
Note – Source [8].			

In the II quarter of 2019, of the total employed population, 6.7 million people or 76.1% were employees; 1.5 million people are individual entrepreneurs; 2.9 thousand people – engaged in private practice; 7.2 thousand people – were founders (participants) of business partnerships and founders, shareholders (participants) of joint-stock companies, as well as members of production cooperatives; 541 thousand people are independent workers.

By types of economic activity, the largest number of jobs created falls on the wholesale and retail trade industry – 24.5 thousand, in construction – 18.2 thousand, in agriculture, forestry and fisheries – 17.0 thousand jobs. The largest number of jobs was created in Almaty (22,6 thousand), Almaty (17,1 thousand) and Mangistau (15,8 thousand) regions. The smallest number of jobs was created in Kyzylorda (5.6 thousand), Karaganda (6 thousand) and West Kazakhstan (6.5 thousand) regions [9].

The structure of the country's employed population by industry and field of activity is presented in table 2. As can be seen from the data in table 2, most of the employed population of Kazakhstan carried out their activities in such types of economic activities as trade (16.1%), agriculture (13.9%), industry (12.6%), education (12.6%).

At the same time, the main increase in the number of employed people in the 2nd quarter of 2019 compared to the 2nd quarter of 2018, occurred in the provision of accommodation and food services – 11.8%, other individual services – 10.5%, water supply and waste disposal – 9.2%, arts and entertainment – 7.2%. At the same time, there is a decrease in the number of people employed in such areas as: real estate transactions – 4.7%, information and communication – 2.4%, agriculture – 1.2%.

Table 2 – The structure of the employed population in the 2nd quarter of 2019

Key indicators	Total	Including	
		Man	Women
Employed population, total	8 762,9	4 541,7	4 221,2
Employees	6 672,5	3 451,1	3 221,4
Including employed:			
In the organisation	5 967,6	3 075,3	2 892,3
Individuals	517,6	249,7	267,9
In the peasant (farm) economy	157,1	110,3	46,8
Under a civil law contract for the provision of services mainly with one customer	30,2	15,8	14,4
Individual entrepreneur	1 539,4	817,8	721,6
Private practitioners	2,9	0,3	2,6
Individuals carrying out activities under a civil law contract for the provision of services mainly with customers	-	-	-
Individuals, who are founders (participants) of business partnerships and founders, shareholders of joint stock companies, as well as member of production cooperatives	7,2	4,9	2,3
Independent workers	541,0	267,7	273,3
Note – Compiled by the authors based on the source [8].			

The rural labor market is experiencing particular difficulties, which has features that complicate the achievement of balance and require consideration in the development of government measures for the employment and social protection of rural unemployed. In the course of the implementation of the Roadmap for formalizing and involving informally employed people in the country's economy, the Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan, as the Operator of the second direction of the "Enbek" Program, continues to engage the self-employed population and the unemployed in the status of personal subsidiary plots in productive activities and to the formal sector, by providing loans / microcredits to Program participants implementing or planning to implement business projects in rural areas are small cities. Promising employment models should be resistant to market conditions, provide rural incomes, professional growth, and most importantly – jobs. The effective use of labor potential as the main driving force of modern agrarian transformations and an objective factor in the sustainable development of agricultural production, along with the development of the rural social and labor sphere and working potential, are of particular importance in the field of rural population employment [10].

Currently continue to implement programs aimed at improving employment of population and prevention of unemployment, the promotion of productive employment, improving the quality of the workforce and protection of the national labour market. Among them, it is important to note the employment and retraining Strategy of the "Employment-2020" Program, aimed at ensuring employment, preventing a significant increase in unemployment, preserving and creating new jobs. The purpose of this Program is to increase the level of income of the population by promoting sustainable and productive employment.

This program should become the main tool for regulating the shortage of labor resources in the Northern regions of the country. To compare the socio-economic indicators of the labor market in the dynamics, we present the data of the indicator in the context of 2017 and 2018 (table 3).

In recent years, in the light of the state policy to provide the country's economy with personnel with technical education and to provide young people with the opportunity to receive free vocational education, the number of citizens with secondary vocational education has increased. Thus, according to the data for the second quarter of this year, in the context of the level of education, 41.1% (3,600.2 thousand people) and 37.6% (3,294.6 thousand) are employed with secondary vocational education.

In turn, 64% or 5,608 thousand people work in their specialty, and about 20.5% (1,796 thousand) do not work in their specialty. This fact testifies to the gradual interaction of the relevant ministries in the planning of the state order for the training of specialists. In the future, this indicator should grow with the introduction

of the National qualification system, which will contribute to the training of educational organizations of specialists with the level of knowledge corresponding to the requirements of employers [11].

Table 3 – Main socio-economic indicators of the labour market in the Kazakhstan

№	Key indicators of the labor market	2017	2018
1.	Labor force (age 15 and older)		
	thousand people	9027,4	9138,6
	as a percentage of the previous year	100,3	101,2
2.	Employed population		
	thousand people	8585,2	8695,0
	as a percentage of the previous year	100,4	101,3
3.	Hired employees		
	thousand people	6485,9	6612,5
	as a percentage of the previous year	102,3	102,0
4.	Self-employed employees		
	thousand people	2099,2	2082,5
	as a percentage of the previous year	95,0	99,3
5.	Unemployed population		
	thousand people	442,3	443,6
	as a percentage of the previous year	99,3	100,3
6.	Share of registered unemployed in the labour force, percentage ¹⁾	0,8	1,0
7.	Number of persons registered in employment agencies as unemployed, thousand people ¹⁾	70,3	91,6
8.	The unemployment rate, in percent	4,9	4,9
9.	Youth unemployment rate (15-24 years), percentage ²⁾	3,8	3,7
10.	The level of youth unemployment (15-28 years), in percent ³⁾	3,9	3,8
11.	Long-term unemployment rate, percentage	2,2	2,2
12.	Average monthly nominal salary of one employee, tenge ⁴⁾	150827	162673
13.	Index of nominal wages, as a percentage of the previous year ⁴⁾	105,5	107,9
14.	Real wage index, as a percentage of the previous year ⁴⁾	98,3	101,7

¹⁾ According to the Ministry of labor and social protection of the population of the Republic of Kazakhstan.
²⁾ Age of reference to youth according to the standards of the International labour organization.
³⁾ Age of reference to youth according To the law of the Republic of Kazakhstan "On state youth policy".
⁴⁾ Excluding small businesses engaged in entrepreneurial activities.
Note – Source [11].

According to the Data of the departments of coordination of employment and social programs of the regions of the Republic of Kazakhstan, Almaty and Nur-Sultan cities, 394 thousand citizens applied for employment in January-August 2019. As of September 1, 2019, 175.7 thousand people were registered with the employment authorities. With the assistance of the employment authorities, 299 thousand people or 75.9% of the total number of those who applied to the authorized bodies, of which:

- aimed at social jobs – 18.8 thousand unemployed citizens;
- aimed at the passage of youth practice – 26.5 thousand graduates of educational institutions;
- employed persons with disabilities – 9.6 thousand people;
- covered by public work – 68.9 thousand people;
- aimed at vocational training and advanced training – 32.5 thousand people [12].

As part of the implementation of the third direction "development of the labor market through the promotion of employment and mobility of labor resources" of the "Enbek" Program, social workplaces (CPM) are created to stimulate employers, where the state subsidizes 35% of employers' expenses, 65% is financed by the employer itself. For youth employment in the framework of the youth practice is implemented. Graduates of colleges and Universities for initial experience in employment centers are sent to youth practice. As of August 1, 2019, 87 thousand people were employed in subsidized jobs, including 17 thousand people in social jobs and youth practice – 15 young people, on public works – 55 thousand people. Also, to stimulate the mobility

of labor resources, measures of state support are provided for persons voluntarily resettled in the regions determined by the Government [9].

Kazakhstan is implementing the main recommendations of the OECD in the field of improving the National qualifications system, which ensures that the qualification of labor resources meets the needs of the labor market. Today, the necessary regulatory framework has been created, on the basis of the European qualification framework, the national qualifications framework has been adopted, which defines 8 levels of qualifications.

In Kazakhstan, the development of 480 new professional standards in 16 popular areas of the economy has begun. The created professional standards will cover the social sphere and the financial sector, medicine and tourism, trade and food industry, oil and gas and manufacturing industries, engineering and logistics, energy and agriculture, construction, housing and communal services, small business and other priority sectors. Work on developing and maintaining professional standards within the framework of the project "Development of labor skills and promote jobs" implemented by the Ministry of labour and social protection of population of Kazakhstan with the financial and technical support from the World Bank.

In General, the project plans to develop and approve 550 professional standards, with 70 of them already developed and partially approved. It should be noted that professional standards are an important component of the National qualifications system (NSC). Professional standards contribute to the formation of a balance in the labor market by establishing uniform requirements for both employees and employers, thereby ensuring transparent "rules of the game". By 2020, the Ministry will approve about 550 professional standards in all key sectors of the economy of Kazakhstan. New professional standards developed by modern methods within the framework of the project "development of labor skills and stimulation of jobs" will become a reliable guide for all participants of the labor market [12].

Currently, the Ministry of labor and social protection of Kazakhstan has implemented two specific projects on large-scale modernization of the labor market infrastructure. The first project is an Electronic labor exchange, which was introduced on January 1, 2018. The exchange is the first digital platform in the country, and the largest Bank of vacancies and resumes in Kazakhstan. All 203 state employment centers, 51 private agencies, 4 mass media and 7 online platforms are connected to it. Since the beginning of work, 985 thousand vacancies and 732 thousand resumes have been placed on the Electronic Exchange. More than 630 thousand citizens were employed with the help of this labor Exchange.

Further development of the exchange provides for the conclusion of electronic labor contracts on its basis. Also, the exchange will become a platform for professional training, where employers will be able to declare popular personnel, and educational organizations – about training courses.

The second project is the modernization of employment services. Under the new employment Law, all employment centers have switched to a new format of work. Now citizens are provided with a targeted approach based on mandatory skills diagnostics and individual employment plans. With employers, employment centers work as professional HR-services for recruitment. Self-service zones for employers and job seekers have been created [7].

Currently, there is a problem of unproductive employment in the labor market. In accordance with the Strategic map of key indicators of the labor market Of the Committee on statistics of the Republic of Kazakhstan, the share of unproductive employment in the context of regions of Kazakhstan is as follows (table 4).

Table 4 – The share of unproductive employment in regions of Kazakhstan(% of the total number of self-employed)

Insection	2017 year	2018 year
Republic of Kazakhstan	10,4	9,3
Akmola region	12,0	12,0
Aktobe region	10,8	10,5
Almaty region	14,5	13,9
Atyrau region	4,0	3,7
West Kazakhstan region	10,3	9,6
Zhambyl region	9,5	5,2

Karaganda region	21,4	18,3
Kostanai region	16,1	14,4
Kyzylorda region	12,4	11,0
Mangistau region	19,1	22,8
Pavlodar region	10,6	10,1
North Kazakhstan region	3,0	2,6
Turkestan region	-	6,4
East Kazakhstan region	16,6	11,3
Nur-Sultan	0,0	0,7
Almaty	8,3	6,3
Shymkent	-	2,3
Note – Source [13].		

In the implementation of the state employment policy in Kazakhstan, an important role is also played by the activities of JSC "Center for development of labor resources", whose mission is to help create conditions for the development of an effective labor market and improve the quality of labor resources in Kazakhstan. The main directions in the activities of the center for human resources development are as follows:

1. Formation as the primary source of information on the labor market, which involves the following types of work:

- Analysis of the state and development of the labor market;
- Formation and maintenance of the national database on employment and processing of information on the poverty database;
- Monitoring of measures of state regulation of the labor market;
- Development of the web portal "Work" and ensuring the functioning of web resources of the social and labor sphere;
- Determination of staffing needs;
- Introduction of a new classifier of occupations;
- Evaluation of educational institutions and centres providing professional training;
- Development and updating of a guide to professions.

2. Improving the efficiency of employment services includes:

- Determination of the effectiveness of employment centers;
- Introduction of common approaches to the activities of employment centers;
- Development of potential and competencies of employees of employment agencies.

3. Introduction and development of information systems of social and labor sphere, the directions of which are:

- Implementation and development of the unified information system of social and labor sphere (EIS STS);
- Integration of EIS STS with departmental information systems;
- Integration of EIS STS with information systems of state bodies;
- Development of the Information system "E-Halyk", et al.[13].

RESULTS OBTAINED (CONCLUSIONS)

The analysis of indicators and indicators of the labor market showed that due to the large number of living population, the maximum number of labor force falls on the Almaty region – 1,043 thousand people, the city of Almaty – 985 thousand people and the Turkestan region – 819 thousand people. In turn, due to the financial attractiveness in megacities and oil-producing regions, the number of labor force is growing. The largest annual growth was recorded in the Western regions (Mangistau region – 14.1%, Atyrau region – 6.2%), in the cities of Nur-Sultan – 6.6%, Shymkent – 4.2% and Almaty – 2.7%. At the same time, in some regions of the country there is a decrease in this indicator. For example, the decrease in the labor force in North Kazakhstan – 1.6%, Kyzylorda and Pavlodar regions – 0.9%. The main share of the labor force falls on the employed population, its number is 8,763 thousand people or 95.2%. In comparison with the 2nd quarter of 2018, there is an increase in the number of this category by 1.5%.

The largest number of employed population falls on Almaty region (995 thousand people), Almaty city (935 thousand) and Turkestan region (777 thousand), because in these regions the high number of the entire labor force. 7.0 million people had higher and secondary vocational (special) education, which is 79.9% of the employed population. The share of employed women with higher and secondary vocational education is higher compared to men by 6.6%. The main share of the employed population – 30.0% (2.6 million people) was persons aged 25-34 years. In order to ensure the systematization and accounting of created jobs, the Ministry of labor and social protection of the population of the Republic of Kazakhstan (hereinafter – the Ministry) on April 19, 2019 adopted the Rules for monitoring the creation of jobs by Central and local Executive bodies responsible for the implementation of state programs, providing information on the creation of jobs.

Examples of the relationship between the development of entrepreneurship and productive employment are the implementation of the program for the development of productive employment and mass entrepreneurship for 2017-2021 "Enbek" and the successful program "Business Road map-2020", which is being completed this year. The program also encourages territorial mobility of labor resources by facilitating voluntary relocation. Here are some statistics on the results of the program (table 5):

Table 5 – Indicators of implementation of the Program for the Development of Employment and Mass Entrepreneurship for 2017-2021

Indicator	Unit of measurement	2017	2018	2019
		January - December	January - December	January - June
1. The growth rate of the number of operating small and medium-sized enterprises (SMEs)	%	103,6	108,3	110,3
Indicator	Unit of measurement	2017	2018	2019
		IV quarter	IV quarter	I quarter
2. Unemployment rate, %	%	4,9	4,8	4,8
3. The share of labor resources with basic, secondary, general and primary education in the workforce, %	%	18,1	14,2	14,6
4. The proportion of unproductively employed in the self-employed population, %	%	12,4	9,1	9,3
Note – Compiled by the authors based on the source [8].				

In accordance with the analysis of stages, processes of implementation and current activities in the framework of the state program "Enbek", we identified the following strengths of the state employment policy that have scientific and practical significance:

- high priority in the activities of the Government and local Executive bodies of the Republic of Kazakhstan in promoting productive and rational employment;
- in the implementation of the state policy to promote employment, the availability of updated legal support;
- allocation of significant financial and material resources for the implementation of measures for the resettlement of the population from labor-surplus(southern) to labor-deficit (northern) regions of the country in order to promote employment;
- availability and improvement of institutional base, development of infrastructure of social and labor sphere;
- significant experience in the implementation of active measures to promote employment by the state;
- cooperation with international organizations and experts in the implementation of employment policy, as well as with representatives of social partners.

In accordance with the previously developed long-term demographic forecast, it is expected that by 2023 the population of working age in Kazakhstan as a whole will amount to 11 million 417 thousand people, and the labor force – 9 million 184 thousand people, which is 45.5 thousand people, or 0.5% more than in 2018. The number of employed people, in accordance with current trends in demand for labor, will reach the level of 8 million 767 thousand people by 2023, which is 71.6 thousand people, or 0.8% more than actually recorded in 2018. The unemployment rate is thus estimated in 2023 at 4.55%, which in absolute terms is 417.6 thousand

people. Thus, it is predicted that by 2023 the number of unemployed will decrease by 26 thousand people, or by 5.9% compared to 2018 [14].

The current situation in the country's labor market is characterized by relatively stable employment indicators and a fairly acceptable level of unemployment as a result of active state support. At the same time, there are some negative trends in the formation of demand and supply of labor.

Employment of the population is the most important direction of social and economic development of society, which combines the social and economic results of the functioning of the entire economic system. In addition, employment is a kind of indicator that allows you to judge the well-being of the country, the effectiveness of the chosen course of reforms, and their attractiveness to the population.

Increasing labor mobility and other active measures to promote employment is an important task of the state employment policy. In this direction, it is planned to implement a set of measures aimed at changing the structure of existing labor resources in favor of productive employment and the redistribution of labor resources in favor of more productive jobs. State measures will include ensuring professional and territorial labor mobility, supporting entrepreneurship, formalizing shadow employment, and other tools to create new opportunities in the labor market.

It should be noted that the competence of the workforce has significantly increased due to the implementation of state programs, large-scale modernization of the labor market infrastructure, vocational training and business development through the provision of micro-loans to the population.

Along with these areas, the development of labor market infrastructure and the implementation of active measures to stimulate employment should give impetus to the effective flow of labor and labor migration from labor-surplus to labor-deficit regions of Kazakhstan, as well as between sectors of the national economy. Ensuring decent working conditions while maintaining the flexibility of labor legislation is a priority for the state.

REFERENCES

1. Kazakhstan's model of social and labor relations: problems and prospects. Call.monograph. /Chulanova C, etc. Under the editorship of A.A. Satybaldin. Almaty: IE KN MES RK. 2017. - 452 p.
2. M.K. Meldakhanova, S.A. Kalieva. Employment of the population and factors of its provision in the Republic of Kazakhstan / Izvestiya NAS RK, no.2, 2014, pp. 34-35.
3. Strategic development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2025 / Strategies and Programs of the Republic of Kazakhstan / Official website of the President of the Republic of Kazakhstan - <http://www.akorda.kz>.
4. Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated February 18, 2017 No. 81 «Some issues of the Ministry of labor and social protection of the population of the Republic of Kazakhstan» - <http://www.enbek.gov.kz>.
5. The law of the Republic of Kazakhstan dated April 6, 2016 No. 482-V «On employment» (as amended as of 03.04.2019). - <http://online.zakon.kz>.
6. Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated November 13, 2018, No. 746 On approval of the State program for the development of productive employment and mass entrepreneurship for 2017-2021 «Enbek» (as amended as of 15.07.2019) - <http://online.zakon.kz>.
7. Report of the Minister of labor and social protection of the population of Kazakhstan B.M. Saparbayev at the plenary session «The Future of labor» XII AEF (May 16, 2019) - <http://www.enbek.gov.kz>.
8. Data of the official Internet resource of the Statistics Committee of the Ministry of national economy of Republic of Kazakhstan - <http://www.stat.gov.kz>.
9. Reference on social and labor issues (as of July 30, 2019). - <http://www.enbek.gov.kz>.
10. Aruzhan Jussibaliyeva, et al. Regulation of Labor-Surplus Resources within the Framework of State Employment Programs of the Republic of Kazakhstan: Experience of the Entrepreneurship Education. / Journal of Entrepreneurship Education, Volume 22, Issue 2, 2019, ISSN 1098-8394 (Scopus).
11. Main socio-economic indicators of the Republic of Kazakhstan // Statistics Committee of the Republic of Kazakhstan - <http://stat.gov.kz>.

12. Labor market in the 2nd quarter of 2019 / Publications / JSC «Center for development of labor resources» of the Ministry of labor and social protection of the population of Kazakhstan - <http://iac.enbek.kz>.
13. Strategic map of key labor market indicators // Statistics Committee of MNE RK – <http://stat.gov.kz>
14. Data of the official Internet resource of the Ministry of labor and social protection of the population of Kazakhstan - <http://www.enbek.gov.kz>.
15. Data of the official Internet resource of JSC «Center of development of labor resources». - <http://iac.enbek.kz>.
16. Demographic projection. Part 3. Long-term demographic Outlook. / Publications / JSC «center for human resources development». - <http://iac.enbek.kz>.

SUMMARY

The main purpose of the article was to study the directions and priorities in the implementation of the employment policy in Kazakhstan, macroeconomic analysis of indicators and indicators of the labor market, identification of current employment problems and opportunities, and ways to solve them within the framework of state programs of productive employment.

ТҮЙІНДЕМЕ

Мақаланың негізгі мақсаты Қазақстанда халықты жұмыспен қамту саясатын іске асырудағы бағыттар мен басымдықтарды зерттеу, еңбек нарығының индикаторлар және көрсеткіштерін макроэкономикалық талдау, жұмыспен қамтудың өзекті мәселелері мен мүмкіндіктерін, нәтижелі жұмыспен қамтудың мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде оларды шешу жолдарын анықтау болды.

РЕЗЮМЕ

Основной целью статьи было исследование направлений и приоритетов в реализации политики занятости населения в Казахстане, макроэкономический анализ индикаторов и показателей рынка труда, выявление актуальных проблем занятости и возможностей, путей их решения в рамках государственных программ продуктивной занятости.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Джусибалиева Аружан Казихановна – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Казахский агротехнический университет имени С.Сейфуллина, Нур Султан, Республика Казахстан, e-mail: d_aruzhan2011@mail.ru

Кунуркульжаева Гульнар Темиргалиевна – кандидат экономических наук, старший преподаватель, Актюбинский региональный государственный университет имени К.Жубанова, Актөбе, Республика Казахстан, e-mail: gtk63@mail.ru

Орынбасарова Айжан Абеухановна – доктор PhD, доцент, Казахстанская инновационная академия, Семей, Республика Казахстан, e-mail: oryn_a@mail.ru

Ахметова Гулистан Ивановна – кандидат экономических наук, старший преподаватель, Актюбинский региональный государственный университет имени К.Жубанова, Актөбе, Республика Казахстан, e-mail: asgudi@mail.ru.

Байкадамов Нуркен Турарович – кандидат экономических наук профессор, Костанайский социально-технический университет имени академика З.Алдамжар, Костанай, Республика Казахстан, e-mail: Nurken66kst@mail.ru

МРПТИ 06.56.31
JEL Classification: E2

**GOVERNMENT REGULATION AND MANAGEMENT
OF ENTREPRENEURSHIP IN KAZAKHSTAN**

**K. Bodaukhan¹, B. Zh. Bolatova², M. Zh. Zharylkassinova³,
B. Z. Zhumagaliyeva⁴**

¹Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Nur-Sultan, the Republic of Kazakhstan

²K. Zhubanov Aktobe Regional State University, Aktobe, the Republic of Kazakhstan

³Narxoz University, Almaty, the Republic of Kazakhstan

⁴Kazakh-Russian International University, Aktobe, the Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

Purpose of research. Study of current issues of state regulation and business management in Kazakhstan. Currently, the business sector is one of the most important, strategically important and priority sectors of the national economy.

Methodology. The article uses macroeconomic, statistical, and behavioral approaches. The article focuses on the study of the regulatory impact of the state on business, the principles and methods of state regulation of entrepreneurship, and the main priorities of state support for entrepreneurship.

Originality /value research. Is the identification of existing problems of small business in the Republic of Kazakhstan and the definition of possible solutions.

Research results. In modern conditions of dynamic development of small and medium-sized businesses, high business activity of economic entities, the state plays an important role in the regulation and management of business activities.

State regulation of business activity in modern conditions, active development of entrepreneurship is the basis of innovative and productive economic development.

Keywords: government, entrepreneurship, state administration, government regulation, regulatory impact, government support, employment.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КӘСІПкерлікті Мемлекеттік реттеу және басқару

К.Бодаухан¹, Б.Ж.Болатова², М.Ж.Жарылкасынова³, Б.З.Жумағалиева⁴

¹С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан,
Қазақстан Республикасы

²Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе,
Қазақстан Республикасы

³Нархоз университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

⁴Қазақ-Орыс Халықаралық университеті, Ақтөбе, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеудің мақсаты. Қазақстанда кәсіпкерлікті мемлекеттік реттеу мен басқарудың өзекті мәселелерін зерттеу. Қазіргі уақытта кәсіпкерлік саласы ұлттық экономиканың аса маңызды, стратегиялық маңызды және басым салаларының бірі болып табылады.

Зерттеу әдіснамасы. Жұмыста макроэкономикалық, статистикалық және мінез-құлық тәсілдері қолданылған. Мақалада бизнес пен кәсіпкерлікке мемлекеттің реттеушілік әсерін, кәсіпкерлікті мемле-

кеттік реттеудің қағидаттар мен әдістерін, кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдаудың негізгі басымдықтарын зерттеуге баса назар аударылды.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы. Бұл Қазақстан Республикасындағы шағын бизнестің қазіргі мәселелерін анықтау және оларды шешудің ықтимал жолдарын негіздеу.

Зерттеу нәтижелері. Шағын және орта кәсіпкерліктің серпінді дамуының қазіргі жағдайында, шаруашылық субъектілердің жоғары іскерлік белсенділік жағдайында, кәсіпкерлік қызметін реттеуде және басқаруда мемлекет маңызды, үлкен рөл атқарады.

Қазіргі жағдайда кәсіпкерлік қызметті мемлекеттік реттеу ерекше маңызға ие, жүргізілген әкімшілік реформалар кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру кезінде әкімшілік кедергілерді азайтуға бағытталса да, шаруашылық жүргізуші субъектілердің жұмыс істеуіне, қызмет атқаруына тікелей мемлекеттік ықпал етудің мәнін жете бағаламауға болмайды.

Кәсіпкерліктің белсенді және серпінді дамуы экономикалық дамуының инновациялық және нәтижелі өнімді сипаты үшін негізі болып табылады.

Түйін сөздер: мемлекет, кәсіпкерлік, мемлекеттік басқару, мемлекеттік реттеу, реттеуші ықпал, мемлекеттік қолдау, жұмыспен қамту.

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ И УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВОМ В КАЗАХСТАНЕ

К. Бодаухан¹, Б. Ж. Болатова², М. Ж. Жарылкасынова³, Б. З. Жумагалиева⁴

¹Казахский агротехнический университет имени С.Сейфуллина, Нур-Султан,
Республика Казахстан

²Актюбинский региональный государственный университет имени К.Жубанова,
Актобе, Республика Казахстан

³Университет Нархоз, Алматы, Республика Казахстан

⁴Казахско-Русский Международный университет, Актобе, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования. Изучение актуальных вопросов государственного регулирования и управления предпринимательством в Казахстане. В настоящее время сфера предпринимательства является одной из наиболее значимых, стратегически важных и приоритетных отраслей национальной экономики.

Методология исследования. В работе использованы макроэкономический, статистический и поведенческий подходы. Основное внимание в статье было уделено изучению регулирующего воздействия государства на бизнес и предпринимательство, принципов и методов государственного регулирования предпринимательства, основным приоритетам государственной поддержки предпринимательства.

Оригинальность/ценность исследования. Это выявление существующих проблем малого бизнеса в Республике Казахстан и определение возможных путей их решения.

Результаты исследования. В современных условиях динамичного развития малого и среднего предпринимательства, высокой деловой активности хозяйствующих субъектов государство играет важную роль в регулировании и управлении предпринимательской деятельностью.

Государственное регулирование предпринимательской деятельности в современных условиях приобретает особое значение, хотя проводимые административные реформы направлены на снижение административных барьеров при осуществлении предпринимательской деятельности, значения прямого государственного воздействия на функционирование хозяйствующих субъектов нельзя недооценивать.

Активное и динамичное развитие предпринимательства является основой для инновационного, продуктивного характера экономического развития.

Ключевые слова: государство, предпринимательство, государственное управление, государственное регулирование, регулирующее воздействие, государственная поддержка, занятость.

INTRODUCTION

The objectives of state regulation of business are to ensure the safety of goods, works, services for life and health of people produced and sold by an economic entity, protection of their legitimate interests, environmental protection, national security of the Republic of Kazakhstan, protection of property interests of the state. Code of the Republic of Kazakhstan dated October 29, 2015 №375-V SAM «Entrepreneurial code of the Republic of Kazakhstan» (ed. from 19.01.2009) defines the legal, economic and social conditions and guarantees ensuring the freedom of entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan, regulates public relations arising in connection with the interaction of business entities and the state, including state regulation and support of entrepreneurship [1].

THE MAIN PART OF THE STUDY

In developed industrial countries, the successful development, implementation and implementation of a balanced public policy were directly determined and depend on certain starting factors. The starting factors include, firstly, the manageability of the system of authorities, their efficiency and professionalism, secondly, the continuity of the political course of the top leadership of States, thirdly, the existence of a developed system of civil society institutions, fourth, an effective system of open accountability and control of the authorities, fifth, the lack of convergence of interests of big business and authorities in certain sectors of the economy.

On April 18, 2014 the Government of the Republic of Kazakhstan approved the Concept of state regulation of entrepreneurial activity until 2020 (hereinafter - the Concept). The period of birth in the country of civilized business and entrepreneurship can be called the 1997, when it was adopted the decree of the President of the country N.A. Nazarbayev «On priorities and regional programs of support and development of small entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan» dated 07.07.1997, No. 3589.

From that moment to the present time, the priority development of entrepreneurship is an important part of the economic policy of the state, most of the fundamental changes in society and is associated with the adoption of this Decree [2].

According to the statistics Committee of the Ministry of national economy of Kazakhstan, as of January 1, 2018, the number of operating small and medium-sized businesses (hereinafter – SMEs) amounted to 1146 thousand units.

The number of employees in SMEs as of January 1, 2018 amounted to 3190.1 thousand people. Output (goods and servants) SMEs in 2017. made 23241,1 billion. The main performance indicators of SMEs are presented in table 1.

Table 1 – Key performance indicators of SMEs in Kazakhstan

	2016 year	2017 year	2018 year
<i>The number of active subjects of small and medium-sized enterprises, thousand units</i>			
Just	1106,4	1146,0	1241,3
among them:			
- small and medium-sized enterprises	192,4	211,4	233,9
- individual entrepreneur	736,1	747,1	809,1
- peasant or farm	177,9	187,5	198,3
<i>Number of employees in small and medium-sized enterprises, thousand people</i>			
Just	3166,8	3190,1	3321,9
among them:			
- small and medium-sized enterprises	1602,2	1663,2	1726,2
- individual entrepreneur	1288,2	1240,9	1315,2
- in peasant or farm households	276,4	286,0	280,5
<i>Output of products by small and medium-sized businesses, billion tenge</i>			
Just	19609,0	23241,1	26473,1
among them:			
- small and medium-sized enterprises	17053,5	20533,9	23390,8
- individual entrepreneur	1511,7	1554,7	1765,0
- peasant or farm	1043,8	1152,5	1317,3
Note – Compiled by the authors based on the source [3].			

The indicators in table 1 show a positive trend in the number of employed persons in small and medium-sized enterprises, and an increase in the output of all types of SMEs.

According to the statistics Committee of the Republic of Kazakhstan, in 2018 the following picture is observed in the structure of the number of employed in SMEs by economic activities (all employed in SMEs – 100 %):

1. In wholesale and retail trade, in the field of repair of cars and motorcycles – 29,1 %.
2. In industries – 10,1 %.
3. In agriculture, forestry and fisheries – 13,1 %.
4. In the field of construction – 8,9 %.
5. In the field of real estate transactions – 5,6 %.
6. In the field of transport and storage – 5,6 %.
7. In the provision of other services – 27,6 %.

It is important to note that the share of employment in SMEs in the total number of employed in 2018 in Kazakhstan amounted to 37,6 %. This figure has increased by 9,8 % over the past 10 years.

The introduction of the Law «On state control and supervision in the Republic of Kazakhstan» in 2011, which establishes uniform principles for the implementation of control and Supervisory activities of state bodies, has become an important and significant reform in the field of state control and supervision of business entities in Kazakhstan. In 2012, a ban was introduced on scheduled inspections of small businesses within three years from the date of their state registration. It should be noted that in General, the result of the reforms was a significant reduction in the pressure of regulatory authorities on business and entrepreneurship. The law of the Republic of Kazakhstan «On private entrepreneurship» provides for the need to calculate the costs of private entrepreneurs in connection with the introduction of regulatory legal acts. There is a mechanism of legal monitoring of the existing normative legal acts [4].

In recent years, reforms have also been carried out in such areas as the opening of an enterprise, taxation, protection of investors. In particular, over the past period, amendments were made to the standards of state services for state registration and re-registration of legal entities, tax reporting forms were optimized. Recently, some elements of the analysis of the regulatory impact of the adopted regulatory legal acts have been introduced in Kazakhstan. Thus, in order to ensure the quality of the development of regulatory legal acts, assess their impact on the regulated sphere and reduce corruption risks, a methodology for assessing the socio-economic consequences of draft legislative acts was introduced, which is largely based on the model of regulatory impact analysis.

Regulatory instruments are means of influence with respect to business entities, including the forms and means of state regulation of entrepreneurship, provided for in article 81 of the Entrepreneurial Code. Regulatory impact analysis is an analytical procedure for comparing the benefits and costs of the regulatory instrument and related requirements, allowing to assess the achievement of the objectives of state regulation in the future. The purpose of the regulatory impact analysis is to improve the efficiency and effectiveness of public policy in terms of the use of specific regulatory instruments through the evaluation of alternative regulatory approaches to achieve certain goals or solve well-defined problems [1].

State regulation of entrepreneurship is carried out through the establishment by the state of requirements that are mandatory for business entities, including the use of regulatory instruments at the level of:

- 1) Laws of the Republic of Kazakhstan.
- 2) Decrees of the President of the Republic of Kazakhstan.
- 3) Regulatory resolutions of the Government of the Republic of Kazakhstan.
- 4) Regulatory legal orders of the Ministers of the Republic of Kazakhstan and other heads of Central state bodies and their departments.
- 5) Regulatory legal acts of the National Bank of the Republic of Kazakhstan.
- 6) Normative legal decisions of maslikhats, normative legal decisions Akimov, normative legal resolutions of akimats.

May 24, 2018 President of Kazakhstan N.A. Nazarbayev signed the Law «On amendments and additions to some legislative acts of Kazakhstan on improving the regulation of business activity», the President stressed

the special importance of the signed law. Speaking at the ceremony of public signing, the Head of state noted that during the years of independence Kazakhstan has created a strong institutional framework of the market economy. In addition, he spoke about the measures provided for in the Law on the frontal reduction of business costs and the exclusion of rules that prevent competition. At the end of the speech, the Head of state noted that the «Five social initiatives» being implemented today open wide opportunities for small and medium-sized businesses, and expressed confidence that the adoption of this Law will become a new serious incentive for strengthening business activity in the country for the prosperity of all people [5].

The national Chamber of Entrepreneurs of the Republic of Kazakhstan «Atameken» (hereinafter – NCE «Atameken») took a direct part in the development of the Law. NCE «Atameken» was created to strengthen the negotiating power of business with the Government of Kazakhstan and state bodies. The chamber of entrepreneurs represents the interests of small, medium and large businesses, covering all areas of business, including domestic and foreign trade.

The main task of NCE «Atameken» is to protect the rights and interests of business and ensure the broad coverage and involvement of all entrepreneurs in the process of formation of legislative and other regulatory rules of business. It should be noted that the national chamber supports the active involvement of Kazakhstan's business in the implementation of state programs, protects the interests of the business community in public authorities and local self-government, expands and strengthens ties with the business community in foreign countries, supports Kazakhstan's business in the framework of economic integration processes.

On October 8, 2013, regional Chambers of entrepreneurs (RCE) were established in 14 regional centers of Kazakhstan and the cities of Astana, Almaty. The objectives of the RCE are the growth and development of the business sector in each region of the country, providing institutional conditions for the interests of businessmen in the development and implementation of state policy in the field of entrepreneurship, improving the mechanisms of interaction between business and the administration of the region [6].

Consider what proposals NCE «Atameken» in the Law taken into account.

1. *Deregulation of business.* One of the main innovations of the law is the introduction of preventive control. According to its results, the businessman will be issued an order to eliminate violations without imposing an administrative penalty. It also provides for the reduction of control and Supervisory functions of state bodies. 20 areas of control are excluded from 114 due to duplication and lack of efficiency, 17 654 requirements for the inspection of business entities from 30497 are reduced. 108 out of 544 control and Supervisory functions of state bodies have been eliminated duplicated and unrelated to security risks to the state and the consumer. Terms of carrying out inspections on a special order and professional control with visit of the subject of the businessman – from 30 to 15 working days, and on unscheduled inspections – from 30 to 10 working days are reduced. In General, the measures taken to reform the state control and supervision will reduce the number of inspections by 2018 by 30 %, and by 2020 – by 10 %.

2. *Frontal reduction of all types of costs for business.* NCE «Atameken» prepared 71 recommendations to reduce costs for business. In addition, taking into account the proposals of business and government agencies, a preliminary list of measures, the implementation of which will reduce costs for business, namely:

- 1) Reduction or reduction of the cost of a number of paid services provided by quasi-public sector enterprises.
- 2) Reduction of rates of individual taxes and mandatory payments to the budget (fees).
- 3) Reduction of the gap between tariffs (prices) for legal entities and the population for regulated utilities.
- 4) Improvement of the procedure for issuing technical conditions for connection to regulated services of natural monopolies.
- 5) problems in the sphere of land relations are being Solved. The transparency of the process of granting land plots will be ensured, the duty of akimats to conduct auctions and the timing of the auction will be legally fixed, which minimizes corruption risks in this area.

3. *Reform of information tools.* One of the significant administrative barriers to the development of entrepreneurship is a large number of information tools, that is, the obligation of business to provide various kinds of reports, certificates and other information to state bodies and their subordinate organizations.

A detailed analysis of the legislation, which revealed a large number of duplicate information tools that are not used or used for purposes of state regulation. A primary list of information tools, consisting of more

than 1600, has been formed, for which a detailed analysis of each of them is currently being conducted for expediency. As a result, with the use of the guillotine tool in 2018, it was planned to reduce the number of information tools by 30 % and to consolidate their exhaustive list by law.

4. *Improvement of Kazakhstan's position in the world Bank's «DoingBusiness» ranking.* The new package provides for amendments to 9 indicators of the rating «DoingBusiness» («Opening of enterprises», «Ensuring the execution of contracts», «Obtaining a construction permit», «international trade», «Connection to the power supply system», «Protection of minority investors», «Resolution of insolvency», «Registration of property», «Obtaining loans») proposed 148 amendments to 7 codes and 20 Laws. In total, the 6 package of amendments proposes the implementation of 12 recommendations of international experts.

5. *Audit to identify anti-competitive rules.* The purpose of the audit is to improve the business climate in the country by creating favorable conditions for the development of healthy competition without the risk of harming the interests of society and national security.

6. *Increased responsibility of business.* NCE «Atameken» together with the Ministry of national economy of Kazakhstan and other state bodies carried out a lot of work on deregulation of business and cost reduction, the results of which were included in this bill. These measures are provided taking into account the risks of a possible increase in the number of violations by entrepreneurs, including deliberate violations of the law, reducing the quality of products. To exclude these points, proposals have been worked out to strengthen the responsibility of business [7].

RESEARCH RESULTS

In General, having analyzed the strengths and weaknesses of the system of public administration of entrepreneurship, we can say that the strengths of the current system of public administration and interaction in the triangle of interests of government, business and citizens in Kazakhstan include the following:

1) Relatively high level of professionalism of civil servants of the highest and middle level, high level of Executive discipline in the majority of state bodies. This state of Affairs is a consequence of the successful implementation of administrative reform in the Republic of Kazakhstan and management's attention to improving the skills of civil servants. Unlike other CIS countries, Kazakhstan has successfully implemented training programs for future civil servants, career in government continues to provide social benefits to highly educated and trained professionals.

2) Long-Term stability and predictability of the functioning of the system of public administration, the continuity of political and administrative management of public administration.

3) The Political will of the government to improve the business environment and investment attractiveness, declared plans to transfer the economy to an innovative path of development, a gradual departure from the resource model of economic development.

4) A Relatively high level of governance of the authorities, both at the Central and regional levels.

5) Positive experience of comprehensive reforms and implementation of state policies in the field of administrative management, automation, implementation of risk management systems in individual public authorities, inventory of licensing procedures and requirements.

The weaknesses of the system of interaction in the triangle of interests of government, business and citizens in Kazakhstan include:

1) Institutional weakness and the paucity of entrepreneurial and professional associations, associations of citizens for the protection of the rights of consumers, the underdevelopment of civil society institutions and, as a consequence, the lack of active dialogue between such associations and bodies of public administration;

2) Institutional interest of individual authorities in expanding their areas of regulation and control;

3) the Existence of a bundle of interests of big business and government representatives, both at the regional and in some national level bodies interested in preserving the current state of Affairs, including the preservation of a high level of monopolization of the economy. This interest in maintaining the status quo is due to the desire to prevent competition for business and not to destroy the often established corrupt ties.

4) Lack of awareness of citizens that the development of private enterprise and competition leads to better quality of goods and services, lower their prices, increase the number of jobs and wages.

5) the Lack of effective methods of monitoring the effectiveness of individual public authorities, the implementation of legislative requirements in terms of the ratio of achieving the stated goals and associated costs, the practice of independent research on public administration and regulation, as well as the implementation of public policies and their effectiveness.

6) Lack of regular open reporting of individual authorities to higher authorities on the results of their activities [2].

For the qualitative implementation of the policy it is necessary to clearly build its institutional part in accordance with the best international practices. In accordance with the recommendations of the world Bank, the requirements for the procedures of norm-setting regarding the adoption and revision of regulations, the issues of compliance with other procedures by public authorities in pursuance of this Concept assume the existence of a certain control mechanism. International practice shows that around the beginning of the 1980s, together with the development and implementation of new regulatory policy requirements and procedures, developed countries began to create so-called regulatory oversight structures.

For example, in the United States of America, the office of information and regulatory Affairs (US Office of Information and Regulatory Affairs) was established in the office of management and budget (Office of Management and Budget) in 1980. In 2005, the UK established the Directorate for better regulation (The Better Regulation Executive). The Advisory Board on administrative barriers of the Netherlands (Advies college Verminderende Administratieve Lasten) was established in 2000. The Swedish regulatory improvement Council (Regel radet) was established in 2008 and became operational in 2009. In Germany, the national Council for the control of norms (Nationaler Normenkontrollrat) was established in 2006. Similar tips also exist in Mexico, Australia, Japan. In some countries, regulatory oversight functions are performed by Ministerial departments.

For example, in Denmark it is the Department of regulation of the Ministry of Finance, in Finland it is the Bureau of legislative inspections of the Ministry of justice, in France it is the Service of quality and simplification of the Ministry of Finance. In Greece, Belgium, Ireland and Korea, these are the departments of the Prime Minister's office. In almost all countries of the Organization for Economic Cooperation and Development, except the United States of America, the conclusions of the regulatory oversight body are Advisory in nature [8].

In different countries, these bodies have subsequently evolved and adapted to effective synergies with public administration. Therefore, today, there are some differences both in the tasks assigned to these bodies, the functions that they perform, and their structure and place in the system of public administration.

The state policy in Kazakhstan with regard to the regulation of private entrepreneurship is aimed primarily at the formation of the middle class, through the development of small businesses, focused on the creation of new high-tech industries with the highest added value. To achieve this goal, as one of the stages of the strategy of industrial and innovative development of the Republic of Kazakhstan provides for the solution of the most important task – the development of business infrastructure. To enhance the interaction between the state and entrepreneurs, the decree of the President of the Republic of Kazakhstan of 9 April 2014 No. 791 in accordance with sub-paragraph 20) of article 44 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan established the Council of national investors under the President of the Republic of Kazakhstan.

The main tasks of the Council of national investors are:

1) Development of recommendations and proposals on improving the regulatory framework of the Republic of Kazakhstan on entrepreneurship; creating conditions that stimulate the development of a market economy and attract domestic investment in the economy.

2) Consolidation of activities of private business entities and their associations operating in the Republic of Kazakhstan.

3) Consideration and discussion of other important issues in the field of entrepreneurship and investment policy [9].

For the growth and development of entrepreneurship in Kazakhstan, the state has created a number of state institutions to support entrepreneurship. One of the main such institutions is JSC «entrepreneurship development Fund «Damu» (hereinafter – the Fund «Damu»), which was established on the basis of the decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated April 26, 1997 № 665 «On the establishment of the small business development Fund». Damu Fund has more than 20 years of experience in supporting small and

medium-sized businesses in Kazakhstan. Until 2010, most of the participants of the Damu Fund's programs received financial support under the programs of conditional placement of funds in second-tier banks.

The implementation of conditional placement programs has played an important role in reducing the overall level of interest rates on loans to small and medium-sized businesses. Damu Fund provides both financial and non-financial support to small and medium-sized businesses [10].

In modern conditions, in order to promote the development of business and entrepreneurship in Kazakhstan, special attention is paid to business education, entrepreneurial training, and especially state support for small and medium-sized businesses, including youth and women's entrepreneurship. To implement these priorities, a number of state programs are implemented in Kazakhstan:

1. The single Program of business support and development «business road map 2020» is a program of issuing state grants and loans, reducing loan payments, guaranteeing loans and training of entrepreneurs, aimed at supporting the development of small and medium-sized businesses in Kazakhstan. The goal of the program is to Ensure sustainable and balanced growth of regional entrepreneurship, as well as the maintenance of existing and the creation of new permanent jobs. Implementation period 2015-2019 [11].

2. The program of development of productive employment and mass entrepreneurship for 2017-2021 «Enbek», which aims to promote productive employment and involvement of citizens in entrepreneurship. The program «Enbek» has a great socio-economic importance in the state regulation of small business and entrepreneurship, in solving the problems of employment and unemployment in Kazakhstan [12]. Within the framework of the Program, territorial mobility of labor resources is stimulated through assistance in voluntary resettlement. Participants of the Program on voluntary resettlement to a new place of residence are citizens of the Republic of Kazakhstan, oralmans and members of their families

The target indicators of the «Enbek» Program are the following:

1. The unemployment rate as of 01.12.2018 is 4.9 % (in 2021 – no more than 4.8 %).
2. Share of the workforce with no education or only with a high school education 01.12.2018 – 27 % (in 2021 – not above 20 %).

3. The share of unproductive employment in the self-employed population on 01.12.2018 – 16 % (in 2021 – not more than 10 %).

4. The growth of the share of active subjects of small and average business in 01.12.2018 g – 1241 thousand SMEs (in 2021 – an increase of not less than 10 %) [13].

3. The program of development of single-industry towns for 2012-2020 is aimed at sustainable socio-economic development of single-industry towns in the medium and long term. One of the main directions of the program is «Diversification of the economy and the development of small and medium-sized businesses to ensure optimal employment structure of single-industry towns».

4. «Grant financing» program. State grants are provided to small businesses, including start-up young entrepreneurs, start-up entrepreneurs, as well as women, persons with disabilities and persons over 50 years of age, free of charge and irrevocable basis for the implementation of new business ideas in the priority sectors of the economy and manufacturing industry under the program. Under this program, state grants are provided without sectoral restrictions [10].

5. The program for the creation of Mobile BSC. Mobile BSCS (ICPC) are specially equipped buses that make trips to the countryside, which allows to cover information and consulting support for entrepreneurs in remote areas.

6. The program for the creation of business service Centers in regional centers. Business service centers – a full package of consulting services in the «one window», training, workshops and seminars on the most pressing issues of doing business [6].

Ensuring sustainable economic development of the country as a whole depends on the state and level of development of private entrepreneurship and, first of all, small and medium-sized businesses. It is this sector of the economy that has great potential to solve many problems affecting the economic growth of the state, such as underdeveloped competition, inefficient use of tangible and intangible resources, dependence of domestic demand on imports, unemployment, poverty and others. The role of small and medium-sized enterprises in the diversification of the economy and in achieving high rates of industrial development of production is important [14].

According to the Ministry of agriculture of the Republic of Kazakhstan, which is the responsible state body for the development and implementation of the second direction of the Program "Enbek", on the implementation of the Program at the end of October 2018, the following was noted: Within the second direction of the Program «Enbek», the Ministry through subsidiaries of the National Holding «KazAgro» is working to provide loans/micro-loans for the implementation of business projects in rural areas and small towns. For these purposes, in 2018, a budget loan in the amount of 44.7 billion tenge was allocated, including 13.9 billion tenge of additional funds allocated within the framework of the fourth initiative «Five social initiatives of the President». The budget loan is allocated to akimats of regions, which distribute them between JSC «agrarian credit organization» and JSC «Fund for financial support of agriculture». Loans are provided to the unemployed, self-employed, budding entrepreneurs, agricultural cooperatives, participants of anchor cooperation.

The Ministry of agriculture of Kazakhstan within the Framework Of the «Enbek» program participates in the implementation of the «Bastau Business» project on training business skills for start-UPS. Training in the basics of entrepreneurship is one of the objectives of the Program «Enbek» in accordance with the second direction of the Program «Development of mass entrepreneurship». Within the framework of this direction, training is provided on the basics of entrepreneurship under the project «Bastau Business». The operator for the implementation of the project «Bastau Business» is the Ministry of national economy of Kazakhstan.

The basics of entrepreneurship are taught to unemployed persons regardless of registration in Employment centers and self-employed persons with entrepreneurial potential, members of agricultural cooperatives, as well as living in rural settlements and small towns of Kazakhstan. For example, in 2017 the number of participants in the project «Bastau Business» was 15 thousand people. It should be noted that the participants of the Program who are trained in entrepreneurship under this project are provided with state support for tuition, scholarships and travel. Upon completion of training, participants receive certificates of completion of training in entrepreneurship and participation in training in this project [15].

CONCLUSION

State regulation of business activity along with investment policy, infrastructure and human capital development policy, credit and financial policy is part of the General policy of economic development of the state. Interaction between business entities and the state is aimed at creating favorable conditions for the development of entrepreneurship and society, stimulating entrepreneurial initiative in Kazakhstan.

For the development of entrepreneurship in Kazakhstan, the state has created a number of state institutions to support entrepreneurship. Special attention is paid by the state to the support of small and medium-sized businesses in various fields and sectors, especially in strategically important sectors of the national economy.

Much attention is now being paid to entrepreneurial learning. In order to support the further development of entrepreneurship, promote entrepreneurship education and state support for entrepreneurship, Kazakhstan is implementing various state programs, including programs and projects to support and develop youth and women's entrepreneurship.

REFERENCES

1. Kodeks Respubliki Kazakhstan ot 29 oktyabrya 2015 goda №375-VZRK «Predprinimatelskiy kodeks Respubliki Kazakhstan» (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 19.01.2019 g.).
2. Kontseptsiya gosudarstvennogo regulirovaniya predprinimatel'skoy deyatel'nosti do 2020 goda. Utverzhdena postanovleniyem Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 18 aprelya 2014 goda №380.
3. Booklet «Small and medium enterprises in the Republic of Kazakhstan», 2019. – URL: www.stat.gov.kz.
4. Dubrova N.B., Sarbasov B.A. Pravovyye osnovy gosudarstvennogo regulirovaniya predprinimatel'skoy deyatel'nosti v Respublike Kazakhstan. / Zhurnal «Aktualnyye problem gumanitarnykh i yestestvennykh nauk» / Nauchnoye izdatel'stvo «Institut strategicheskikh issledovaniy», 2017. – №3-2. – P.47-50.
5. Prezident podpisal popravki v zakonodatel'nyye akty RK po voprosam sovershenstvovaniya regulirovaniya predprinimatel'skoy deyatel'nosti, 24 maya 2018 g. / Setevoye izdaniye «Zakon.kz». – URL: <http://www.zakon.kz>.

6. Ofitsialnyy internet resours Natsionalnoy Palaty Predprinimateley «Atameken». – URL: <http://atameken.kz>.
7. Setevoye izdaniye «Zakon.kz». – URL: <http://zakon.kz>.
8. Chervova L.G., Bachurin A.A. Zarubezhnyy opyt regulirovaniya razvitiya predprinimatelskoy deyatel'nosti // Vestnik institute ekonomicheskikh issledovaniy, 2017.
9. Ofitsialnyy internet-resurs Prezidenta Respubliki Kazakhstan. – URL: <http://www.akorda.kz>.
10. Ofitsialnyy internet-resurs Fonda razvitiya predprinimatel'stva «Damu». – URL: <http://www.damu.kz>.
11. Yedinaya Programma podderzhki i razvitiya biznesa «Dorozhnaya karta biznesa 2020». – URL: <http://www.damu.kz>.
12. Programma razvitiya produktivnoy zanyatosti i massovogo predprinimatel'stva na 2017–2021 gg. «Enbek». – URL: <http://www.enbek.gov.kz>.
13. Aruzhan Jussibaliyeva i dr. Regulation of labor-surplus resources within the framework of state employment programs of the Republic of Kazakhstan / Journal of Entrepreneurship Education, 2019. – Vol. 22. – Issue 2. (1528-2651-22-2-321), Scopus.
14. Ofitsialnyy internet-resurs Ministerstva selskogo hozyajstva Respubliki Kazakhstan. – URL: <http://www.gov.kz>.
15. Kairat Bodaughan, Aruzhan Jussibaliyeva, Zhanerke Kochiigit. Actual Aspects of Population Migration from Labor Surplus to the Labor-Deficit Regions of Kazakhstan and State Regulation of Migration Processes / International Journal of Management and Business Research, 2018. – Vol. 8. – Issue 2. – P. 71-85, ISSN 2228-7019 (Scopus).

SUMMARY

The main purpose of the article is to analyze the current state of entrepreneurial activity in the Republic of Kazakhstan and identify the main problems affecting it. The work investigated the existing problems of small and medium businesses in the Republic of Kazakhstan and identified possible ways to solve them.

ТҮЙІНДЕМЕ

Мақаланың негізгі мақсаты ҚР-да кәсіпкерліктің қазіргі жай-күйін талдау және оған әсер ететін негізгі мәселелерді анықтау болып саналады. Жұмыста Қазақстан Республикасында шағын және орта бизнестің проблемалары зерттеліп және оларды шешу бағыттары берілді.

РЕЗЮМЕ

Основной целью статьи является анализ современного состояния предпринимательской деятельности в РК и выявление основных проблем, оказывающих влияние на нее. В работе были исследованы существующие проблемы малого и среднего бизнеса в Республике Казахстан и выявлены возможные пути их решения.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Бодаухан Кайрат – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Казахский агротехнический университет имени С.Сейфуллина, Нур-Султан, Республика Казахстан, e-mail: kairat_2208@mail.ru

Болатова Ботагоз Жумабековна – доктор PhD, старший преподаватель, Актюбинский региональный государственный университет имени К.Жубанова, Актөбе, Республика Казахстан.

Жарылқасинова Майра Жаксымуратовна – кандидат экономических наук, доцент, Университет Нархоз, Алматы, Республика Казахстан.

Жумағалиева Бахытгуль Зұлқарнаевна – кандидат экономических наук, доцент, Казахско-Русский Международный университет, Актөбе, Республика Казахстан.

МРПТИ 06.81.12

JEL Classification: M130

BUILDING UP THE ENTREPRENEURIAL INTENTION CONSTRUCT AMONG FOREIGNERS IN KAZAKHSTAN

Yu Tongxin¹, Nadeem Khalid² Dewan Md Zahurul Islam³, Ashfaq Ahmad⁴

^{1,2,3}KIMEP University, Almaty, the Republic of Kazakhstan

⁴University of Swat, Pakistan

ABSTRACT

Background. Entrepreneurship brings about innovation, economic development, social mobility, and job creation, therefore almost all governments prioritize it on their agenda [1]. Since the single best predictor of a business startup is entrepreneurial intention, hence investigating the influencing factors to intention can be viewed as the critical instrument to promote entrepreneurship [2]. Kazakhstan government has dedicated to the prosperity of entrepreneurship and SMEs as well, and among Central Asian countries, Kazakhstan accounts for more than 70% share of all attracted foreign direct investments (FDIs) in this region [3], thus foreign entrepreneurship in Kazakhstan has great potential to facilitate this country's economic growth and well-being.

Objectives. This research aims to suggest a conceptual entrepreneurial intention construct, which holds that there is positive and significant relationship between factors (entrepreneurial education, personality traits, and opportunity recognition) and entrepreneurial intentions among foreigners in Kazakhstan, and highlights the moderating role of government support. With the expected study findings, implications for the policy makers, academics, and potential foreign entrepreneurs will be recommended.

Methodology. This study further plans, applying quantitative and qualitative research method, to use a structured questionnaire to collect data from the foreigners who reside currently in major cities of Kazakhstan.

Keywords: entrepreneurship, entrepreneurial intentions, construct, government support, foreigners, Kazakhstan.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ШЕТЕЛДЕРДІҢ КӘСІПкерлік Қызметін жүргізу

Юй Тунсинь¹, Надим Халид², Деван Мд Захурул Ислам³, Ашфак Ахмад⁴

^{1,2,3}КИМЭП Университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

⁴Сват университеті, Пәкістан

АҢДАТПА

Зерттеу өзектілігі. Кәсіпкерлік инновацияларға, экономикалық дамуға, әлеуметтік ұтқырлыққа және жұмыс орындарын құруға алып келеді, сондықтан барлық дерлік үкіметтер күн тәртібінде бұған басымдық береді [1]. Кәсіпті бастаудың жалғыз алдын-ала болжаушысы кәсіпкерлік ниет болғандықтан, ниетті қозғайтын факторларды зерттеу кәсіпкерлікті алға жылжытудың маңызды құралы ретінде қарастырылуы мүмкін [2]. Сондай-ақ, Қазақстан үкіметі кәсіпкерлік пен шағын және орта бизнестің өркендеуіне өз үлесін қосты және Орталық Азия елдері арасында Қазақстан осы аймаққа тартылған тікелей шетелдік инвестициялардың (ТШИ) 70 % -дан астамын құрайды [3], сондықтан Қазақстандағы шетелдік бизнес осы елдің экономикалық дамуын және әл-ауқатын жақсартуға мүмкіндік беретін үлкен әлеует.

Зерттеудің мақсаты. Бұл зерттеу Қазақстандағы шетелдіктер арасында кәсіпкерлік факторлар (кәсіпкерлік білім, жеке қасиеттер мен мүмкіндіктерді тану) мен ниеттер арасында оң және маңызды байланыс бар деп тұжырымдайтын кәсіпкерлік ниеттердің тұжырымдамалық тұжырымдамасын ұсынуға бағытталған және мемлекеттік қолдаудың тежейтін рөлін баса көрсетеді. Зерттеудің күтілетін нәтижелеріне сүйене отырып, саясаткерлер, ғалымдар және әлеуетті шетелдік кәсіпкерлер үшін салдары ұсынылады.

Зерттеудің әдіснамасы. Зерттеу қазіргі уақытта Қазақстанның ірі қалаларында тұратын шетелдіктерден деректерді жинау үшін құрылымдалған сауалнаманы қолдана отырып, сандық және сапалық зерттеу әдістерін қолдануға негізделген.

Түйін сөздер: кәсіпкерлік, кәсіпкерлік ниет, құрылыс, мемлекеттік қолдау, шетелдіктер, Қазақстан.

ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОГО НАМЕРЕНИЯ СРЕДИ ИНОСТРАНЦЕВ В КАЗАХСТАНЕ

Юй Тунсинь¹, Надим Халид², Деван Мд Захурул Ислам³, Ашфак Ахмад⁴

^{1,2,3}Университет КИМЭП, Алматы, Республика Казахстан

⁴Университет Сват, Пакистан

АННОТАЦИЯ

Актуальность исследования. Предпринимательство приводит к инновациям, экономическому развитию, социальной мобильности и созданию рабочих мест, поэтому почти все правительства отдают приоритет этому в своей повестке дня [1]. Поскольку единственным лучшим предиктором запуска бизнеса является предпринимательское намерение, следовательно, исследование факторов, влияющих на намерение, можно рассматривать как важнейший инструмент для продвижения предпринимательства [2]. Правительство Казахстана также посвятило себя процветанию предпринимательства и МСП, и среди стран Центральной Азии на долю Казахстана приходится более 70 % всех привлеченных прямых иностранных инвестиций (ПИИ) в этом регионе [3], таким образом, иностранное предпринимательство в Казахстане имеет большой потенциал для содействия экономическому росту и благосостоянию этой страны.

Цель исследования. Данное исследование направлено на то, чтобы предложить концептуальную концепцию предпринимательских намерений, которая утверждает, что между факторами (предпринимательское образование, личностные качества и признание возможностей) и предпринимательскими намерениями среди иностранцев в Казахстане существует положительная и значимая связь, и подчеркивает сдерживающую роль государственной поддержки. С учетом ожидаемых результатов исследования будут рекомендованы последствия для политиков, ученых и потенциальных иностранных предпринимателей.

Методология исследования. Исследования основывались на применении количественного и качественного методов исследования, использовании структурированной анкеты для сбора данных от иностранцев, которые в настоящее время проживают в крупных городах Казахстана.

Ключевые слова: предпринимательство, предпринимательские намерения, конструкт, государственная поддержка, иностранцы, Казахстан.

INTRODUCTION

Entrepreneurship brings innovation, creates jobs and improves the country's economic development [4]. Neace [5] notices that «long-term success in economic development, particularly in developing economies, depends to a significant degree on a growing network of small entrepreneurial enterprises». Moreover, theoretical and empirical research has revealed that entrepreneurship is an essential booster to innovation and technological advancement, and a driving force of high productivity and ultimately of economic growth [6].

In this study, entrepreneurship is examined as it takes place in small and medium size enterprises (SMEs). Previous research has indicated that the two concepts- SMEs and entrepreneurship, are found to be closely interchangeable. As Wennekers and Thurik [7] note: «Small firms are the vehicle in which entrepreneurship thrives». SMEs and entrepreneurship are considered to be the forces of innovation and development.

It is a common sense that where there is a high birth of new businesses, such a region, or country stands to gain more. They would have employment generation foundation, expand productivity, explore local natural and human resources, and stimulate and transform indigenous technology. They would also diversify economic activities, create and distribute values, reduce poverty, and contribute to government revenues. Also, they would create capital, mobilize savings, and provide a platform for backward, forward, and inter-industry linkages [8]. Thus, the levels of entrepreneurial activities among different societies and nations might not always be the same considering the differences in their politico-economic contexts.

Entrepreneurship in the context of Kazakhstan

State of Entrepreneurship Development. Kazakhstan is one of successfully developing countries since independence in the post-Soviet era. The country has made great steps forward in the transformation from a Soviet-command economy into a market-based economy [9]. The development of SMEs and entrepreneurship has been a vigorous contributor to this progress [9, 10]. As it was stated by the first President of Kazakhstan- N. A. Nazarbayev, in order to increase the competitiveness of the national economy, the country has to increase competitiveness of Kazakhstani enterprises. Highly competitive Kazakhstani enterprises are significant to the success of Kazakhstan [11].

Worldwide statistics show that the contribution of SMEs to gross domestic product (GDP) in high-income countries accounts for more than 50 %, in middle-income economies the share of SMEs' output in GDP is 40%, and in low-income countries – more than 15 % [9]. According to the World Bank [12] ranking in 2012, Kazakhstan is classified as an upper middle-income economy with gross national income (GNI) per capita equal to USD 7,440.00. However, the share of SMEs in GDP of Kazakhstan is 20.2 % which is similar to the level of low-income countries. This indicates that there are some loopholes in the entrepreneurial ecosystem in Kazakhstan. Kazakhstan is still to a large extent dependent on the extraction and sale of natural resources. Nowadays, the Kazakhstani economy is mostly represented by oil and gas, telecommunication and energy power sectors [13].

Role of Government Support. During the process of entrepreneurship, the role of government is really significant with the implementation of such strategies that can foster entrepreneurship capacity and intelligence among people in the society to lead the economic growth. Governments, irrespective of countries, are devoted to identify regional and local factors which affect entrepreneurship. This is because, in the current knowledge-based and information-based economy, entrepreneurship has become one of the most important drivers of sustainable economic development [14]. In recent years, governments have become increasingly active in designing policies to promote and support entrepreneurial efforts, because entrepreneurship is widely recognized as a crucial source of employment generation and economic growth [6].

The government of Kazakhstan has executed numerous supporting programs such as «Innovative Industrial Development Strategy for 2003-2015», long-term «Kazakhstan Strategy 2030» which was later expanded to «Kazakhstan Strategy 2050», the program «30 corporate leaders of Kazakhstan» and others, where the perspectives of non-oil and gas sector development, modernization of economy, government and business sector cooperation and many other important issues are being considered. One of the aims of the government strategy and solutions in connection with entrepreneurship and SMEs in Kazakhstan is the shaping of a middle class by establishing of the entrepreneurship toward high-quality and high-technological manufactures in the industrialization era [15].

Economic Prospects. In the World Bank's Doing Business rankings, Kazakhstan's successful economic reforms allowed it to stay at 36th place in 2017 and up to 28th place in 2018 [12, 16]. In the global ranking of entrepreneurial conditions, Kazakhstan took the position of 64 out of 137 countries [17]. Kazakhstan occupied the 74th place in 2018 with regard to the global innovation index (GIE) ranking [18].

Foreign Entrepreneurship. Kazakhstan holds tremendous prospects in its ability to contribute to the world economy and to eventually benefit its population through financial prosperity and economic stability.

Kazakhstan with its endowment of advantageous geopolitical location, its vast territory and rich natural resources, an educated workforce, political and economic stability [19], and strong government support, is surely drawing increasing attention on foreign investment and multinational entrepreneurs to star up businesses in Kazakhstan. As Kazakhstan Today [19] stated: «Today, investors are attracted by the country's investment potential, low investment risks, stable legal framework, key macroeconomic characteristics (rich natural resources, workforce, fixed assets, infrastructure, etc.), consumer demand, and other factors. Kazakhstan has the majority of the above features, which is why investment is growing at a significant pace».

Kazakhstan tops Central Asian countries in terms of attracted investments, accounting for more than 70 % of all foreign direct investments (FDIs) into the region. The volume of FDIs injected in the Kazakh economy rose by 15.4 % in six months, Minister for investments and development, Mr. Zhenis Kassymbek reported on October 23, 2018. The figure is estimated at USD12.3 billion compared to USD10.5 billion during the same period in 2017 [20].

Thus, this study focuses on potential «foreign entrepreneurs», which are defined by U.S. Department of Commerce as “minority entrepreneurs” who are not of the majority population.

Problem statement. Based on the above-mentioned background, it is undoubtful that fostering foreign investment and multinational entrepreneurs is of great importance for economic growth in the socio-political context of Kazakhstan. Considering that: on the one hand, entrepreneurs create entrepreneurship based on novel ideas and the new combination of the resources. Intentions play an important role for any individual to exhibit the behavior of certain type. Similarly, the entrepreneurial actions and behaviors of an individual are to a large extent inspired by the intentions of the entrepreneur; on the other hand, however, there is little research on foreign entrepreneurship and affecting factors on entrepreneurial intentions among foreigners in Kazakhstan to date; the current study hence fills the research gap by investigating the foreign entrepreneurial intentions in the context of Kazakhstan.

There are numerous prior studies on factors (also termed as determinants, motivators, antecedents, precursors, and stimulators, etc.) affecting entrepreneurial intentions. This research focuses on three factors – entrepreneurial education, personality traits, and opportunity recognition, which influence foreign entrepreneurial intentions in Kazakhstan, and highlights the moderating effect of one more studied factor – government support, to enhance the rate of foreign entrepreneurship in this country. Research questions are herein raised based on the four factors:

- 1) Does the entrepreneurial education have a positive effect on the entrepreneurial intentions of foreigners in Kazakhstan?
- 2) Does the personality traits influence foreigners to startup a business in Kazakhstan?
- 3) Does the opportunity recognition attract foreigners to invest and own a business in Kazakhstan?
- 4) Does the government support of Kazakhstan moderate the relationship between the factors (entrepreneurial education, personality traits, and opportunity recognition) and entrepreneurial intentions?

Organization of the study. The paper is organized as follows: the next section will present the literature review of entrepreneurship, entrepreneurship intentions, and affecting factors. Then a proposed entrepreneurial intention construct and conceptual model among foreigners in Kazakhstan are designed. Subsequently, the methodology for further research is briefly introduced. Afterwards, the implications of this and further research are discussed, and finally the whole paper ends with the summary and conclusion.

THE MAIN PART OF THE STUDY

LITERATURE REVIEW

Entrepreneurship. Entrepreneurship is probably one of the most ambiguous terms which is being discussed not only by economists and sociologists but also by psychologists. Entrepreneurship is the process of transforming ideas into business opportunities and creating added value to a combination of resources [21]. It entails time, strong intention, involving both considerable planning and a high degree of cognitive processing [22]. Similarly, Madrigal et al. [23] state that entrepreneurship requires the discovery of opportunities, the search of information, the acquisition of resources and the implementation of business strategies. Shane [24]

proposes a general definition of entrepreneurship which is «an activity that involves the discovery, evaluation, and exploitation of opportunities to introduce new goods and services, ways of organizing, markets, processes, and raw materials through organizing efforts that previously had not existed». Though there is not any uniform definition, all modern entrepreneurship interpretations emphasize invention, innovation, and creativity in the process of creating something new or better to the society [25].

Entrepreneurs are those who directly conduct the entrepreneurship activities by seeking opportunities and driving new ventures by doing of new things or the doing of things that are already being done in a new way which, in turn, is an important development determinant of the economy. They are characterized by having initiative and the passion to create a venture, making an original use of available resources, and accepting risk and the possibility of failure [26].

In the era of globalization, entrepreneurship and entrepreneurs have been declared to be highly essential. No doubt, entrepreneurship is the main catalyst for economic growth and contributes significantly to economy, society as well as human kind. It is a potential incubator for technological advancement, promoting products, services, and financial market at large, thus the development and expansion of an economy are dependent on the prosperity of entrepreneurship and innovation [27].

Similarly, entrepreneurship and small business development are essential in the economic transformation of Central Asian countries including Kazakhstan, from centrally planned economy to the market-oriented economy.

Entrepreneurial intention. According to Ajzen [28], intention refers to «the indication of how hard people are willing to try, of how much an effort they are planning to exert, in order to perform the behavior». Generally, the stronger the intention, the more likely that a person will perform a behavior. One of the most cited definitions of intention is that «Intentionality is a state of mind directing a person's attention (and therefore experience and action) toward a specific object (goal) or a path in order to achieve something (means)» [29].

Intentions have been found to be the best and unbiased predictor of action, even where time lags exist, for example in career choices. Existent research shows that intention explains approximately 30 % of the variance in behavior [30]. Besides, it is practical to examine intention to apprehend the behavior instead of directly studying the behavior because actual behavior is uneasy to be observed and measured in a research. Similarly, entrepreneurial intention has been empirically proved to be the most effective and reliable predictor of entrepreneurial behavior [31].

The term «entrepreneurial intention» has similar meanings with other frequently used terms, such as entrepreneurial awareness, entrepreneurial potential, aspiring entrepreneurs, entrepreneurial proclivity, entrepreneurial propensity, and entrepreneurial orientation, etc. among others. For example, Bird and Jellinek [32] employ the term «cognitive awareness» to describe entrepreneurial intention, which direct to set up a new business. Krueger and Carsrud [33] defined entrepreneurial intention as «individual commitment to commence a new business». Thompson [22] interpreted it as «a self-acknowledged conviction by a person that intends to set up a new business venture and consciously plan to do so at some point in the future». Entrepreneurial intention is seen as the product of an individual's self-efficacy, attitude and the subjective norms toward entrepreneurial behavior [34].

Based on the above arguments, entrepreneurial intentions are a decisive factor predicting the subsequent entrepreneurial behavior. Therefore, knowledge of the determinants of entrepreneurial intention can be applied in heightening the likelihood of the consequent behavior: new venture creation.

Factors influencing entrepreneurial intentions. Recognized as the key force which motivates people in the long lasting and complex process to become entrepreneurs, entrepreneurial intention has drawn the researchers' particular attention [2]. Previous literature has been focused strongly on the factors predicting entrepreneurial intentions, which have been studied from diverse perspectives by different scholars, and this gave the construct the multiple facets it possesses. Some of the main antecedents are categorized as below:

Demographic factors. Demographic factors encompass age, gender, education level, ethnic background (religion), nationality, geography and so on. Demographic characteristics have been proven to affect self-employment choice indirectly, through the impacts of those characteristics on attitudes, norms, and self-efficacy [35].

Personality factors. It is now well acknowledged that personality is an important predictor of entrepreneurship and continues to be an interesting topic in the domain of entrepreneurial research [36]. However, David and Kerry [37] questioned the predictive power of personality traits in their study of entrepreneurial psychology. The significance and influence of personality factors on entrepreneurial behavior are bound to be an ongoing debate among researchers.

Another important existing body of research relates intention to personal characteristics such as disposition (motivation) to achievement/need for achievement, capacity to generate networks, leadership, auto-efficacy (self-efficacy), and risk-taking propensity [38, 39].

Some other prominent personality psychological characteristics/traits include innovativeness/creativity, competitiveness, intelligence/talents, lifestyle, optimism, autonomy/need for independence, stress tolerance, tolerance of ambiguity, and locus of internal control [38, 40, 41].

Furthermore, personal characteristics such as technical professional ability, management capability, business expertise or experience in leadership and entrepreneurship seem to have an effect on entrepreneurial intention as well [42].

Situational factors. Situational factors could induce individuals to start contemplating a career of self-employment. These factors, also known as triggering events, may be the change in the person's life path (e.g., moving to a different city or country, losing a job and inheritance, a midlife crisis), or the perceived pressure (e.g., time constraints, job dissatisfaction, low income, and task difficulty), or the inspiration of ideas and opportunities, or the influence of other people through social pressure, and the like. The above exogenous factors are usually divided into «pull factors» (e.g., business opportunity recognition) and «push factors» (e.g., unemployment). In combination with the other main determinants of entrepreneurial intention, situational motivators do show a certain predictive power towards choosing an entrepreneurial career [43].

Cognitive factors. The term «cognitive style» is referred to certain kinds of processing information related to entrepreneurial behavior. Two main streams of research within the cognitive literature are characterized by the study of cognitive structures and the study of cognitive processes [44]. The former studies have attempted to identify the knowledge structures for entrepreneurs to make assessments, judgments or decisions, in the process of opportunities evaluation, and during the creation and growth of ventures [45]. The latter studies are focused on the cognitive processes through which individuals acquire, use and process to influence what the individual thinks, says or does [46]. The cognitive perspective indicates that entrepreneurs think and deal with information differently from non-entrepreneurs, hence by virtue of such differences, people who create or aim to establish businesses (entrepreneurs) are distinguished from people who do not create or will not create firms (non-entrepreneurs).

The main cognitive factors reflected in the existing literature in the field of entrepreneurship research, are classified into scripts/knowledge structures, cognitive styles, and decision making/heuristics [46].

Social factors. As Liñán and Chen [47] suggested, social discrepancies may influence perceptions of the entrepreneurship motivational factors. The bulk of empirical studies on entrepreneurial intentions has shed light on social factors (e.g., prior experiences, role models, educational support, business incubators, and the like), seen as the main determinants of entrepreneurial intentions [36, 48].

Environmental factors Environmental factors that impact entrepreneurial intentions are generally composed of cultural and social norms, social relations/networks, economic and political infrastructure, physical and institutional infrastructure, commercial and legal infrastructure, the entrepreneurial finance/access to capital, the government policy/support, research and development transfer, internal market dynamics, the entry regulation, and availability of information [49, 50, 51], etc. Specht [52] also made a list of five key environmental factors affecting organizational creation in a country, which are: social, economic, political, infrastructure development, and market emergence factors.

Combined factors. Though many researchers focus on a single factor or sole group of common factors as stated above respectively, many authors have proposed the method of combined factors or combined groups of factors influencing entrepreneurial decisions, and designed intention-based models accordingly [2].

Thu and Hieu [2] listed some examples of factors combination extracted from previous studies. Here are just a few of them:

- Parental influence and work experience.
- Psychological traits, background experiences, and situations favorable to entrepreneurship.
- Personality traits (risk-taking propensity, tolerance for ambiguity, internal locus of control, innovativeness, and independence), motivational factors (love for money, desire for security, and desire for status), and contextual factors.
- Personal traits (risk, and need for independence) and income potential.
- Internal factors (motivation and self-confidence) and external factors (perceived level of education, opportunities and support).
- Moral support, financial support, network support, government support, technology support, market support, social support, and environmental support.
- External factors (an unfavorable economic environment and a lack of regular employment options).
- Attitude, subjective norms, perceived behavior control, perceived risks, demographic factors (age, gender, family location, parent occupation, labor experience, and prior exposure), and entrepreneurship education programs.

Some typical models are established through combined factors or groups of factors. For instance, Ajzen [28] who proposed the Theory of Planned Behavior (TPB) model, considered that entrepreneurial intentions can be predicted by the individual attitudes towards behavior, by the subjective norms, and by the perception of behavioral control, which are all influenced by the different combination of factors in accordance with any specific research background. Instead, the Shapero's [36] model of Entrepreneurial Event (SEE) was focused on the perception of desirability, the propensity to act, and the perception of feasibility, which are also based on the selective affecting factors. Bird's [29] implementing entrepreneurial ideas model argues that entrepreneurial intentions are explained by a combination of both personal and contextual factors. Further advancement of the Bird's model was conducted by Boyd and Vozikis [53] to employ the concept of self-efficacy derived from the Social Learning Theory (SLT). An economic-psychological model proposed by Davidsson [54] suggested that entrepreneurial intentions can be affected by conviction, defined as general attitudes (change, compete, money, achievement, and autonomy), and domain attitudes (payoff, societal contribution, and know-how).

All above literature indicates that there are various approaches to studying determinants of entrepreneurial intentions but as many researchers suggest, given a specific context, different factors to build the corresponding models shall be selectively applied [55]. In the following part, we will propose a tailored entrepreneurial intention construct among foreigners in the specific researched context of Kazakhstan.

PROPOSED ENTREPRENEURIAL INTENTION CONSTRUCT AMONG FOREIGNERS IN KAZAKHSTAN

It is proven that the findings on determinants that predict entrepreneurial behavior vary across countries and cultures [2]. Thus, studies are indeed needed to consider the local setting in order to increase the relevancy and accuracy of the results. Hence, the current research also builds up a specific entrepreneurial intention construct among foreigners in the setting of Kazakhstan.

Besides, as demonstrated by the previous part and hinted by the current theory that research should focus more on various groups of affecting factors when considering the scale of entrepreneurial intentions, which will bring a multiple and comprehensive look for the research measuring mechanism [56], this paper therefore also aims for a combined-factors model. Drawing on the above-reviewed models, we attempt to integrate the relevant factors that we think of possessing high probability to affect entrepreneurial intentions of foreigners in Kazakhstan.

In line with these considerations, we extract each determinant from social factors, personality factors, situational factors, and environmental factors respectively, to form the construct model, namely (1) entrepreneurial education, (2) personality traits, (3) opportunity recognition, and (4) government support.

H1: Entrepreneurial education has a positive impact on entrepreneurial intentions among foreigners in Kazakhstan.

Personality traits and entrepreneurial intentions. Personality traits are constructs to explain regularities in human behavior and contribute to explain why different people act differently in the same situation. In this study we focus on four variables related to personality as the predictors of entrepreneurial intention: need for achievement [39], risk-taking propensity [38], locus of control [40], and innovativeness [41].

Need for Achievement. McClelland [39] introduced the concept of need for achievement (N-Ach) as one of psychological motivational variables. N-Ach was reckoned as an individual's desire for significant accomplishment, mastering of skills, control, or high standards. McClelland stated that the individuals with high achievement need to be called as «gamblers», who set challenging goals for themselves and took the risk to achieve those set goals. Such individuals looked for creative ways of performing work. They considered achievement of targets as a reward, and valued them more than a financial reward. The criteria listed in McClelland conform very well with the characteristics of entrepreneurs.

Risk-taking Propensity. Risk taking propensity has been defined by Sitkin and Pablo [59] as «the tendency of a decision maker either to take or to avoid risks». This is significant personality trait which encourages the individual while making any kind of decision. Cooper [60] found that an individual in different situations displays different risk propensities even if the individual's risk preferences do not change a great deal. Similarly, different individuals if put in the same situation can have different risk preferences.

Risk-taking propensity has been theoretically and empirically established through many previous studies like of McClelland [38], and others that these variables are positively correlated with entrepreneurship. Research findings also provide evidence that individuals with a higher level of risk acceptance have stronger entrepreneurial intentions. In other words, individuals with high inclination to take risk usually have high self-efficacy, which ultimately results in strong entrepreneurial intentions [61].

Locus of Control. The locus of control concept was first introduced by Rotter and Mulry [40], and arose in the theory of social learning, which admits that people's behavior begins with observation and imitation of other people's actions, and then can be adjusted in one direction or another depending on whether they are rewarded or punished for their actions.

It is believed that entrepreneurs, unlike other people, can have a stronger control over the results of their behavior. Entrepreneurs have been found to be people with an internal locus of control as they are initiators, they depend more on their skills and not on others and they take responsibility for their actions [26]. However, some other studies state that the relationship between the internal locus of control and entrepreneurial intentions is not so obvious [62].

Innovativeness. Innovativeness is the process of turning ideas and knowledge into new value through creative thinking. It is the ability and tendency of entrepreneurs to think innovatively and recognize opportunities to come up with novel and practical ideas, create new markets, introduce original products and services. Research findings have provided evidence that innovation is a primary motivator in starting a new venture and also has a significant effect on firm performance. Many authors argue that entrepreneurs have significantly higher levels of innovative characteristics than non-entrepreneurs [63].

Based on the above referred literature, we set forth the following hypotheses:

H2: Personality traits, such as need for achievement, risk-taking propensity, locus of control, and innovativeness have a positive impact on entrepreneurial intentions among foreigners in Kazakhstan.

H3: High score on “need for achievement” has a positive impact on entrepreneurial intentions among foreigners in Kazakhstan.

H4: High score on “risk-taking propensity” has a positive impact on entrepreneurial intentions among foreigners in Kazakhstan.

H5: High score on “locus of control” has a positive impact on entrepreneurial intentions among foreigners in Kazakhstan.

H6: High score on “innovativeness” has a positive impact on entrepreneurial intentions among foreigners in Kazakhstan.

Opportunity recognition and entrepreneurial intentions. Entrepreneurship is about seeing a crack or a flaw in the prevailing social reality and taking it as an opportunity to generate new ideas of what the world could and should look like. The idea and opportunity are important to actualize entrepreneurship. Evidence show that

the degree of individual's involvement in the opportunity and idea, the characteristics of the opportunity and the general business idea, cannot be overlooked as important elements for entrepreneurship [64].

According to Hunter [65], opportunity relies on an individual's recognition, discovery or constructing patterns, and concepts that can be turned into ideas. He further asserted that the resulting intuition, vision, insight, discovery, or creation is an idea which may upon assessment become an opportunity. According to Baron [66], there are three factors that play a decisive role in opportunity recognition: engaging in an active search for opportunities; alertness to opportunities (the capacity to recognize them when they emerge); and prior knowledge of a market, an industry, or customers as a basis for recognizing new opportunities in these areas.

Based on these arguments, the proposed hypothesis is made as follows:

H7: Opportunity recognition has a positive impact on entrepreneurial intentions among foreigners in Kazakhstan.

Government support and entrepreneurial intentions. It is undoubtful that fostering entrepreneurship is an absolutely significant role of any government concerned with the future economic development of its country. Audretsch et al. [51] state that policy-makers, to a large extent, lead the process of entrepreneurship, and that they undertake to design and implement proper rules and regulations to create a responsive environment which is favorable to induce the entrepreneurs to perform business.

Supports from the government can be in the forms of financial aid (credit, loan), tax reduction, educational programs (training), information provision, and other services. To fulfill the support, Kazakhstan government has joined with the U.S. Agency for International Development (USAID) to finance the project of Global Entrepreneurship Monitor (GEM) Kazakhstan to generate adequate and reliable information about business, conduct marketing analysis, assess findings with comparison to other countries, and provide suggestions to entrepreneurs to enhance their business activities [67].

Besides, government support may help entrepreneurs to acquire scarce resources, facilitate entrepreneurial startup and further growth, and create a sustainable position of entrepreneurship in a turbulent market. Although government support does not necessarily contribute to a firm's profitability, it is a significant driver for firm survival and success indeed [68].

In general, governments that are more supportive with favorable policies, are due to have more favorable rates in entrepreneurship. Then the current study formulates the following hypothesis:

H8: A favorable government policy will positively moderate the relationship between the factors (entrepreneurial education, personality traits, and opportunity recognition) and entrepreneurial intentions among foreigners in Kazakhstan.

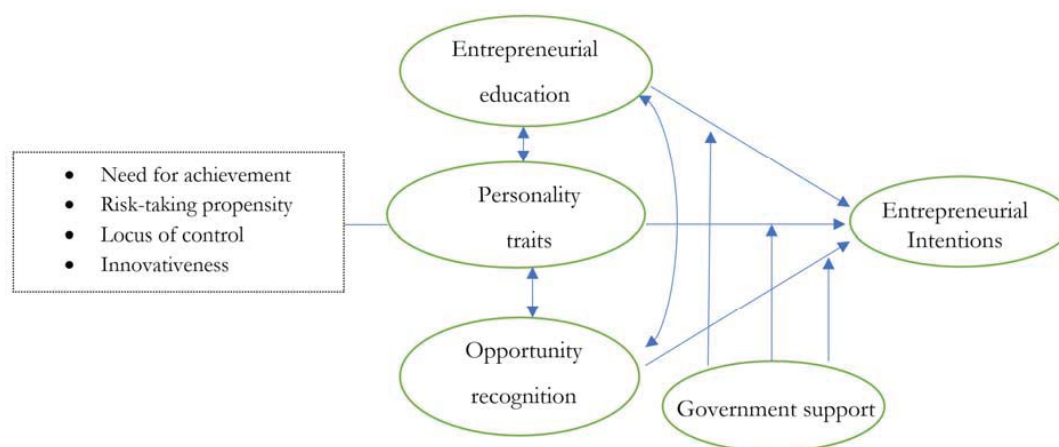

Figure 1 – Research Framework

Note – Created by the authors based on the proposed model

Research framework. Adopting four determinants of entrepreneurial intentions, our proposed entrepreneurial intention-based model (Figure 1) is depicted accordingly as below. In this model, the dependent variable of entrepreneurial intentions is hypothesized to be affected by three independent variables (entrepreneurial education, personality traits, and opportunity recognition), and moderated by the independent variable of government support.

Research methodology. In the future research, we will design the measuring item scales for each variable of the framework and get the data with structured questionnaires based on research sample of foreigners in Kazakhstan. Using different tools of data collection such as email, online SurveyMonkey, etc., the questionnaires will be distributed to the foreigners in major cities including Almaty, Nur-Sultan, Aktobe, Aktau, Atyrau, and Kyzylorda, etc. All efforts will be taken to achieve an acceptable number of responses. We plan to employ structural equation modeling (SEM) as the main method for data analysis.

The tests aim to measure entrepreneurial intention level of foreigners in Kazakhstan and affecting level of each determinant on the intentions.

Implications. The findings of this and further research could help policy makers and regulators know well what are the main factors influencing the intentions of self-employment among foreigners in Kazakhstan, which is conducive to design favorable policies for encouragement of entrepreneurship and SMEs in this country. This study is also beneficial for potential entrepreneurs to better understand the determinants of entrepreneurial intentions in Kazakhstan, to be more prepared by self-evaluation before going further to become a nascent entrepreneur. Foreigners who would like to start up a business in Kazakhstan may find this paper suggestive to make the final decision. Academics and researchers can further the study on entrepreneurial intentions among foreigners in Kazakhstan so as to offer a guideline for government bodies to improve the business conditions, and address the loopholes in the system of entrepreneurship in Kazakhstan.

CONCLUSION

Entrepreneurship is a dynamic process, which requires plenty of efforts and passion towards the transformation of original ideas and implementation of innovative solutions [69]. Behind entrepreneurial action are entrepreneurial intentions in the first place. The intentionality of potential entrepreneurs has therefore long been emphasized as a significant component in comprehending the formation of new business ventures. Therefore, the study of entrepreneurial intentions is indispensable as it offers a means to better explain as well as predict entrepreneurship.

In this paper, an exhaustive list of literature for a systematic analysis of miscellaneous factors affecting entrepreneurial intentions is reviewed by category. Based on the specific business dynamics, this paper has built up an entrepreneurial intention framework which will be applied to measure entrepreneurial intentions and its affecting factors in the specific context of Kazakhstan. Foreigners in Kazakhstan are the focus of research population as foreign entrepreneurship has tremendous prospects according to this country's foreign policy and development strategy.

This study posits that in the context of Kazakhstan, entrepreneurial education, personality traits (need for achievement, risk-taking propensity, locus of control, and innovativeness), and opportunity recognition influence positively foreigners to start a venture; and government support moderates the relationship between the above three factors and foreign entrepreneurial intentions.

REFERENCES

1. Potter, J. G., & Storey, D. J. (2007). OECD Framework for the Evaluation of SME and Entrepreneurship Policies and Programs. Publications de l'OCDE.
2. Thu, T.D.T., & Hieu, H.L. (2017). Building up the Entrepreneurial Intent Construct among Technical Students in Vietnam. *Journal of Small Business and Entrepreneurship Development*, June 2017, Vol. 5, No. 1, ISSN: 2333-6374 (Print), 2333-6382 (Online), DOI: 10.15640/jsbed.v5n1a2, URL: <https://doi.org/10.15640/jsbed.v5n1a2>.
3. The Astana Times. (2019). <https://astanatimes.com/>.

4. Hoselitz, B.F. (1952). Entrepreneurship and Economic Growth. *Journal of Economics and Sociology*, Vol. 12, No. 1, *The Psychological Approach to the Social Sciences* (Oct., 1952), pp. 97-110.
5. Neace, M.B. (1999). Entrepreneurs in Emerging Economies: Creating Trust, Social Capital, and Civil Society. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 565, *Civil Society and Democratization* (Sep., 1999), pp. 148-161.
6. Global Entrepreneurship Monitor (GEM): Luxembourg 2017/2018. STATEC, Luxembourg.
7. Wennekers, S., & Thurik, R. (1999). Linking Entrepreneurship and Economic Growth. *Small Business Economics*, 13(1): 27-56.
8. Duke, J. E. (2006). Entrepreneurial Strategy for the Economic Development of the Niger Delta Region of Nigeria: A Study of Selected Projects/Organizations in the Region. Ph.D. Thesis. University of Calabar, Nigeria.
9. Elisabeth, J.T., Aigul, N.T., & Martin, I.G. (2010). Entrepreneurial Development in Kazakhstan: A Review and Update. *Journal of International Business and Cultural Studies*, December 29, 2010.
10. Ayyagari, M., Demerguc-Kunt, A., & Beck, Th. (2003). Small and Medium Enterprises across the Globe: A New Database. World Bank Policy Research Working Paper No. 3127, available at: <http://ssrn.com/abstract=636547> [accessed 29 June 2012].
11. Almas, M. (2014). Competitiveness and Development of Kazakhstani SMEs. *Periodica Polytechnica (Social and Management Sciences)*, 22(1), pp. 57-64, 2014 DOI: 10.3311/PPso.7214 <http://www.pp.bme.hu/so/article/view/7214>.
12. World Bank Data. Available in: <https://data.worldbank.org/>.
13. Alima, D. (2012). Dynamics of Entrepreneurship Development in Kazakhstan. *Journal of Marketing Development and Competitiveness* vol. 6(2) 20.
14. Doh, S., & Kim, B. (2014). Government Support for SME Innovations in the Regional Industries: The Case of Government Financial Support Program in South Korea. *Res. Policy* 2014, 43, 1557–1569.
15. DAMU. The Structure of Support of Small Business. <http://www.damu.kz>.
16. Global Entrepreneurship Monitor (GEM): Kazakhstan 2016/2017. Graduate School of Business (GSB) of Nazarbaev University, and JSC “Economic Research Institute” (ERI). *International Area Review*, Volume 12, Number 1, Spring 2009.
17. Global Entrepreneurship Index (GEI) (2018). The Global Entrepreneurship and Development Institute (GEDi), Washington, D.C., USA.
18. Countryeconomy.com. <https://countryeconomy.com/ratings>.
19. Kazakhstan Today (2010). Abisheva, M. A., Borangaliyev, A. M., Ibragimova, A. U., Izimov, R. Y., & Isayev, K.D. (2010). ISBN 978-601-7242-11-4.
20. The Astana Times. (2018). <https://astanatimes.com/>.
21. Lee, W. N., Lim, B. P., Lim, L. Y., Ng, H. S., & Wong, J. L. (2012). Entrepreneurial Intention: A Study among Students of Higher Learning Institution. (Unpublished honors thesis). Universiti Tunku Abdul Rahman, Petaling Jaya, Malaysia.
22. Thompson, E. R. (2009). Individual Entrepreneurial Intent: Construct Clarification and Development of an Internationally Reliable Metric. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 33(3).
23. Madrigal, B., Arechavala, R., & Madrigal, R. (2012). El emprendedor y su capital social: caso el cl'uster del software en jalisco. *Revista Internacional Administraci'on & Finanzas*, 5(4).
24. Shane, S., Locke, E., & Collins, C. J. (2003). Entrepreneurial Motivation. 2003, 25(1).
25. Baron, R.A., & Shane, S. (2007). *Entrepreneurship: A Process Perspective*. Nelson Education.
26. Mueller, S. L., & Thomas, A. S. (2001). Culture and Entrepreneurial Potential: A Nine Country Study of Locus of Control and Innovativeness. *Journal of Business Venturing*, 16(1).
27. Teixeira, A. A., & Forte, R. P. (2009). Unbounding Entrepreneurial Intent of University Students: A Multidisciplinary Perspective (No. 322). Universidade do Porto, Faculdade de Economia do Porto.
28. Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179-211. Baron, R. A. (2014). *Entrepreneurship: A Process Perspective*. The Psychology of Entrepreneurship, 19.

29. Bird, B. J. (1988). Implementing Entrepreneurial Ideas: The Case for Intention. *Academy of Management Review*.
30. Armitage, C. J., & Conner, M. (2001). Efficacy of the Theory of Planned Behavior: A Meta-analytic Review. *British Journal of Social Psychology*, 40(4).
31. Wenjun, W., Wei, L., & John, K.M. (2011). Determinants of Entrepreneurial Intention among College Students in China and USA. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, Winter & Spring, 2011, Vol.1, No.1, pp.35-44.
32. Bird, B. J., & Jellinek, M. (1988). The Operation of Entrepreneurial Intentions. *Entrepreneurship Theory and Practice*, winter.
33. Krueger, N.F., & Carsrud, A.L. (1993). Entrepreneurial Intentions: Applying the Theory of Planned Behavior. *Entrepreneurship and Regional Development*, 5(4).
34. Schlaegel, C., & Koenig, M. (2014). Determinants of Entrepreneurial Intent: A Meta-analytic Test and Integration of Competing Models. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 38(2).
35. Kolvereid, L. (1996). Prediction of Employment Status Choice Intentions. *Entrepreneurship: Theory and Practice*.
36. Shapero, A., & Sokol, L. (1982). The Social Dimensions of Entrepreneurship. In C. Kent, D. Sexton, & K. Vesper (Eds.), *The Encyclopedia of Entrepreneurship*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
37. David, J.L., & Kerry, M.W. (2003). The Controversial Role of Personality Traits in Entrepreneurial Psychology. *Education & Training*, Volume 45(6), pp. 341 – 345.
38. McClelland, D.C. (1961). Entrepreneurial Behavior and Characteristics of Entrepreneurs. In McClelland, D.C.(Ed.). *The Achieving Society*. Princeton, NJ: Van Nostrand.
39. McClelland, D.C. (1976). *Human Motivation*. Boston University, Cambridge University Press.
40. Rotter, J. B., & Mulry, R. C. (1965). Internal versus External Control of Reinforcement and Decision Time. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2(4), 598.
41. Gupta, V.K., MacMillan, I. C., & Surie, G. (2004). Entrepreneurial Leadership: Developing and Measuring a Cross-cultural Construct. *Journal of Business Venturing*, 19(2).
42. Scott, M. G., & Twomey, D. F. (1988). The Long-term Supply of Entrepreneurs: Students' Career Aspirations in relation to Entrepreneurship. *Journal of Small Business Management*, 26(4).
43. Akanbi, P. A., & Ofoegbu, O. E. (2011). An Examination of the Influence of Some Selected Situational Factors on Entrepreneurial Intentions in Nigeria. *International Business and Management*, 3(1), 189–196.
44. Sánchez, J.C., Carballo, T., & Gutiérrez, A. (2011). The Entrepreneur from a Cognitive Approach. *Psicothema*, Vol. 23, No. 3, pp. (433-438).
45. Gaglio, C.M., & Katz, J.A. (2001). The Psychological Basis of Opportunity Identification: Entrepreneurial Alertness. *Small Business Economics*, Vol. 16, No. 2, pp. (95-111).
46. Baron, R.A., & Markman, G.D. (1999). Cognitive Mechanisms: Potential Differences between Entrepreneurs and Non-entrepreneurs. In P.D.Reynolds, W.D. Bygrave, et al. (Eds.), *Frontiers of Entrepreneurship Research*. Wellesley, MA: Babson College.
47. Liñán, F., & Chen, Y. (2009). Development and Cross-cultural Application of a Specific Instrument to Measure Entrepreneurial Intentions. *Entrepreneurship Theory & Practice*, 5, 593-617.
48. Krueger, N.F., Reilly, M.D., & Carsrud, A.L. (2000). Competing Models of Entrepreneurial Intentions. *Journal of Business Venturing*, 15(5–6).
49. Mat, S.C., Maat, S.M., & Mohd, N. (2015). Identifying Factors that Affecting the Entrepreneurial Intention among Engineering Technology Students. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 211 (2015) 1016 – 1022, www.sciencedirect.com.
50. Anna, M.S. (2018). Environmental Factors that Affect the Entrepreneurial Intention. https://ddd.uab.cat/pub/tfg/2018/191947/TFG_amorenosanchez.pdf.
51. Audretsch, D. B., Grilo, I., & Thurik, A. R. (2007). Explaining Entrepreneurship and the Role of Policy: A Framework, in D. B. *The Handbook of Research on Entrepreneurship Policy*: 1-17.
52. Specht, P. H. (1993). Munificence and Carrying Capacity of the Environment and Organization Formation. *Entrepreneurship Theory and Practice*, vol. 17, no. 2, pp. 77-86.

53. Boyd, N. G., & Vozikis, G. S. (1994). The Influence of Self-efficacy on the Development of Entrepreneurial Intentions and Actions. *Entrepreneurship Theory and Practice*.
54. Davidsson, P. (1995). Determinants of Entrepreneurial Intentions. Paper prepared for the RENT IX Workshop,
55. Shinnar, R. S., Giacomin, O., & Janssen, F. (2012). Entrepreneurial Perceptions and Intentions: The Role of Gender and Culture. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 36(3).
56. Hindle, K., Klyver, K., & Jennings, D. F. (2009). An "Informed" Intent Model: Incorporating Human Capital, Social Capital, and Gender Variables into the Theoretical Model of Entrepreneurial Intentions. In *Understanding the Entrepreneurial Mind*, pp. 35-50, Springer New York.
57. Jones, C., & English, J. (2004). A Contemporary Approach to Entrepreneurship Education. *Education & training*, 46(8/9), 416-423.
58. Wu, S., & Wu, L. (2008). The Impact of Higher Education on Entrepreneurial Intentions of University Students in China. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 15(4), 752-774.
59. Sitkin, S. B., & Pablo, A. L. (1992). Reconceptualizing the Determinants of Risk Behavior. *Academy of Management Review*, 17(1), 9-38.
60. Cooper, C. (1998). *Individual Differences*. Arnold, London.
61. Barbosa, S.D., Megan, W.G., & Jill, R.K. (2007). The Role of Cognitive Style and Risk Preference on Entrepreneurial Self-Efficacy and Entrepreneurial Intentions. <https://doi.org/10.1177/10717919070130041001>, May 1, 2007.
62. Nishantha, B. (2009). Influence of Personality Traits and Socio-demographic Background of Undergraduate Students on Motivation for Entrepreneurial Career: The Case of Sri Lanka. *Ryukoku Univ. Dep. Bull. Pap.* 2009.
63. Gürol, Y., & Atsan, N. (2006). Entrepreneurial Characteristics amongst University Students: Some Insights for Entrepreneurship Education and Training in Turkey. *Education and Training*, 48(1).
64. Rasmussen, E.A., & Sørheim, R. (2006). Action-based Entrepreneurship Education. *Technovation*, 26 (2006), 185–194.
65. Hunter, M. (2013). A Typology of Entrepreneurial Opportunity. *Economics, Management & Financial Markets*, 8(2), 128-166.
66. Baron, R.A. (2006). Opportunity Recognition as Pattern Recognition: How Entrepreneurs «Connect the Dots» to Identify New Business Opportunities. *Academy of Management Perspectives*, 20(1), 104-119. doi: 10.5465/AMP.2006.19873412.
67. Global Entrepreneurship Monitor (GEM) (2018). Available at: <https://www.gemconsortium.org/>.
68. Fajnzylber, P., Maloney, W.F., & Montes-Rojas, G.V. (2009). Releasing Constraints to Growth or Pushing on a String? Policies and Performance of Mexican Micro-firms. *J. Dev. Stud.* 2009, 45, 1027–1047.
69. Pozen, D. E. (2008). We are all entrepreneurs now. *Wake Forest L. Rev.*, 43, 283.

SUMMARY

This study identifies the factors influencing foreign entrepreneurial intentions in the context of Kazakhstan, and focuses on four determinants, i.e., entrepreneurial education, personality traits (need for achievement, risk-taking propensity, locus of control, and innovativeness), opportunity recognition, and government support. Government support is highlighted as the moderator between the above other three factors and foreign entrepreneurial intentions in the research context of Kazakhstan. A construct framework is designed based on the above variables.

ТҮЙІНДЕМЕ

Бұл зерттеу шетелдік кәсіпкерлердің Қазақстанға қатысты ниеттеріне әсер ететін факторларды анықтайды және кәсіпкерлік білім, жеке қасиеттер (жетістікке деген қажеттілік, тәуекелге тәбеті, бақылау және жаңашылдық локомотиві), мүмкіндіктерді тану және мемлекеттік қолдау сияқты

төрт факторға назар аударады. Мемлекеттік қолдау жоғарыда көрсетілген үш басқа факторлар мен Қазақстанның зерттеулері контекстінде шетелдік кәсіпкерлік ниеттер арасында модератор ретінде бөлінген. Құрылым дизайны жоғарыда көрсетілген айнымалыларға негізделген.

РЕЗЮМЕ

Это исследование определяет факторы, которые влияют на иностранные предпринимательские намерения в отношении Казахстана и фокусируется на четырех определяющих факторах, таких как предпринимательское образование, черты характера (потребность в достижениях, склонность к риску, локус контроля и новаторство), признание возможностей и государственная поддержка. Государственная поддержка выделяется в качестве модератора между тремя другими вышеуказанными факторами а также намерения иностранных предпринимателей в исследовательском контексте Казахстана. Конструкция структуры разработана на основе вышеуказанных переменных.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Юй Тунсинь – докторант PhD, Бизнес-колледж Банг, Университет КИМЭП, Алматы, Республика Казахстан.

Надим Халид – доктор PhD, профессор- исследователь, Бизнес-колледж Банг, Университет КИМЭП, Алматы, Республика Казахстан.

Деван Мд Захурул Ислам – доктор PhD, профессор- исследователь, Бизнес-колледж Банг, Университет КИМЭП, Алматы, Республика Казахстан.

Ашфак Ахмад – доктор PhD, профессор- исследователь, Центр управления и коммерции, Университет Сват, Пакистан.

МРПТИ 06.54.31.
JEL Classification: O30

ROLE OF TECHNOPARKS IN INNOVATIVE INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT IN KAZAKHSTAN

G. Sansyzbayeva¹, L. Ashirbekova², K. Kussain³

^{1,2,3}Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, the Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

The purpose of the research. Is to analyze the activities and develop proposals for the development of technology parks as a key component of the innovation infrastructure of Kazakhstan.

Methodology. In their studies, the authors used the following general cognitive methods: systematic, statistical analysis, comparison and prediction.

Originality /value research. The article analyzes the formation and activities of existing technology parks in Kazakhstan, as well as considers foreign models of technology parks. The importance of technology parks was determined and ways of their development were proposed.

Research results:

1) the theoretical and methodological aspects of the concept of economics of the innovative infrastructure and the concept of its elements have been researched;

2) the state policy in the field of formation and development of innovative infrastructure in Kazakhstan is analysed, the level of its development is estimated;

3) the state policy in the field of formation and development of innovative infrastructure in Kazakhstan is analysed.

Conclusion. The experience of the creation and management of technology parks is considered, and on their basis the ways of development of technology parks of Kazakhstan are proposed.

Keywords: innovation, innovation infrastructure, technology parks, design offices, business incubator.

ТЕХНОПАРКТЕРДІҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ИНФРАҚҰРЫЛЫМДЫ ДАМУДАҒЫ РӨЛІ

Г. Н. Сансызбаева¹, Л. Ж. Аширбекова², Қ. Қ. Қусаин³

^{1,2,3}Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан

АНДАТПА

Зерттеудің мақсаты. Қазақстанның инновациялық инфрақұрылымының негізгі компоненті ретінде технопарктердің қызметін зерттеу және дамыту үшін ұсыныстарды негіздеу.

Зерттеу әдіснамасы. Зерттеу барысында авторлар келесідей жалпы ғылыми таным әдістерін қолданды: жүйелілік, статистикалық талдау, салыстыру және болжау.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы. Мақалада Қазақстандағы қолданыстағы технопарктердің қалыптасуы мен қызметіне талдау жасалынды, технопарктердің шетелдік үлгілер қарастырылды. Технопарктердің маңыздылығы айқындалып, оларды дамыту жолдары ұсынылды.

Зерттеудің нәтижелері:

1) инновациялық инфрақұрылымның экономикалық мәні және оның элементтері тұжырымдамасының теориялық және әдіснамалық аспектілері зерттелді;

2) Қазақстандағы инновациялық инфрақұрылымды қалыптастыру және дамыту саласындағы мемлекеттік саясаты талданды;

3) шетелдік тәжірибені зерделеу негізінде білімге негізделген экономикада технологиялық парктерді қалыптастыру тенденциялары мен факторлары анықталды.

Қорытынды. Технопарктерді құру мен басқарудың тәжірибесі қарастырылды және олардың негізінде Қазақстанның технологиялық парктерін дамыту жолдары ұсынылды.

Түйін сөздер: инновация, инновациялық инфрақұрылым, технопарктер, конструкторлық бюро, бизнес инкубатор.

РОЛЬ ТЕХНОПАРКОВ В РАЗВИТИИ ИННОВАЦИОННОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ В КАЗАХСТАНЕ

Г. Н. Сансызбаева¹, Л. Ж. Аширбекова², К. К. Қусаин³

^{1,2,3}Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Алматы, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Целью исследования. Является анализ деятельности и разработка предложений по развитию технопарков как ключевого компонента инновационной инфраструктуры Казахстана.

Методология исследования. В своих исследованиях авторы использовали следующие общие когнитивные методы: систематический, статистический анализ, сравнение и прогнозирование.

Оригинальность/ценность исследования. В статье анализируется формирование и деятельность существующих технопарков в Казахстане, а также рассматриваются их зарубежные модели. Была определена роль технопарков и предложены пути их развития.

Результаты исследования:

1) изучены теоретико-методологические аспекты экономической значимости инновационной инфраструктуры и концепции ее элементов;

2) проанализирована государственная политика в сфере формирования и развития инновационной инфраструктуры в Казахстане;

3) на основе изучения зарубежного опыта определяются тенденции и факторы формирования технопарка в наукоемкой экономике.

Вывод. Рассмотрен опыт создания и управления технопарками и на их основе предложены пути развития технопарков Казахстана.

Ключевые слова: инновация, инновационная инфраструктура, технопарки, конструкторское бюро, бизнес-инкубатор

КІРІСПЕ

Қазақстан бүгінгі күні экономиканы дамытудың индустриялық-инновациялық сатысында. Бұл кезең нарықтық шарттар талаптарына сәйкес ғылым жүйесін қазіргі заманғы экономикалық талаптарға қайта бағдарлануымен сипатталады. Осылайша, тиісті нормативтік-құқықтық базамен реттелетін ғылыми дамудың құрылымдық, ұйымдастырушылық, кадрлық, инфрақұрылымдық және қаржылық жүйесін қамтамасыз етуде түбегейлі өзгерістерге алып келуге тиіс.

Инфрақұрылым – бұл жүйенің жұмыс істеу негізін құрайтын және қамтамасыз ететін өзара байланысты қызмет көрсететін құрылымдардың немесе объектілердің кешені. Қазақстан Республикасының индустриялық-инновациялық инфрақұрылымының негізгі субъектілері:

1) арнайы экономикалық аймақ – қызметтің басым түрлерін жүзеге асыру үшін қолайлы жағдайлар жасалатын, анықталған шекарасы бар Қазақстан Республикасының шектеулі аумағы;

2) индустриялық аймақ – коммуникациялармен қамтамасыз етілген, мемлекет жеке кәсіпкерлік субъектілеріне өнеркәсіп объектілерін орналастыру және пайдалану үшін Қазақстан Республикасының

Жер кодексінде және Қазақстан Республикасының өзге де заңдарында белгіленген тәртіппен берілетін ауыл шаруашылығына арналмаған жер;

3) технологиялық парк – меншік құқығында бірыңғай материалдық-техникалық кешені бар, негізгі қызметі инновациялық жобаны іске асыру үшін қажетті жұмыстар мен қызметтерді ұсыну болып табылатын заңды тұлға немесе консорциум;

4) бизнес-инкубаторлар – өндірістік үй-жайлар, жабдықтар, ұйымдық, құқықтық, қаржылық, консалтингтік және ақпараттық қызметтер көрсету арқылы шағын кәсіпкерлік субъектілерін қалыптастыру кезеңінде оларды қолдау үшін құрылатын заңды тұлға;

5) венчурлік қор – венчурлік қаржыландыру мақсаттарында ғана ақша мен өзге де мүлікті тартуды және жинақтауды жүзеге асыратын жай серіктестік немесе акционерлік қоғам немесе шаруашылық серіктестік нысанындағы заңды тұлға;

6) технологияларды коммерцияландыру орталығы – ғылыми ұйымдар мен бизнестің кооперациясы нәтижесінде әзірлемелерді жылжыту орталығы.

7) конструкторлық бюро – индустриялық-инновациялық қызмет субъектілеріне жаңа немесе жетілдірілген тауарлар өндіруді ұйымдастыруда жәрдемдесу үшін құрылған, материалдық-техникалық кешенге иелік ететін заңды тұлға;

8) технологиялар трансфертінің орталықтары – ғылыми ұйымдар мен университеттерден өнеркәсіптік компанияларға білім трансферті арқылы әзірлемелер мен ғылымды қажетсінетін өнімдерді жылжыту орталықтары.

9) инновациялық кластер – өзара байланысты және өзара іс-қимыл жасайтын ғылыми ұйымдардың, білім беру ұйымдарының, тәуекелді инвестициялаудың акционерлік инвестициялық қорларының және инновациялық өнім мен қызметтерді өндіру үшін кәсіпорындардың желісі [1].

Инновациялық инфрақұрылымды дамытудың өзектілігі Қазақстан Республикасының индустриялық-инновациялық жүйесіндегі жаңа сынақтамаларға негізделген. Технопарктердің сәтті қызмет етуінің бір критеріі өткізу нарығының болуы.

Қазақстандық экономика субъектілерінің қажетті көлемде инновациялар, ғылыми сиымды және жоғары технологиялық өнімдер тұтынатын кезеңіне жеткен жоқ. Технопарктерге енгізілетін кәсіпорындардың критеріі ретінде экспортқа 60% бағытталған өндірістің болуы жатқызылады. Осы тұрғыдан қазақстандық өнімдерді сыртқы нарыққа бағыттауда мемлекет қолдау қызметін атқаруы қажет. Сондықтан технопарктерді құруға ең алдымен жоғары технологиялы, ғылыми сыйымды, инновациялық өнімдер өндіретін, шағын және орта бизнес әрекетіне жағымды жағдайлар тудыратын трансұлттық корпорацияларды қатыстыру керек.

ЗЕРТТЕУДІҢ НЕГІЗГІ БӨЛІМІ

Инновациялық инфрақұрылымды дамыту мәселелеріне көптеген шетелдік және отандық ғалымдар еңбектерін арнаған: И.В. Афонин [2], Й.А. Шумпетер [3], С.Д. Ильенкова [4], С.В. Мальцева [5], А.В. Сурин, О.П. Молчанова [6], А.К. Казанцева, Л.Э. Миндели [7], Ф.М. Днишев, Ф.Г. Альжанова [8], Е.Б. Жатқанбаев, А.В. Абылғазиева [9], А. Жидебекқызы [10].

Инновациялық қызмет мәселелерін теориялық зерттеуге үлкен назар аудару Қазақстан экономикасының әлемдік шаруашылыққа мәртебелі енуі бойынша маңызды жұмыстар атқарылу қажеттілігіне тікелей байланысты. Қазақстанда инновациялық инфрақұрылымды қалыптастыра отырып, экономиканы инновациялық жолмен дамыту мәселесіне нарықтық экономикаға өткен кезеңнен кейін аса үлкен мән беріле бастады.

Зерттеуде Қазақстан Республикасының статистика комитетінің деректері қолданылды. Жұмыста статистикалық, салыстырмалы талдау, анализдеу әдістері қолданылды. Зерттеу әдістемелері жинақтала келіп, экономикалық талдаудың сенімділігін және тұжырымдамалардың негізділігін қамтамасыз етті.

Сервистік ұйымдар желісін білдіретін инновациялық инфрақұрылымның мынадай мәндік сипаттамалары бар:

1) инновациялық инфрақұрылым ұлттық инновациялық жүйенің байланыстырушы буыны болып табылады;

2) инновациялық инфрақұрылымның міндеті – білім беру және оларды инновацияларға трансформациялау үшін қызметтер мен құралдармен қамтамасыз ету;

3) инновациялық инфрақұрылымның жұмыс істеу мақсаты мен нәтижесі фирмалардың инновациялық белсенділігін арттыру және жаңа инновациялық кәсіпорындар құру;

4) барлық шаруашылық жүргізуші субъектілерді емес, бірінші кезекте инновациялық кәсіпкерлік қатысушыларын қолдау;

5) инновациялық инфрақұрылым мемлекеттік реттеуге берілетін формалды құрылымдарға ие және біздің ойымызша, формалды емес (ақпараттық желілер, қоғамдастықтар), ол элементтерінің қызметі инновациялық кәсіпкерлікті қолдау мен елдегі инновациялық бизнесті дамытуға бағытталған өндірістік-технологиялық, қаржылық, сараптамалық-консалтингтік және ақпараттық кіші жүйелерден тұрады (1 – Қосымша).

Е.Әмірбекұлының ойынша, технопарктың дәстүрлі моделіне сәйкес, оның орталығы үлкен университет немесе ғылыми-зерттеу орталығы болып табылуы тиіс. Оның территориясында ғылыми әзірлемелер негізінде өнім өндірісін жүзеге асыратын арнайы құрылған кәсіпорындар және инновациялық кәсіпорындарға әртүрлі сапалы қызмет көрсетуші фирмалар орналасады [11].

Технопарктер алғаш рет АҚШ-та пайда болды. Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін Стэнфорд университетіндегі оқушылар саны күрт өсті және мектепті қаржыландыру мәселесі пайда болды. Университет жердің үлкен учаскесіне (шамамен 32 км²) ие, бірақ оны сатуға құқығы болмады. Инженерия факультетінің деканы, профессор, Фредерик Терман шектеулерді ескере отырып, білім беру мекемесінің басшылығына жерді ұзақ мерзімді кеңсе саябағы ретінде жалға беруді ұсынды. Осылайша, оқу орны кіріс акеле бастады, компаниялар лизингтік құралдарды пайдалана алатын болды [12,13].

Бірінші еуропалық ғылыми парктер 70-ші жылдары пайда болды және американдық технопарктерге ұқсас болды. Олардың негізгі қызметі жоғары технологиялық фирмалардың иелеріне жерді жалға беру. Алайда еуропалық технопарктердің даму қарқыны тым төмен болғандықтан, ғылыми парктердегі ахуалды түзету үшін технологиялық бизнестің инкубаторлары – инновациялық бастаушы компанияларға арналған ғимараттар қалыптасты.

Қазақстандық технопарктердің негізгі қызмет түрі – технологиялық бизнес-инкубация, бұл индустриалды-инновациялық қызмет субъектісі. Олардың қызмет көрсетуінің бастапқы кезеңінде үй-жайлармен және жабдықтармен қамтамасыз ету бойынша қызметтерді, осы кезеңінде өтелетін негізде жобаларды басқаруға, инвестицияларды тарту бойынша қызметтермен қамтамасыз етумен көрінеді.

Қазақстанда технопарктерді енгізу және пайдалану еуропалық үлгі бойынша жүзеге асырылады. Республикада ұлттық және аймақтық екі деңгейлі технопарктер жүйесі бар (1-кесте):

1-кесте. Қазақстандық технопарктер

Ұлттық	
Ғарыштық мониторинг технопаркі: 1. Ұлттық радиоэлектроника және байланыс орталығы; 2. Ғарыштық байланыстарды қабылдау орталығы; 3. Ұлттық ғарыштық мониторинг орталығы.	1) Приозерск, 2) Алматы және 3) Нұр-Сұлтан қалаларында құрылды. 2003 жылы құрылған Приозерск қаласында орналасқан Ұлттық ғарыштық мониторинг технопаркінің негізгі бағыттарының бірі – антенна-фидер кешенінің негізінде ғарыштық бақылау. Технопарк жерді қашықтықтан зондтау туралы деректерді үнемі алып отырады.
«ПРОГРЕСС ҒӨҚ Технопарк» ААҚ	Ақмола облысында 2003 жылы құрылды. Ғылыми-зерттеу, тәжірибелік-конструкторлық және сынау қызметтері саласында жұмыс істейді.
«Токамак» ядролық технологиялар технопаркі	Курчатов қаласында 2005 жылы, атом энергиясын пайдаланатын жоғары технологиялық өндірістерді дамыту арқылы Қазақстан Республикасында тиімді инновациялық инфрақұрылымды қалыптастыруға ықпал ету үшін құрылды.
«Ұлттық индустриалды мұнай-химия технопарк» АЭА	Атырау облысында 2007 жылы, көмірсутек шикізатын терең қайта өңдеудің әлемдік деңгейдегі мұнай-химия кәсіпорындарын құру және дамыту, жоғары қосылған құны бар кең бәсекеге қабілетті мұнай-химия өнімдерін шығару және дамыту үшін серпінді инвестициялық жобаларды құру және іске асыру үшін құрылды.

Аймақтық	
Сары-Арқа технопаркi	2004 жылы Қарағандыда, жаңа инновациялық өндірістерді құру мен дамытуды жан-жақты қолдаудың тиімді тетігін енгізу арқылы аймақтағы инновацияны дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасау мақсатында құрылды.
Алгоритм технопаркi	Орал қаласындағы аймақтық технопарк алгоритмі 2004 жылдан бастап машина жасау, приборлар жасау, мұнайхимиясы, экологиялық технологиялар және баламалы энергетика саласындағы шағын инновациялық компанияларды дамытуға бағытталған.
«Сәтбаев Қ.И. атындағы ҚазҰТУ технопарк» ЖШС	Технопарк 2004 жылы ашылып, өндіріс орындары мен университеттің, студенттер мен оқытушылар стартаптарының, сондай-ақ Сәтбаев университетінің ғалымдары күшімен ашылған инновациялық кәсіпорындардың бірлесіп қызмет ету құралы болып табылады.
«Астана қаласындағы аумақтық технопарк» ЖШС	2007 жылы құрылған технопарктің негізгі қызметі – технологиялық бизнес-инкубациялау бағдарламасы бойынша жобаларды іріктеу және жүзеге асыру.
«Алтай Шығыс Қазақстан аймақтық технопарк» ЖШС	2008 жылдан бастап құрылыс, энергетика және ауыл шаруашылығы саласында жұмыс істейді.
«Алатау Технопаркi» ЖШС	2005 жылы инновацияның, әсіресе ақпараттық технологиялардың дамуына, оның ішінде Алматыдағы «Инновациялық технологиялар паркі» арнайы экономикалық аймағының аумағында қолайлы жағдайлар мен заманауи инфрақұрылым құруға ықпал ету мақсатында құрылды.
Ескерту – [14] әдебиет негізінде автормен құрастырылған	

Көптеген технопарктердің жұмысын ұйымдастыруда жүйелік проблемалар бар. Олар дәстүрлі секторлармен айналысатын шағын жергілікті бизнес үшін қарапайым бизнес-инкубатор ретінде әрекет ете отырып, фирмалардың инновациялық белсенділігін арттырудың негізгі міндетін орындамайды. Олар бизнес ортасынан ажырап, университеттермен және ғылыми ұйымдармен өзара байланыс орната алмады және өздерінің негізгі функцияларын орындаудың орнына технопарктер кеңсе кеңістігін, зертханаларды, әкімшілік қолдауды және кеңес беру қызметін жалдауды қамтамасыз ететін бизнес орталықтардың рөлін атқаруда. Алайда технопарктер – зерттеу институттарын, өнеркәсіптік нысандарды, бизнес орталықтарды, көрме учаскелерін, білім беру мекемелерін және қызмет көрсету нысандарын: көліктік құралдарды, кірме жолдарды, тұрғын үйлерді, қауіпсіздікті біріктіретін мүліктік кешен болуы тиіс [15].

НӘТИЖЕЛЕР МЕН ШІКІРТАЛАС

Технопарктердің негізгі мақсаты елдің, әсіресе, оның өңірлерінің инновациялық әлеуетін айқындау, ашу, дамыту, сондай-ақ инновациялық өнімдердегі экономиканың қажеттілігін қамтамасыз ету болып табылады. Парктің стратегиялық мақсаты – «білім беру – ғылым – технология– өндіріс» принципі бойынша экономиканың басым салаларында ғылыми-білім беру, жобалау-конструкторлық және өндірістік құрылымдарды біріктіретін жеткілікті инновациялық кластерді құру.

Е.В. Смирнова, Ж.А. Темирбекова сияқты авторлардың пайымдауынша, технопарктер Қазақстанның инновациялық инфрақұрылымының негізгі элементі болғандықтан ғылым мен өндірісті біріктіру арқылы индустриалды-инновациялық жобаларды ілгерілету және іске асыру үшін негіз болуы тиіс. Технологиялық парктер жоғары технологиялық өнімдер мен жоғары технологиялар өндірісінде жұмыспен қамтылғандардың біліктілігін арттыруға мүмкіндік беруге мақсатты [16].

Технопарк қызметі келесідей әдістерді пайдалана отырып, технологиялар трансфертімен де айналыса алады:

- бизнеске көмек;
- технологияның таратылуы;
- технологияларды іздеу [17].

Ал енді, шетелдік тәжірибелік үлгілерге келер болсақ, американдық үлгі алғаш рет АҚШ-та пайда болды, оған себеп болған жағдай инновациялық ғылыми зерттеу жұмыстарының қажеттілігі десек қателеспейміз. Бұл үлгі негізінен жұмыс орындарын жалға алу арқылы, кәсіпорындарды құрып, технопарктер арқылы жүзеге асырылды.

Технопарктер мен кәсіпорындар қызметі бір-бірімен тығыз байланысты, соның арқасында АҚШ қазіргі таңда әлемде көптеген жаңалықтар ашуда, әсіресе ғылыми инновациялық өнімдер, тауарлар, жаңа техника мен технология даму үстінде. Американдық үлгі инновациялық кәсіпкерлікке арналған бірыңғай қызмет көрсету жүйесінен тұрады.

Еуропалық үлгі АҚШ-тағы сияқты 1980 жылдарынан бастау алды, себебі сол уақытта ғылыми орталықтар ашыла бастады. Еуропалықтар жаңа инновациялық ғылыми зерттеулерді өндірістерде пайдалана алды. Біріншіден, ғимараттарға ие болуы, бұл шағын кәсіпкерлікті одан әрі дамытуға мүмкіндік береді және де инновациялық шағын, орта кәсіпорындардың 2-3 жылда құрылуына септігін тигізеді. Екіншіден, жетілдірілген қызмет көрсету жүйесі – инновациялық кәсіпкерліктің қызмет көрсету секторына күрделі және қарапайым қызметтерді ұсынуға мүмкіндік берді.

Қазіргі таңда Еуропалық үлгі негізінде технопарктер бір-бірімен тығыз байланысқан үш тараптың көмегі арқылы құрылуда:

- жоғары оқу орындары немесе ғылыми зерттеулер жүргізетін орталықтар (келісімге келіп, ғылыми зерттеу жағынан көмек бере алатындар);
- жерді пайдалануға беретін қалалық немесе аймақтық басқару;
- гранттарды беру және ғылыми парктерге ғимараттарды бөлу жөніндегі аумақтық және ұйымдық даму агенттігі.

Қазақстанда технопарктер қызметі еуропалық модель бойынша жүзеге асырылады:

- онда шағын кәсіпкерлік субъектілерін орналастыруға арналған ғимараттардың болуы;
- бұл ұжымдық қызметтің барлық артықшылықты жүйелерін пайдаланатын жаңа шағын және орта инновациялық кәсіпорындардың үлкен бөлігін қалыптастыруға ықпал етеді;
- инноваторлар үшін қажетті сервистік пакетті (бухгалтерлердің, маркетингтердің және т.б. қызметі) қалыптастыратын ұйымдардан таңдап алынатын қызмет көрсету жүйесі [18].

Келесі үлгі Жапондық үлгі (технополис) болып табылады. Бұл үлгі мемлекеттік стратегиялық құрылым ретінде жүзеге асырылды. Себебі, бұл үлгі елдің барлық шаруашылық кешендерін дамытуға бағытталған.

Бұл үлгінің мақсаты – білікті мамандарды қалыптастыру, жаңа инновациялық жұмыстарды тек жоба ретінде ғана қалдырмай, оны өндіріс орындарында жүзеге асыру болып табылады. Қазіргі таңда Жапония осы үлгі арқылы, әлемдік деңгейде инновация жағынан алдағы орындарға ие болып отыр.

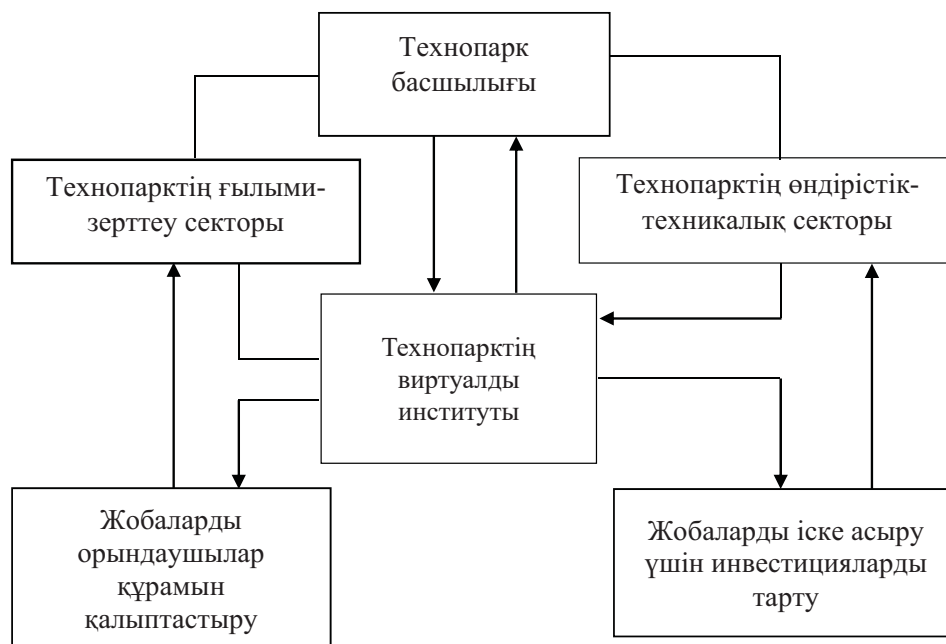
Қазіргі жағдайда іс жүзінде технопарктерді басқарудың бірнеше үлгілері қолданылады: классикалық, кластерлік және виртуалды. Олардың әрқайсысына ғылыми-зерттеу, өндірістік-техникалық және қызмет көрсету секторы кіреді. Технопаркті басқарудың ұйымдастыру моделі (1-сурет):

Виртуалды институт технопарктің басшылығына тікелей бағынады. Экономикалық тұрғыдан алғанда, жаңа технологиялар технопарктерге ақпарат алмасуды жеделдету және уақытты үнемдеу нәтижесінде шығындарды қысқарту есебінен тікелей, сондай-ақ жанама түрде сыртқы серіктестермен іс жүргізуге арналған шығындарды азайтуға мүмкіндік береді.

2007 жылдан бастап Корнель университетінің, INSEAD бизнес мектебінің және Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымының мамандары әлемнің ең инновациялық мемлекеттерінің жаһандық рейтингін жариялайды. Олар елдерді жоғары технологиялық өндіріс көлемін, инновацияларды қолдау мен білім деңгейін қоса алғанда, 80 параметр бойынша бағалайды. Бірнеше жыл қатарынан Швейцария, Нидерланды, Швеция, Ұлыбритания, Сингапур және АҚШ рейтингінің көшбасшылары атанды.

Швейцарияда, мысалы, адам басына шаққанда ең көп патенттер мен өнертабыстар тіркелген. Мемлекет, бизнес және білім беру мекемелері технопарктер мен ғылыми-зерттеу орталықтарын құру үшін біріктіріледі. Өнеркәсіптік алыптар ғылыми-зерттеу орталықтары мен инновациялық әзірлемелерді ашуға инвестиция салуда.

Жаһандық рейтингте ғылым мен технологияларды дамытуға жұмсалатын шығындар бойынша Швейцариядан кейін Швеция мен Нидерланды тұр. Цельсий термометрінен бастап Skype бағдарламасына дейін швед өнертабыстары бүкіл әлемде пайдаланылады. 90-шы жылдары Швед үкіметі дербес компьютерлерді сатып алуға ынталандыру енгізді. Кейіннен мемлекет жергілікті және шетелдік IT кәсіпкерлерін қолдау үшін әртүрлі қалаларда 16 филиалы бар бизнес-инкубатор ашты. Vinnova инновациялық агенттігі жыл сайын 2,7 млрд швед кронын перспективалы жобаларға инвестициялайды. Ұлттық қауымдастыққа 43 Швед инкубаторы және 33 ғылыми парк кіреді. Стокгольмде технологиялық салада тұрғындардың шамамен 18%-ы жұмыс істейді.

1-сурет – Технопаркті басқарудың ұйымдастырушылық моделі

Ескерту – [19] әдебиет негізінде авторлармен құрастырылған

Ұлыбританияда цифрлық экономика Ұлттық ЖІӨ-нің 12% - ын алады. Новаторлар мен IT-кәсіпкерлерді екі Технологиялық кластердің – London Tech City және Tech North қосылу нәтижесінде құрылған Tech Nation ұйымы қолдайды. Ұйым 12 қалада 4 000 Стартапты қолдайды. 2018 жылдың соңына қарай ғылым мен инновациялық әзірлемелермен айналысатын мамандар саны 6 млн-нан асады.

Қазақстан әлемдік рейтингте 74-ші орынды иеленіп, Үндістан мен Иранмен бәсекелесе отырып, орталық және Оңтүстік Азия аймағында 3-ші орынды сақтап отыр.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің көзқарасы бойынша технопарк құрылымдарын құру мен дамытудың негізгі мақсаттары – ЖІӨ өсу қарқынын арттыру, әлемдік нарықтағы жоғары технологиялық өндірістер мен ғылыми-техникалық әзірлемелердің бәсекеге қабілеттілігін арттыру, ғылымдағы, жоғары технологиядағы және кәсіптік білімдегі мемлекеттік мүдделерді қорғау.

Қазақстандағы технопарктердің саны аз, бұл материалдық және қаржылық базаны, тіпті зияткерлік әлеуетті іске асыруды және инновациялық өнімдерге деген сұранысты қамтамасыз етпейтіндігін байқатады.

Технопарктерді дамыту үшін мемлекет пен жергілікті биліктің де назары қажет. Технопарктер бірден пайда әкелмейді (әлеуметтік эффекттен басқа). Инвестициялардың қайтарымы технопаркте қызмет ететін фирмалардан алынады, ал фирмалардың қалыптасу мерзімі әдетте 3-4 жылды құрайды. Технопарк технологиясын тек қаржылық инвестициялармен және басқа да материалдық көмекпен ғана жүзеге асыруға болады.

Қазақстанда 2050 жылға қарай мемлекет алдына бәсекеге қабілетті елдердің халықаралық рейтингінде 30-шы орынды иелену міндеті тұр. Қазақстан Орталық Азиядағы инновациялық дамудың орталығы болуға ұмтылуда. Осы ауқымды жоспарларға қол жеткізу үшін үкімет екі мемлекеттік бағдарламаны жүзеге асыруда: «Қазақстан Республикасының 2015-2019 жылдарға арналған индустриалды-инновациялық дамуы» және «Цифрлық Қазақстан».

«Қазақстан Республикасының 2015-2019 жылдарға арналған индустриалды-инновациялық даму» бағдарламасы өндірісті индустрияландыруды негізге алды. Инновациялық инфрақұрылым ретінде ұйымдар мен институттар, холдингтер мен қорларды көптеп құра бергенмен, егер елде өндіріс пен өнеркәсіп ошақтары болмаса, инновациялық дамудың қарқынды жүзеге асуы күмәнді. Мысалы, атом электр станциясын көрмеген және онымен тығыз байланыста болмаған ғалымнан атом энергетикасын дамыту туралы инновациялық жаңалықтарды күте алмаймыз [10].

Аталған бағдарлама бойынша 102 жоба жүзеге асырылып, 13,3 мың жұмыс орындары ашылды, өңдеу өнеркәсібі саласы 4%-ға жоғарылады. Сонымен қатар, жұмыспен қамтылғандар 2015 жылы 6,6% болса, ал 2018 жылы 6,9%-ды құрады [20].

«Цифрлық Қазақстан» бастамасы заманауи технологиялардың арқасында экономиканы цифрландыру және халықтың өмір сүру сапасын жақсарту жөніндегі алғашқы бағдарламаны толықтырады. Бірінші мақсат – өңдеу өнеркәсібін әртараптандыру және оның бәсекеге қабілеттілігін арттыру. Бағдарлама экономиканың дәстүрлі салаларын жаңғыртуға және жоғары инновациялық және экспорттық әлеуетке ие жаңа бағыттар құруға арналған. Ол үшін біз инновациялық экожүйені жақсартуымыз керек: еліміздің әр түрлі аймақтарында жаңа индустриялық технологиялық орталықтар ашылды, ал болашақ IT-әзірлеушілерде білім алуға, қатысуға және грант алуға мүмкіндік бар. Бағдарламаны жүзеге асыруға үкімет 878,3 млрд. теңге бөлді.

Бағдарламада бес негізгі бағыт бар:

- экономиканың негізгі салаларын цифрландыру;
- сандық мемлекет;
- адами капиталды дамыту;
- деректерді беру, сақтау және өңдеу үшін жоғары жылдамдықты және қауіпсіз инфрақұрылым қалыптастыру;
- Елді цифрлық түрлендіру үшін жаңа инфрақұрылым құру [21].

«Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының бесінші бағыты – инновациялық экожүйені дамыту аясында Astana Hub технопаркі ашылды.

Бүгінгі таңда Astana Hub салық, еңбек және визалық жеңілдіктер алуға жағдай жасады, стартаптарды дамыту бағдарламалары бар. Технопарк құрамында 163 IT-компаниялар, 700-ге жуық стартаптар, 17 отандық және шетелдік IT-компаниялардың ғылыми-зерттеу орталықтары (мысалы, CISCO, NOKIA, IBM, Microsoft және басқалары), қазіргі заманғы халықаралық оқыту әдістемесіне сәйкес әлемдік бағдарламалау мектебі бар.

Қолданыстағы мемлекеттік бағдарламалар инновациялық экожүйені нығайту үшін қажетті инфрақұрылыммен қамтамасыз етілген. Қазақстандағы инновациялық жобаларды дамыту мүмкіндіктерін кластерлер, стартап акселераторлары, бизнес-инкубаторлар және елдің әр түрлі аймақтарындағы технопарктер ұсынады.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің көзқарасы бойынша технопарк құрылымдарын құру мен дамытудың негізгі мақсаттары – ЖІӨ өсу қарқынын арттыру, әлемдік нарықтағы жоғары технологиялық өндірістер мен ғылыми-техникалық әзірлемелердің бәсекеге қабілеттілігін арттыру, ғылымдағы, жоғары технологиядағы және кәсіптік білімдегі мемлекеттік мүдделерді қорғау.

Қазақстан Республикасының ғылыми-зерттеу жұмыстарына жұмсаған шығыстары ЖІӨ-нің 0,17% құрайды. Forbes Kazakhstan соңғы 5 жылда елде ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды (ҒЗТКЖ) қаржыландыру көлемі өзгергенін және оларды басқа мемлекеттермен бөлінген қаражаттармен салыстыруға шешім қабылдады [22].

Дамыған елдер технологиялық көшбасшылыққа және инновациялық жүйенің тиімділігін арттыруға ұмтылады. Бұл ретте, тәжірибе көрсетіп отарғандай, АҚШ-ты, Жапония мен Оңтүстік Кореяны қоса

алғанда, қаржы ресурстарының қомақты көлемін ғылымға жұмсайтын елдердің бір де біреуі барлық ғылыми бағыттар бойынша қатар ауқымды зерттеулер жүргізбейді [23].

Мұндай жағдайда технопарктердің желісін одан әрі дамытудың шешуші қағидаттары ретінде мыналар қарастырылады:

- технопарктер инфрақұрылымында тәжірибелік-өнеркәсіптік база құру;
- импорттық технологияларды пайдаланумен, инновациялық бизнес-мәдениетті таратумен бірге кәсіпорындарды көбейтуге арналған қызметке екпінді қайта бағдарлау;
- инновациялық процестің барлық кезеңінде ұлттық инновациялық жүйе шеңберінде іс-қимылдың барынша тиімді тетіктерін енгізу;
- технопарктердің өңірлік университеттермен тығыз байланысын орнату ұсынылады [24].

ҚОРЫТЫНДЫ

Бүгінгі күні елімізде технопарктер көмегімен стартаптар, шағын және орта бизнес субъектілері қарқынды дамып келеді.

Қазақстандағы технопарктер қызметін дамыту үшін мынадай стратегиялық іс-шаралар басымдылығы жоғары болып табылады:

1) Технопарктер, конструкторлық бюролар және технологиялық трансферт орталықтары бір-бірінен едәуір окшауланғандықтан, оларды өзара байланыстыру қажет;

2) Технопарктер өздерінің негізгі функцияларын орындаудың орнына, әдетте, кеңселер, зертханалар, көрмелер мен тренингтер үшін үй-жайлар жалға беріліп, кеңес беру қызметтері мен әкімшілік қолдау көрсетілетін бизнес орталықтардың рөлін атқарады. Нәтижесінде, бұл технопарктер инновациялық жобаларды әзірлеу және іске асыру үшін қажетті ғылыми әлеуетті пайдаланбайды, сондықтан технопарктің атқаруы қажет функциялар ретін дұрыс анықтаған жөн;

3) Арнайы экономикалық аймақтардың (АЭА) аумағында орналасқан технопарктерді импортталатын және экспортталатын тауарларға кедендік баж салығынан босату, мұндай ұзақ мерзімді артықшылықтар, әрине, инновацияға қатысы жоқ көптеген компанияларды тартады, сол себепті АЭА аумағында жұмыс жасайтын компанияларға инновациялық қызметпен айналысу талабын жүктеу қажет;

4) Технопарктерде зерттеулер мен әзірлемелермен айналысатын зерттеушілер мен ғалымдардың үлесінің аздығы Қазақстанның барлық инновациялық инфрақұрылымының жұмысына теріс әсер етеді. Сондықтан, кадрлармен қамтамасыз ету, студенттерді ғылыми зерттеулермен айналысуға қызығушылығын арттыру қажет;

5) Ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық шығындар әлі де аз. Кәсіпкерлік сектордың инновациялық белсенділігі айтарлықтай оң динамиканы көрсетпейді, ЖІӨ-де инновациялық өнімдердің үлесі де төмен. Ол үшін, өндіріс орындарын көптеп ашу қажет. Сол кезде, инновациялық зерттеулерге қажеттілік туындап, зерттеулерге қаржылық қолдау көрсету дұрыс жолға қойылады.

6) Желілік технопарктер аймақтың қалаларында құрылатын технопарктің экономикалық және әлеуметтік пайдасын қайта бөлуге мүмкіндік береді. Желілік құрылымның арқасында технопарк мүмкіндіктерді ұлғайтады, ол ұсынатын қызметтердің ауқымы кеңейіп, тиімділік көрсеткіштерінің мәндері жақсарады. Алайда, тәжірибе көрсеткендей, инновациялық инфрақұрылымды құру бойынша жоғарыда аталған шаралар елімізде «инновацияның» пайда болатынына кепілдік бере алмауда.

Маңызды айта кететін жайт, технопарктер құрамына кіретін фирмалар инновациялық үрдістің әр түрлі сатысында қызмет етеді. Ол сатылар: зерттеулер мен әзірлемелер жүргізу, дайын өнім өндіру, қызмет көрсету және делдалдық қызмет. Өз кезегінде технопарктер тұтынушы фирмаларға материалдық-техникалық, қаржылық кеңес, маркетингтік қызмет, кадрларды даярлау, т.б қызмет түрлерін сапалы көрсете білуі тұтынушы фирмалардың қызметінің тиімділігін арттыра түседі. Сондай-ақ, технопарктер базасында инновациялық кластерлерді дамыту, инновациялық инфрақұрылымның жаңа үлгілерін дамыту, Қазақстанның инновациялық инфрақұрылымының электрондық атласын құру, инновациялық инфрақұрылым элементтерінің мониторингі және тиімділігін бағалау көрсеткіштерінің жүйесін құру, т.б. осы саладағы негізгі мақсаттардың бірі болуы шарт.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі [Электрон. ресурс]. – 2015. – URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000375> (дата обращения: 23.01.2020).
2. Афонин И.В. Инновационный менеджмент: учебное пособие для вузов. – М.: Гардарики, 2005. – 223 с.
3. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития: монография. – М.: Изд-во «Директмедиа Паблшинг», 2008. – 400 с.
4. Ильенкова С.Д. Инновационный менеджмент: учебник. 2-ое издание – М.: ЮНИТИ, 2006. – 208с.
5. Инновационный менеджмент: учебник для академического бакалавриата/Под редакцией С.В. Мальцевой. – М.: Юрайт, 2015. – 527 с.
6. Сурин А.В., Молчанова О.П. Инновационный менеджмент: учебник. – М., 2008. – 368 с.
7. Казанцева А.К., Миндели Л.Э. Основы инновационного менеджмента. Теория и практика: учебник/ Л. С. Барютин и др.; под ред. А.К. Казанцева, Л.Э. Миндели. 2-е изд. перераб. и доп. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2004. – 518 с.
8. Днишев Ф.М., Альжанова Ф.Г. Развитие инноваций и технологий в условиях глобализации: мировой опыт и Казахстан / Ф.М. Днишев, Ф.Г. Альжанова. – Алматы: Институт экономики КН МОН РК, 2013. – 62 с.
9. Zhatkanbayev E., Abilgazyeva A.B. Stages of formation of innovation infrastructure: developed countries' and Kazakhstan's experience//Режим доступа: <https://be.kaznu.kz/index.php/math/article/view/1509/1452>
10. Жидебекқызы А. Қазақстан Республикасының инновациялық инфрақұрылымы: ғылыми әзірлемелерді коммерцияландыруды дамыту негізі [Электрон. ресурс]. – 2016. – URL: <http://rep.ksu.kz/bitstream/handle/data/992/Zhidebekkyzy-3-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата обращения: 02.02.2020).
11. Әмірбекұлы Е.. Инновациялық инфрақұрылым элементтерінің қызмет етуінің экономикалық маңызы//ҚазЭУ хабаршысы. – 2007. – №6. – 93-98 б.
12. Елизарова Е.Ю. Технопарк в сфере высоких технологий//ЭКО. – 2008. – № 5. – С.86-109.
13. Громов Г. Р. История Кремниевой долины — кратко о главном // Глава из книги: «От гиперкнижки к гипермозгу: информационные технологии эпохи Интернета. Эссе, диалоги, очерки». – М.: Радио и связь, 2004. – 204 с.
14. Джулаева А.М. Организация бизнеса, Алматы, – 2012. – 280 с.
15. Понятие, функции и задачи технопарков [Электрон. ресурс]. – 2009. – URL: <https://raexpert.ru/researches/technopark/part1/> (дата обращения: 03.10.2019)
16. Смирнова Е.В., Темирбекова Ж.А. Специфика инновационной инфраструктуры Республики Казахстан. 2014. – С. 70-72. https://www.researchgate.net/publication/264897071_Specifika_innovacionnoj_infrastruktury_Respubliki_Kazahstan.
17. Неборский Е.В. Зарубежный опыт интеграции образования, науки и бизнеса//Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Серия: Филология, педагогика, психология. – 2012. – Выпуск № 11.
18. Аульбекова А. «Расходы РК на научно-исследовательские работы составляют всего 0,14% от ВВП» [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: https://forbes.kz/process/nenauchnyiy_podhod_1527842240 (дата обращения: 25.10.2019).
19. Куатбаева Г., Сапарова С., Доланбаева Р. Мировой опыт создания и развития инновационной инфраструктуры //Казахстан-Спектр.– 2014. – № 4. – С. 3-8.
20. Государственная программа индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015 - 2019 годы [Электрон. ресурс].– 2018. – URL: www.kidi.gov.kzhttp://kidi.gov.kz/docs/otchety/8296998.pdf (дата обращения: 02.02.2020).
21. Государственная Программа «Цифровой Казахстан» [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37168057#pos=13;-43(дата обращения: 02.02.2020).
22. Ибраев А. . Наука Казахстана: в ожидании прорыва [Электрон. ресурс]. –2018. – URL: https://forbes.kz/process/science/nauka_kazahstana_v_ojidanii_proryiva (дата обращения: 09.11.2019).

23. Экономика Республики Корея [Электрон. ресурс]. – 2011. – URL: http://www.magnittour.ru/load/karmannaja_ehnciklopedija_respublika_koreja_ch_1/ehkonomika_respubliki_koreja_5/129-1-0-2108 (дата обращения: 18.11.2019).

24. Развитие инновационной системы Казахстана в условиях становления наукоемкой экономики: институты и механизмы: отчет НИР (заключительный) ИЭ КН МОН РК: рук. Днишев Ф.М. - Алматы, 2017.

25. Edquist C., Hommen L. Small country innovation systems globalization, change and policy in Asia and Europe. – Cheltenham; Northampton: Edward Elgar Publishing Limited, 2008. – 544 p.

REFERENCES

1. Kazakhstan Respublikasının Kasipkerlik Kodeksi (2015) available at: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000375> (Accessed January 23, 2020) (In Kazakh)
2. Afonin I.V. Innovatcionnyi menedzhment: uchebnoe posobie dlia vuzov. – M.: Gardariki, 2005. – 223 s.
3. Shumpeter I.A. Teoriia ekonomicheskogo razvitiia: monografiia. – M.: Izd-vo «Direktmedia Publishing, 2008. – 400 s.
4. Ilenkova S.D. Innovatcionnyi menedzhment: uchebnik. 2-oe izdanie – M.: IUNITI, 2006. – 208 s.
5. Innovatcionnyi menedzhment: Innovatcionnyi menedzhment dlia akademicheskogo bakalavriata /Pod redakciei S.V. Maltcevoi. – M.: IUrait, 2015. – 527 s.
6. Surin A.V., Molchanovaa O.P. Innovatcionnyi menedzhment: uchebnik. – M., 2008. – 368 s.
7. Kazantceva A.K., Mindeli L.E. Osnovy Innovatcionnogo menedzhmenta. Teoriia i praktika: uchebnik / L.S. Bariutin i dr.; pod red. A.K. Kazantceva, L.E. Mindeli. 2-e izd. pererab. i dop. – M.: Zao «Izdatelstvo "Economika", 2004. – 518 s.
8. Dnishev F.M., Alzhanova F.G. Razvitie innovatsii i tekhnologii v usloviiakh globalizatsii: mirovoi opyt I Kazakhstan/ F.M. Dnishev, F.G. Alzhanova. – ALmaty: Institut ekonomiki KN MON RK, 2013. – 62 s.
9. Zhatkanbayev E., Abilgazyeva A.B. Stages of formation of innovation infrastructure: developed countries' and Kazakhstan's experience//Режим доступа: <https://be.kaznu.kz/index.php/math/article/view/1509/1452>
10. Jidebekkyzy A. Kazakhstan Respublikasynyn innovatsiialyk infrakurylymy: gylimi azirlemelerdi kommerciyalandy Rudy damytu negizi (2016) available at: <http://rep.knu.kz/bitstream/handle/data/992/Zhidebekkyzy-3-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Accessed February 2, 2020) (In Kazakh).
11. E Amirbekuly.. Innovatsiialyk infrakurylym elementterinin kyzmet etuinin ekonomikalyr manyzy. KazEU habarshysy. – 2007. – №6. – 93-98 b.
12. Elizarova E.IY. Tekhnopark v sfere vysokikh tekhnologii //EKO. – 2008. – № 5. – S.86-109.
13. Gromov G.R. Istoriia Kremnievoy doliny — kratko o glavnom// Glava iz knigi: «Ot giperknigi k gipermozgu: informatsionnye tekhnologii epokhi Interneta. Esse, dialogi, ocherki». — M.: Radio i sviaz, 2004. — 204 s.
14. Dzhuylayeva A. Organizatsiia biznesa. – Almaty, 2012. – 280 s.
15. Poniatie, funktsii i zadachi tekhnoparkov" (2009) available at: <https://raexpert.ru/researches/tech-nopark/part1/> (Accessed October 3, 2019) (In Russian).
16. Smirnova E.V., Temirbekova ZH.A. Spetsifika innovatsionnoy infrastruktury Respubliki Kazakhstan. 2014. – S. 70-72. https://www.researchgate.net/publication/264897071_Specifika_innovatsionnoy_infrastruktury_Respubliki_Kazakhstan.
17. Neborskii E.V. Zarubezhnyi opyt integratsii obrazovaniia, nauki i biznesa// Vestnik Baltiiskogo federalnogo universiteta im. I. Kanta. Seriya: Filologiya, pedagogika, psikhologiya. – 2012. – Vypusk №11.
18. Aulbekova A. «Raskhody RK na nauchno-issledovatel'skie raboty sostavliaiut vsego 0,14 % ot VVP» (2017) available at: https://forbes.kz/process/nenauchnyiypodhod_1527842240 (Accessed October 25, 2019) (In Russian).
19. Kuatbaeva G., Saparova S., Dolanbayeva R. (2014) Mirovoi opyt sozdaniia i razvitiia innovatsionnoi infrastruktury [World experience in creation and development of innovative infrastructure] // Kazakhstan-Spektr. p.3-8.
20. Gosudarstvennaia programma industrialno-innovatsionnogo razvitiia Respubliki Kazakhstan na 2015-2019 gody (2018) available at: [www.kidi.gov.kzhttp://kidi.gov.kz/docs/otchety/8296998.pdf](http://kidi.gov.kzhttp://kidi.gov.kz/docs/otchety/8296998.pdf) (Accessed February 2, 2020) (In Russian).

21. Gosudarstvennaia Programma «Tsifrovoy Kazakhstan» (2017) available at: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37168057#pos=13;-43 (Accessed February 2, 2020) (In Russian).
22. Ibraev A. Nauka Kazakhstan: v ozhidanii proryva» (2018) available at: https://forbes.kz/process/science/nauka_kazakhstan_v_ozhidanii_proryva (Accessed November 9, 2019) (In Russian).
23. Ekonomika Respubliki Koreia (2011) available at: http://www.magnittour.ru/load/karmannaja_ehnciklopedija_respublika_koreja_ch_1/ehkonomika_respubliki_koreja_5/129-1-0-2108 (Accessed November 18, 2019) (In Russian).
24. Razvitie innovatsionnoy sistemy Kazakhstan v usloviakh stanovleniia naukoemkoy ekonomiki: instituty i mekhanizmy: otchet NIR (zakliuchitelnyy) IE KN MON RK : ruk . Dnishev F.M. - Almaty, 2017.
25. Edquist C., Hommen L. Small country innovation systems globalization, change and policy in Asia and Europe. – Cheltenham; Northampton: Edward Elgar Publishing Limited, 2008. – 544 p.

SUMMARY

This article discusses the needs and prerequisites for the development of technology parks as a key component of innovative infrastructure in the Republic of Kazakhstan. For this purpose, the article discusses the features of the innovation infrastructure of the Republic of Kazakhstan and analyzes the factors affecting its effectiveness.

The main part of the article discusses the international experience of creating and managing technology parks and proposes the development of technology parks in Kazakhstan based on them.

The article consists of 16 pages, 1 figures, 1 analysis table, 1 annex and 25 references.

ТҮЙІНДЕМЕ

Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы инновациялық инфрақұрылымның негізгі компоненті ретінде технопарктерді дамытудың қажеттілігі мен алғышарттары қарастырылған. Осы мақсатта мақалада Қазақстан Республикасының инновациялық инфрақұрылымының ерекшелігі қарастырылып, оның қызмет ету тиімділігіне әсер ететін факторлар талданады.

Мақаланың негізгі бөлімінде технопарктерді құру мен басқарудың халықаралық тәжірибесі қарастырылды және олардың негізінде Қазақстанның технологиялық парктерін дамыту ұсынылды.

Мақала 16 беттен, 1 суреттен, 1 талдау кестесінен, 1 қосымшадан және 25 әдебиеттер тізімінен тұрады.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматриваются потребности и предпосылки развития технопарков как ключевого компонента инновационной инфраструктуры в Республике Казахстан. С этой целью в статье рассматриваются особенности инновационной инфраструктуры Республики Казахстан и анализируются факторы, влияющие на ее эффективность.

В основной части статьи обсуждается международный опыт создания и управления технопарками и предлагается развитие технопарков Казахстана на их основе.

Статья состоит из 16 страниц, 1 рисунка, 1 таблицы анализа, 1 приложения и 25 ссылок.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Сансызбаева Галия Нурымовна – доктор экономических наук, профессор, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Республика Казахстан, e-mail: gns1981@mail.ru

Аширбекова Лаура Жалгасовна – кандидат экономических наук, старший преподаватель, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Республика Казахстан, e-mail: turar200480@mail.ru

Қусаин Қарлығаш Қайратқызы – магистрант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Республика Казахстан, e-mail: karlygash.kusain@mail.ru

Инновациялық инфрақұрылым элементтері және ішкі жүйелер

Инновациялық инфрақұрылымның ішкі жүйесі	Ішкі жүйенің функциясы	Ішкі жүйенің элементтері	Элемент функциялары
1	2	3	4
Өндірістік технологиялық	Инкубациялық қызмет: қаражат пен өндірістік ресурстарға қол жеткізуді қамтамасыз ету, әкімшілік қолдау немесе жаңашыл күш-жігер	Технологиялық парк	Жоғары технологиялық кәсіпорындар құру үшін, ғылыми негізде әзірленген технологияларды коммерцияландыру арқылы қолайлы ортаны қалыптастыру.
		Зерттеу паркі	Халық шаруашылығының ұқсас салаларында жұмыс істейтін, университеттермен формальды байланыстардың және алаңды жалға алушыларды қолдаудың белгіленген ережелерінің болмауымен әр түрлі ауқымда шоғырланған алаңдар құру. Әзірлемелерді технологиялық жаңалық сатысына дейін жүзеге асыру.
		Ғылыми парк	Ғылыми ұйымдарда әзірленген технологияларды коммерцияландыру үшін қолайлы ортаны қалыптастыру.
		Бизнес-инкубатор	Шағын инновациялық кәсіпорындарды құруға жәрдемдесу, ресурстардың әртүрлі түрлеріне қол жеткізу және жеңілдікті бағалар бойынша қызметтердің әртүрлі түрлерін көрсету.
		Технологиялық инкубатор	Нарықта жоғары әлеуетті сұранысқа ие жаңа бұйымдар мен технологиялық процестерді әзірлеу немесе бұрыннан бар бұйымдар мен технологиялық процестерді жетілдіру.
		Бизнес-акселератор	Менторлық институты арқылы шағын инновациялық кәсіпорындарға қаржылық-экономикалық, консалтингтік, заңгерлік, ұйымдастырушылық және маркетингтік қолдау көрсету.
		Арнайы экономикалық аймақ (жаңа және жоғары технологияларды дамыту, техникалық-енгізу аймағы)	Салықтық жеңілдіктер мен қолдаудың басқа да тетіктерін қолдана отырып, ірі қалалар мен университеттік орталықтардың жанында ғылымды қажетсінетін кәсіпкерлікті шоғырландыру.
		Технополис	Ғылымды қажетсінетін бизнес, білім және ғылыми ұйымдар шоғырланған және шағын инновациялық кәсіпкерлік субъектілеріне салықтық және басқа да преференциялар берілетін қаланы немесе оның бір бөлігін құру.
		FAV-зертханасы	Сандық бағдарламалық басқарылатын станоктарда, 3D - модельдеу және прототиптеу құрылғыларында қажетті бөлшектерді жасау.
		Инновациялық кластер	Өзара байланысты және өзара іс-қимыл жасайтын ғылыми ұйымдардың, білім беру ұйымдарының, тәуекелді инвестициялаудың акционерлік инвестициялық қорларының және инновациялық өнім мен қызметтерді өндіру үшін кәсіпорындардың желісін құру.

		Конструкторлық бюро	Технологиялар трансферті арқылы жаңа немесе жетілдірілген тауарларды өндіруге жәрдемдесу; бейімделуді сатып алу, конструкторлық-технологиялық құжаттаманы әзірлеу, оны кейіннен ақылы негізде беру және оның негізінде әртүрлі тауарларды өндіруді ұйымдастыру үшін қызметтер көрсету.
Қаржылық	Білімді коммерцияландыруға және оларды пайдалануға ықпал етуі мүмкін инновациялық процестерді және басқа да қызмет түрлерін қаржыландыру	Венчурлық қор	Инновациялық жобалар мен инновациялық фирмаларды қаржылық қолдау.
		Бизнес-ангел	Негізгі капиталсыз кәсіпкерлердің инновациялық идеяларын қаржылық қолдау бойынша жеке бастама.
		Краудфандинг-тік алаң	АКТ-технологияларды қолдану арқылы инновациялық жобаларды қаржылық қолдау.
Сараптамалық-консалтингтік	Инновациялық процестермен байланысты консультациялық қызметтер ұсыну (технологияларды беру, коммерциялық Ақпарат және заң кеңестері).	Технологиялық трансферт орталығы	Ғылыми ұйымдар мен университеттерден өнеркәсіптік компанияларға білім трансферті арқылы әзірлемелер мен ғылымды қажетсінетін өнімдерді жылжыту.
		Технологияларды коммерциализациялау орталығы	Ғылыми ұйымдар мен бизнестің кооперациясы нәтижесінде әзірлемелерді жылжыту.
		Инновациялар кеңсесі	Жергілікті технологиялық сұраныстар мен ұсыныстарды сәйкестендіру, трансұлттық технологиялық әріптестіктерді жылжыту, технологиялар трансферті туралы келісімдерге қол қоюға жәрдемдесу.
		Инновациялық (Технологиялық) брокер	Кәсіпкерлерге бизнесті және физикалық инфрақұрылымды жүргізу бойынша қызметтер ұсыну, технологиялар трансфертін жүзеге асыру, қызметті үйлестіру, коммерциялық рентабельді бизнес-модельдерді құру қаржылық қызметтерді ұсыну.
Ақпараттық	Инновациялық процестерге қатысатын әр түрлі ұйымдар (әлеуетті) арасында интерактивті оқытуды және ақпараттық ресурстарға қол жеткізуді қоса алғанда, нарық және басқа да тетіктер арқылы желілерді құру.	Коворкинг орталығы	Бизнесті дамыту үшін жабдықталған кеңістік беру, интерактивті оқыту желілерін құру.
		Деректер қоры	Инновациялық қызмет үшін қажетті ақпаратқа қол жеткізуді ұсыну.
		Ақпараттық орталық	«Бір терезе» режимінде инновациялық қызметке қатысты ақпаратты ұсыну.
		Ғылыми желілер	Ғылыми-техникалық ақпаратқа, ғалымдар мен зерттеушілердің анық және анық емес біліміне қол жеткізу.
Ескерту – [25] әдебиет негізінде автормен құрастырылған.			

МРПТИ 41.10

JEL Classification: L74

GLOBAL EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF "GREEN" CONSTRUCTION AND ITS USE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

G. N. Dugalova¹

¹Kazakh University of Technology and Business, Nur-Sultan, the Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

The purpose of the study. Is to determine the problems and prospects of development of «green» construction in Kazakhstan on the basis of the study and analysis of foreign experience.

Methodology. In the process of studying the current state and determining the prospects for the development of «green» construction in Kazakhstan, General and private techniques and methods of economic research were used: analysis and synthesis, comparisons and generalizations, groupings, economic and statistical methods of collecting and processing information.

Originality /value research. Are justified by the need and environmental, economic and social feasibility of developing «green» construction in Kazakhstan

Research results Specific measures for activation and further development of «green» construction in the Republic are proposed.

Conclusions. As a result of research and analysis of the current state of «green» construction in the Republic of Kazakhstan, problems and developed specific proposals for its further development are identified.

Keywords: «Green» construction, concept of «green» construction, «green» standards, the principles of «green» construction, the directions of «green» construction.

«ЖАСЫЛ» ҚҰРЫЛЫСТЫ ДАМУДЫҢ ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕСІ ЖӘНЕ ОНЫ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ПАЙДАЛАНУ

Г. Н. Дугалова¹

¹Қазақ технология және бизнес университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеудің мақсаты. Шетелдік тәжірибені зерттеу және талдау негізінде Қазақстандағы «жасыл» құрылыстың проблемалары мен даму перспективаларын анықтау.

Зерттеу әдіснамасы. Қазақстандағы «жасыл» құрылыстың қазіргі жай-күйін зерттеу және даму перспективаларын анықтау процесінде экономикалық зерттеулердің жалпы және жеке тәсілдері мен әдістері қолданылды: талдау және синтез, салыстыру және қорыту, топтау, ақпаратты жинау және оны өңдеудің экономикалық-статистикалық әдістері.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы. Қазақстанда «жасыл» құрылысты дамытудың қажеттілігі мен экологиялық-экономикалық және әлеуметтік орындылығы негізделген.

Зерттеудің нәтижелері. Республикада «жасыл» құрылысты жандандыру және одан әрі дамыту жөнінде нақты шаралар ұсынылды.

Қорытынды. Қазақстан Республикасындағы «жасыл» құрылыстың қазіргі жай-күйін зерттеу мен жүргізілген талдау нәтижесінде проблемалар анықталды және оны одан әрі дамыту жөнінде нақты ұсыныстар әзірленді.

Түйін сөздер: «Жасыл» құрылыс, «жасыл» құрылыс тұжырымдамасы, «жасыл» стандарттар, «жасыл» құрылыс қағидаттары, «жасыл» құрылыс бағыттары.

МИРОВОЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ «ЗЕЛЕННОГО» СТРОИТЕЛЬСТВА И ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Г. Н. Дугалова¹

¹Казахский университет технологии и бизнеса, Нур-Султан, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования. На основе изучения и анализа зарубежного опыта определить проблемы и перспективы развития «зеленого» строительства в Казахстане.

Методология исследования. В процессе исследования современного состояния и определения перспектив развития «зеленого» строительства в Казахстане были использованы общие и частные приемы и методы экономических исследований: анализа и синтеза, сравнений и обобщений, группировок, экономико-статистические методы сбора и обработки информации.

Оригинальность/ценность исследования. Обоснованы необходимость и эколого-экономическая и социальная целесообразность развития «зеленого» строительства в Казахстане.

Результаты исследования. Предложены конкретные меры по активизации и дальнейшему развитию «зеленого» строительства в республике.

Выводы. В результате исследования и проведенного анализа современного состояния «зеленого» строительства в Республике Казахстан выявлены проблемы и разработаны конкретные предложения по его дальнейшему развитию.

Ключевые слова: «Зеленое» строительство, концепция «зеленого» строительства, «зеленые» стандарты, принципы «зеленого» строительства, направления «зеленого» строительства.

КІРІСПЕ

Қоғамның қазіргі даму кезеңіндегі маңызды міндет – жаһандық тәуекелдерді азайту және адамдардың тіршілік қауіпсіздігін жоғарылату болып табылады. Құрылыс қызметінің нәтижесі бола тұра, ғимараттар мен құрылыстар қоршаған ортаға елеулі түрде әсер етеді. Мекендеу ортасының тұрақтылығын арттырудың тиімді құралы «жасыл» ғимараттар салу болып табылады.

«Жасыл» құрылыс – бұл қоршаған ортаға аз әсер ететін ғимараттар құрылысын салу. «Жасыл» құрылыстың негізгі мақсаты – инженерлік ізденістерді, жобалауды, құрылыс салуды, пайдалануды, күрделі жөндеуді, реконструкциялауды, ысыруды қоса алғанда, ғимараттың барлық өмірлік циклі ішінде ішкі ортаның жайлы жағдайларын бір мезгілде қамтамасыз ету кезінде энергетикалық және материалдық ресурстарды тұтыну деңгейін төмендету [1]. «Жасыл» ғимараттар мен құрылыстардың құрылысы классикалық құрылыс жобалауын пайдалылық, үнемділік, ұзақ мерзімділік және жайлылық ұғымдарымен толықтырады.

ЗЕРТТЕУДІҢ НЕГІЗГІ БӨЛІМІ

«Жасыл» құрылыс термині алғаш рет XX ғасырдың 70-ші жылдарында Еуропа елдерінде және АҚШ-та пайда болды. Дәл сол кезеңде ғимараттар құрылысының алғашқы «жасыл» стандарттары әзірленді. Жекелеген дамыған елдерде тиісті мемлекеттік саясат жүзеге асырыла бастады. Демек, «жасыл» құрылыс салыстырмалы түрде жас үрдіс болып табылады.

«Жасыл» құрылыс, «экологиялық құрылыс», «тұрақты құрылыс», «экодевелопмент» терминдері бір ұғымды білдіреді – жобалаудан бастап үйдің өмірлік циклінің барлық кезеңдерінде энергия мен материалдарды тұтыну деңгейі аз ғимараттарды салу және пайдалану. «Жасыл» құрылыс жаңа технологиялар есебінен қолданыстағы жаңғыртылған тұрғын үйлерді де қамтуы мүмкін [2].

Ең кең мағынада «жасыл» құрылыс тұжырымдамасы адамдардың денсаулығы үшін қауіпсіздікті, еңбек өнімділігін арттыруды, табиғи ресурстарды оңтайлы пайдалануды және қоршаған ортаға әсерін

азайтуды қамтамасыз ететін жобалауды, салуды, пайдалануды, қызмет көрсетуді және олардың қызмет мерзімінің соңында барлық материалдарды кәдеге жаратуды қамтиды.

«Жасыл» құрылыстың негізгі қағидаттары:

- Энергетикалық және су ресурстарын оңтайлы пайдалану.
- Экологиялық таза құрылыс материалдарын пайдалану.
- Қалдықтар мөлшерін және қоршаған ортаға зиянды әсерді азайту.
- Көлік құралдарымен тасымалдау кезінде қоршаған ортаның ластануын азайту мақсатында жергілікті материалдарды пайдалану.

• «Жасыл» ғимараттар мен құрылыстарды салу және пайдалану кезінде жаңартылатын энергия көздерін пайдалануға тырысады.

Энергия тиімділігі мен энергия үнемдеудің жақсы көрсеткіштері бар материалдарды пайдалану [3].

«Жасыл» құрылыс қағидаттары бойынша салынған үйлерде, әдетте, энергия үнемдеу шамдары, автоматты түрде жарықтандыруды реттеу, су датчиктері мен есептегіштері орнатылады. Сонымен қатар, ауа баптау, желдету, лифттер, сантехника жүйелері, қалдықтарды кәдеге жарату циклі оңтайландырылады [4].

Қазіргі жағдайда «жасыл» құрылыс көптеген бағыттар бойынша дамуда:

- Энергияны аз тұтынатын ғимараттардың инновациялық шешімдері әзірленіп, қолданысқа енгізіледі.

- «Жасыл» ғимараттардың элементтері – «жасыл» шатырлар мен жасыл қасбеттер жетілдіріледі.

- Қаланың экологиялық тұрақты сәулеті қалыптасады.

- Азаматтық ғимараттар мен олардың қасбеттік жүйелерін термореновациялау кезінде энергия тиімділігі артады.

- Мекендеу ортасының тұрақтылығын рейтингтік бағалаудың жаңа жүйелері әзірленеді.

«Жасыл» құрылыстың жаңа бағыты энергияны мүлде тұтынбайтын (zero-energy building, ZEB) ғимарат тұжырымдамасын дамыту болып табылады - жаңартылатын көздерден энергия өндіретін және оны жыл бойы тең мөлшерде тұтынатын жоғары энергия тиімді ғимарат [5].

«Жасыл» ғимараттардың басты ерекшелігі үйді пайдалану кезінде энергия тұтынуды төмендететін, сондай-ақ қоршаған ортаға теріс әсерді азайтатын жаңа технологияларды қолдану болып табылады. Әлемдік тәжірибеде «жасыл» ғимараттарды тұрғызу кезінде мынадай технологиялар кеңінен қолданылады:

• қос қабаттап шынылау, шынылардың арасында жылу үнемдеу деңгейін арттыруға мүмкіндік беретін ауа айналымы жүйесі орналасқан;

• табиғи жарықтандыруға байланысты көлбеу деңгейін автоматты түрде өзгертетін арнайы жалюздер. Бұл технология электр энергиясын үнемдеуге мүмкіндік береді;

• еріген және жаңбыр суын жинаудың орталық жүйесі, сондай-ақ ауыз суды тазартудың заманауи жүйелері. Бұл жабдық сыртқы көздерден су ресурстарын тұтынуды азайтуға мүмкіндік береді;

• күн батареялары және үй тұрғындарының қажеттіліктері үшін суды жылытатын, күн энергиясы негізінде жұмыс істейтін арнайы коллекторлар;

• биік ғимараттарды тұрғызу кезіндегі жел турбиналары;

• үйді басқарудың компьютерлік жүйелері. «Ақылды үй» әрбір жеке бөлмедегі жарықтандыру деңгейі мен температураны бақылауға мүмкіндік береді, бұл ғимаратты жылытуға және электр энергиясын үнемдеуге кететін шығындарды едәуір азайтады.

«Жасыл» ғимаратты тұрғызу – бұл құрылыс және әрлеу кезінде экологиялық таза материалдарды пайдалану. Мысалы, бөлмені әрлеу кезінде бамбук және мәрмәр сияқты табиғи материалдарды жиі қолданады. Бұдан басқа, «жасыл» ғимараттарды тұрғызу кезінде құрылыс қоқыстарын өңдеу процесінде алынған қайта қолданылатын шикізат пайдаланылады.

Сондай-ақ, «жасыл» құрылыс жобасын әзірлеу кезінде сәулетшілер ғимараттың табиғи ландшафтқа қаншалықты үйлесімді келетінін ескереді және құрылыс процесінің табиғи ортаға әсерін барынша азайтуға тырысатынын атап өткен жөн.

«Жасыл» ғимараттарды пайдалану экономикалық тұрғыдан тиімді болып табылады. Мәселен:

1. Қуат тұтыну 25% -ға төмендейді.

2. Суды тұтыну 30% -ға азаяды.

3. Ғимаратқа қызмет көрсету шығындары қысқарады.

4. Жалға алынатын алаңдардың өтелімділігі жеделдетіледі.

5. «Жасыл» технологияларды пайдалана отырып салынған ғимараттарда жұмыс істейтін адамдардың денсаулығын сақтау есебінен медициналық сақтандыру бойынша төлемнен шығын азаяды.

Өзіндік құн төмендейді. Болашақта «жасыл» технологияларды қолдану құрылыстың өзіндік құнын төмендетудің тиімді құралы болады [6].

«Жасыл» құрылысты дамыту ісін бастаған тұңғыш ел Ұлыбритания болды: бұнда 1990 жылы құрылыстың экологиялық тиімділігін бағалау әдісін британдық BRE Global компаниясы әзірледі. Экологиялық таза құрылыстың бірінші стандарты қабылданды және BREEAM (BRE Environmental Assessment Method) «жасыл» ғимараттарды бағалау рейтингі енгізілді [7]. BREEAM сертификаттары бүкіл әлем бойынша 200 мың ғимаратқа берілді. Оның ішінде сертификатталған құрылыстардың 90%-дан астамы Ұлыбританияның өзінде орналасқан [3]. Компания ғимараттар мен құрылыстарға келесі бөлімдер бойынша балл береді:

- Қуат тұтыну.
- Менеджмент.
- Ортаның қауіпсіздігі мен жайлылығы.
- Көлік сегменті.
- Су ресурстары.
- Құрылыс материалдары.
- Қалдықтарды кәдеге жарату.
- Жерді пайдалану.
- Қоршаған ортаның ластануы.

Әрбір бөлім бойынша жиналған балдар құрылыс тұрғызылатын жердегі өзектілігін айқындайтын үлестік коэффициентке көбейтіледі. Содан кейін балдар жинақталады және жалпы бағалау қорытындысы бойынша ғимаратқа арнайы шкалаға сәйкес рейтинг беріледі:

- Сертификатталған - 30 балдан көп.
- Жақсы - 45 балдан көп.
- Өте жақсы - 55 балдан көп.
- Үздік - 70 балдан көп.

Асқан сипаттамаларға ие - 85 балдан көп [3].

Әлемде екінші танылған «жасыл» құрылыстарды сертификаттау стандарты LEED (Leadership in Energy and Environmental Design – Энергетикалық және экологиялық жобалау басқармасы) «Жасыл» құрылыс жөніндегі американдық кеңестің сертификаты болып табылады [8]. LEED сертификаттары 135 мемлекеттегі 10 мыңнан астам ғимаратқа берілді [3].

2000-шы жылдардың басында Тұрақты құрылыс жөніндегі неміс кеңесі (DGNB - Deutsche Gesellschaft für Nachhaltiges Bauen) ғимараттың кейінгі 50 жылдағы функционалдығын ескере отырып, оның болашақтағы экологиялылығын айқындайтын жаңа стандарттарды әзірледі [9]. Бұл стандарт кез келген мемлекеттің заңнамалық талаптарына бейімделуі мүмкін. Сондықтан DGNB тез танымал болды.

BREEAM, LEED, DGNB рейтингтік жүйелерінің мақсаты бір – ресурстарды үнемдеу және адамның жасанды мекендеу ортасының қоршаған ортаға және өз денсаулығына теріс әсерін азайту. «Жасыл» құрылыс дамып жатқан басқа елдерде қазіргі уақытта елдің әлеуметтік-экономикалық және табиғи жағдайларын ескеретін ұлттық стандарттар әзірленді.

Инвесторлар, жылжымайтын мүлік иелері, девелоперлер, жобалаушылар және басқарушы компаниялар үшін «жасыл» стандарттарға сәйкес ғимараттарды сертификаттаудың артықшылықтары:

1. Қоршаған ортаны тұрақты дамыту қағидаттарына сәйкес келетін ретінде өз жобасын немесе шешімін жылжытудағы бәсекелі артықшылық.

2. Объектіні салу кезінде аумақтарды тұрақты дамытудың негізгі қағидаттарына сәйкес келетін технологияларды қолдану.

3. Қоршаған ортаға теріс әсерді азайтатын инновациялық шешімдерді іздеу және қолдану.

4. Пайдалану шығындарының төмендеуі.

5. Жұмыс және тұрғын ортаның сапасын арттыру.

6. Объектінің жылжымайтын мүлік саласындағы Жасыл компания деп көпшілік алдында атауға құқық беретін стандартқа сәйкестігі.

Қоршаған ортаға арналған «жасыл» стандарттарға сәйкес ғимараттарды сертификаттаудың артықшылықтары:

Парниктік газдардың, қоқыстың және ластанған судың шығарындыларын азайту.

Табиғи мекендеу ортасын және биологиялық алуандықты қорғау.

Табиғи ресурстарды сақтау.

Адам денсаулығы мен қоғамның саламаттығы үшін «жасыл» стандарттарға сәйкес ғимараттарды сертификаттаудың артықшылықтары:

1. Үй-жайларда ауа сапасы, жылу және акустикалық сипаттамалары бойынша қолайлы жағдайлар жасау.

Суға, топыраққа және ауаға шығарылатын ластану деңгейін төмендету, соның салдарынан қалалық инфрақұрылымға түсетін жүктемені азайту.

Оңтайлы қала құрылысын жобалау арқылы тұрмыс сапасын арттыру.

Соңғы 45 жыл ішінде «жасыл» құрылыс бүкіл әлемде кеңінен танымал болып келеді. АҚШ пен Еуроодақ мемлекеттеріндегі жаңа құрылыстардың жалпы санындағы «жасыл» ғимараттардың үлесі 20% -ға жетеді. Шығыс елдері де қалыспайды: Араб Әмірліктерінде Масдар эконокаласының құрылысын аяқтау жүріп жатыр, Қытайда бірқатар «болашақ» қалалары (Биньхай, Донгтан) пайда болуда [3].

«Жасыл» құрылыс технологияларын дамытудың айқындаушы факторлары болып табылатын қоршаған ортаның ластануының өсіп келе жатқан деңгейі, жаһандық жылыну және ғаламшардың энергетикалық ресурстарын неғұрлым үнемді пайдалану қажеттілігі өзекті мәселе. Жасыл құрылыс жөніндегі американдық кеңестің (USGBC) мәліметтері бойынша қазіргі заманғы ғимараттар шамамен 70% электр қуатын, шикізаттың 40% -ын және ауыз су қорының 14% -ын пайдаланады. Мұндай құрылыстарды пайдалану кезінде жыл сайын парниктік газдар шығарындыларының 30%-дан астам үлесі түзіледі және барлық энергияның 40%-ға жуық мөлшері тұтынылады. Қазіргі заманда ресурстарды бұлайша пайдалану қисынсыз және ысыраптау болып табылады [10].

«Жасыл» жобаларды сәтті іске асыру мысалы ретінде белгілі құрылыс объектілерін атауға болады:

- «Жасыл маяк» - Копенгаген орталығындағы ғимарат.
- Монакодағы Гримальди форум.
- Манитоба Гидро Плейс, Виннипег, Канада.
- Сидней университетінің Заң факультетінің ғимараты, Австралия.
- Crowne Plaza Копенгаген Тауэрс - Копенгагендегі 25 қабатты қонақ үйі.
- Greentowers, «Жасыл мұнаралар» - Франкфурттегі Дойче Банктің штаб-пәтері орналасқан реконструкциядан өткен ғимарат.

Калифорния Ғылым Академиясы [11].

Жекелеген қалаларда тиімділігі жоғары энергия үнемдеу технологияларды пайдалана отырып, тұрғын ғимараттардың тұтас кварталдары салынған, мысалы, Лондонда Greenwich Millenium Village және BED ZED; Фрайбургтегі Solarsiedlung am Schlierberg «Күншуақ» кенті; Хельсинкидегі күн панельдері бар ғимараттар кварталы, Финляндия. Осылайша, дамыған елдерде «жасыл» құрылыс қағидаттарын сәтті іске асырудың көптеген мысалдары бар.

«Жасыл» үйдің құрылысы әдеттегі көп пәтерлі үй құрылысынан 10-20% -ға қымбат шығатыны мәлім [12]. Алайда, дамыған елдердегі көптеген қала тұрғындары болашақта жыл сайын жылу, су және электр энергиясы үшін шоттарды төлеуге едәуір қаражатты үнемдеу үшін тұрғын үй үшін сәл қымбаттырақ төлеуді қалайды.

Дүниежүзілік экологиялық құрылыс жөніндегі кеңес (WorldGBC) – бүкіл әлем бойынша өзі тектес Кеңестерді біріктіретін үкіметаралық желілік ұйым құрылды. Жыл сайын Канадада, кеңестің штаб-пәтерінде Дүниежүзілік экологиялық құрылыс конгресі өтеді.

Дамыған елдерде «жасыл» құрылыс тек құрылыс салушы компаниялар ғана емес, үкіметтер тарапынан да үлкен қолдау табады. Мысалы, 2005 жылы Канада үкіметі барлық мемлекеттік кеңсе

ғимараттары LEED Canada Gold экологиялық стандартына сәйкес жобаланып, реконструкциядан өтуі тиіс деп бекітті. Еуропа елдерінде 2012 жылдан бастап энергия тұтыну минимумы (жылына 15 кВт.сағ/м²) бар пассивті деп аталатын үйлерді, ал 2015 жылдан бастап 2020 жылға дейін – нөлдік энергетикалық балансы бар үйлерді ғана салу міндеті қойылды. Ұлыбритания үкіметі қаулы қабылдады, оған сәйкес 2020 жылға қарай барлық тұрғын үйлер Code for Sustainable Homes («Өміршен үйлер кодексі») арнайы стандартына сәйкес келуі тиіс [3]. Бұл шешімдер осы мемлекеттердің билік органдарының экоүйлер елдің ЖІӨ-нің өсуіне елеулі үлес қосады деген фактіні ұғынатынын айғақтайды.

Кейбір бағалаулар бойынша қазіргі уақытта әлемде 135-тен астам елде 200 мыңнан көп экоғимараттар бар. Әлемдегі «жасыл» құрылыстардың нақты санын атау мүмкін емес, өйткені экологиялық сертификаттау жүйесі мен «жасыл» үйді анықтау әдістері әр түрлі елдерде ерекшеленеді. Осыған қарамастан, әлемде сертификатталған «жасыл» ғимараттардың саны жыл сайын артып келеді және бұл үрдіс «жасыл» құрылыстың келешегін растайды.

«Жасыл» құрылыс тұжырымдамасы мегаполистердегі экологиялық ахуалды айтарлықтай жақсартады және шығындарды азайтуға мүмкіндік береді. 1970 жылдарға дейін салынған ескі ғимараттар жылыту үшін жыл сайын шамамен 300-400 кВт.сағ/м² талап етеді. «Жасыл» стандарттарға сәйкес келетін үйлер электр энергиясын 2 есе аз тұтынады. Мысалы, Германияда энергия үнемдейтін үйлер жылына 30-дан бастап 70 кВт.сағ/м² дейін энергия тұтынады [13]. Соңғы онжылдықта жекелеген елдерде нөлдік энергетикалық балансы бар, небәрі 15 кВтсағ/м² қажет ететін ғимараттар, сондай-ақ тұтынудан гөрі энергияны көбірек өндіретін «белсенді» ғимараттар салынуда. Бұл көрсеткіштерге ғимараттардың барынша жылу окшаулануы, оларды күн панельдерімен, жылу сорғыларымен және климат-бақылау жүйесімен жабдықтау есебінен қол жеткізіледі.

Манхэттендегі Америка Банкінің мұнарасы – әлемдегі ең «жасыл» құрылыс. Оның құрылысы кезінде күн сәулесін ішінара сіңіретін және күндізгі табиғи жарықтың барынша түсуін қамтамасыз ететін шыны пакеттер пайдаланылды. Ғимаратта 4,6 МВт дейін электр энергиясын өндіретін және зәулім ғимаратқа қажетті энергияның көп бөлігін қамтамасыз ететін арнайы қондырғы жұмыс істейді. Шатырға түсетін жаңбыр суы тазартылады және қайта пайдаланылады, ал ғимаратқа кіретін және одан шығарылатын ауа мұқият сүзгіленеді. Ғимарат негізінен қайта қолданылатын материалдардан салынған, олар болашақта қоршаған ортаға зиян келтірмей оңай кәдеге жаратылады. Құрылыс кезінде қож қосылған өңделген бетон пайдаланылды, бұл көмірқышқыл газының шығарындыларын айтарлықтай төмендетті. Америка Банкінің мұнарасы LEED Платина сертификатын алды.

«Council House 2» кеңселік ғимараты (Мельбурн) кіріктірілген күн панельдері, күн батареялары, фотоэлементтер, жел генераторлары және басқа да технологиялардың арқасында әдеттегі ғимараттарға қарағанда электр энергиясын 85% -ға аз, ал суды 72% -ға кем тұтынады. Ағын суларды қайта өңдеу және ауа тазарту жүйелерімен жабдықталған, ал төбесінде шағын жасыл сквер орналасқан.

Burj al-Taqa (Дубай) – тұрғын үйлер, кеңселер және қонақ үй орындары орналасқан «жасыл» ғимарат. Бұл құрылыс шығарындылары жоқ, жел және күн энергиясын пайдаланады, осы үшін оны «энергетикалық мұнара» деп атады. Онда сондай-ақ теңіз суымен ауаны салқындататын бірегей ауа баптау жүйесі жұмыс істейді.

Бұл мысалдар дамыған елдер «жасыл» қалалар құру тұжырымдамасын сәтті іске асыратынын көрсетеді. Барынша экологиялық ғимараттар салу – осы мемлекеттердің құрылыс саясатының негізі, оны іске асыруға ғылыми күш-жігер мен бюджеттің зор үлесі бағытталған. Ең тиімді «жасыл» құрылыс барлық деңгейде нормативтік-құқықтық базаны жаңғыртудан бастап, қоғамда экологиялық достық мінез-құлықты қалыптастырумен тиісті шаралар қолданылатын өңірлерде дамып келеді.

Ресейде экологиялық таза құрылыстың жекелеген жобалары іске асырылды. Мәселен, «жасыл» ғимараттардың саны бойынша Сочи қаласы көш бастап тұр - мұнда Олимпиада объектілері халықаралық «жасыл» стандарттарға сәйкес салынған. Белгілі «жасыл» ғимараттарға Сколковода орналасқан Гиперкуб жатады. Уақыт талабына сәйкес ғимараттың қасбеті мен ішкі аудандары өзекті қажеттіліктерге қарай түрлендірілуі мүмкін [3].

«Жасыл» куәлік DeutscheBank бас кеңсесіне (Мәскеу), SKF концерні зауытына (Тверь), Siemens компаниясының бас кеңсесіне (Мәскеу) берілді. Еліміздің түрлі өңірлерінде «энергия тиімді кварталдар» құрылысын жүзеге асыру бойынша жұмыстар жүргізілуде.

Ресейде қала құрылысына бейімделген GreenZoom жүйесі пайдаланылады, оның негізіне LEED және BREEAM рейтингтеріндегі қағидаттар алынған. Бұл стандартты Басқарушылар мен девелоперлердің ресейлік гильдиясы «жасыл» ғимараттардың тиімділігін бағалау үшін әзірледі [3].

Қазақстанда жылжымайтын мүліктің басым бөлігі ескірген. Елдегі тұрғын үйлерді салу кезінде негізінен кірпіш пен бетон пайдаланылған. Көптеген тұрғын үй кешендері мен бизнес-орталықтарда ескірген энергия үнемдеу технологиялары пайдаланылады. Тұрғын үй секторы тау-кен және өнеркәсіп секторларынан кейін республикада электр энергиясын тұтыну көлемі бойынша 3 орынды алады. Жылжымайтын мүліктің тұрғын үй объектілері электр энергиясына және жылытуға сұраныстың тиісінше 13,5% және 24%-ын құрайды. Қазақстанда жылу шығындары дамыған елдерге қарағанда 50-60% -ға жоғары. Қазақстан Республикасының тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығын жаңғыртудың 2011-2020 жылдарға арналған бағдарламасының деректері бойынша 2010 жылы ғимараттардағы жылу энергиясының шығыны жылына бір шаршы метрге шамамен 270 кВт құрады [14]. Сондықтан тұрғын үй секторының энергия тиімділігін арттыру Қазақстан үшін стратегиялық басымдық ретінде айқындалған. Республикада энергия үнемдеу саласында 2020 жылға қарай ЖІӨ-нің энергия сыйымдылығын кемінде 25%-ға төмендету бойынша міндет қойылған [15,16].

Республикада «жасыл» құрылыс енді ғана басталып келеді. Соңғы жылдары Қазақстан «жасыл» құрылысты енгізуге мүдделі, осы мәселеге билік тарапынан басым назар аударылады. 2013 жылы «жасыл» құрылысты қолдау мақсатында Қазақстанның экологиялық құрылысы жөніндегі кеңесі (KazGBC) құрылды. 2014 жылы жаңа даму стратегиясы «Мега-жобалардың, коммерциялық жобалардың, «жасыл» жылжымайтын мүлік жобаларының девелопменті 2016-2023» қабылданды. 2017-2023 «жасыл» жылжымайтын мүлік девелопментінің жаңа бағыты шеңберінде пайдалану үшін Жылжымайтын мүлік қорының негізгі талаптары әзірленді.

Қазақстанда «жасыл» құрылыс бойынша ұлттық стандарт әзірленуде. Бұл процестің ұйымдастырушысы Қазақстанның экологиялық құрылысы жөніндегі кеңесі (KazGBC) болып табылады. Ұлттық стандарт негізіне «Самұрық-Қазына» жылжымайтын мүлік қорының жобаларда «жасыл» технологияларды қолдану деңгейін бағалау жөніндегі қағидалары алынды. Ол энергия тиімділігі, экологиялық, қауіпсіздік және адам денсаулығы мәселелерін қозғайтын құрылыстың барлық аспектілерін қамтиды. Ұлттық стандарттың ерекшелігі – оның қазақстандық өңірлік міндеттер мен басымдықтарды ескеретіні болып табылады. Мысалы, Алматы қаласында сейсмика және ауаны тазарту басымдыққа ие, Батыс Қазақстанда ауыз су тапшылығы өзекті мәселе.

«Жасыл» құрылыс саласындағы алғашқы жобалар - Greenville коттедждері және Алматы қаласындағы Қазақ-Британ техникалық университетінің жаңа оқу ғимараты, сондай-ақ Нұр-Сұлтан қаласындағы Talan Towers ғимараты және «Жасыл орам» тұрғын үй кешені. «Жасыл» ғимарат мәртебесі берілетін ғимараттарды жаңғырту көзделуде.

Қазақстандағы «жасыл» құрылыс саласындағы ең ірі жоба «Жасыл орам» болып табылады, бұл жобаны Самұрық-Қазына Девелопмент және BIGroup холдингі бірлесіп әзірледі. Тұрғын үй кешенінің тұжырымдамасы Еуропадағы ең ірі сәулет компанияларының бірі, британдық Aedas сәулет фирмасы әзірлеген. Жобаның жалпы құны 44 млрд. теңгені құрайды. «Жасыл орам» LEED сертифицикатталған жобасы болып табылады.

Жүргізілген талдау бізге Қазақстандағы «жасыл» құрылыс саласындағы мүмкіндіктерді, сондай-ақ одан әрі дамуына бөгет болатын кедергілерді анықтауға мүмкіндік берді. Қазақстанда «жасыл» құрылысты одан әрі дамыту мүмкіндіктері зор. Мысалы:

1. Төмен пайдалану шығыстары – «жасыл» ғимараттардың көпшілігінің құны < 2% үстемемен, ал түсетін пайда ғимараттың барлық өмірлік циклі ішінде 10 есе көп.

2. Адамдар үшін қолайлы қоршаған орта.

3. Жалға берудің жоғары бағасы.

4. Экологиялық пайда.

Біздің ойымызша, Қазақстандағы «жасыл» құрылысты дамытудың негізгі кедергілері:

1. «Жасыл» құрылыстардың жоғары өзіндік құны. Экологиялық ғимараттардың құрылысында жаңа инженерлік жүйелер қолданылады, бұл тұрғын үйдің шаршы метрінің орташа есеппен 10% қымбаттауына әкеледі. Сарапшылар мұндай үйлердің өтелімділігі тұрғындар үшін онжылдыққа созылады деп есептейді. Мұның себебі коммуналдық қызметтер саласындағы мемлекеттік тарифтік саясат болып табылады. Сондықтан қазақстандықтар энергия тиімді үйлерді сатып алуға, ал инвесторлар осы салаға қаржы құюға асығар емес.

2. Тұтынушы үшін басым болмауы, демек, нарықта сұраныстың болмауы. Жылжымайтын мүлікті таңдауға әсер ететін басым факторлар баға, орналасымы, пайдаланылатын технологиялар, қоршаған орта, көліктің қолжетімділігі болып табылады. Содан кейін ғана – құрылыс салушыларға сату қиынға соғатын экологиялық аспекті жатады. Қазіргі уақытта ғимараттың экологиялық тазалығы туралы мәселе халықтың басым бөлігі үшін өзекті болып табылмайды, өйткені көптеген азаматтардың тіпті әдеттегі көп қабатты үйден пәтер алуға жағдайы жоқ. Сонымен қатар, барлық адамдар электр энергиясы мен жылууды үнемдеуге дағдыланған деуге келмейді.

3. Осы бағыттың маңыздылығы туралы халықтың жеткіліксіз ақпараттандырылуы. Ешбір экологиялық нормалар егер олар адамдарға түсінікті және қызықты болмаса, елде толық көлемде жұмыс істемейді.

4. Мемлекет тарапынан нақты қолдаудың – саяси қолдаудың/ынталандыру бағдарламаларының болмауы. Мысалы, АҚШ-та девелопер өз объектілерін «жасыл» сертификаттаудан көптеген преференциялар алады - технологияларға дотациялар, жеңілдетілген салықтар, жобаны келісу тәртібі мен процесін оңайлату және т.б.

5. «Жасыл» құрылыс саласы үшін даярланған қажетті кәсіби кадрлардың болмауы. Қазіргі уақытта республикада «жасыл» құрылысқа деген сұраныс төмен, сондықтан мамандардың осы салада жұмыс істеуге ынтасы жоқ және олар даму перспективаларын көріп отырған жоқ.

6. Қазақстанда «жасыл» құрылыста серпінді инновациялардың болмауы, өз кезегінде оларды пайдалану халықаралық экостандарттар бойынша сертификаттау үшін база болып табылады.

ҚОРЫТЫНДЫЛАР МЕН ҰСЫНЫСТАР

«Жасыл» құрылыс біздің ғаламшарымыздағы табиғи ресурстарға және жалпы экологиялық жағдайға ұқыпты қарау үшін қажетті шарт болып табылады. Қазақстан үшін бұл бағыт өзекті болып келеді және оның табысты дамуы үшін белгілі бір уақыт қажет.

Қазіргі уақытта біздің елімізде «жасыл» құрылыс стандарттары жүйесі дамудың бастауында тұр, ал «жасыл» ғимараттар жобаларын іске асыру жеке-дара, эксперименттік сипатқа ие.

Қазақстанда «жасыл» құрылысты жандандыру үшін не істеу керек?

«Жасыл» құрылыс Қазақстандағы жаңа бағыт болып табылады, сондықтан мемлекет пен жұртшылық тарапынан тиісті деңгейде назар аударуды талап етеді.

Біздің ойымызша, «жасыл» құрылысты дамытудың бастапқы кезеңінде мемлекеттік салымдар есебінен «жасыл» жобаларды жүзеге асыру, ал тартылған инвесторлар үшін жеңілдікті жағдайлар жасау орынды. Ынталандыру бағдарламалары арқылы мемлекет тарапынан нақты қолдау қажет. Шетелдік озық тәжірибені кеңінен пайдаланған жөн, атап айтқанда, преференцияларды - технологияларға дотациялар, жеңілдетілген салықтар, «жасыл» жобаны келісу тәртібі мен процесін оңайлату және т.б. белгілеу қажет.

Жалпы республикалық ауқымда халық арасында экоқұрылысты танымал ету жөнінде нысаналы жұмыстар жүргізу қажет. Бұл қоғамның «жасыл» құрылыстың артықшылықтары туралы хабардар болу деңгейін арттыруға және халықтың оған қатынасын өзгертуге ықпал ететін болады. Табиғатты сақтаудан басқа, экоүйлер – бұл адамдардың өмір сүруінің неғұрлым сапалы әрі экономикалық тиімді деңгейі.

Көптеген дамыған елдердің тәжірибесі көрсеткендей, біздің елімізде «жасыл» құрылысты жандандырудың арқасында:

- экологиялық ахуалды жақсартуға;

- энергетикалық қауіпсіздікті күшейтуге;
- инвестициялық тартымдылықты арттыруға;
- отандық ғылымның дамуын ынталандыруға жағдай жасайды.

Демек, «жасыл» құрылыс болашақта Қазақстанда тұрғын үйлер мен қоғамдық ғимараттардың құрылысы саласында басым бағыттардың бірі болуы тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Жасыл құрылыс [Электрондық ресурс]. - 2019. -one_vision.jofo.me/index.php?id=... (қолдану күні 12.10.2019).
2. Жасыл құрылыс [Электрондық ресурс]. - 2019. -ru.wikipedia.org/wiki/ mdom.biz/dir/64-1-0-6118 (қолдану күні 13.10.2019).
3. «Жасыл» үйлердің негізгі артықшылықтары неде? [Электрондық ресурс]. - 2019. - zametrami.ru/evgora/rossiya/... (қолдану күні 13.10.2019).
4. «Жасыл» құрылыстың мәні мен даму жолдары [Электрондық ресурс]. - 2019. -https://spravoch-nick.ru/ekologiya/ekologizaciya_proektirovaniya_i_stroitelstva/sut_i_puti_razvitiya_zelenogo_stroitelstva/ (қолдану күні 12.10.2019).
5. Сергей Корниенко [Электрондық ресурс]. - 2019. -zvt.abok.ru/upload/pdf_articles/... (қолдану күні 13.10.2019).
6. «Жасыл құрылыстың» ұлттық стандарттары / Эко-үйлер. [Электрондық ресурс]. - 2019. - zele-nyistandard.ru/stati (қолдану күні 13.10.2019).
7. BREEAM: the world 's leading sustainability assessment method for... [Электронды ресурс]. - 2019. - breeam.com (қолдану күні 15.10.2019).
8. LEED сертификаттау-Европроект Групп [Электрондық ресурс]. - 2019. - www.europrojectgroup.ru leed-sertifikatsiya (қолдану күні 15.10.2019).
9. DGNB - EcoStandard Group [Электрондық ресурс]. - 2019. -https://ecostandardgroup.ru > Қызметтер > Экосертификаттау > DGNB (қолдану күні 15.10.2019) C:\Users\пк\Downloads\DGNB - EcoStandard Group https://ecostandardgroup.ru > Услуги > Экосертификация > DGNB.
10. «Жасыл» құрылыс - болашаққа инвестиция [Электрондық ресурс]. - 2019. - ecologia.by/num-ber/2016/10/... (қолдану күні 14.10.2019).
11. Анна Седых. Жасыл құрылыс - халықаралық тәжірибе және Ресейдегі даму болашағы [Электрондық ресурс]. - 2019. - rmnt.ru/story/realty/zelenoe-..(қолдану күні 11.10.2019).
12. Жасыл құрылыстың қалыптасу тарихы [Электрондық ресурс]. - 2019. - sayangroup.ru/istoriya -... (қолдану күні 11.10.2019).
13. Energy Efficiency-Made in Germany, Energy Efficiency in Industry and Building Services Technology, Federal Ministry of Economics and Technology (BMW), Wagemann Medien GmbH. - Berlin, September, 2008.
14. «Қазақстан Республикасының тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығын жаңғыртудың 2011 - 2020 жылдарға арналған бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2011 жылғы 30 сәуірдегі №473 Қаулысы [Электрондық ресурс]. - 2019. - online.zakon.kz/Document?doc_id=... (қолдану күні 13.10.2019).
15. «Энергия үнемдеу 2020» бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 29 тамыздағы №904 Қаулысы. 5.[Электрондық ресурс]. - 2019. - li.i-docx.ru/28technicheskie/... (қолдану күні 11.10.2019).
16. «Энергия үнемдеу және энергия тиімділігін арттыру туралы» Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 13 қаңтардағы № 541-IV Заңы. [Электрондық ресурс]. - 2019. - online.zakon.kz/Document?doc_id=... (қолдану күні 13.10.2019).

REFERENCES

1. Zelenoe stroitelstvo, available at: https://one_vision.jofo.me/index.php?id... (Accessed 12.10.2019) (In Russian).
2. Zelenoe stroitelstvo, available at: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%BC%D0%B4-1-0-6118> (Accessed 13.10.2019) (In Russian).
3. V chem osnovnye preimushstva «zelenyh» domov?, available at: <https://zametrami.ru/evropa/rossiya/> ... (Accessed 13.10.2019) (In Russian).
4. Sut i puti razvitiya «zelenogo» stroitelstva, available at: https://spravochnik.ru/ekologiya/ekologizatsiya_proektirovaniya_i_stroitelstva/sut_i_puti_razvitiya_zelenogo_stroitelstva/ (Accessed 12.10.2019) (In Russian).
5. Sergei Kornienko, available at: https://zvt.abok.ru/upload/pdf_articles/ ... (Accessed 13.10.2019) (In Russian).
6. Nazionalnye standarty «Zelenogo stroitelstva», Eco-doma., available at: <https://zelenyistandard.ru/stati> (Accessed 13.10.2019) (In Russian).
7. BREEAM: the world's leading sustainability assessment method for..., available at: <https://breem.com> (Accessed 15.10.2019).
8. LEED sertifikaziya - Evroproekt Group, available at: <https://www.europrojectgroup.ru/leed-sertifikatsiya/> (Accessed 15.10.2019) (In Russian).
9. DGNB - EcoStandard Group, available at: <https://ecostandardgroup.ru/uslugi/ecosertifikaziya/dgnb> (Accessed 15.10.2019) (In Russian).
C:\Users\пк\Downloads\DGNB - EcoStandard Group, available at: <https://ecostandardgroup.ru/uslugi/ecosertifikaziya/dgnb> (Accessed 15.10.2019).
10. «Zelenoe» stroitelstvo - investiziya v budushee, available at: <https://ecologia.by/number/2016/10/> ... (Accessed 14.10.2019) (In Russian).
11. Anna Sedych. Zelenoe stroitelstvo - megdunarodnyi opyt i perspektivy razvitiya v Rossii, available at: <http://rmnt.ru/story/realty/zelenoe-..> (Accessed 11.10.2019) (In Russian).
12. Istoriya stanovleniya zelenogo stroitelstva, available at: <https://sayangroup.ru/istoriya-...> (Accessed 11.10.2019) (In Russian).
13. Energy Efficiency-Made in Germany, Energy Efficiency in Industry and Building Services Technology, Federal Ministry of Economics and Technology (BMW), Wagemann Medien GmbH. - Berlin, September, 2008.
14. Postanovlenie Pravitelstva Respubliki Kazakhstan ot 30.04.2011 goda № 473 «Ob utvergdenii Programmy modernizatsii gilichno-kommunalnogo khozyaistva Respubliki Kazakhstan na 2011 - 2020 gody», available at: https://online.zakon.kz/Document?doc_id... (Accessed 11.10.2019) (In Russian).
15. Ob utvergdenii Programmy «Energoberegenie 2020». Postanovlenie Pravitelstva Respubliki Kazakhstan ot 29.08. 2013 goda № 904 S., available at: <https://li.i-docx.ru/28tehnikeskie/> ... (Accessed 11.10.2019) (In Russian).
16. Zakon Respubliki Kazakhstan ot 13.01. 2012 goda № 541-IV «Ob energoberegenii i povyshenii energoeffektivnosti», available at: https://online.zakon.kz/Document?doc_id... (Accessed 11.10.2019) (In Russian).

SUMMARY

The article deals with the essence, main ideas, principles and directions of «green» construction. The world experience of development of «green» construction on the example of many countries is studied. The essence of BREEAM, LEED, DGNB rating systems is revealed. The advantages and socio-economic efficiency of «green» structures are described.

Necessity and expediency of development of «green» construction in Kazakhstan is proved. The analysis of the current state of «green» construction in the Republic of Kazakhstan with the identification of existing

problems. The main directions of development of «green» construction in Kazakhstan are defined. Specific measures for activation and further development of «green» construction in the Republic are proposed.

ТҮЙІНДЕМЕ

Мақалада «жасыл» құрылыстың мәні, негізгі идеялары, принциптері мен бағыттары қарастырылған. Көптеген елдер мысалында «жасыл» құрылысты дамытудың әлемдік тәжірибесі зерделенді. BREEAM, LEED, DGNB рейтингтік жүйелерінің мәні ашылады. «Жасыл» құрылыстардың артықшылықтары мен әлеуметтік-экономикалық тиімділігі мазмұндалды.

Қазақстанда «жасыл» құрылысты дамытудың қажеттілігі мен мақсаттылығы негізделеді. Қазіргі проблемаларды анықтай отырып, Қазақстан Республикасындағы «жасыл» құрылыстың қазіргі жағдайына талдау жүргізілді. Қазақстанда «жасыл» құрылысты дамытудың негізгі бағыттары анықталды. Республикада «жасыл» құрылысты жандандыру және одан әрі дамыту жөнінде нақты шаралар ұсынылды.

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены сущность, основные идеи, принципы и направления «зеленого» строительства. Изучен мировой опыт развития «зеленого» строительства на примере многих стран. Раскрывается сущность рейтинговых систем BREEAM, LEED, DGNB. Изложены преимущества и социально-экономическая эффективность «зеленых» сооружений.

Обосновывается необходимость и целесообразность развития «зеленого» строительства в Казахстане. Проведен анализ современного состояния «зеленого» строительства в Республике Казахстан с выявлением существующих проблем. Определены основные направления развития «зеленого» строительства в Казахстане. Предложены конкретные меры по активизации и дальнейшему развитию «зеленого» строительства в республике.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Дугалова Гульнара Нажмединовна – доктор экономических наук, профессор, Казахский университет технологии и бизнеса, Нур-Султан, Республика Казахстан, e-mail: gulnar.dugalova@mail.ru

MPHTI 06.61.33
JEL Classification: R11

**FORMATION OF INFORMATION AND COMMUNICATION
TECHNOLOGIES CLUSTERS IN THE REGIONS OF KAZAKHSTAN:
EVALUATION AND IDENTIFICATION OF OPPORTUNITIES**

A. Nurbatsin¹, A. Kireyeva²

¹ University of International Business, Almaty, the Republic of Kazakhstan

² Institute of Economics, Almaty, the Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

Purpose of research. This article is dedicated to the development of general methodological approaches to the assessment and identification of opportunities for creating information and communication technologies (ICT) clusters in the regions of Kazakhstan. In this study, the formation of ICT clusters is considered as a pole of growth. These poles are based on the creation of groups of interconnected companies and institutions in the ICT industry that share common features.

Methodology. The study uses methods aimed at analyzing and identifying ICT clusters in the interests of innovative development and the possibility of spreading information technologies in the regions of Kazakhstan. A methodological tool for presenting a typical form of assessment of innovative potential and industry specialization is proposed.

Originality /value research. This assessment allows you to objectively and realistically identify a potentially important region for creating an ICT cluster.

Research results. The empirical analysis revealed certain trends in the possibilities of creating ICT clusters in the cities of Almaty and Nursultan. Therefore, these regions play the role of specialized platforms for the new generation. This platform should provide a multiplicative effect on the development of agglomeration and those located in close territories or peripheries.

Keywords: regional development, growth pole, agglomeration effect, ICT cluster, specialization.

**ҚАЗАҚСТАН АЙМАҚТАРЫНДА АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ
ТЕХНОЛОГИЯЛАР КЛАСТЕРЛЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ:
МҮМКІНДІКТЕРДІ БАҒАЛАУ ЖӘНЕ АНЫҚТАУ**

А. С. Нурбацин¹, А. А. Киреева²

¹Халықаралық Бизнес Университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

²Экономика Институты, Алматы, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеудің мақсаты. Мақала Қазақстан аймақтарында ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) кластерлерін қалыптастыру мүмкіндіктерін бағалау және анықтау үшін жалпы методологиялық тәсілдерді дамытуға арналған. Бұл зерттеу жұмысында АКТ кластерлерін қалыптастыру өсу полюсі ретінде қарастырылады. Бұл полюстер АКТ саласындағы ортақ сипаттамалармен байланысқан компаниялар мен институттардың тобын құруға негізделген.

Зерттеу әдіснамасы. Зерттеу жұмысында Қазақстан аймақтарындағы инновациялық даму және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды тарату мүмкіндіктері үшін қажет АКТ кластерлерін

талдау және анықтауға бағытталған әдістер қолданылды. Инновациялық потенциал мен салалық мамандандыруды бағалаудың типтік формасын көрсетуге арналған әдістік құралдар ұсынылды.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы. Берілген бағалау АКТ кластерлерін қалыптастыру үшін потенциалды маңызды аймақты объективті түрде және шынайы анықтауға мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелері. Эмпирикалық талдау Алматы және Нұрсұлтан қалаларында АКТ кластерлерін қалыптастыру мүмкіндіктерін үшін белгілі тенденцияларды анықтады. Сондықтан бұл аймақтар жаңа буын үшін мамандандырылған алаң рөлін ойнайды. Бұл платформа агломерацияны және жақын аумақта орналасқан немесе периферияларды дамытуға мультипликативті әсер етуді қамтамасыз етуі тиіс.

Түйін сөздер: аймақтық даму, өсу полюсі, агломерациялық эффект, АКТ кластері, мамандандыру.

ФОРМИРОВАНИЕ КЛАСТЕРОВ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РЕГИОНАХ КАЗАХСТАНА: ОЦЕНКА И ОПРЕДЕЛЕНИЕ ВОЗМОЖНОСТЕЙ

А.С. Нурбацян¹, А.А. Киреева²

¹Университет Международного Бизнеса, Алматы, Республика Казахстан

²Институт Экономики, Алматы, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования. Статья посвящена разработке общих методологических подходов к оценке и выявлению возможностей создания кластеров информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) в регионах Казахстана. В настоящем исследовании формирование кластеров ИКТ рассматривается как полюс роста. Эти полюсы основаны на создании групп взаимосвязанных компаний и институтов в отрасли ИКТ, связанных общими чертами.

Методология исследования. В исследовании использованы методы, направленные на анализ и выявление кластеров ИКТ в интересах инновационного развития и возможности распространения информационно-коммуникационных технологий в регионах Казахстана. Предложен методический инструментарий представления типовой формы оценки инновационного потенциала и отраслевой специализации.

Оригинальность/ценность исследования. Данная оценка позволяет объективно и реалистично определить потенциально важный регион для создания кластера ИКТ.

Результаты исследования. Эмпирический анализ выявил определенные тенденции в возможностях создания кластеров ИКТ в городах Алматы и Нұрсұлтан. Поэтому эти регионы играют роль специализированных площадок для нового поколения. Эта платформа должна обеспечить мультипликативный эффект на развитие агломерации и расположенных на близких территориях или периферии.

Ключевые слова: региональное развитие, полюс роста, агломерационный эффект, ИКТ-кластер, специализация.

ВВЕДЕНИЕ

Многие страны Содружество Независимых Государств начинают переходить на инновационные технологии для повышения конкурентоспособности, то есть применять переход на новую индустриальную концепцию «Индустрия 4.0». Целью новой промышленной концепции «Индустрия 4.0» является повышение конкурентоспособности за счет интеграции промышленности и информационных-коммуникационных технологии (далее - ИКТ), в том числе использования цифровых технологий в сочетании с киберфизическими системами. Иными словами, «Индустрия 4.0» основана на взаимодействии машин-машин (М2М), которое заключается в быстром обмене данными и выполнении четко определенных операций, а также готовности к решению переменных и «умных» задач. Кроме того, эти требования не только научно-технические, но и связаны с информационными прорывами. На-

пример, связь между интеллектуальными продуктами, интернетом вещей, умными автомобилями и портативными устройствами (ноутбуками, ультрабуками, планшетами, смартфонами, мобильными телефонами).

Так, особое внимание уделяется развитию индустрии ИКТ и созданию ИКТ-решений на основе автоматизации, таких как 3D-моделирование, робототехника, компьютерная лингвистика и искусственный интеллект, использование объемов данных (Big Data, Smart Grid), облачные вычисления, интерактивные технологии. Это обусловлено тенденциями развития концепции высоких технологий «Индустрия 4.0», то есть новым стимулом и вызовом развития для всех стран. Так, многие развивающиеся страны, такие как Казахстан, Россия, Беларусь, Кыргызстан и др., не хотят быть в числе ряда стран, которые догоняют, но хотят вперед стремиться в области высоких технологий.

Поэтому возникает необходимость создания специализированной платформы нового поколения, которая должна сочетать в себе элементы инноваций и инфраструктуры сектора ИКТ. Кластеры ИКТ как полюса роста играют роль этой специализированной платформы для нового поколения, которая должна обеспечить мультипликативный эффект на развитие агломерации и территорий, расположенных близко друг к другу и периферии.

Казахстан, как и многие страны СНГ, сталкивается с глобальными экономическими вызовами. В Казахстане проблема создания кластеров ИКТ до сих пор изучена слабо. Это связано с низким уровнем научных исследований в области организации взаимодействия различных структур, связанных географически близкими территориями, которые должны обеспечить доступ к инфраструктуре ИКТ и тем самым снизить уровень цифрового разрыва. Это подход к кластеризации через создание групп совместных компаний и институтов в сфере ИКТ - для 3D-моделирования, робототехники, вычислительной лингвистики и искусственного интеллекта, облачных вычислений, интерактивных и цифровых технологий.

В статье представлены научно обоснованные подходы к региональной политике, которая должна быть направлена на создание новой модели экономики, основанной на знаниях, т.е. модели, построенной на основе элементов инновационной и инфраструктурной сферы ИКТ. Кроме того, такая региональная политика должна способствовать созданию кластеров ИКТ в качестве полюсов роста. Они будут основываться на создании групп взаимосвязанных компаний и учреждений в отрасли ИКТ, связанных общими чертами и взаимодополняемостью.

Таким образом, целью настоящего исследования является представление общих методологических подходов и апробация для оценки и выявления возможностей создания кластеров ИКТ в Казахстане. Настоящий документ состоит из следующих разделов. В разделе 2 рассматриваются теоретические аспекты формирования кластерного подхода. Раздел 3 устанавливает методы научного исследования. В разделе 4 представлены результаты анализа и оценки. Раздел 5 является заключительной частью.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Одной из важнейших экономических проблем для многих стран СНГ является достижение баланса между тремя основными отраслями — экспортом сырья, обрабатывающей промышленностью и наукоемкими отраслями. Наиболее разумным решением этой проблемы является развитие высокотехнологичных, цифровых и креативных технологий. Поэтому одним из наиболее эффективных инструментов избавления Казахстана от зависимости от природных ресурсов является кластерный подход. Значимость кластеров возрастает с развитием рыночного механизма в контексте глобальных тенденций: глобализации экономических отношений, усиления позиций крупных глобальных игроков, информатизации, компьютеризации и интеллектуализации.

Накоплен успешный международный опыт выявления кластеров ИКТ, который свидетельствует о важности и необходимости кластеризации. Этот опыт позволяет нам выявлять критерии и показатели, сильные и слабые стороны, с которыми сталкивается любой кластер ИКТ. Наиболее известные примеры успешных кластеров включают Силиконовую долину, Бостонский маршрут 128, исследовательский треугольник парк Северной Каролины, регион Эмилия-Романья в Италии и комплекс электронной промышленности Куми.

Международный опыт стран с успешными кластерами ИКТ показывает, что эти кластеры играют важную и все возрастающую роль в формировании экономики информационного общества. В целом отрасль ИКТ развивается гораздо быстрее, чем другие отрасли экономики. Кроме того, сектор ИКТ оказывает значительное влияние на мировую экономику. Для четкого понимания структуры и перспектив создания кластера ИКТ, ИКТ важно исследовать теоретические предпосылки и обзор литературы по кластеризации. Таким образом, данная статья способствует расширению теоретических и научно обоснованных взглядов в области основных идей развития кластеров ИКТ.

Теоретико-методологической основой данного исследования являются достижения научной мысли, как отечественной, так и зарубежной в создании классических теорий региональной экономики и кластерных проблем. Важно отметить, что сегодня ИКТ лучше всего изучать кластерную модель в контексте диффузии, которая показывает межрегиональные и внутрирегиональные диспропорции как неизбежность. Поэтому примерами таких теорий являются модель "полюсов роста" и эффект агломерации.

В предшествующих исследованиях эффективной Организации экономического пространства на основе модели "полюсов роста" является диффузия роста, происходящая в сторону окружающего региона [1]. Также они выделяют другие теоретические взгляды на эффекты агломерации, такие как объяснение региональных диспропорций Мюрдалем «кумулятивный региональный рост» [3], «теория центрального места» Кристаллером [4], «модель центр-периферия» Фридманом [5], «поколения инноваций» Хагерстрандом [6], «теория городской агломерации» Ричардсоном [7] и «теория эффекта агломерации» Кругманом [8].

Следует отметить, что модель «полюсов роста», созданная Перру, весьма абстрактна, но позволяет сформулировать роль ведущих секторов, создающих новые товары и услуги [1]. Мюрдаль утверждал, что с помощью специализации и агломерации экономики, ИКТ можно достичь значительных преимуществ в регионе [3]. Модель «центр-периферия» Фридмана показывает, что важную роль в развитии страны играют центральные города [5]. Будвиль отмечал, что толчком для развития территории является наличие быстро развивающихся отраслей [2]. Далее, согласно Ричардсону, основным фактором роста в регионе является накопление производственной деятельности в крупных агломерациях, являющихся промышленными центрами, т. е. «полюсами роста» [7].

Согласно теории «эффекта агломерации» Кругмана, основным драйвером роста является накопление промышленной активности в определенных географически связанных регионах [8]. Это выгодно компаниям за счет увеличения их размера или за счет положительных внешних эффектов, возникающих у других компаний на рынке. Появление агломераций приписывает случайный фактор или связывает с понятием увеличения отдачи от масштаба. Поэтому Кругман предложил создавать кластеры не как фиксированный поток товаров и услуг, а как динамичную структуру, основанную на инновациях и новых знаниях.

Тем не менее теоретические представления о полюсах роста претерпели ряд изменений, чтобы приспособиться к этим географическим характеристикам. Недавние исследования подтвердили эти идеи. Показательно, что предыдущие исследования были сосредоточены на территориальном развитии, которое базируется на использовании эндогенного потенциала регионов. Кроме того, важнейшими факторами являются НИОКР, проводимые в регионах, инновационная активность, финансовое положение и качество социального капитала, транспортная мобильность. Таким образом, агломерация является своеобразным «полюсом роста», который должен обеспечивать мультипликативный эффект на развитие агломерации и территорий, расположенных близко друг к другу и периферии. Эти полюса роста являются не только важной опорой, но и главным двигателем, переносящим инновации на периферию.

В области регионального планирования теория «полюсов роста» применяется к ведущим отраслям промышленности, окруженным группами взаимосвязанных отраслей на территории, которые демонстрируют быстрое развитие и способствуют росту других отраслей за счет эффекта агломерации. После своего появления кластеры стали играть важную роль в качестве полюсов роста в регионе.

Портер, который является наиболее часто цитируемым аналитиком кластерной политики, определяет кластер как географическую концентрацию взаимосвязанных компаний и институтов в определенной области, связанных общностью и взаимодополняемостью [9]. По мнению Штернберга, кластерные

инициативы не просто пропагандируют целеполагание, но направлены на изменение взаимоотношений между местными институтами и предприятиями, то есть на создание условий и стимулов, с помощью которых местные агенты учатся повышать инновационный потенциал [10]. Некоторые ученые утверждают, что кластер - это географическая концентрация конкурирующих фирм или предприятий в одной отрасли, которая имеет тесные связи купли-продажи с другими отраслями в регионе.

Утверждение данной статьи состоит в том, что более прочная основа технологического развития требует лучшего понимания процессов создания кластеров ИКТ. Поэтому необходимо исследовать процессы формирования высокотехнологичных кластеров, т. е. так называемых кластеров ИКТ.

В научной литературе содержится представление о том, что ИКТ-кластеры могут быть использованы в качестве концепции для высокотехнологичных кластеров, которые строятся на базе высокотехнологичных компаний (т. е. креативных и цифровых технологий). С 1990-х годов кластеры ИКТ стали популярной стратегией регионального развития во всем мире. Для некоторых стран, особенно для новых индустриальных экономик Восточной Азии (Тайвань, Южная Корея, Сингапур), кластеры ИКТ могут привлекать инвестиции, создавать новые рабочие места и увеличивать стоимость производства. Такие кластеры ИКТ являются усовершенствованием национальной экономической модели, основанной на переходе от экспортно-ориентированной политики к новой политике развития высокотехнологичных технологий.

Эволюционная теория должна объяснить соответствующие аналитические основания для такого обсуждения. Основываясь на подходе Кастельса и холла, ИКТ-кластеры в США, представленные Силиконовой долиной, в основе которой лежат высокотехнологичные и ИКТ-компании, создают группы совместных производств, связывающих НИОКР и производство. Они разделили режимы развития высокотехнологичных кластеров во всем мире на четыре типа [11]:

- высокотехнологичный производственный комплекс компании;
- город науки;
- технологический парк;
- Японский город высоких технологий.

В этом вопросе важное влияние региональной экономической литературы заключается в значении, связанном с понятием эффекта «утечки знаний» как ключевого для кластеризации предприятий отрасли ИКТ. В частности, тематические исследования успешных кластеров ИКТ подтверждают важность неформальных отношений и социальных взаимодействий. Так, Саксен утверждает, что высокотехнологичные кластеры состоят из множества компаний и институтов, связанных между собой технологиями, информацией, коммуникациями, человеческими ресурсами и другими факторами через тесные ассоциации и производственные связи [12].

Некоторые китайские ученые полагают, что кластеры ИКТ - это области с интенсивным интеллектом, области с интенсивным венчурным капиталом, государственная преференциальная политика, лучшая природная среда и лучшая инфраструктура. В частности, они указывают на то, что существующий механизм венчурного капитала далек от совершенства, и ИКТ необходимы для принятия мер по укреплению и совершенствованию системы венчурного капитала при развитии ИКТ-кластеров. Китайские ученые считают, что основное влияние на расположение кластеров отрасли ИКТ оказывают интенсивные интеллектуальные сферы, качество жизни и окружающей среды, а также транспорт, особенно воздушный и автомобильный.

Суть необходимой теоретической базы заключается в представлении в моделях инновационных систем, основанных на высокотехнологичных кластерах. В частности, они обеспечивают зависимость кластеров ИКТ от новых знаний, хотя организация создания и распространения знаний варьируется. Грабер предлагает систему накопления знаний в высокотехнологичных кластерах, которая должна сделать кластеры ИКТ уникальными механизмами [13]. Поэтому уровень накопления знаний в кластере ИКТ продолжает расти. Таким образом, кластеры ИКТ играют очень важную роль в качестве полюсов роста, что должно обеспечить мультипликативный эффект на развитие агломерации и тесно географически расположенных территорий. Кластеры ИКТ могут объединить все факторы и стимулы для высокотехнологичных инноваций, чтобы сделать сектор ИКТ процветающим в регионе.

Однако в прошлых исследованиях в основном обсуждались факторы, влияющие на кластеры ИКТ, причем они зачастую носят скорее описательный, чем аналитический характер, и не решали проблему значимости этих факторов. Обзор литературы показывает, что универсального методологического подхода к определению кластеров ИКТ не существует.

В данной работе основное внимание уделяется разработке общих методологических подходов, апробации для оценки и выявления возможностей создания кластеров ИКТ в регионах Казахстана.

В Казахстане кластеры формируются на основе старой промышленной специализации или путем тесной интеграции предприятий, так как Казахстан обладает значительным природным потенциалом (т. е. сырьевым). Тем не менее, такая кластерная политика строится по принципу путевой зависимости после времен Советского Союза.

С начала XXI века Казахстан ищет новые пути выхода из сырьевой зависимости. Одним из важнейших инструментов для Казахстана является формирование региональной политики через создание кластеров ИКТ, которые играют очень важную роль в качестве полюсов роста-обеспечивают мультипликативный эффект на развитие агломерации и территорий, расположенных близко друг к другу.

Далее, ИКТ определяет необходимость разработки методологических подходов и апробаций для анализа и выявления возможностей создания кластеров ИКТ в регионах Казахстана. Поэтому необходимо перейти к следующему разделу данного исследования.

Методология исследования. Мировой опыт показывает, что существующие подходы к выявлению и формированию кластеров ИКТ с низким разнообразием методического инструментария на практике существенно различаются. Однако в зарубежной и отечественной практике нет единого метода выявления и формирования кластеров ИКТ. В данной работе предлагается оценить и выявить возможности формирования кластеров ИКТ с использованием двух методологических подходов:

- Первый подход-это оценка, которая предполагает использование метода оценки инновационных процессов. Данный метод предполагает оценку возможности формирования кластеров ИКТ через выявление инновационного потенциала. Анализ направлен на выявление инновационных преимуществ для 16 регионов Казахстана.

- Второй подход-это оценка, которая предполагает использование метода региональной специализации. Мы оцениваем возможность формирования кластеров как организационных структур в рамках определенных территорий, т. е. оцениваем региональную специализацию отрасли ИКТ.

В данной статье представлен разработанный методологический инструментарий, позволяющий проанализировать и выделить ИКТ-кластеры как "полюса роста" в регионах Казахстана. Таким образом, мы предлагаем два подхода, которые методологические позиции с очевидным подтекстом. Эти методы не идентичны, но они взаимосвязаны и нуждаются в уточнении и расширении.

Методика оценки инновационных процессов. Данный метод предполагает оценку уровня динамики развития и направлений изменения ключевых показателей инновационных процессов. В отечественной и зарубежной практике в настоящее время не существует единой методики оценки инновационного потенциала регионов. Целью данного подхода является определение уровня инновационного развития регионов, а также разработка метрики, которая должна обеспечить правильный расчет результатов и определить уровень качества принимаемых управленческих решений.

Одним из наиболее информативных методов является оценка инновационных процессов. Этот метод основан на ранжировании или рейтинговых оценках регионов, которые выявляют их особенности, преимущества и недостатки. Преимущество ранжирования уровня инновационного процесса заключается в том, что в итоговом сравнении используются ранжированные баллы, характеризующие тот или иной показатель для конкретного региона страны. Полученные баллы по уровню инновационного развития используются для определения перспективных регионов для создания кластеров ИКТ. Так, некоторые ученые отмечают, что «регион все в большей степени является тем уровнем, на котором инновации производятся через региональные сети инноваторов, локальные кластеры и перекрестные оплодотворяющие эффекты научно-исследовательских институтов».

Кузика, Яковец и Рудский утверждают тенденцию высокой технологической динамики [14]. Эти ученые предлагают методологию прогнозирования макроэкономики, а также применяют ИКТ для раз-

работки долгосрочного прогноза динамики регионального развития России. Многие исследователи предлагают географическое измерение, которое заключается в понимании инновационного процесса и рейтинговой оценке инновационного потенциала регионов.

Реализация инновационной политики должна демонстрировать дифференциацию подходов государства к инновациям в зависимости от параметров региона. Поэтому инновационная политика требует активного вовлечения регионов в процесс формирования кластеров и внедрения механизмов стимулирования инновационной активности.

В данной работе с учетом существующих методов оценки предлагается комплексная методика, которая должна включать территориальные факторы и отраслевые особенности. Предлагаемая методика представляет собой расчет составного интегрального показателя инновационной привлекательности, на который оказывают влияние многие индивидуальные факторы, измеряемые соответствующими показателями.

Для составления рейтинга уровней инновационного развития выделен набор показателей, которые взяты из источников государственной статистики РК. Кроме того, разработан комплекс формул для оценки показателей инновационного развития. Важным преимуществом рейтинговой оценки уровней инновационного развития является то, что итоговое сравнение использует рейтинговые шкалы и характеризует тот или иной показатель для конкретного региона страны. Полученные баллы по уровню инновационного развития позволяют выделить наиболее перспективные регионы для создания кластеров ИКТ.

Регионы Казахстана характеризуются высоким уровнем разнообразия и неоднородности. Поэтому рейтинговые критерии инновационного развития территории делятся на две группы: показатели инновационной восприимчивости (производительность труда; влияние основных фондов; устойчивость производства) и показатели инновационной активности (затраты на исследования и разработки; затраты на технологические инновации; инновационная продукция на душу населения региона).

Каждый из предложенных шести показателей определяется ведущим регионом, который должен иметь максимальное значение показателя, принимая за 100 %. Далее соответствующие параметры остальных регионов рассчитываются в процентах относительно лидера по приведенной ниже формуле:

$$I_R = (X_R / X_{\max}) * 100\%, \quad (1)$$

где R-регион страны; X_R – значение параметра для региона R; $X_{\max}$ – значение параметра для лидирующего региона; I_R – отношение значения параметра в регионе R к лидирующему региону.

Соответственно, рейтинговая оценка инновационной восприимчивости и инновационной активности в регионе определяется по формулам (2) и (3):

$$I_{IS} = (J_D + J_E + J_F) / 3, \quad (2)$$

где I_{IS} – рейтинговая оценка инновационной восприимчивости региона; J_D – отношение производительности труда в экономике региона к максимальному значению агрегата; J_F – отношение отдачи основных фондов в экономике региона к максимальному значению агрегата; J_E – отношение устойчивости производства региона к максимальному значению агрегата.

$$I_{IA} = (J_A + J_B + J_C) / 3, \quad (3)$$

где I_{IA} – рейтинговая оценка инновационной активности региона; J_A – отношение расходов на исследования и разработки на 1 работника к максимальному значению агрегата; J_B – отношение расходов на технологические инновации на 1 занятого к максимальному значению агрегата; J_C – отношение объема инновационной продукции на душу населения региона к максимальному значению агрегата.

Итоговая рейтинговая оценка инновационного развития региона складывается из агрегированного

показателя, т. е. среднего арифметического I_{IS} и I_{IA} . Таким образом, весовые коэффициенты инновационной активности и инновационной восприимчивости одинаковы - 0,5:

$$I_{IS}I_{IA} = (J_{IS} + J_{IA}) / 2, \quad (4)$$

где $I_{IS}I_{IA}$ – агрегированный показатель инновационного развития региона.

Поэтому по оценке уровня инновационного развития региону присваивается ранг от 0 до 100 %. Соответственно, при росте значений индексов I_{IS} и I_{IA} растет и место региона в рейтинге инновационного развития.

В целом методический инструментарий представляет собой общую форму оценки инновационного процесса, а ИКТ объективно и реалистично определяет перспективный регион для создания кластера ИКТ. Предлагаемые показатели оценки уровня инновационного развития учитывают региональную специфику. Кроме того, они отличаются доступностью расчета и анализа показателей на региональном уровне.

Методика оценки специализации. Данный метод заключается в оценке отрасли ИКТ и ее влияния на выявление кластеров ИКТ, что позволяет анализировать пространственную экономическую динамику с учетом специфики отраслевой специализации. Как в отечественной, так и в зарубежной практике в настоящее время не существует единого метода оценки отраслевой специализации. Целью данного подхода является изучение эффекта агломерации на основе коэффициентов специализации сектора ИКТ, а также разработка показателей, обеспечивающих надлежащий расчет результатов и определяющих уровень качества принимаемых управленческих решений.

Изучение зарубежного опыта кластеризации показывает, что оригинальный алгоритм идентификации перспективных кластерных проектов включает методологические оценки с количественной основой: идентификацию кластеров путем оценки отраслевой специализации и определения влияния эффекта агломерации.

Для того чтобы предложить конкретные методологические инструменты, необходимо разъяснить понятия «специализация» и «эффект агломерации». Хотя Фесер отмечал, что цепочки создания стоимости кластеров должны строиться на основе оценки специализации отраслей с точки зрения занятости [15]. Таким образом, специализация является результатом территориального разделения труда, которое отражает степень концентрации определенной отрасли (ИКТ-сектора) в регионе.

В свою очередь, агломерационный эффект выигрывает от территориальной специализации, что способствует возникновению конкурентоспособных кластеров. Регионы процветают и становятся промышленными центрами в агломерационном эффекте, т. е. эти регионы имеют высокий уровень инфраструктуры и взаимоотношений, что привлекает в регион все больше фирм.

Поэтому для оценки уровня отраслевой специализации мы выбираем набор показателей, которые взяты из источников государственной статистики Казахстана. Кроме того, для оценки отраслевой специализации следует использовать индекс специализации Кругмана (KSI).

KSI - один из наиболее часто используемых индексов, и поэтому он взят за отправную точку для данного исследования. В нашем исследовании мы оцениваем региональную специализацию с помощью индекса KSI. Анализ показывает относительную величину структур отрасли ИКТ, т. е. долю отдельных частей в общем объеме агрегированных или относительных размерных показателей по разным регионам и одинаковую временную детерминацию.

Индекс KSI показывает достаточную информацию для определения места региона [10].

Этот индекс используется условно для международных сопоставлений. Такое сравнение позволяет сделать выводы о тенденциях и закономерностях изменений за определенный период. Мы используем данные об объемах промышленного производства в отрасли ИКТ. Кроме того, предлагается модифицированный индекс KSI, который должен обеспечить стандартный расчет уровня специализации региона в отрасли ИКТ по следующей формуле (5):

$$I_{KSI} = R_{IT} / C_{IT}, \quad (5)$$

где I_{KSI} – модифицированный индекс KSI; R_{IT} – валовая добавленная стоимость отрасли ИКТ в регионе; C_{IT} – валовая добавленная стоимость отрасли ИКТ в стране.

В целом, чем выше показатель KSI региона (то есть один из регионов отклоняется от референтной группы), тем более этот регион специализирован. Методологический инструментарий представляет собой стандартную форму оценки отраслевой специализации региона, а также объективно и реалистично определяет потенциально важный регион для создания кластера ИКТ. Анализ в целом подчеркнул важность проведения конкретных исследований. Кроме того, анализ наглядно показывает, что модифицированный индекс Кругмана (KSI) характеризуется доступностью, простотой расчета и анализа на региональном уровне.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

После учета методов обработки исходных данных и набора значений первичных показателей ранжирования предлагается структурировать рейтинговую шкалу показателей инновационного развития регионов Казахстана. Кроме того, представляется целесообразным проводить рейтинг на основе рейтинговых баллов, которые должны характеризовать тот или иной показатель для конкретного региона. Следует обратить внимание на то, что единицы измерения, используемые в рейтинговых показателях, не являются абсолютными, а являются относительными для описания обеих точек зрения на инновационный процесс: инновационной активности и инновационной восприимчивости. Исходные данные для ранжирования взяты из источников государственной статистики Казахстана. Здесь рассчитываются индексы инновационного развития регионов Казахстана за 2010 и 2016 годы.

Таким образом, итоговая рейтинговая оценка инновационного развития представлена агрегированными показателями в соответствии с символической шкалой. Результаты этой оценки представлены в Таблице 1.

Таблица 1 – Агрегированные индексы инновационного развития регионов Казахстана в 2010 и 2016 гг.

№	Регионы Казахстана	Агрегированный индекс, 2010	Рейтинг по символической шкале, 2010	Агрегированный индекс, 2016	Рейтинг по символической шкале, 2016
1	Акмолинская	11,25	С	25,59	С+
2	Актюбинская	17,47	С	17,98	С
3	Алматинская	10,55	С	18,05	С
4	Атырауская	31,34	С++	46,49	В
5	Восточно-Казахстанская	13,75	С	32,02	С++
6	Жамбылская	13,36	С	24,02	С+
7	Западно-Казахстанская	10,89	С	21,56	С+
8	Карагандинская	25,69	С+	30,28	С++
9	Костанайская	18,70	С	25,48	С+
10	Кызылординская	26,08	С+	15,57	С
11	Мангистауская	13,27	С	51,83	В+
12	Павлодарская	29,17	С+	29,30	С+
13	Северо-Казахстанская	10,65	С	23,74	С+
14	Южно-Казахстанская	34,94	С++	27,00	С+
15	г. Нурсултан	26,07	С+	57,83	В+
16	г. Алматы	51,93	В+	76,05	А

Примечание – рассчитано авторами на основе [16]

Полученные результаты агрегированных показателей инновационного развития регионов Казахстана позволяют сделать следующие выводы.

Во-первых, город Алматы является ведущим регионом с рейтингом «А» в 2016 году, на долю

которого приходится около 18,4% национального потенциала Казахстана. Однако инновационный характер развития Алматы носит дестабилизирующий вектор, обусловленный отрывом от затрат на НИОКР до внедрения в производство результатов. На этот счет можно выдвинуть две гипотезы.:

- Алматы является финансово-экономическим и научно-исследовательским центром, который генерирует знания для других промышленных регионов. Таким образом, в городе Алматы действует агломерационный эффект так называемого "полюса роста", который заключается в обеспечении мультипликативного эффекта на развитие агломерации и расположенных географически близких территорий или периферии;

- Город Алматы имеет низкую долю в экономической эффективности затрат на исследования и разработки из-за низкого уровня их коммерциализации.

Во-вторых, регион зоны «в+» - это город Астана (столица Казахстана). Следует отметить, что в городе Астане затраты на исследования и разработки обратно пропорциональны доле произведенной инновационной продукции. Однако именно ИКТ позволили городу Астане получить ранг «Б» и подтвердить статус исследовательского центра Казахстана. Очевидно, что город Астана обладает огромным научным и образовательным потенциалом благодаря Назарбаев Университету [42]. Главное преимущество Назарбаев Университета в том, что ИКТ развивает те же направления, что и западные вузы. Кроме того, ИКТ связаны с мероприятиями Международной специализированной выставки «ЭКСПО-2017» в г. Нурсултан. Это был мощный прорыв в области высоких технологий. В частности, в рамках «Астана ЭКСПО-2017» была проведена работа по трем основным проектам, которые должны были обеспечить развитие инновационных площадок:

- платформа «Astana Green City» – в области энергоэффективности и возобновляемых источников энергии;

- платформа «Astana Mobility» – в сфере обновления и повышения качества транспортной инфраструктуры и логистики;

- платформа «Добро пожаловать в Астану» – в сфере объединения инфраструктуры гостиничного бизнеса и сферы услуг.

В-третьих, рейтинг инновационного развития показывает, что в зоне «В» находятся три региона Казахстана — город Нурсултан, Мангистауская область и Атырауская область. Уровень инновационного развития остальных регионов Казахстана низкий, то есть они находятся в зоне «с». В то же время одним из важных факторов интенсивного инновационного развития регионов является увеличение числа регионов, перешедших из Зоны «С» в зону «С++» и «в». По сравнению с 2010 годом их количество заметно увеличилось в 2016 году.

В-четвертых, регионы зоны «с» представляют собой интересный случай. Согласно рейтингу, в 2016 году доля инновационной продукции, произведенной в этих регионах, в несколько раз превысила долю расходов на исследования и разработки. Это промышленные регионы – Костанайская область, Восточно-Казахстанская область и Павлодарская область. Таким образом, экономическая эффективность расходов на исследования и разработки регионов с рангом «С» в несколько раз выше, чем регионов с более высоким уровнем зон «А» и «в».

Кроме того, отрасль ИКТ Казахстана должна оцениваться с учетом ранее предложенных методологических подходов. В Казахстане разрабатывается ряд благоприятных условий. ИКТ связаны с потенциальным ускоренным ростом сектора ИКТ, расширением масштабов спроса на продукцию сектора на внутреннем и внешнем рынках, ростом конкурентных преимуществ отечественного бизнеса в сфере высоких технологий.

Рынок ИКТ Казахстана базируется на новых типах устройств и высоких технологиях, что приводит к увеличению конвергенции коммуникационных сетей. Спрос на конвергентные услуги в мире постоянно растет, в основном за счет быстрого перехода к новой концепции «Индустрия 4.0». Рынок ИКТ Казахстана постоянно растет и обновляется. В последнее время спрос на продукты и решения в области ИКТ несколько снизился. Максимальные темпы снижения поставок оборудования демонстрируют персональные компьютеры, планшеты и печатная периферия, что обусловлено высокой потребитель-

ской составляющей в этих сегментах. Основным фактором, повлиявшим на падение рынка ИКТ, стала реакция на ухудшение экономических условий и девальвацию национальной валюты.

Как уже говорилось, на IT-рынке Казахстана наблюдается тенденция к конвергенции коммуникационных сетей и каналов связи, которая базируется на новых типах устройств и высоких технологиях. Следовательно, спрос на конвергентные услуги растет во всем мире. Следует отметить, что рынок ИКТ Казахстана характеризуется тенденцией глобального роста. Доля промышленного производства продукции отрасли ИКТ в общем объеме ВВП страны в 2016 году составила 36,5 млрд тенге. Объем промышленного производства в отрасли ИКТ с 2010 по 2016 год представлен в таблице 2.

Таблица 2 – Объем промышленного производства в сфере ИКТ в регионах Казахстана с 2010 по 2016 год, млн тенге

Регионы Казахстана	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Акмолинская	46,8	—	17,6	8,6	5,1	29,0	56,6
Актюбинская	3258,1	3911,5	2233,5	1658,8	1269,2	593,0	1090,0
Алматинская	165,8	155,6	178,7	131,8	142,9	113,0	255,5
Атырауская	—	0,056	0,048	—	—	—	—
Западно-Казахстанская	36,5	19,3	1,9	3,7	202,8	739	—
Жамбылская	0,1	—	—	143,9	144,7	376	72,3
Карагандинская	660,7	2029,3	1482,2	1770,4	2034,0	1929	2476,1
Костанайская	—	—	—	—	—	—	—
Кызылординская	—	—	—	—	—	—	—
Мангистауская	—	—	24,4	8,9	—	—	—
Южно-Казахстанская	—	102,9	48,8	382,3	332,3	316,0	861,8
Павлодарская	53,1	1,1	0,6	33,3	48,0	38,0	759,1
Северо-Казахстанская	340,0	3071,7	2911,1	6268,8	2071,7	2338	4774,4
Восточно-Казахстанская	75,1	26,4	297,6	216,4	185,1	414,0	306,1
г. Нурсултан	650,3	1988,9	100,5	3029,4	7098,9	12092,0	7464,8
г. Алматы	11268,1	12121,1	19550,5	19512,7	23455,2	17220,0	20152,4
Примечание - рассчитано авторами на основе [16]							

Представленные данные показывают, что общий объем выпуска продукции отрасли ИКТ за период 2010-2016 гг. составил 120,3 млрд. тенге. Объем производства в секторе ИКТ по сравнению с аналогичным периодом 2010 года увеличился в 2016 году в два раза. Это связано с увеличением продаж серверов с учетом необходимости завершения крупных ИКТ-проектов, а также с подготовкой к международной выставке «Астана ЭКСПО-2017» и реализацией программы «Информационный Казахстан-2020».

Перейдем непосредственно к оценке региональной специализации, таким образом, определим, какие регионы являются перспективными для создания кластеров ИКТ по индексу KSI. Следует обратить внимание на то, что все показатели показывают относительную величину структур отрасли ИКТ, т. е. долю отдельных частей в общем объеме совокупного или относительного размера показателей по разным регионам и одинаковую временную детерминацию. Как уже отмечалось, более высокий показатель KSI региона в структуре отрасли ИКТ (например, один из регионов отклоняется от референтной группы), тем более этот регион специализирован. Исходные данные для оценки взяты из таблицы 2. Мы рассчитываем региональную специализацию путем применения индекса KSI к казахстанским регионам в 2010 и 2016 годах. В таблице 3 представлены результаты оценки.

Таблица 3 – Индексы специализации (KSI) для отрасли ИКТ регионов Казахстана в 2010 и 2016 гг.

№	Регионы Казахстана	Индексы специализации, KSI	
		в 2010 году	в 2016 году
1	Акмолинская	0,003	0,002
2	Актюбинская	0,197	0,033
3	Алматинская	0,010	0,008
4	Атырауская	—	—
5	Западно-Казахстанская	0,002	—
6	Жамбылская	0,000	0,002
7	Карагандинская	0,040	0,074
8	Костанайская	—	—
9	Кызылординская	—	—
10	Мангистауская	—	—
11	Южно-Казахстанская	—	0,026
12	Павлодарская	—	0,023
13	Северо-Казахстанская	0,021	0,144
14	Восточно-Казахстанская	0,005	0,009
15	г. Нурсултан	0,039	0,224
16	г. Алматы	0,683	0,606
Примечание - рассчитано авторами на основе [16]			

Полученные результаты региональной специализации позволяют сделать следующие выводы.

Во – первых, по расчетам, наиболее специализированный регион в сфере ИКТ-индустрии-город Алматы, который формирует 70% от общего объема продаж ИКТ-продукции. Это связано с тем, что в городе Алматы существует ряд отечественных ИКТ-компаний (Logyscom, Asia Soft, Real Soft и др.), а также наилучшего использования услуг ИКТ и высокого уровня образованности населения. В частности, в городе Алматы действует «Международный IT-университет», который сотрудничает с Американским IT университетом Карнеги-Меллон. Сегодня «Международный IT-университет» является лидером в Центральной Азии по подготовке высококвалифицированных и признанных на международном уровне специалистов в области ИКТ. Следует отметить, что согласно расчетам, город Алматы в 2016 году показал небольшое снижение по сравнению с аналогичным периодом 2010 года по уровню развития отрасли ИКТ. Это снижение обусловлено сокращением продаж в сфере аппаратного обеспечения, лицензионного программного обеспечения и оборудования предприятий, а именно серверов, систем хранения данных и телекоммуникационного оборудования.

Во-вторых, по расчетам средне-специализированные регионы – город Нурсултан, Актюбинская область и Северо-Казахстанская область. Национальная компания АО «Казахтелеком» активно занимается реализацией амбициозного проекта по созданию магистральной сети ИКТ, а также привлекает крупных системных интеграторов (например, Jet Infosystems и NVision). В частности, NVision выполняет масштабный проект по строительству высокоскоростной сети IP/MPLS с пропускной способностью 10 Гбит/с между городами Алматы, Нурсултан, Актобе, Усть-Каменогорск и Петропавловск. В свою очередь, Jet Infosystems оказывает услуги по строительству региональных дата-центров в городах Нурсултан, Усть-каменогорск и Петропавловск.

В-третьих, ИКТ необходимо уделять внимание группе аутсайдеров, то есть регионам со значительным отставанием в развитии сектора ИКТ. В частности, есть регионы Казахстана, которые не задействованы в производстве ИКТ (Атырауская область, Костанайская область, Кызылординская область, Мангистауская область, Южно-Казахстанская область и Павлодарская область). По-видимому, это улучшение связано с реализацией государственной программы «Информационный Казахстан - 2020»,

которая призвана обеспечить стимулирование роста отрасли ИКТ и создание ИКТ-парков, то есть создание базы для внедрения современных ИКТ-устройств и ИКТ-сервисов, электронной коммерции, облачных вычислений, интерактивных технологий и др.

ВЫВОДЫ

Данная работа является отправной точкой для дальнейших исследований в области методологических подходов и их апробации для оценки и выявления возможностей развития кластеров ИКТ. Она дает некоторые предложения по совершенствованию будущих исследований, касающихся вопросов передачи инноваций и информационных технологий для географически близких территорий. Основываясь на результатах этих исследований, практические выводы перечислены ниже:

Во-первых, теоретическая часть данного исследования показывает важность теорий «полюсов роста» и «эффекта агломерации». Таким образом, агломерация является своего рода «полюсами роста», которые играют очень важную роль, поскольку ИКТ обеспечивают мультипликативный эффект на развитие агломерации и территорий, расположенных близко друг к другу. После своего появления кластеры играют хорошую роль в качестве полюсов роста в регионе. Это исследование показало, что ИКТ важны не только с теоретической точки зрения, но и с точки зрения практического применения. Однако в последних исследованиях в основном рассматриваются факторы, влияющие на кластеры ИКТ, они зачастую носят скорее описательный, чем аналитический характер и не решают проблему значимости этих факторов. Несмотря на многочисленные исследования в этой области, мы считаем, что разработке общих методологических подходов к определению кластеров ИКТ уделяется слишком мало внимания.

Во-вторых, принимая во внимание существующие методы оценки, мы предлагаем оценить и выявить возможность формирования кластеров ИКТ с использованием двух методологических подходов: метода оценки инновационных процессов и метода оценки региональной специализации. Метод оценки инновационных процессов основан на ранжировании или рейтинговых оценках регионов, которые выявляют их особенности, преимущества и недостатки. Метод оценки специализации основан на использовании индекса KSI. Она показывает относительную величину структур отрасли ИКТ, т. е. долю отдельных частей в общем объеме агрегированных или относительных размерных показателей по разным регионам и одинаковую временную детерминацию. В данном анализе мы используем набор показателей, который взят из источников государственной статистики Казахстана. Кроме того, они отличаются как доступностью расчета, так и анализом показателей на региональном уровне.

В-третьих, методологический инструментарий представления типовой формы оценки инновационного потенциала и отраслевой специализации дает объективные и реалистичные определения потенциально важного региона для формирования кластеров ИКТ. Мы применили разработанные методики и выявили определенные тенденции для возможности формирования ИКТ-кластеров в Казахстане. Полученные результаты оценки уровня инновационного развития практически совпадают с выводами оценки отраслевой специализации. Поэтому, учитывая большие размеры территории Казахстана, мы предлагаем формирование ИКТ-кластеров в следующих перспективных регионах:

- ИКТ кластер - «Digital cyber port Almaty» в г. Алматы;
- ИКТ кластер «кластер информационных технологий Нурсултан» в г. Нурсултан.

Поэтому эти регионы как полюса роста играют роль настоящей специализированной площадки нового поколения, которая должна обеспечить мультипликативный эффект на развитие агломерации и территорий, расположенных близко друг к другу.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Perroux, F. (1955). Note sur les notion de pole de croissance. *Economie Appliquee*, 7(1–2), 307–320.
2. Boudeville, J. R. (1970). *Les espaces économiques*. Paris: Puf, 126.
3. Myrdal, G. (1957). *Economic Theory and Underdeveloped Regions*. London: Duckworth, 167.

4. Christaller, W. (1966). Central places in southern Germany. (Die zentralen Orte in Süddeutschland, Baskin CW, 1933, Trans). Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 230.
5. Friedmann, J. (1966). Regional Development Policy: a Case Study of Venezuela. Massachusetts: MIT Press, 279.
6. Hagerstrand, T. (1966). Aspects of the Spatial Structure of Social Communication and the Diffusion of Information. Papers of the Regional Science Association, 16(1), 27–42.
7. Richardson, H. W. (1973). Regional Growth Theory. London: Mccmillan, 264.
8. Krugman, P. R. (1991). Geography and Trade. London: MIT Press, 142.
9. Porter, M. (1998). Competitive Advantage. Creating and sustaining superior performance. New York: Free Press, 592.
10. Sternberg, E. (1991). The sectoral cluster in economic development policy: lessons from Rochester and Buffalo, New York. Economic Development Quarterly, 5(4), 342–356.
11. Castells, M. & Hall, P. (1994). Technopoles of the world: The Masking of 21st Century Industrial complexes. Routledge: London, 275.
12. Saxenian, A. (1993). Regional Networks: Industrial Adaption in Silicon Valley and Route. Cambridge, MA: Harvard University Press, 225.
13. Grabher, G. (ed.). (1993). The Embedded Firm: On the Socio-economics of Industrial Networks. London: Routledge, 278–295.
14. Кузика, Б., Яковец, Ю. и Рудский, А. (2008). Прогноз научно-технологического развития Российской Федерации на период до 2030 года. Москва: Мир Изд., 255.
15. Feser, E. (1998). Old and new theories of industry clusters. In: Steiner, M. (Ed.). Clusters and Regional specialization. London: Pion, 18–40.
16. Комитет по статистике РК. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://stat.gov.kz> (дата обращения 18.12.2019).

REFERENCES

1. Perroux, F. (1955). Note sur les notion de pole de croissance. Economie Appliquee, 7(1–2), 307–320.
2. Boudeville, J. R. (1970). Les espaces économiques. Paris: Puf, 126.
3. Myrdal, G. (1957). Economic Theory and Underdeveloped Regions. London: Duckworth, 167.
4. Christaller, W. (1966). Central places in southern Germany. (Die zentralen Orte in Süddeutschland, Baskin CW, 1933, Trans). Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 230.
5. Friedmann, J. (1966). Regional Development Policy: a Case Study of Venezuela. Massachusetts: MIT Press, 279.
6. Hagerstrand, T. (1966). Aspects of the Spatial Structure of Social Communication and the Diffusion of Information. Papers of the Regional Science Association, 16(1), 27–42.
7. Richardson, H. W. (1973). Regional Growth Theory. London: Mccmillan, 264.
8. Krugman, P. R. (1991). Geography and Trade. London: MIT Press, 142.
9. Porter, M. (1998). Competitive Advantage. Creating and sustaining superior performance. New York: Free Press, 592.
10. Sternberg, E. (1991). The sectoral cluster in economic development policy: lessons from Rochester and Buffalo, New York. Economic Development Quarterly, 5(4), 342–356.
11. Castells, M. & Hall, P. (1994). Technopoles of the world: The Masking of 21st Century Industrial complexes. Routledge: London, 275.
12. Saxenian, A. (1993). Regional Networks: Industrial Adaption in Silicon Valley and Route. Cambridge, MA: Harvard University Press, 225.
13. Grabher, G. (ed.). (1993). The Embedded Firm: On the Socio-economics of Industrial Networks. London: Routledge, 278–295.
14. Kuzika, B., Yakovets, U. & Rudskiy, A. (2008). Prognoz nauchno-tekhnologicheskogo razvitiya Rossiyskoy Federatsii na period do 2030 goda. Moskva: Mir Izd., 255.

15. Feser, E. (1998). Old and new theories of industry clusters. In: Steiner, M. (Ed.). Clusters and Regional specialization. London: Pion, 18–40.

16. Комитет по статистике РК. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://stat.gov.kz> (дата обращения 18.12.2019).

SUMMARY

The empirical analysis has identified certain trends in possibilities to create ICT clusters in the cities of Almaty and Nursultan. Therefore, these regions play the role of specialized platforms for a new generation. This platform is to provide a multiplier effect on the development of the agglomeration and located in close territories or periphery. The results of this research can be used to elaborate important strategic documents in the field of the development of the ICT industry, digital technology, knowledge-based and high-tech sectors in Kazakhstan on the way to Industry 4.0.

ТҮЙІНДЕМЕ

Эмпирикалық талдау Алматы және Нұрсұлтан қалаларында АКТ кластерлерін қалыптастыру мүмкіндіктерін үшін белгілі тенденцияларды анықтады. Сондықтан бұл аймақтар жаңа буын үшін мамандандырылған алаң рөлін ойнайды. Бұл платформа агломерацияны және жақын аумақта орналасқан немесе периферияларды дамытуға мультипликативті әсер етуді қамтамасыз етуі тиіс. Берілген зерттеу жұмысының нәтижелері Қазақстанның Индустрия 4.0 жолындағы АКТ саласы, цифрлық технологиялар, ғылыми және жоғары технологиялы салаларындағы маңызды стратегиялық құжаттарды әзірлеуге қолдануға болады.

РЕЗЮМЕ

Эмпирический анализ выявил определенные тенденции в возможностях создания кластеров ИКТ в городах Алматы и Нурсултан. Поэтому эти регионы играют роль специализированных площадок для нового поколения. Эта платформа должна обеспечить мультипликативный эффект на развитие агломерации и расположенных на близких территориях или периферии. Результаты данного исследования могут быть использованы при разработке важных стратегических документов в области развития индустрии ИКТ, цифровых технологий, наукоемких и высокотехнологичных отраслей в Казахстане на пути к Индустрии 4.0.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Нурбакин Акан Сейтканулы – докторант PhD, Университет Международного Бизнеса, Алматы, Республика Казахстан, e-mail: nakans_kz@mail.ru

Киреева Анель Ахметовна – кандидат экономических наук, ведущий научный сотрудник Институт Экономики Министерства образования и науки Республики Казахстан, Алматы, Республика Казахстан, e-mail: anele19@mail.ru

МРПТИ 06.52.17

JEL Classification: O14, O32

PERIODIZATION OF SOCIAL AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT OF HUMAN CIVILIZATION AS A TOOL FOR PREDICTION OF SOCIOCULTURAL VALUES

Al. Yakushev¹, S. Filin², E.E. Zhussipova³, G.K. Issayeva⁴, M.U. Daurbayeva⁵

^{1,2}Plekhanov Russian University of Economics, Moscow, Russian Federation

^{3,4,5}M.Auezov South-Kazakhstan State University, Shymkent, the Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

Purpose of research. Of the study is to analyze the socio-technological development of human civilization to predict the development of socio-cultural values of society.

Research methodology. Of the logical analysis and synthesis within methodology of the technological forecast.

Originality /value of research. The identification of factors that most actively influence the development of basic technologies and the change in sociocultural values of society.

Research results. On the basis of the forecast of the socio-scientific and technological development of human civilization, the directions of changing the sociocultural values of society have been studied.

Conclusions. The forecast based on the simulation of socio-cultural development of the territories of the dissemination of technologies of the 6th technological order on them will allow to predict both the possible consequences of the processes of socio-economic development of these territories, and to design the transformation of their socio-cultural values in the conditions of new innovative waves.

Keywords: socio-technological development, sociocultural values, innovative thinking.

ДӘУІРЛЕУ АДАМЗАТ ӨРКЕНИЕТІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ДАМУЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН БОЛЖАУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

А. Ж. Якушев¹, С. А. Филин², Э. Е. Жусипова³, Г.К. Исаева⁴, М.У. Даурбаева⁵

^{1,2}Г.В. Плеханов атындағы Ресей экономикалық университеті, Москва, Ресей Федерациясы

^{3,4,5}М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Мемлекеттік университеті, Шымкент,
Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеудің мақсаты. Қоғамның әлеуметтік-мәдени құндылықтарының дамуын болжау үшін адам өркениетінің әлеуметтік-технологиялық дамуын талдау.

Зерттеу әдіснамасы. Технологиялық болжау әдіснамасы шеңберінде логикалық талдау және синтездеу әдістері.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы. Базалық технологиялардың дамуына және әлеуметтік-мәдени құндылықтардың өзгеруіне белсенді әсер ететін факторларды анықтау.

Зерттеу нәтижелері. Адамзат өркениетінің әлеуметтік-ғылыми-технологиялық дамуының болжамы негізінде қоғамның әлеуметтік-мәдени құндылықтарының өзгеру бағыттары зерттелді.

Қорытынды. 6-технологиялық бағыттағы технологиялардың таралу аумақтарының әлеуметтік-мәдени дамуын модельдеу негізінде болжам осы аумақтардың әлеуметтік-экономикалық даму

процестерінің ықтимал салдарын болжауға, сондай-ақ жаңа инновациялық толқындар жағдайында олардың әлеуметтік-мәдени құндылықтарын қайта құруды жобалауға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: әлеуметтік-технологиялық даму, әлеуметтік-мәдени құндылықтар, инновациялық ойлау.

ПЕРИОДИЗАЦИЯ СОЦИАЛЬНО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ КАК ИНСТРУМЕНТ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ

А.Ж. Якушев¹, С.А.Филин², Э.Е.Жусипова³, Г.К.Исаева⁴, М.У.Даурбаева⁵

^{1,2}Российский экономический университет имени Г.В. Плеханова,
Москва, Российская Федерация

^{3,4,5}Южно-Казахстанский Государственный университет имени М. Ауэзова,
Шымкент, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования. Заключается в анализе социально-технологического развития человеческой цивилизации для прогнозирования развития социокультурных ценностей общества.

Методология исследования. Методы логического анализа и синтеза в рамках методологии технологического прогноза.

Оригинальность / ценность исследования. Выявление факторов, наиболее активно влияющих на развитие базовых технологий и изменение социокультурных ценностей.

Результаты исследования. На основе прогноза социально-научно-технологического развития человеческой цивилизации исследованы направления изменения социокультурных ценностей общества.

Выводы. Прогноз на основе моделирования социокультурного развития территорий распространения на них технологий 6-го технологического уклада позволит прогнозировать как возможные последствия процессов социально-экономического развития данных территорий, так и проектировать преобразование их социокультурных ценностей в условиях новых инновационных волн.

Ключевые слова: социально-технологическое развитие, социокультурные ценности, инновационное мышление.

ВВЕДЕНИЕ

Разница количественных и качественных параметров экономического и социального развития разных стран и территорий (экономических регионов или мегарегионов в случае их однородности) очевидна и с учётом фактора времени в условиях геополитической конкуренции она определяет положение стран и народов в мировой социально-экономической системе (СЭС) и их историческую судьбу. Попытки авторитетных международных организаций разработать универсальные рецепты социально-экономического прорыва, основанные на единых моделях, адаптируемых к той или иной стартовой ситуации, и использование единого инструментария не приводят к ожидаемым результатам. При этом предположение, что авторитетные международные организации действуют не в интересах социально-экономического развития стран, принимающих помощь, а в интересах своих учредителей и спонсоров, возможно имеет основания, но не рассматривается авторами в данной статье в качестве основной. Авторы исходят из *гипотезы* определяющего влияния на процессы социально-экономического развития социокультурной среды, лежащей в основе экономического и организационного поведения индивидов. При этом социокультурная среда рассматривается как фактор, формирующийся под воздействием биосферной среды территории.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

При проектировании развития СЭС любого уровня, от экономического мегарегиона до предприятия, необходимо опираться на знание как её генезиса, так и генезис процессов, принятых за базовые при разработке модели такого проектирования. Как правило исследователи рассматривают СЭС как модельную совокупность взаимосвязанных и взаимодействующих показателей. Не является исключением и моделирование процессов социально-экономического развития на основе циклических теорий инновационного развития, которое рассматривается при этом как драйвер большинства изменений, а следовательно, основных экономических циклов [1].

Кризис – неотъемлемый элемент социальной эволюции и одно из основополагающих условий социально-экономического и общественного прогресса. Например, экономики Казахстана и России периодически испытывает разные по глубине воздействия, видам деятельности, широте распространения и уровня сложности экономические кризисы, сопровождающиеся также трансформацией, порой «болезненной», социокультурных традиций и ценностей в казахстанском и российском обществе, причины которых различны и до конца не исследованы. Это зависит от конкретных условий возникновения соответствующего кризиса, предшествующей эволюции экономической системы и общества в целом, уровня восприимчивости кризисного явления, готовности противостоять его развитию, умения предвидеть и предотвратить его либо снизить негативные последствия. В основном речь идет о кризисе, имеющем структурную основу, т. е. порождаемом соотношением, пропорцией элементов экономической системы, их синергетическим (положительным или отрицательным) взаимодействием. Кризис выражается в том, что сокращается качественное состояние отдельных подсистем, секторов экономики и сфер деятельности, некоторые из них теряют прежний уровень конкурентоспособности, другие – могут приобретать определенные выгоды, получать преимущественное положение. То есть кризис может оказывать при синергетическом положительном или отрицательном взаимодействии отдельных элементов экономической системы и общества в целом соответствующее отрицательное или положительное воздействие в целом на экономику и общество. То есть подобные изменения вследствие кризиса не гарантируют создания эффективной экономической структуры, обеспечивающей развитие экономической системы и общества в целом, включая, в частности, оптимальное соотношение между сохранением и развитием его социокультурных традиций и ценностей, в соответствии с заданными стратегическими целями.

Оптимальной формой противодействия любому кризису является политика его предотвращения, т.е. принятие превентивных мер, позволяющих избежать кризис или смягчить его последствия. Однако экономическая система многоэлементна и точно предсказать результат постоянного взаимодействия данных элементов крайне сложно. Как следствие, кризис часто возникает случайно, причем случайность выступает частным случаем закономерности, характеризующей социально-экономическую эволюцию. Проблема организации эффективной политики предотвращения кризиса связана с умением прогнозировать его возникновение и подбирать социально-экономический инструментарий, позволяющий заранее нивелировать факторы, его инициирующие и поддерживающие.

Несмотря на всю важность выявленной Николаем Дмитриевичем Кондратьевым¹ (1892-1938) [2, 3] цикличности развития для задач прогнозирования, его модель (как и любая стохастическая модель) лишь изучает поведение системы в зафиксированной (замкнутой) среде. Кондратьевские циклы в этом смысле есть результат реакции системы на сложившуюся внешнюю среду. В частности, Д.И. Опарин указывал на то, что временные ряды исследованных экономических показателей, хотя и дают большие или меньшие отклонения от средней величины в ту или иную сторону в разные периоды экономической жизни, но характер этих отклонений как по отдельному показателю, так и по корреляции показателей, не позволяют выделить строгой цикличности.

Андрей Витальевич Коротаев и Сергей Петрович Капица (1928-2012), опираясь на результаты Кондратьева Н.Д. о сокращении продолжительности циклов экономического развития, прогнозируют переход общества к периоду перманентного кризиса [4].

¹ Русский экономист, основоположник теории экономических циклов, известных как «Циклы Кондратьева». Теоретически обосновал «новую экономическую политику» в СССР.

В значительной степени вышесказанное в отношении Кондратьевских циклов относится и к концепции технологических укладов современного экономического роста, предложенной С.Ю. Глазьевым и В.И. Маевским [5].

Под *технологическим укладом*¹ (ТУ) понимается комплекс базовых технологий, на основе которых создаётся производственно-технологический и торговый комплекс, который в период доминирования соответствующего ТУ приносит наибольшую прибыль и вследствие действия регулирующей функции рынка, предполагающей «перетекание» капиталов из менее выгодных отраслей производства с пониженными ценами в более прибыльные отрасли с повышенными ценами, и/или регулирующей функции государства наиболее быстро развивается.

Для каждого ТУ выделяются ядро и несущие отрасли экономики. Производственный комплекс ТУ, утратившего доминирование, продолжает функционировать, пока удовлетворяемые им потребности не смогут быть удовлетворены при помощи базовых технологий, относящихся к другому ТУ, высшему по отношению к нему. Так, например, сталь (все базовые технологии выплавки стали принадлежат к 3-му ТУ) до настоящего времени остаётся ведущим конструкционным материалом, используемым в значительных объёмах, хотя рост её потребления замедлился вследствие её замены и, как следствие, постепенного вытеснения другими материалами.

Одной из наиболее распространённых моделей изменения базовых технологий в положительном синергетическом взаимодействии с экономическими циклами является концепция технологических укладов [5]. Её суть в следующем: в связи с научным и технико-технологическим прогрессом происходит переход от более низких ТУ к более высоким, прогрессивным. Выделяются доиндустриальные и индустриальные ТУ, создаются гипотезы о ТУ, которые должны сменить с развитием научно-технологического прогресса действующий ТУ.

Хотя концепция [5] широко используется для прогнозирования глобального социально-экономического развития данная модель не лишена ряда недостатков: 1) разработана для экономики североатлантической цивилизации, а именно, Западно-Европейского и Северо-Американского экономических мегарегионов, а это не весь мир. Технологии ТУ приобретали характер доминирующих на многих весьма обширных и густонаселённых территориях мира на десятилетия позже и вызывали иные социально-экономические последствия, чем на территориях их создавших; 2) рассматривает только технологические аспекты развития, как следствие – доминирующие над социальными и институциональными, тесно связанными с природной средой, в то время как социально-психологические факторы определяют направление движения человеческой мысли, а следовательно, порождают инновационные «прорывы» и, как следствие – базовые макротехнологии экономических укладов.

В работе [6] в контексте теории цивилизаций также обоснованы циклично-генетические закономерности, которым соответствует «... определённый технологический уровень (меняющийся от эпохи к эпохе...)».

Жак Эллюль (1912-1994) считал, что именно новые технологии и процессы оказали определяющее влияние на общую социокультурную трансформацию человеческой цивилизации, при этом развитие техносферы напрямую зависит от социальных задач и потребностей общества и совершенно автономно от остальных видов человеческой деятельности, в том числе и от экономической активности: «Экономика может быть важнейшей составляющей общественного развития, одним из условий технологического прогресса или, наоборот, препятствием на его пути, но она никогда не оказывает на него доминирующего воздействия и не является его причиной. Более того, экономическая система, а равно и политическая власть, которые отказываются следовать технологическим императивам, обречены в конечном счёте на гибель» [7].

Питер Фердинанд Друкер (1909-2005) считал, что инновация – это, скорее, *экономическое и социальное* понятие, чем техническое, так как даже в случае технико-технологических нововведений изменяются ценность и потребительские качества, извлекаемые потребителем из ресурсов. В работе [8] показано, что крупные технико-технологические инновации неизбежно ведут к широким социальным изменениям.

¹ Понятие «уклад» означает обустройство, установившийся порядок чего-либо. Термин «технологический уклад» в 1993 г. введен академиками Российской академии наук Д.С. Львовым и С.Ю. Глазьевым [5].

То есть инновации и инновационный процесс имеют серьезное социальное содержание, а значит, приводят и к серьезным социальным последствиям, которые приобретают наибольшую остроту, если процесс инновационных изменений существенно затрагивает отношения собственности и власти.

Однако, авторы данной статьи не утверждают первичность социально-экономических и более того социокультурных факторов развития по отношению к технологическим, но и гипотеза о детерминирующем значении последних также представляется дискуссионной. Связано это с тем, что развитие технологий и общественное развитие (во всех его проявлениях) тесно взаимосвязаны между собой, и их взаимовлияние в разные периоды приводило к совершенно различным как позитивным, так и негативным (например, военное и позднее мирное использование атома) эффектам. Согласно Брюсу А. Бимберу – «...с одной стороны, технология может рассматриваться в качестве важнейшей движущей силы общественного развития, а с другой стороны, эти социальные изменения происходят лишь в том случае, если в обществе складываются благоприятные предпосылки для внедрения новых технологий», и Томасу Парку Хьюзу (1923-2014) – «Технологическая система может быть одновременно и причиной, и следствием общественного развития, но по мере роста сложности технологий они во все большей степени «обволакивают» социальную сферу и становятся, в свою очередь, все менее зависящими от последней». Например, согласно Максимилиану Карлу Эмилю Веберу (1864-1920) именно появление в Греции вооруженной железными мечами фаланги гоплитов привело к переходу власти в руки состоятельных граждан-землевладельцев; согласно Генриху Бруннеру (1840-1915) именно радикальные земельные реформы в королевстве франков, проведенные Карлом Мартеллом¹ в середине VIII в. (массовая конфискация церковных земель и передача их в пользование рыцарству, сформировавшему позднее новый класс феодалов – мелкопоместное дворянство, базу которого составило тяжеловооруженное конное войнство) совпали по времени с военной реформой – появлением стремени², определившим господство на поле боя тяжеловооруженных рыцарей и приведшим в итоге к массовому вытеснению пехотинцев тяжеловооруженными кавалерийскими частями, и, как следствие, согласно Линну Уайту³ (1873-1954) – становлению феодализма. Всё это оказало долгосрочный и мощный социально-экономический и социокультурный эффекты на все дальнейшее развитие западной цивилизации [9].

Основанные на эконометрике подходы к прогнозированию организационно- (инновационно-) циклов также являются малопродуктивными, поскольку на основе этих подходов трудно спрогнозировать, какими будут базовые технологии более высоких ТУ, по сравнению с существующими ТУ. Прогнозировать социальные последствия смены ТУ при помощи методов эконометрики ещё более сложно. Поэтому определение сущности, системных и качественных закономерностей процесса циклического развития открытых СЭС, а также факторов, влияющих на этот процесс, является крайне важной задачей прогнозирования в настоящее время.

Появляющиеся всё новые социально-экономические концепции [10], доктрины и модели часто усложняют реальность настолько, что социологи и экономисты не могут не только предсказать наступающий кризис, но и достаточно точно спрогнозировать изменения отдельных параметров организационно- (инновационно-) технологических циклов. Такие модели не всегда позволяют выявить сущность, генезис, структуру СЭС, поведение которой изучается, логику ее взаимодействия с другими системами, в частности, с социальной, социокультурной системами. А именно эти факторы позволяют выявить причины и тип поведения СЭС в зависимости, например, от внешней среды, в которой она функционирует. Например, как показывает анализ, процесс формирования современных мировоззрения и этики в соответствующем обществе с точки зрения становления новой системы ценностей в СЭС также связан с изменениями в социально-экономических сферах и сменой ТУ.

¹ Майордом франков в 717-741 гг.

² Хотя первый прообраз стремени появился в Индии во II в. до н. э., его усовершенствованная модификация стала известна европейцам многими столетиями позже. Стремя позволяло стабилизировать всадника в седле. Атакующий без стремени всадник рисковал выбить самого себя из седла ударом собственного копья (ему не во что было упереться при нанесении удара). Стремя превращало кавалерию в тяжелую ударную силу, перед которой не могли устоять пехотные части.

³ Американский папиролог и историк античности, востоковед.

Как правило волны инновационного развития сопряжены с экономическими кризисами, имеющими социальные последствия, проявления которых связаны с социокультурными традициями территории. Именно поэтому циклические волны инновационного развития оказывают дифференцированное воздействие на разные СЭС именно в силу их социокультурных различий. Это особенно ярко проявляется в способах формирования и особенностях разных национальных инновационных систем (НИС) [11].

Задача прогнозирования социально-экономического развития ещё более осложняется факторами геополитической конкуренции. Социально-экономические системы макрорегионов вступают в конкуренцию за создание базовых технологий грядущего ТУ или стремятся продвинуть те из них, в которых имеют преимущество, исходя не из задач собственного гармоничного развития, а задач геополитической конкуренции, так как обеспечение последней является необходимым фактором выживания государств и населяющих их народов. Человеческие сообщества, внесшие наибольший вклад в создание доминирующего ТУ, имеют возможность получить максимальную прибыль и зафиксировать её на своей территории. Частично эта прибыль, по экономическому содержанию, носит характер инновационной ренты. Остальная часть человечества выступает при этом донором. Базовые макротехнологии всех пяти ТУ были созданы в рамках Северо-Атлантической цивилизации, при этом основная роль в создании базовых макротехнологий 5-го ТУ принадлежит США. Действующая система мировых экономических отношений предполагает фиксацию прибыли на территории США и отчасти ЕЭС. В настоящее время вследствие развития процесса смены доминирующих макротехнологий 6-го ТУ этот порядок фиксации прибыли начинает включать также КНР, Индию и Россию.

Формирование нового ТУ происходит в форме конкуренции создаваемых новых или развиваемых известных технологий. При этом используются все известные формы конкурентной борьбы. Вследствие этого деятельность по созданию нового ТУ является наиболее капиталоемкой и рискованной из всех видов деятельности. Наиболее капиталоемкой и высоко рискованной сферой деятельности во все времена является деятельность по созданию интеллектуального человеческого капитала. Именно на его основе ведётся инновационная деятельность и создаются технологии.

С учётом вышеизложенного для повышения точности предсказания наступления кризисного состояния экономики, приводящего к изменению традиционных, сформированных всей историей и природной средой мировоззрения и этических ценностей в обществе [12], противоречащим технологическим и социальным достижениям, и повышения вероятности выхода экономики из кризиса в прогнозные сроки и в желаемом направлении авторами сформулированы следующие основные положения концепции модели «Социально-научно-технологических периодов», базирующаяся на господствующих в соответствующем технологическом цикле источниках энергии, используемых в этих циклах технологий производства, и синергетическом эффекте воздействия соответствующего источника энергии и связанных с ним технологий на человеческий капитал, в частности его воспроизводство, через социокультурные процессы [13].

1. Реализация достижений научно-технологического прогресса основана на господствующих источниках энергии, используемых в соответствующих технологических циклах, и достигается крупными инвестициями в науку, образование, здравоохранение, НИОКР, инновации-процессы и человеческий капитал, что создает условия для перехода к новому технологическому циклу и обеспечивает количественные и качественные основы экономического роста.

2. Темпы и цикличность развития экономики определяют: а) накопление качественных изменений в производительных силах общества, ведущих к качественному «скачку» (радикальным преобразованиям) в последних; б) накопление капитала знаний и его эффективное использование, что при наличии специалистов с соответствующей квалификацией и инновационным мировоззрением способно осуществить инновационный прорыв и создавать технологии, которые при благоприятном сочетании социально-экономических и политических факторов могут стать базовыми технологиями нового ТУ; в) изменения в человеческом капитале: его воспроизводство в более высоком технологическом цикле

происходит на новом уровне информационного обеспечения, знаний, квалификации, системы образования, к чему не всякое общество в настоящее время готово. Человеческий капитал как ресурс на определенном ТУ становится ограниченным¹.

3. В результате качественных изменений в производительных силах общества формируется новая пропорциональность между сферами народного хозяйства, создается его новая структура с внутренней трансформацией сложившихся производительных сил, которые все больше при этом перестают соответствовать и, как следствие, вступают во всё более активное противоречие с существующими производственными отношениями и социокультурными традициями и ценностями в соответствующем обществе. Всё выше названное предполагает их трансформацию, порой «болезненную», в соответствующем обществе. Но этот процесс происходит гораздо медленнее и вызывает периодически кризисно-депрессивное состояние экономики и, как следствие, цикличность ее развития.

4. Каждому ТУ присуще свойственное только ему бизнес-ядро, определяющее практические виды хозяйственной деятельности организаций, относящихся к данному ТУ, включая применяемые ими методы конкурентной борьбы.

5. В условиях перехода к более высокому ТУ роль предприятий инновационного ТУ всегда возрастает. При переходе к инновационной экономике, в которой значительная часть прибавочной стоимости создается на базе инновационной деятельности, этот ТУ становится доминирующим.

6. Состояние СЭС определяется в том числе структурой ТУ. Основным фактором, от которого зависит соотношение ТУ, является ресурсная база территории.

7. Смена доминирующих ТУ сопровождается экономическими кризисами, которые могут привести к политическим «потрясениям».

Таким образом, социально-научно-технологические периоды — это совокупность научно-технологических трендов (траекторий), базирующихся на комплексе освоенных радикальных (базисных, основных, критических) технологий, составляющих технологическую основу длинной волны Кондратьева и качественного «скачка» в развитии производительных сил общества, характерных для определенного уровня развития целостного комплекса технологически сопряженных составляющих Кондратьевский цикл производств (макротехнологий на определенном этапе), связанных потоками качественно однородных источников энергии, опирающихся на общие ресурсы человеческого капитала соответствующей квалификации, социально-экономические институты, обеспечивающие функционирование этого капитала, общий научно-технологический потенциал и др., в динамике функционирования представляющий собой воспроизводственный контур², которые вследствие научно-технологического прогресса переходят от более низких к более высоким, прогрессивным технологическим циклам, обеспечивающим более высокую энерговооруженность и производительность труда.

РЕКОМЕНДАЦИИ

1. Предложенный в концепции «Социально-научно-технологических периодов» подход к их периодизации, основанный на господствующих источниках энергии, используемых в соответствующих технологических циклах, и синергетическом эффекте воздействия соответствующего источника энергии и связанные с ним технологии на человеческий капитал, в частности условия его воспроизводства, позволит, по мнению авторов, повысить уровень предсказательности и прогнозирования господствующих источников энергии, используемых в более высоких «Социально-научно-технологических периодах», и воздействие этих господствующих источников и связанных с ними технологий на развитие

¹ Например, не все способны и хотят работать в режиме индустриального производства, подготовка большого количества людей с заданными качествами потребовала перестройки всей системы воспитания и образования, наряду с переоценкой ценностей. Эта работа была не конца завешена, как поступил новый вызов, понадобился широкий слой работников способный работая с высокими технологиями и генерировать инновационные идеи. Опять необходимы существенные изменения в системе воспитания и образования с пересмотром некоторых ценностей общества. При этом видение результатов этих преобразований, как и их стратегия, зачастую отсутствуют.

² В рамках воспроизводственного контура выделяются отдельные технологические цепочки или технологические совокупности. В одной и той же отрасли могут существовать звенья технологических цепочек, входящих в разные воспроизводственные контуры (т. е. отдельные секторы экономики могут относиться к разным технологическим циклам).

мировоззрения и этики отдельных индивидов и человеческого капитала и социокультурных ценностей общества в целом в более высоких социально- научно-технологических периодах.

2. Вместе с технологическими и социальными достижениями территорий, создавших технологическое ядро доминирующих ТУ, изменяются традиционные, сформированные всей историей и природной средой мировоззрение и этические ценности, противоречащие технологическим и социальным достижениям соответствующих территорий. Следствием этого является «вымывание» интеллектуальных ресурсов, включая «утечку мозгов», и социокультурная и мировоззренческая эрозия обществ соответствующих территорий. Выходом из создавшегося положения может стать совместное участие стран - членов Евразийского союза в создании технологического ядра высших ТУ, идущих на смену доминирующим. Это потребует реформирования профессиональных компетенций, этики и мировоззрения индивидов, их образа жизни и инновационного мышления [14]. В настоящее время средняя и высшая школы стремятся дать фундаментальные научные знания, сформировать у обучаемого научное мировоззрение и отчасти компетенции активной работы в коллективе. Повышение мотивации к научной, творческой и инновационной деятельности на благо своих государства и общества в настоящее время происходит, но преодоление негативного опыта в этике и мировоззрении, сложившихся в ходе революционных преобразований конца XX в., в частности, в связи с потерей Россией (как и Казахстана) положения страны – держателя и передового производителя критических технологий доминирующего ТУ, должно быть преодолено.

ПОЛУЧЕННЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ (ВЫВОДЫ)

1. Государства и общества, быстрее других воспринявшие инновации нового ТУ, быстрее входят в него и оказываются лидерами (Англия — 2-й ТУ, США, Япония, Республика Корея – 4-й ТУ, США, КНР, Индия – 5-й ТУ). Для России в настоящее время характерны 4-й ТУ (40-45 %), 5-й ТУ (20-25 %) и 6-й ТУ (5 %) (лазерная технология и др.). Если бизнес и политическое руководство не воспринимают изменений в лидирующих позициях новых технологий, характерных для нового ТУ, и продолжают инвестировать в устаревшие производства, возникает кризис, так как инвестиции не «успевают» за инновациями. То есть инновации, радикальные технологии должны своевременно инвестироваться на всех стадиях в новые идеи, технологии, продукцию с высокой добавленной стоимостью, продвижение продукции на рынок и т.д.

2. Смена доминирующих ТУ сопровождается значительными институциональными изменениями и этот процесс называют технологической революцией, предполагающей, в частности, перемещение инвестиций в новые технологические сегменты экономики с более высокой рентабельностью [4].

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Филин С.А. Теоретические основы и методология стратегического управления инновационным развитием: монография. – Тула: Изд-во ТулГУ, 2010. – 425 с.
2. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. М.: Экономика. 2002.
3. Кондратьев Н. Д. Проблемы экономической динамики. М.: Экономика. 1989.
4. Филин С. А. Теоретические основы экономических циклов и управление в условиях кризиса: монография / Под ред. д.э.н., проф. М. Н. Кулапова. – М.: РУСАЙНС. 2015. – 334 с.
5. Глазьев С. Ю. Теория долгосрочного технико-экономического развития. М.: ВладДар. 1993.
6. Кузык Б. Н., Яковец Ю. В. Цивилизации: теория, история, диалог, будущее: В 2 томе. Том I: Теория и история цивилизаций. М.: Институт экономических стратегий. 2006. – 768 с.
7. Ellul Jacques. The Technological Society. N-Y. 1964.
8. Берну П. Социология организаций. СПб, 2000.
9. Оганесян Т. Вокруг идеологии, Наука и технологии, Инновационная политика, Инновационная экономика // Эксперт. 27.07.2009. № 29 (667). URL: http://www.expert.ru/printissues/expert/2009/29/stremya_porodivshee_feodalizm?esr=5

10. Филин С. А. Концепция технико-научно-технологических циклов // Региональная экономика: теория и практика. 2014. – № 45. – С. 25-49.

11. Филин С. А., Якушев А. Ж. Стратегические направления развития национальной инновационной системы России // Национальные интересы: приоритеты и безопасность, 2016. – Т. 12. – № 8 (341). – С. 111-131.

12. Филин С. А., Якушев А. Ж. Истоки формирования мировоззренческой этики педагога в России // Вопросы истории, 2018. – № 1. – С. 98-110.

13. Якушев А. Ж., Филин С. А. Человеческий капитал, малое и среднее предпринимательство, социальное партнерство в государстве инновационного типа // Национальные интересы: приоритеты и безопасность, 2008. – Т. 4. – № 12 (33). – С. 58-69.

14. Филин С. А., Якушев А. Ж., Николаева А. Д., Алексеева И. С. Роль педагога в формировании инновационного мировоззрения кадров для инновационной экономики // Экономика и управление: проблемы, решения, 2017. – Т. 6. – № 10. – С. 73-86.

REFERENCES

1. Filin S. A. Teoreticheskie osnovy i metodologiya strategicheskogo upravleniya innovatsionnym razvitiem: monografiya. Tula: Izd-vo TulGU, 2010. – 425 p.

2. Kondrat'ev N.D. Bol'shie tsikly kon'yunktury i teoriya predvideniya. M.: Ekonomika. 2002.

3. Kondrat'ev N. D. Problemy ekonomicheskoi dinamiki. M.: Ekonomika. 1989.

4. Filin S. A. Teoreticheskie osnovy ekonomicheskikh tsiklov i upravlenie v usloviyakh krizisa: monografiya / Pod red. d.e.n., prof. M.N. Kulapova. M.: RUSAINS, 2015. – 334 p.

5. Glaz'ev S. Yu. Teoriya dolgosrochnogo tekhniko-ekonomicheskogo razvitiya. M.: VlaDar, 1993.

6. Kuzyk B. N., Yakovets Yu. V. Tsvivilizatsii: teoriya, istoriya, dialog, budushchee: V 2 tome. Tom I: Teoriya i istoriya tsvivilizatsii. M.: Institut ekonomicheskikh strategii, 2006. – 768 p.

7. Ellul Jacques. The Technological Society. N-Y, 1964.

8. Bernu P. Sotsiologiya organizatsii. SPB, 2000.

9. Oganessian T. Vokrug ideologii, Nauka i tekhnologii, Innovatsionnaya politika, Innovatsionnaya ekonomika // Ekspert. 27.07.2009, № 29 (667). – URL: http://www.expert.ru/printissues/expert/2009/29/stremya_porodivshee_feodalizm?esr=5.

10. Filin S. A. Kontseptsiya tekhniko-nauchno-tekhnologicheskikh tsiklov // Regional'naya ekonomika: teoriya i praktika, 2014, – № 45. – P. 25-49.

11. Filin S.A., Yakushev A.Zh. Strategicheskie napravleniya razvitiya natsional'noi innovatsionnoi sistemy Rossii // Natsional'nye interesy: priority i bezopasnost', 2016. – Vol. 12. – № 8 (341). – P. 111-131.

12. Filin S.A., Yakushev A.Zh. Istoki formirovaniya mirovozzrencheskoi etiki pedagoga v Rossii // Voprosy istorii, 2018. – № 1. – P. 98-110.

13. Yakushev A.Zh., Filin S.A. Chelovecheskii kapital, maloe i srednee predprinimatel'stvo, sotsial'noe partnerstvo v gosudarstve innovatsionnogo tipa // Natsional'nye interesy: priority i bezopasnost', 2008. – Vol. 4. – № 12 (33). – P. 58-69.

14. Filin S.A., Yakushev A.Zh., Nikolaeva A.D., Alekseeva I.S. Rol' pedagoga v formirovanii innovatsionnogo mirovozzreniya kadrov dlya innovatsionnoi ekonomiki // Ekonomika i upravlenie: problemy, resheniya, 2017. – Vol. 6. – № 10. – P. 73-86.

SUMMARY

In this article, the authors make an attempt, based on the modeling of the socio-cultural development of the territories, to predict the spread of the technologies of the 6th and 7th technological structures on them, as well as the changes that will occur in these territories due to the spread of these technologies.

Such modeling will allow both to predict possible consequences of processes of social and economic development for the territory, and to design transformations of social and economic system in the conditions

of new innovative waves. As a rule, innovation waves are associated with economic crises with social consequences, the manifestations of which are associated with the socio-cultural traditions of the territory.

ТҮЙІНДЕМЕ

Бұл мақалада авторлар аймақтардың әлеуметтік-мәдени дамуын үлгілеу негізінде 6 және 7-ші технологиялық құрылымдардың технологияларының таралуын, сондай-ақ осы технологиялардың таралуына байланысты осы аймақтарда болатын өзгерістерді болжауға тырысады.

Мұндай үлгілеу аймақтар үшін әлеуметтік-экономикалық даму үдерісінің мүмкін болатын салдарларын болжап қана қоймай, сонымен қатар жаңа инновациялық толқындар жағдайында әлеуметтік экономикалық жүйеге ауысуын жобалауға жағдай жасайды. Әдетте инновациялық толқындар аймақтың әлеуметтік-мәдени ғұрыптарына байланысты көрінетін, әлеуметтік салдарлары бар экономикалық дағдарыстармен ұштасқан.

РЕЗЮМЕ

В данной статье авторы на основе моделирования социокультурного развития регионов пытаются прогнозировать распространение технологий 6-го и 7-го технологических уклад, а также связанные с ним изменений в этих регионах.

Такое моделирование позволит как прогнозировать возможные последствия процессов социально-экономического развития территории, так и проектировать преобразования социально-экономической системы в условиях новых инновационных волн. Обычно инновационные волны сопровождаются экономическими кризисами с социальными последствиями, которые отражаются в социокультурных традициях региона.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Якушев Алексей Жанович – кандидат экономических наук, доцент ФГБОУ ВПО Российский экономический университет имени Г.В. Плеханова, Москва, Российская Федерация.

Филин Сергей Александрович – доктор экономических наук, профессор, Российский экономический университет имени Г.В. Плеханова, Москва, Российская Федерация.

Жусипова Эльмира Елбергеновна – доктор PhD, Южно-Казахстанский Государственный университет имени М. Ауэзова, Шымкент, Республика Казахстан.

Исаева Гульмира Куздеуалиевна – кандидат экономических наук, доцент, Южно-Казахстанский Государственный университет имени М. Ауэзова, Шымкент, Республика Казахстан.

Даурбаева Маржан Унеровна – кандидат экономических наук, Южно-Казахстанский Государственный университет имени М. Ауэзова, Шымкент, Республика Казахстан.

МРПТИ 06.71.05JEL

Classification: R 31

SECURITY AND ACCESSIBILITY OF HOUSING IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: CURRENT STATE AND PROBLEM

A. B. Azhiguzhayeva¹, G. T. Akhmetova², A. T. Tugelbayeva³, A. T. Omarova⁴

¹University of International Business, Almaty, the Republic of Kazakhstan

²Kh. Dosmukhamedov Atyrau State University, Atyrau, the Republic of Kazakhstan

³Atyrau engineering- humanitarian institute , Atyrau, the Republic of Kazakhstan

⁴Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, the Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

Purpose of research. The purpose of the work is to highlight the current state in terms of housing provision and analyze the world and Kazakhstani experience in solving the problems of accessibility of adequate housing.

Methodology. During the study, comparative, statistical and graphical methods of analysis were used.

Originality /value of research. In a world where a social market economy is developing, social policy should be aimed at improving the well-being of the people, including ensuring decent living conditions. As a result of the study, international experience and policies were presented in providing adequate housing for all segments of the population.

Application of the results of the study is possible in the activities of state bodies involved in providing housing for citizens of the country, as well as in the work of non-governmental public organizations.

Research results. In the course of the analysis of world politics in the field of ensuring adequate housing, the main directions for improving the Kazakhstan model for providing affordable housing were identified. This problem concerns not only socially vulnerable segments of the population, but also working people and families with children. This work requires a systematic approach and involves focusing on all areas of ensuring the availability of decent housing.

Keywords: state, construction, affordable housing, adequate housing

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ТҰРҒЫН ҮЙДІҢ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТІЛУІ ЖӘНЕ ҚОЛ ЖЕТІМДІЛІГІ: ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

А. Б. Ажигужаева¹, Г. Т. Ахметова², А. Т. Тугельбаева³, А. Т. Омарова⁴

¹Халықаралық бизнес университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

²Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті, Атырау,
Қазақстан Республикасы

³Атырау инженерлік-гуманитарлық институты, Атырау, Қазақстан Республикасы

⁴Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қарағанды,
Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеудің мақсаты. Жұмыстың мақсаты-тұрғын үймен қамтамасыз ету бөлігінде қазіргі заманғы жағдайды түсіндіру және барабар тұрғын үйге қол жеткізу проблемаларын шешудің әлемдік және қазақстандық тәжірибесін талдау болып табылады.

Зерттеу әдіснамасы. Зерттеу барысында салыстырмалы, статистикалық және графикалық талдау әдістері қолданылды.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы. Әлеуметтік нарықтық экономика дамып келе жатқан әлемде әлеуметтік саясат адамдардың әл-ауқатын арттыруға, оның ішінде лайықты өмір сүру жағдайларын қамтамасыз етуге бағытталуы тиіс. Осы зерттеу нәтижесінде халықтың барлық жіктері үшін барабар тұрғын үйді қамтамасыз ету саласындағы халықаралық тәжірибе мен саясат ұсынылды.

Зерттеу нәтижелері. Ел азаматтарын тұрғын үймен қамтамасыз етумен айналысатын мемлекеттік органдардың қызметінде, сондай-ақ үкіметтік емес қоғамдық ұйымдардың жұмысында қолдануға болады.

Қорытынды. Барабар тұрғын үйді қамтамасыз ету саласындағы әлемдік саясатты талдау барысында Қолжетімді тұрғын үймен қамтамасыз етудің қазақстандық моделін жетілдірудің негізгі бағыттары айқындалды. Бұл мәселе халықтың әлеуметтік қорғалмаған топтарына ғана емес, жұмыс істейтін адамдар мен балалары бар отбасыларға да қатысты. Бұл жұмыс жүйелі тәсілді талап етеді және лайықты тұрғын үйге қол жеткізуді қамтамасыз етудің барлық бағыттарына назар аударуды көздейді.

Түйін сөздер: мемлекет, салу, қолжетімді тұрғын үй, барабар тұрғын үй.

ОБЕСПЕЧЕННОСТЬ И ДОСТУПНОСТЬ ЖИЛЬЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ

А. Б. Ажигужаева¹, Г. Т. Ахметова², А. Т. Тугельбаева³, А. Т. Омарова⁴

¹ Университет Международного бизнеса, Алматы, Республика Казахстан

² Атырауский государственный университет имени Х. Досмухамедова, Атырау,
Республика Казахстан

³ Атырауский инженерно-гуманитарный институт, Атырау, Республика Казахстан

⁴ Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, Караганда,
Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования. Цель работы состоит в освещении современного состояния в плане обеспеченности жильем и анализе мирового и казахстанского опыта в решении проблем доступности адекватного жилья.

Методология исследования. При проведении исследования использовались сравнительный, статистический и графический методы анализа.

Оригинальность/ценность исследования. В мире, где развивается социальная рыночная экономика, социальная политика должна быть направлена на повышение благосостояния народа, в том числе в обеспечении достойных условий проживания. В результате проведенного исследования был представлен международный опыт и политика в вопросах обеспечения адекватным жильем всех слоев населения.

Результаты исследования. Применение результатов исследования возможно в деятельности государственных органов, занимающихся обеспечением жильем граждан страны, а также в работе неправительственных общественных организаций.

Выводы. В ходе анализа мировой политики в области обеспечения адекватного жилища были выявлены основные направления совершенствования казахстанской модели по обеспечению доступного жилья. Эта проблема касается не только социально-уязвимых слоев населения, но также работающих людей и семей с детьми. Данная работа требует системного подхода и предполагает акцентирование внимания на всех направлениях обеспечения доступности достойного жилья.

Ключевые слова: государство, строительство, доступное жилье, адекватное жилище

INTRODUCTION

The relevance of the research topic is the need to ensure the development of the country's economy and increase the welfare of the people. The state is addressing the welfare of the population in accordance with the principles of a social market economy, including housing. Accessibility of housing is relevant for the entire population, including for young people and socially vulnerable segments of the population.

The purpose of the study is to consider the issues of ensuring housing affordability and reforming the construction industry of the Republic of Kazakhstan. To achieve this goal, tasks were set to analyze the provision of housing and the construction of new housing in the Republic of Kazakhstan, to identify problems in the construction industry and determine optimal ways to improve this system. To this end, the world experience of building affordable housing for the population and the possibility of introducing this experience in Kazakhstan were shown.

The problem of affordable housing has always existed, but recently the situation has been aggravated by the growing population in the world, mainly in countries such as China, India and African countries, whose population makes up almost half of the world's population.

Studies conducted by experts at the McKinsey Global Institute (MGI) show that by 2025 more than one and a half billion citizens will need to improve their living conditions [1]. It is also associated with urbanization and urban population growth, which is happening around the world as a result of population migration to cities from rural areas.

Currently, about 200.0 million households in developing countries live in slums. In the United States, the EU and Japan, more than 60.0 million households have faced serious financial problems due to the high cost of housing. About 32.0 million households in rich countries live in inappropriate conditions, and around 330.0 million households suffer from housing problems worldwide [2].

Affordable housing is determined by three parameters that cities must adapt in accordance with their local characteristics [1]:

- Accessibility threshold: 30–40% of income for housing, 60–70% of income for food, healthcare and other expenses;
- Standard block: area of the house, travel time less than 1 hour, amenities and infrastructure;
- Income threshold: 80% average income.

Table 1 – Forecast of the development of housing affordability by 2015

Today's realities	Forecast by 2025
96 million urban households are financially overwhelmed	106 million additional low-income families face housing affordability
235 million urban households live in substandard housing	1.6 billion people or a third of the urban population will live in substandard housing
Note – compiled by the author according to the source [1]	

Thus, the struggle for decent and affordable housing can affect at least 1.6 billion people in the world over a decade, leaving more than a third of all urban residents in unsafe (inadequate) housing and financially due to housing costs.

Affordable housing is a global problem for cities in both developing and advanced economies. Based on the widely accepted definition of affordable housing, 330 million urban households around the world lack decent housing or housing funds that they cover from their other needs, including food, health, and children's education.

The concept of “affordable housing” depends on the economy, but, as a rule, includes the financial component (the share of income allocated for housing), the standard of what constitutes the minimum socially acceptable housing with a clear idea of what income groups are affected, and what income level households should be eligible for housing assistance. The definition should take into account the range of sizes, ownership options (purchase or rental), and affordability thresholds that households take into account. Different sizes and incomes in the area. In many parts of the world, “affordability” is defined as housing, the costs of which consume no more than 30–40 percent of household income.

The basic socially acceptable standard housing unit is set by the community, which determines what is required for a decent living. Standard housing reflects consumer choice, market conditions and regulatory restrictions, logistics, if any. The definition should also include a minimum of basic amenities, including water pipes, a toilet and a sewer, as well as access to basic social services such as schools and clinics.

The right to adequate housing for people is also provided for by the United Nations (UN) policy documents that determine the rights of all categories of people to appropriate living conditions [3].

At the heart of United Nations action to protect and promote human rights and fundamental freedoms is the International Bill of Rights. The bill consists of three instruments:

- Universal Declaration of Human Rights (1948);
- International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1966);
- International Covenant on Civil and Political Rights (1966).

These three documents define and establish human rights and fundamental freedoms, form the basis for more than 50 additional conventions, declarations, sets of rules and principles of the UN on human rights.

International law, as defined by the UN, recognizes the right of everyone to a decent standard of living, including adequate housing. Despite the centrality of this right within the global legal system, billions of people live in inadequate conditions. Millions of people around the world live in conditions that threaten life or health, including in slums, illegal settlements or in conditions that do not protect human rights and dignity. Millions of people are forcibly evicted annually or threatened with eviction from their homes.

Adequate housing was recognized as part of the right to an adequate standard of living in the 1948 Universal Declaration of Human Rights and the 1966 International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Since then, other international human rights treaties have recognized or mentioned the right to adequate housing or some of its elements, such as protecting one's home and privacy [3].

The issue of living in adequate conditions for slum dwellers, the homeless, women, children, the elderly, the disabled, as well as indigenous peoples in some countries that are related to social protection issues is especially acute [4].

Newsletter No. 21, "The Human Right to Adequate Housing," published by the UN in 2009 and 2014, presents government commitments on housing, which fall into three categories, namely, respect, protect and fulfill [3].

Each of the above events has contributed and reinforced the attention of the United Nations to these rights. The right to adequate housing is one of the economic, social and cultural rights, which is receiving increasing attention and encouragement not only from human rights bodies, but also from the UN Center for Human Settlements. This began with the implementation of the Vancouver Declaration on Human Settlements, issued in 1976, followed by the United Nations proclamation of the United Nations Global Housing Strategy 2000, adopted by the United Nations. General Assembly in 1988.

Monitoring compliance with the rights to adequate housing and state registration is carried out at the national, regional and international levels. Accountability mechanisms are critical to ensuring that States comply with their obligations regarding the right to adequate housing. Monitoring involves various actors, such as the state itself, civil society, national human rights institutions and international human rights mechanisms.

National responsibility and monitoring requires state accountability in the implementation of the right to adequate housing for all. International human rights law does not prescribe an exact formula for domestic liability and redress mechanisms. At a minimum, all accountability mechanisms should be accessible, transparent and effective. Such tools include administrative, political, and political mechanisms that are in the hands of the state apparatus [5, 6, 7].

Some regional conventions and human rights treaties recognize the right to adequate housing. Such regional regulatory bodies are the African Commission on Human and Peoples' Rights, the Inter-American Commission on Human Rights, the Inter-American Court of Human Rights and the European Committee of Social Rights. These organizations play an important role in protecting the right to adequate housing and have specific judicial practice related to resolving issues of adequate housing [8].

International monitoring of housing rights is carried out by specialized organizations and UN committees. The implementation of the UN core human rights treaties is monitored by committees of independent experts, often called treaty bodies. Such bodies include the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, the Human Rights Committee, the Committee on the Elimination of Racial Discrimination, the Committee on the Rights of the Child, the Committee against Torture and others [9, 10, 11].

Thus, in the world and in many countries, within the framework of social protection, housing is provided for certain categories of people, including socially vulnerable segments of the population, employees of state institutions, the military, law enforcement officials and others.

Methods. Work on the article was carried out according to data presented in official publications by government agencies, research institutes, as well as from publications in scientific and practical journals.

As part of the study, a comparison of world experience and Kazakhstani practice was carried out to determine the most acceptable construction options and provide affordable housing for the population.

The statistical data presented in the article were analyzed from the point of view of dynamics not only in value but also in quantitative terms. The study was also conducted in absolute and relative terms for a more reliable comparative analysis of indicators over a number of years.

The article presents tabular and graphical material that clearly demonstrates indicators of housing provision, which was used for statistical analysis.

Statistical and factor analysis was carried out according to official international and state organizations, the results of which were reflected in the conclusions and recommendations. The research topic is acute throughout the world; therefore, it requires further development and consideration of world and Kazakhstan experience.

Methodology and results. Before independence, Kazakhstan already had developed cities, infrastructure, and the population had the opportunity to privatize housing provided by the state or formerly in collective-farm cooperative ownership.

At first, after the collapse of the USSR, in many post-Soviet countries there was a wave of migration flow, as a result of which many families moved to their historical homeland, to far abroad and inside the country.

Before independence, Kazakhstan already had developed cities, infrastructure, and the population had the opportunity to privatize housing provided by the state or formerly in collective-farm cooperative ownership.

At first, after the collapse of the USSR, in many post-Soviet countries there was a wave of migration flow, as a result of which many families moved to their historical homeland, to far abroad and inside the country.

Despite the difficulties of the 1990s, Kazakhstan granted citizens the right to become owners of the housing in which they lived, but without securing land in private ownership. The Constitution enshrined the right of citizens to adequate housing within the framework of social protection and on the grounds for certain categories of the population [12].

The housing issue has always been and remains one of the most acute in the world, which can be resolved by buying, mortgaging, obtaining office or rental housing, followed by redemption, obtaining housing under the state program or from the akimat of certain categories of citizens. Particular attention should be paid to protecting the rights of children, the elderly and persons with disabilities, in ensuring their right to housing in adequate conditions [13].

One of the ways to improve housing conditions is to register for housing from the state housing fund, the possibility of which is considered by the housing commission under the akimat [14].

In accordance with the Law on Housing Relations, the following types of housing are noted by right of ownership [15]:

- state housing fund, which is a dwelling owned by the state on the right of ownership and consisting of a communal housing fund, a housing fund of state enterprises and state institutions;
- communal housing stock, represented by dwellings held by akimats and assigned to a state institution providing housing for use;
- private housing stock, which consists of dwellings owned by individuals, as well as non-state legal entities and their associations.

People with disabilities and participants in the Great Patriotic War, socially vulnerable segments of the population, civil servants, employees of budgetary organizations, military personnel, citizens whose housing is recognized as emergency and some other categories of citizens are provided with communal or state apartments.

Housing in the republic is fixed and presented by statistical authorities with the division into multi-apartment and individual houses. Apartment buildings 313,566 units and individual houses 1985428 units, including with differentiation according to the number of rooms, presented in table 2.

Table 2 – Housing in Kazakhstan as of 2018

Number of rooms	Apartment buildings	Individual houses
1-bedroom	648099	147304
2-bedroom	1193887	342944
3-bedroom	995999	609877
4 and more	306330	885303
Note – compiled by the author according to the source [16]		

The provision of housing per person living in 2017 in the whole Republic of Kazakhstan amounted to 21.6 square meters, including in regions and large cities [16]:

- Nur Sultan - 29.8
- Almaty city- 27.1
- Shymkent - 24.2
- Mangistau - 23.3
- Karaganda - 23.0
- Akmolinskaya - 22.0
- Aktobe - 22.0
- Pavlodar - 22.0
- Kostanay - 21.7
- Atyrau - 21.4
- North Kazakhstan Region (NKR) - 21.0
- West Kazakhstan Region (WKR) - 20.6
- East Kazakhstan region (East Kazakhstan oblast) - 20.2
- Kyzylorda - 19.9
- Almaty region- 18.9
- Turkestan - 17.9
- Zhambyl - 16.6

Data on the quadrature of housing in large cities and regions of the republic show that the highest indicator is presented for large cities Nur-Sultan (29.8 sq.m), Almaty (27.1 sq.m) and Shymkent (24.2 sq.m). Of the country's regions, the highest indicators were noted in Mangistau (23.3 sq.m.) and Karaganda (23.0 sq. M.) regions.

Table 3 – The total area of commissioned residential buildings, thousand square meters

	2014	2015	2016	2017	2018
Republic of Kazakhstan	7 516	8 940	10 513	11 168	12 521
Akmola	268	282	365	426	478
Aktobe	476	536	617	792	909
Almaty	714	1 136	1 253	646	713
Atyrau	522	550	559	624	794
West Kazakhstan	257	262	275	392	432
Zhambyl	258	292	318	397	482
Karaganda	316	321	341	374	417
Kostanay	248	249	195	265	299
Kyzylorda	294	466	544	612	700
Mangistau	586	645	709	833	1 173
South Kazakhstan	405	445	529	721	-
Pavlodar	201	165	184	242	284
North Kazakhstan	120	140	164	200	218
Turkestan					388
East Kazakhstan	314	318	340	380	411

Nur Sultan city	1 206	1 759	2 257	2 360	2 378
Almaty city	1 331	1 374	1 863	1 902	2 006
Shymkent					439
Note – compiled by the author according to the source [16]					

The data presented in table 3 show an increase in the volume of commissioned residential buildings in the republic as a whole, as well as in large cities and regions. Only in the Almaty region there is a decrease in volume in 2017 and 2018 compared with 2015-2016.

Table 4 – The volume of construction work, million tenge

	2014	2015	2016	2017	2018
Republic of Kazakhstan	2 667 183	2 896 877	3 258 031	3 509 296	3 862 995
Akmola	83 222	91 727	99 939	123 361	109 918
Aktobe	206 837	124 709	137 049	157 313	180 589
Almaty	201 782	215 424	243 153	257 623	278 117
Atyrau	243 224	385 982	575 172	566 961	638 235
West Kazakhstan	73 577	86 572	97 994	111 879	135 293
Zhambyl	110 826	94 773	104 803	112 527	126 236
Karaganda	224 632	161 175	149 011	170 992	217 673
Kostanay	88 723	85 706	61 766	82 480	108 598
Kyzylorda	106 521	97 826	63 031	73 467	93 939
Mangistau	172 236	178 006	188 588	199 417	212 902
South Kazakhstan					
Pavlodar	113 659	211 874	169 428	182 252	198 025
North Kazakhstan	38 512	54 586	58 636	65 477	79 406
Turkestan	118 237	123 819	119 119	130 759	139 961
East Kazakhstan	145 063	158 365	230 341	240 821	262 188
Nur Sultan city	398 943	472 218	572 990	610 970	508 515
Almaty city	269 079	278 875	291 074	315 796	346 131
Shymkent	72 110	75 240	95 937	107 201	227 269
Note – compiled by the author according to the source [16]					

As can be seen from table 4, the volume of construction work in monetary terms is also steadily increasing, however, there is a decrease in the volume of construction work in 2018 in the city of Nur-Sultan and the Akmola region compared to 2017 (table 4). At the same time, the volume of construction in Shymkent has increased many times (table 4).

Table 5 – The Index of the physical volume of the total area of commissioned residential buildings, as a percentage of the previous year

	2014	2015	2016	2017	2018
Republic of Kazakhstan	109,8	118,9	117,6	106,2	112,1
Akmola	103,4	105,3	129,3	116,9	112,1
Aktobe	103,2	112,6	115,0	128,5	114,7
Almaty	133,3	159,1	110,3	51,6	110,4
Atyrau	101,2	105,3	101,6	111,7	127,2
West Kazakhstan	104,1	101,8	105,2	142,4	110,2
Zhambyl	100,5	113,3	108,8	124,9	121,3
Karaganda	105,5	101,6	106,3	109,8	111,4
Kostanay	107,0	100,4	78,2	135,9	113,1
Kyzylorda	108,6	158,5	116,8	112,6	114,3

Mangistau	110,1	110,0	109,9	117,6	140,8
South Kazakhstan	100,6	109,9	119,0	136,2	
Pavlodar	124,3	81,8	112,1	131,2	117,4
North Kazakhstan	104,4	116,9	117,0	121,8	108,8
Turkestan					121,7
East Kazakhstan	107,6	101,5	106,9	111,8	108,0
Nur Sultan city	109,6	145,8	128,3	104,6	100,8
Almaty city	114,5	103,2	135,6	102,1	105,5
Shymkent					109,1

Note – compiled by the author according to the source [16]

From the data of table 5 it follows that the index of the physical volume of the entered areas of residential buildings is uneven.

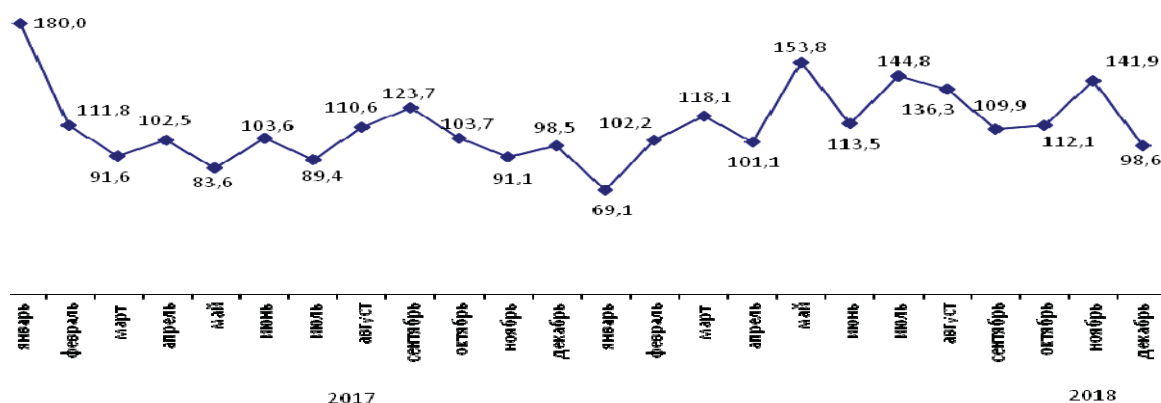

Figure 1 – Commissioning of housing in Kazakhstan in 2017-2018 as a percentage of the corresponding month of the previous year

Note – compiled by the author according to the source [16]

More clearly, we can illustrate the jump-like schedule of commissioning housing in the republic according to the data of 2018 as a percentage of the corresponding month of 2017, as well as in 2017 as a percentage of the corresponding month of 2016 (Figure 2).

Table 6 – Number of contracting construction organizations, units

	2014	2015	2016	2017	2018
Republic of Kazakhstan	7 103	7 594	7 176	7 463	7 654
Akmola	334	329	312	297	305
Aktobe	230	347	332	330	369
Almaty	318	380	395	397	422
Atyrau	348	246	231	241	219
West Kazakhstan	322	306	326	279	279
Zhambyl	367	371	344	419	395
Karaganda	898	849	789	758	798
Kostanay	310	328	373	389	409
Kyzylorda	142	194	189	174	175
Mangistau	265	303	212	198	202
South Kazakhstan					
Pavlodar	348	396	400	416	419

North Kazakhstan	193	211	230	211	218
Turkestan	137	164	139	146	146
East Kazakhstan	578	553	555	639	617
Nur Sultan city	957	1 232	963	1 020	1 062
Almaty city	968	995	1 011	1 132	1 188
Shymkent	388	390	347	417	431
Note – compiled by the author according to the source [16]					

In accordance with the data in table 6, the number of contracting construction organizations in the country is increasing annually, although these data indirectly affect the commissioning of affordable housing.

Table 7 – Commissioning of housing for January-July 2019

The regions	January-July 2019			Per 1000 population	
	common area, sq. m.	percentage of January-July 2018	specific gravity in the republican volume of input, %	common residential area buildings, sq. m	percentage of the average republican level
Republic of Kazakhstan	6 506 372	96,3	100,0	352,6	100,0
Akmola	324 844	104,4	5,0	439,7	124,7
Aktobe	372 162	104,7	5,7	426,6	121,0
Almaty	443 642	116,1	6,8	217,1	61,6
Atyrau	440 337	112,1	6,8	691,8	196,2
West Kazakhstan	263 417	104,8	4,0	402,9	114,3
Zhambyl	264 176	102,2	4,1	234,3	66,5
Karaganda	207 521	104,2	3,2	150,6	42,7
Kostanay	191 952	118,6	2,9	220,2	62,5
Kyzylorda	341 389	128,7	5,2	428,4	121,5
Mangistau	681 370	87,7	10,5	997,4	282,9
South Kazakhstan	93 106	105,1	1,4	123,6	35,1
Pavlodar	70 109	109,0	1,1	126,7	35,9
North Kazakhstan	336 446	130,9	5,2	168,9	47,9
Turkestan	182 385	100,8	2,8	132,4	37,5
East Kazakhstan	970 622	64,1	14,9	889,5	252,3
Nur Sultan city	1 078 590	102,2	16,6	578,0	164,0
Almaty city	244 304	100,9	3,8	240,4	68,2
Note – compiled by the author according to the source [17]					

As can be seen from table 7 for January-July 2019, there is a decrease in the commissioning rate of housing compared to the same period in 2018 by 3.7% in the whole country. The largest share is noted in Almaty (16.6%), Nur-Sultan (14.9%) and the Mangistau region (10.5%).

713.6 billion tenge was used for housing construction in January-July 2019, which is 15.2% more than for the same period of 2018, 6.5 million square meters were commissioned. meters of total area of residential buildings. The cost of 1 square meter in 2019 amounted to 104,000 tenge in multi-apartment buildings and 84,000 tenge in individual housing construction. With an average norm of the square of housing per person 15 sq. meters of living space and at least 30 sq. Meters of total area, the cost of an apartment with a cost price of 104,000 tenge and a profitability of 20% will amount to 4.8 million tenge.

It should be noted that the actual market value of an apartment in the cities of Almaty and Nur-Sultan is 400,000-1000000 tenge per square meter in the secondary market and 500,000-2000000 tenge in the primary [18]. This price category cannot be presented as affordable for the majority of the population, especially for young people.

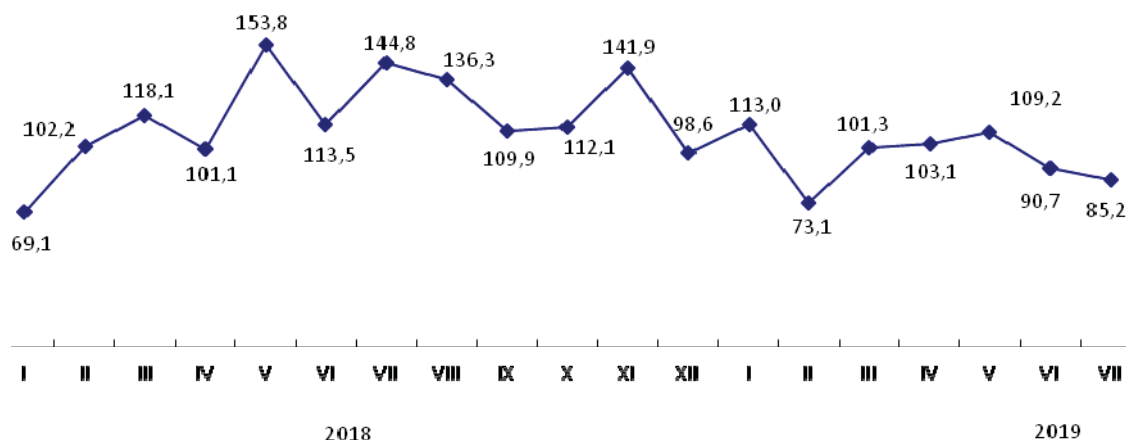

Figure 2 – Commissioning of housing in Kazakhstan in 2018-2019 as a percentage of the corresponding month of the previous year
Note - compiled by the author according to the source [17]

Over the years of independence of Kazakhstan, housing construction has been and remains one of the priority areas of the country's development. The government adopted program documents on the development of housing construction, including [19]:

1) The State Housing Development Program for 2005-2007, approved by Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated June 11, 2004 No. 1388;

2) The State Housing Construction Program for 2008-2010, approved by Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated August 20, 2007 No. 383;

3) The program for the development of the construction industry and the production of building materials of the Republic of Kazakhstan for 2010-2014, approved by decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated September 30, 2010 No. 1004;

4) The Housing Construction Program in the Republic of Kazakhstan for 2011-2014, approved by Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated March 31, 2011 No. 329.

Affordable housing began to be built under state programs, including “Affordable Housing 2020”, approved in 2012, to provide civil servants, the disabled and young families with rental housing, followed by redemption on preferential terms [19].

However, in connection with changes in the terms of the program, the Government of the Republic of Kazakhstan dated June 28, 2014 No. 728 was adopted on approving the Program for the Development of Regions until 2020 (with amendments and additions as of December 31, 2016), which also ceased to be in force [20].

As of 2014, the cost of housing of the 4th comfort class in the cities of Atyrau, Ust-Kamenogorsk, Aktau - 100 thousand tenge per sq. Km was assumed through ZhilStroySberbank of Kazakhstan (ZhSSBK). meter, in other regions - 90 thousand tenge, in Astana and Almaty - 120 thousand tenge. Through the Kazakhstan Mortgage Company (KMC), in the cities of Atyrau, Ust-Kamenogorsk, Aktau, housing of the 4th comfort class - 115 thousand tenge, in other regions - 110 thousand tenge, in Astana and Almaty - 120 thousand tenge. Under the Samruk-Kazyna programs, the base direct sale price in the first year was supposed to be 180 thousand tenge in Astana, Almaty, Atyrau, Aktau and their suburbs, and in other regions of the country at a cost of no more than 144 thousand tenge [21].

The presented value was assumed before two devaluations in Kazakhstan, that is, when 1 US dollar was worth 150 tenge, while in November 2019 1 US dollar was worth 390 tenge [22].

Thus, consideration of almost all aspects of affordable housing in the republic shows certain positive trends, in particular, in an increase in construction volumes. At the same time, increasing inflation and devaluation

reduce the living standards and incomes of the population, which reduces the ability to purchase adequate housing. Changing requirements for categories of housing needs by banks and companies also contributes to the outflow of applicants for affordable and adequate housing in the country, which leads to increased social tension.

CONCLUSION

The results of the study show that the implementation of the policy of providing affordable and adequate housing in Kazakhstan is carried out in accordance with international standards and international experience. Work is carried out purposefully and systematically to implement programs to provide housing to the population, mainly of socially vulnerable segments of the population. The general line for the planned measures was carried out stably, although a decrease in certain indicators, as a result of the crisis and devaluations, affected the level of provision of the population with affordable housing. At the same time, problems are noted in continuing the implementation of housing programs and housing by certain categories of beneficiaries and people in need.

The role of the state in addressing the provision of decent housing is not only in the construction and commissioning of housing, but also in ensuring the availability of housing for the poor, orphans, people with disabilities and young families. The most valuable resource of any state are people who create tangible and intangible benefits in their country.

When developing a housing policy, the state should take into account the interests of society, which ensures the maintenance of state functions by taxes, products and services. This is a requirement of the time, as many countries, and the world community as a whole, declare the creation of a social market economy in which business is responsible for the welfare of society.

To ensure the well-being of the country, efforts should be directed towards providing citizens with decent housing, the development of domestic production, protecting the interests of transferring experience from the older generation to the younger, and real protecting the interests of the entire population of the state.

REFERENCES

1. Jonathan Woetzel, Sangeeth Ram, Jan Mischke, Nicklas Garemo, and Shirish Sankhe. Tackling the world's affordable housing challenge. The McKinsey Global Institute. October 2014. Report. - 212 p. // [https://www.mckinsey.com / ~ / media / McKinsey / Featured% 20Insights / Urbanization / Tackling% 20the% 20worlds% 20affordable% 20housing% 20challenge / MGI_Affordable_housing_Full% 20Report_October% 202014.ashx](https://www.mckinsey.com/~ / media / McKinsey / Featured% 20Insights / Urbanization / Tackling% 20the% 20worlds% 20affordable% 20housing% 20challenge / MGI_Affordable_housing_Full% 20Report_October% 202014.ashx).
2. Shamina O. For 10 years, most of the housing in the world will be built by Russia and China // http://bg.ru/economy/330_mln_semej_v_mire_stradajut_iz_za_plohogo_zhilj-22030/24 OCTOBER 2014
3. United Nations High Commissioner for Human Rights, The right to adequate housing, fact sheet number 21 (Rev. 1), May 2014. / Printed at United Nations, Geneva ISSN 1014-5567 GE.09-14883 – November 2009–9,245 Reprinted at United Nations, Geneva GE.14-80125 – May 2014–2,000. ISSN 1014-5567 // https://www.ohchr.org/Documents/Publications/FS21_rev_1_Housing_en.pdf.
4. Kussainova AA, Kozlowski W. Some peculiarities of social insurance in Europe (on the example of Great Britain, Germany and Sweden) // news of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan series of social and human sciences ISSN 2224 -5227 Volume 2, Number 319 (2018), 61-66.
5. Allirajan M. Easing of external commercial borrowings norms positive for lowcost housing projects. The Times of India, June 26, 2013.
6. Government of India, Task force on promoting affordable housing, Ministry of Housing and Urban Poverty Alleviation, November 2012.
7. Government of Ireland, Office of the Comptroller and Auditor General Ireland, Land swap arrangement in the provision of affordable housing, Report on the accounts of the public services, 2012.
8. Fact Sheet No.21, The Human Right to Adequate Housing // <https://www.un.org/ruleoflaw/files/FactSheet21en.pdf>.

9. Badev, Anton, Thorsten Beck, Ligia Vado, and Simon Walley, Housing finance across countries: New data and analysis, World Bank policy research working paper number 6756, January 2014.
10. Bertaud, Alain, Converting land into affordable housing floor space, World Bank policy research working paper number 6870, May 2014.
11. UN-Habitat, Scaling-up affordable housing supply in Brazil: The My House My Life program, United Nations Human Settlements Program, 2013.
12. Constitution of the Republic of Kazakhstan // http://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution
13. Ayupova Z.K., Kussainov D.U. New approaches of the protection of the women's and children's rights in The Republic of Kazakhstan // news of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan series of social and human sciences ISSN 2224-5227 Volume 2, Number 319 (2018), 77 -82.
14. An official online resource. The electronic government of the Republic of Kazakhstan. Government services and information online // https://egov.kz/cms/ru/articles/receive_housing
15. Law of the Republic of Kazakhstan dated April 16, 1997 No. 94. On housing relations // http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000094_.
16. The official Internet resource of the Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kaahstan. Building. The volume of construction work performed for 2014-2018. // <http://old.stat.gov.kz/>.
17. The official Internet resource of the Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kaahstan. Building. On the commissioning of housing in the Republic of Kazakhstan for January-July 2019 // www.stat.gov.kz.
18. An official online resource. Roof. Sale-Purchase of real estate // <https://krisha.kz/prodazha/> 2019.
19. Official Internet resource. Adilet. Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated June 21, 2012 No. 821. On approval of the Affordable Housing - 2020 Program (expired) // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1200000821>.
20. Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated June 28, 2014 No. 728 On approval of the Regional Development Program until 2020 (with amendments and additions as of December 31, 2016) (expired) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31584094
21. «Affordable Housing 2020»: who will receive apartments from the state? June 2, 2014 // <https://www.kn.kz/article/7718>.
22. An official online resource. Exchange rates at exchange offices of the Republic of Kazakhstan. // <https://kurs.kz/06/11/2019>.
23. Kim, Kyunghwan, and Phang Sock Yong, “Singapore’s housing policies: 1960–2013,” presented at Frontiers in Development Policy: Innovative Development Case Studies workshop in Seoul, November 21–22, 2013.

SUMMARY

The purpose of the work is to highlight the current state in terms of housing security and analyze the world and Kazakhstan's experience in solving problems of access to adequate housing. During the analysis of the world policy in the field of adequate housing, the main directions for improving the Kazakhstan model for providing affordable housing were identified.

ТҮЙІНДЕМЕ

Жұмыстың мақсаты тұрғын үймен қамтамасыз етудің қазіргі жағдайын айқындау және тиісті баспанаға қол жетімділік мәселелерін шешудегі әлемдік және қазақстандық тәжірибені талдау болып табылады. Жетекші тұрғын үймен қамтамасыз ету саласындағы әлемдік саясатты талдау барысында қол жетімді баспана берудің қазақстандық моделін жетілдірудің негізгі бағыттары анықталды.

РЕЗЮМЕ

Цель работы состоит в освещении современного состояния в плане обеспеченности жильем и анализе мирового и казахстанского опыта в решении проблем доступности адекватного жи-

ля. В ходе анализа мировой политики в области обеспечения адекватного жилища были выявлены основные направления совершенствования казахстанской модели по обеспечению доступного жилья.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Ажигужаева Асель Бахытжановна – докторант PhD, университет Международного бизнеса, Алматы, Республика Казахстан, e-mail: gkishibekova@gmail.com

Ахметова Гульмира Тулегеновна – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Атырауский государственный университет имени Х. Досмухамедова, Атырау, Республика Казахстан

Тугельбаева Алтынай Тулегеновна – магистр экономики, старший преподаватель, Атырауский инженерно-гуманитарный институт, Атырау, Республика Казахстан.

Омарова Айнура Туяковна – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, Караганда, Республика Казахстан.

МРНТИ 06.61.25

JEL Classification: J6

IMPLEMENTATION TENDENCIES OF GENDER EQUALITY IN THE MODERN KAZAKHSTAN SOCIETY

G. Mukhanova¹, Zh. Nazikova², E. Zhulanov³, Y. Tokareva⁴

^{1,4}Narxoz University, Almaty, the Republic of Kazakhstan

^{2,3}M.Kh. Dulaty, Taraz state University, Taraz, the Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

Purpose of research. The main goal of this scientific article is to consider the strengths and weaknesses, as well as possible directions for reforming policies regarding gender equality and the widespread introduction of gender approaches in Kazakhstan.

Methodology. The methodological basis of this scientific article is the analysis of official statistical information, open sources, as well as the works of domestic and foreign scientists in the field of gender equality.

Originality /value of research. The implementation of gender policy in modern Kazakhstani society is an important direction of state policy, when this direction becomes an important resource for strengthening Kazakhstani statehood and modernizing society.

Research results. The practice of world experience indicates that women who make strategically important decisions contribute to accelerating the processes of gender equality and the results of these decisions have global positive effects for the stable functioning of the economy. The state should take measures to ensure the right of women to participate in public and political life, regardless of their political views. To promote the creation of favorable conditions for the realization of women's rights to association. To facilitate the opening of new women's public associations, their functioning and participation in society.

Keywords: men, women, equality, gender policy, gender gap, gender division of labor.

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫНДА ГЕНДЕРЛІК БІЛІКТІЛІКТІ ПАЙДАЛАНУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Ғ.Қ. Муханова¹, Ж.А.Назикова², Е.Е.Джоланов³, Е.Г.Токарева⁴

^{1,4} Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

^{2,3} М.Х.Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті, Тараз, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеу мақсаты. Осы ғылыми мақаланың негізгі мақсаты: күшті және әлсіз жақтарын, сонымен қатар гендерлік теңдік және Қазақстанда гендерлік тәсілдерді кеңінен енгізу саласындағы саясатты реформалаудың мүмкін бағыттарын қарастыру.

Зерттеу әдіснамасы. Бұл ғылыми мақаланың әдіснамалық негізі - ресми статистикалық ақпараттарды, ашық дереккөздерді талдау, сондай-ақ гендерлік теңдік саласындағы отандық және шетелдік ғалымдардың жұмыстары.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы. Қазіргі қазақстандық қоғамда гендерлік саясатты іске асыру мемлекеттік саясаттың маңызды бағыты болып табылады, дәл осы сала қазіргі уақытта қазақстандық мемлекеттілікті нығайту мен қоғамды жаңарту үшін маңызды ресурсқа айналууда.

Зерттеу нәтижелері. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, стратегиялық маңызды шешімдер қабылдайтын әйелдер гендерлік теңдік процестерін жеделдетуге ықпал етеді және осы шешімдердің нәтижелері экономиканың тұрақты жұмысына жаһандық оң әсер етеді. Мемлекет әйелдердің саяси көзқарастарына қарамастан қоғамдық және саяси өмірге қатысу құқығын қамтамасыз ету үшін шаралар қабылдауы керек. Әйелдердің ассоциацияға құқығын іске асыру үшін қолайлы жағдайлар жасауға жәрдемдесу. Әйелдердің жаңа қоғамдық бірлестіктерінің ашылуына, олардың қоғамдағы қызметі мен қатысуына ықпал ету.

Түйін сөздер: ер, әйел, теңдік, гендерлік саясат, гендерлік алшақтық, гендерлік еңбек бөлінісі.

ТЕНДЕНЦИИ РЕАЛИЗАЦИИ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Ғ.Қ. Муханова¹, Ж.А. Назикова², Е.Е. Джоланов³, Е.Г. Токарева⁴

^{1,4} Университет Нархоз, Алматы, Республика Казахстан

^{2,3} Таразский государственный университет имени М.Х.Дулати, Тараз,
Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования. Основная цель данной научной статьи: рассмотреть сильные и слабые стороны, а также возможные направления реформирования политики в отношении гендерного равенства и широкого внедрения гендерных подходов в Казахстане.

Методология исследования. Методологической основой данной научной статьи является анализ официальной статистической информации, открытых источников, а также работ отечественных и зарубежных ученых в области гендерного равенства.

Оригинальность/ценность исследования. Реализация гендерной политики в современном казахстанском обществе является важным направлением государственной политики, именно данное направ-

ление в настоящее время становится важнейшим ресурсом как для укрепления казахстанской государственности, так и для модернизации общества.

Результаты исследования. Мировой опыт показывает, что женщины, принимающие стратегически важные решения, способствуют ускорению процессов гендерного равенства, и результаты этих решений оказывают глобальное положительное влияние на устойчивое функционирование экономики. Государство должно принять меры для обеспечения права женщин на участие в общественной и политической жизни независимо от их политических взглядов. Содействовать созданию благоприятных условий для реализации прав женщин на объединение. Содействовать открытию новых женских общественных объединений, их функционированию и участию в жизни общества.

Ключевые слова: мужчина, женщина, равенство, гендерная политика, гендерный разрыв, гендерное разделение труда.

INTRODUCTION

At the highest level of the state apparatus of Kazakhstan, a responsible attitude is observed towards the development of gender equality. Over the past ten years, Kazakhstan has achieved significant success in expanding the powers of women in the socio-political sphere. Among of the key achievements, there can be singled out two important laws: the Law «State Guarantees of Equal Rights and Opportunities of Men and Women», the Law «Prevention of Domestic Violence» from 2009, and the adoption of the National Strategy of Gender Equality for 2006–2016. There have also been important shifts in women's participation in the socio-political life of Kazakhstan, but women are still not well represented in key political positions. Currently, the proportion of women is 27.4% in the Parliament, 6.38% in the Majilis and 1% in the Senate.

The concept of family and gender policy in the Republic of Kazakhstan until 2030, which purpose is to ensure equality in rights, benefits, duties and opportunities for men and women in all spheres of public life, as well as to eliminate all forms and manifestations of gender discrimination. This provides an unprecedented opportunity to develop a nationwide approach to achieving gender equality in practice.

Thus, issues of gender equality are very relevant in modern society. The article discusses the strengths and weaknesses, as well as possible directions for reforming policies regarding gender equality and the widespread introduction of gender approaches in Kazakhstan.

THE MAIN PART OF THE STUDY

Considering the general characteristics of gender, it can be noted that this concept includes the totality of cultural, psychological and social norms that are available in a given society, which will depend on the gender orientation of people. Belonging to one or another sexual type will not affect socio-ethical standards and reveal mental qualities, behavior patterns, occupation, professional aspects of women and men. Being a man or a woman in society means arranging certain prescribed gender roles.

The definition of gender expresses aspects of social differences between women and men. Gender is created by society as differences between a woman and a man, given the status and hierarchical position of these biological units in a particular society. The system of ethical standards, involving the implementation of specific actions, contains a certain system of knowledge and ability to determine gender differences in society. The definition of gender is a complex socio-cultural element of society combining distinctive features in male and female principles, behavior, and qualitative characteristics [1].

There are several dependencies in practice of gender theories:

1) gender differences form through adaptation in society, the principles of the labor division, the system of gender relations, means of public relations.

2) Gender aspects form by the people themselves: agreements with accepted norms and roles in society, as well as imitation of them.

Classical gender science does not require the existence of certain physiological, social and social relations between women and men. Its main postulates are that the fact of differences is not a priority in itself; their socio-cultural assessment and modeling is considered more important. The priority in the study of gender problems is not the characterization of deviations in the statuses, positions and other directions of the existence of men and women, but the study of the positions of the governance structure and dominance in society through gender positions [2].

Gender inequality characterized by the fact that all kinds of sources of production, social, cultural and other resources are formed unevenly. The essence of these processes is gender discrimination. In other words, any movements that hinder individual individuals, in particular women, from gaining the ability to use specific resources or income that may be available to others, that is, men.

It is necessary to consider the fundamental problems of gender equality to consider this problem. In particular, it is necessary to highlight the following problem areas: equal rights in the personnel market; stabilization of the demographic situation; cultural, social and administrative-political position of women.

N. Kabir wrote in his book «Gender mainstreaming in poverty eradication and development goals formulated in Millennium Declaration. A guide for policymakers and other stakeholders»: «A gender perspective means recognizing that women are at the crossroads between productive and reproductive activities, between economic activity and concern for human existence. They work in both areas, and because of this, they have a great responsibility and much is at stake. They greatly suffer when the goals of these two areas contradict each other, and therefore need very much their better integration» [3].

In other words, when pursuing an effective gender policy, it is not necessary to satisfy women's interests to the detriment of men's interests or vice versa, a search for their integration and coordination. In practice, this appears as a search for a balance between economic and human development.

There also can be different parties of these contracts. So the peculiarity of the paternalistic type of policy towards women, carried out in Soviet times, was that the contract «working mother» was concluded between a woman and the state, men as fathers were excluded from it. However, now this contract is increasingly violated by the state. And experts talk about its unilateral termination by the state in modern Kazakhstan.

It is necessary to highlight the objective and subjective prerequisites that determine what type of gender policy will be chosen by the state. Objective premises include: trends in the development of gender stratification in society, the existing legal framework in this area, the development of gender statistics and gender studies in the country, the level of political activity of women's / men's organizations. Subjective prerequisites include the nature of gender perceptions and stereotypes prevailing in the public mind, the level of awareness of gender issues by the population as a whole, and people making key political and economic decisions, in particular.

In Kazakhstan, as in many other countries, the interests of men and women in the public consciousness with a large gender gap are almost not reflected as political and group, which is explained by the low level of development of group self-awareness of gender groups, the low level of their internal solidarity, trust and, accordingly, social and political capital. However, if for men presenting their interests in politics is not a problem, due to the historically established «male domination» (P. Bourdieu) in the public sphere, for women the situation is diametrically opposite [4].

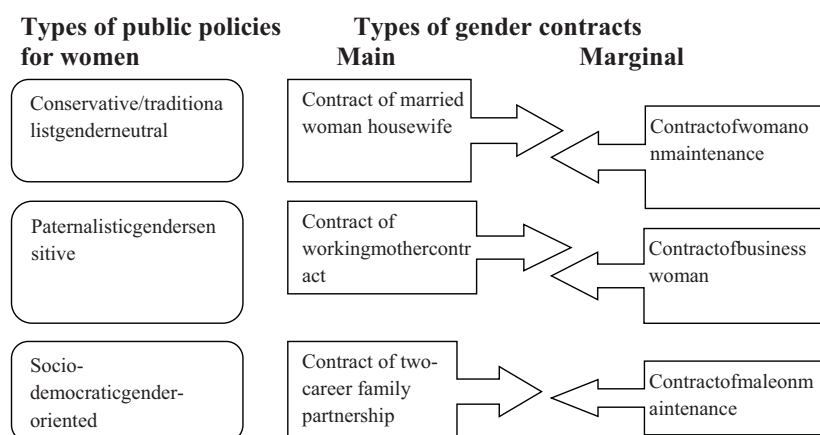

Figure 1 – Oppositions of basic and marginalized gender contracts in different types of public policies for women

Note – based on source [5]

The contradiction of family and professional roles is resolved in different ways when carrying out different types of state policy regarding women in different types of societies. Accordingly, there are different oppositions of the basic and marginal gender contracts that men and women enter into when fulfilling their gender roles. (figure 1).

Today, the social roles of women and men are undergoing significant restructuring. Nevertheless, «social discrimination of women» persists now. The importance of this problem compounds by the following factors:

- strengthening the position of the male population in key sectors of the economy. Women are mainly employed in low-wage sectors (health and education). The proportion of men's employment has grown in the marketing sector, the provision of insurance services, and financial and credit operations. Since the material incentives and prestige of these priorities are quite high;

- material incentives for women are thirty-five percent lower than for men. If we compare the growth rates of wages, we can see that there is a difference in wages. In areas of the economy that have priorities for further growth, a high level of technical equipment, mainly men are employed. If the organization has jobs and the employment center provides a referral, a man will be hired, not a woman with small children, who will be refused a job. According to statistical studies, women are not quoted on the personnel market after forty years. although by this time they usually have extensive experience in the specialty. Women force to do less skilled work and lose their professional skills.

The importance of female labor and women's professional interests are not taken into account in economic niches, moreover, in priority sectors of financial structures, labor markets, and socio-cultural areas of labor application.

In this connection, some economic and political aspects contribute to the consolidation of inequality between men and women. The effectiveness of programs and policies is increasing in those areas where gender is taken into account. The development of women's entrepreneurship is a good alternative to the processes of unemployment and social stability [6].

The gender division of labor retains quite stringent status differences. There is a clear division of responsibilities in the sectors of employment throughout the world system. Thus, gender equality issues gain momentum at the macro and micro levels.

Despite the numerous international documents securing women rights and the UN Convention, a woman lives in survival conditions in our modern society. Of course, this is a phenomenon of gender inequality [7].

The weight and significance of the sexual distinctive system in social organs is based on the following factors.

- the study of the social aspects of working with the poor is particular importance in the global cultural, social context and administrative-economic changes. When differences in individual sectors of public life do not affect the macro-social parameters, but also the person's private life, his inner values and socio-cultural norms.

- gender studies are in explicit or implicit discrimination against women. when there is a contradictory set of gender aspects and channels of behavior.

Kazakhstan ranked 60th in the gender gap index in 2018 according to the World Economic Forum (WEF). Thus, Kazakhstan fell by 28 positions from 2013 to 2018. Iceland and the Scandinavian countries: Norway, Sweden and Finland have kept the best indicators in this rating for many years [8].

The index is designed to measure gender differences in access to resources and opportunities in individual countries, rather than the actual level of available resources and opportunities in these countries. Thus, the index measures only gender differences in the countries of the world, regardless of their level of development.

The level of the gender gap that exists between women and men in different countries measures by 14 different variables in four key areas: economic participation and career opportunities, education, health and survival, political rights and opportunities.

The index should be used by states that seek to reduce gender inequality as a tool to analyze issues in their social policies, develop measures to narrow the gender gap and track their effectiveness over time (figure 2).

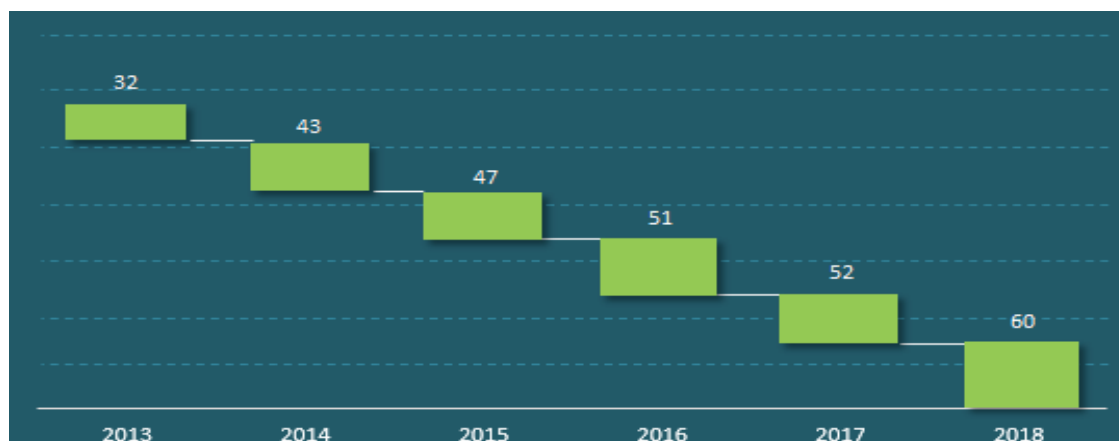

Figure 2 – The gender gap index in Kazakhstan

Note – based on source [9]

In Kazakhstan, the main legislative act in the field of gender policy is the Law of the Republic of Kazakhstan «On state guarantees of equal rights and equal opportunities for men and women» adopted in 2009.

The Gender Policy Concept until 2006 and the Gender Equality Strategy in the Republic of Kazakhstan for 2006-2016 were also adopted and implemented, which allowed us to take further steps to create and improve national legislation in the interests of gender equality. At the moment, the Concept of Family and Gender Policy is being implemented in the Republic of Kazakhstan until 2030, approved in 2016[10].

In general, programs favorably influenced the degree of gender equality in Kazakhstan. For example, as part of the implementation of gender policy in the Majilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan in the first year of the implementation of the Gender Strategy (2006), the proportion of women was 10,4%, and in the final year (2016) it increased to 27,1%. In January 1, 2018 the proportion of women reached 44,7% (however, among the deputies of the Majilis - only 27,4%).

Table 1 – Composition of deputies of Mazhilis of the Parliament and civil servants of the Mazhilis Office of the Republic of Kazakhstan

Posts	2017		2018		percentage 2018	
	women	men	women	men	women	men
Total	152	188	153	185	44,7%	55,3%
Deputies of the Mazhilis	29	77	29	75	27,4	72,6
Majilis apparatus	123	111	124	109	52,6	47,4
Head of staff	--	1	--	1	-	100
Deputy Head	-	4	-	4	-	100

Note – based on source [11]

In the country and regions, equal opportunities form for the realization of abilities in both men and women. Since these rights are legislatively enshrined in the Constitution of the Republic and international agreements in which Kazakhstan is engaged.

Kazakhstan has been making significant strides in involving women in the public sector: currently, the share of women in the Majilis is 27,4% (29 out of 107 places). These figures indicate important successes since the adoption of the National Strategy for Gender Equality in 2006, when women accounted for only 10,4% of the seats in the Mazhilis of the Parliament.

Table 2 – Gender Inequality Index in the Republic of Kazakhstan

Year	Gender Inequality Index	Indicatorsof component:							
		Maternal mortality rate (per 100,000 live births)	Fertility rate (per 1000 women aged 15-19 years)	Places in the Majilis of the Parliament, ratio of male to female		Percentage of population aged 15 and over at least with secondary education		Share of economically active working-age population	
				men	women	men	women	men	women
2008	0,459	31,2	31,12	0,830	0,170	0,806	0,806	0,832	0,788
2009	0,463	36,8	28,84	0,822	0,178	0,814	0,815	0,831	0,785
2010	0,428	22,7	28,30	0,823	0,177	0,822	0,824	0,840	0,788
2011	0,395	17,6	29,46	0,757	0,243	0,829	0,832	0,839	0,788
2012	0,379	13,5	31,35	0,757	0,243	0,837	0,841	0,842	0,792
2013	0,375	12,6	33,64	0,738	0,262	0,845	0,849	0,842	0,794
2014	0,372	11,7	34,72	0,738	0,262	0,853	0,858	0,845	0,788
2015	0,369	12,8	30,83	0,733	0,267	0,860	0,866	0,849	0,792
2016	0,370	12,7	32,13	0,724	0,276	0,875	0,868	0,851	0,784
2017	0,350	12,5	24,93	0,726	0,274	0,876	0,884	0,850	0,785
2018	0,354	14,0	23,90	0,724	0,276	0,884	0,892	0,854	0,803

Note – based on source [12]

The share of women in business was 38% prior to the implementation of the Gender Strategy. In 2015, 44,2% of all active SMEs in the country were headed by women. However, in 2018, the share of women heads of SMEs decreased to 42,1% (however, in 2017 the share was even lower – 42%).

Today the women's business development is carried out through the state programs «Employment Roadmap 2020», «Business Roadmap 2020», as well as various programs of international financial institutions (EBRD, ADB) and Entrepreneurship Development Fund Damu. 66,3% were employed among women and 65,4% among men of the self-employed on an individual basis with incomes above the subsistence level in the final quarter of last year. On a private farm, 21% of women and 17,1% of men with incomes above the subsistence level are engaged in the production of goods for sale and exchange. There are 7,1% of men and 4,5% of women among employers.

Despite the beneficial effect of various state programs, women's wages are still lower than men's wages by an average of 30% or more. Moreover, the higher the position taken, the wider the gap: at the level of heads of organizations, women are paid twice lower than men. Women managers' salary increased by 3,4% per year (to 292.2 thousand tenge), while male leaders salary increased by 5,8% per year (immediately to 608.5 thousand tenge). Wages declined among women as an occupational health and safety engineer (by 12,1% per year), while men showed an increase in this position (by 4,6% per year).

At the same time, wages decreased for translator positions among men by 3,7%, while for women, on the contrary, there was an increase of 2,7% in this position per year.

Table 3 – Monthly nominal wage average by occupation and position

Position	2017			2018			rate of growth, %		
	total	men	women	total	men	women	total	men	women
Head of organization	458,1	575,0	282,7	486,9	608,5	292,2	6,3	5,8	3,4
Head of Special Units	325,0	385,1	250,0	344,5	414,4	256,8	6,0	7,5	2,3
Economist	204,9	238,8	190,1	236,2	295,2	213,6	15,3	23,6	12,4
Legal adviser	205,2	208,4	201,8	215,2	220,1	210,2	4,9	5,6	4,2
Occupational Health and Safety Engineer	212,8	210,3	219,8	213,7	219,9	193,1	0,4	4,5	-12,1

Official translator	186,1	312,2	157,2	188,7	300,5	161,4	1,4	-3,7	2,7
Procurement agent	160,3	168,1	148,5	182,1	191,2	167,6	13,6	13,8	12,9
Accountant	164,1	186,5	161,5	174,1	195,7	171,8	6,1	4,9	6,4
Computer Network Technician Specialist	167,4	170,9	153,9	173,6	180,4	148,2	3,7	5,5	-3,7
Driver	135,8	135,9	94,3	135,9	135,9	138,2	0,1	0	46,5
Secretary	89,4	131,5	86,0	91,0	144,3	87,3	1,8	9,7	1,5
Maintenance worker	74,3	76,3	63,8	78,5	81,6	64,9	5,6	7,0	1,6
Security	55,8	56,8	49,6	63,1	64,2	55,2	13,1	12,9	11,4
Cleaner	49,7	58,7	49,4	52,7	59,9	52,3	6,0	11,5	5,8
Note – based on source [12]									

Having examined the statistical data, it can be noted that women make up a significant part of the number of Kazakhstan, or 53%, as well as 47% of the number of people employed in the industrial potential of the Republic. The educational level of women is higher than that of men. nevertheless, the number of women heads of firms in specific sectors of the economy is not higher than 6–9%. As a rule, women are employees. And their remuneration for labor is slightly higher than the cost of living.

The processes of underemployment or full employment among the female population are more prolonged in the Republic of Kazakhstan.

The following negative points can be highlighted considering the trends in the dynamics and structure of unemployment among women:

1) unemployment growth and the percentage of women among long-term unemployed. The approximate temporary unemployment rate for women is about ten months, and accordingly, for men, about eight months. Moreover, the risk of not working for a long time remains for women who are thirty years old or more;

2) growing number of women who quit their jobs for personal reasons. The employment rate of women from among the dismissed workers is steadily declining (from 71% in 2017 to 59% in 2018);

3) the number of women is decreasing who enter the personnel market for the first time is decreasing (61% in 2017, 49% in 2018). There is an increase in the number of single mothers among registered unemployed.

Women are less in demand on the republican labor market. Only one out of every five women received jobs in 2017 who applied for employment services. Almost zero employment prospects for women from 45 years and above with higher and secondary special education.

Huge opportunities are being formed to reduce unemployment and increase employment due to state stability, the formation of a strategy for industrial and innovative development, a policy of rural revival, small business development and poverty reduction. A really created market economy works. Gross domestic product has grown by almost 4.5 times per capita and in 2018 amounted to 9,200 US dollars over the past ten years. According to recent studies our country is included in the union of countries with a low level of welfare in the current economy [12].

Considering the number of people employed in the economy, it can be noted that fifty percent are women. However, only 62 percent of men's remuneration is the salary of women. And in sectors that have always been represented by women to a greater extent (the sector of medicine and the provision of educational services), female labor paid in 2018. about eighty percent of the same for the male population.

The preferences and motives of women themselves influence the position of female labor in the labor market. After conducting research on the standards of behavior of mature individuals within the family and occupation by professional activities, taking into account age and gender factors, it was found that a more important factor in women's labor activity is a material factor, albeit with a socio-psychological tone: women are flattered to have their income and to be independent. In addition, it must be borne in mind that employment in a team helps a woman in a psychological aspect: a sense of collectivism, a desire and the ability to escape from problems are a significant factor in a woman's psychological well-being.

Elements of the rational use of the main legislative acts in terms of gender equality of citizens are more important than ever for modern Kazakhstani society. The functioning of the modern socio-legal state is

associated with solving a system of problems that were not previously considered in a public perspective. Therefore, it is important to coordinate modern requirements for the functioning of social public rights and obligations, increase the level and quality characteristics of adopted regulatory and administrative acts, and improve legislation [13,14].

The world's problems have grown in full in modern society. The fate of the country depends on the effective resolution of it. The basic postulates are basic for all aspects of human life to strengthen gender balance in society.

It must be remembered that in the field of lawmaking, aspects of gender equality should appear not only in those aspects of the legal orientation that traditionally protect the rights of women, but also in the most diverse ones (family law, labor code, constitution of the country) [15].

Functional processes are regularly carried out to change society, social and cultural institutions in modern society. The priority significance of these aspects was highlighted by the Union of Women of Intellectual Labor under the project «Central Asian Gender Group» under a grant from the Soros Foundation-Kazakhstan. Considering the main ideas of this project, you can notice its importance for collecting analytical data on the situation of the female population in Kazakhstan and the publication of a collection of materials of sociological studies.

Controlling these areas will strengthen the importance of gender equality processes in the Republic of Kazakhstan. Which will allow us to fully appreciate the full picture of what are the levers and aspects of the functioning of the social and legal subconscious and the protection of women. Which will comply with the principles of democratic development of the Kazakhstan state.

The aspects of employment and income stabilization, social support for disadvantaged groups are important in these conditions.

After analyzing the socio-economic situation in the reporting year, it was noted that the main indicators of the labor market tend to improve. There is a stabilization of employment processes and an increase in entrepreneurial activity, including among women.

In conditions of free trade, cheap labor is often used. It is women who are employed in low-skilled and low-paid positions with the existing increased level of gender division within the labor force. Globalization processes will lead to an increase in foreign investment and innovation.

When considering the problems of female employment, it is necessary to take into account the following nuance: this category of workers is subject to reduction in the first place, and finding a new type of activity is much more difficult. since it is very difficult for a woman, even in the psychological aspect, to adapt to a change in the established way of life. Thus, unemployment processes in the economy are a big problem in the gender context.

CONCLUSION

Important to ensure the principles of gender equality is the fact that all officials involved in decision-making processes need to know how to integrate the dimension of gender equality into policies. This qualification should become the mandatory qualification of those responsible. Any measures to ensure gender equality must ensure that anti-discrimination provisions and laws are in effect. since the legal framework provides the necessary basis for the formation of equality processes. It serves as a protective measure against gender discrimination, in particular in the labor market.

For the successful implementation of the policy of gender equality requires the presence of powerful, constantly functioning national levers in the Republic of Kazakhstan. which would form and provide control over the implementation of the tender policy in the organizational structures of the executive branch and special commissions in the legislative bodies. The institute of power in the country needs to create special committees and departments that have sufficient tools, human and financial resources to influence all levels of decision-making. Which could raise the question of the structural nature of gender inequality.

Legal acts regulating labor relations do not contain protective actions that contributed to the protection of labor and constitutional rights of women at present stage of the development of the state. In fact, an employee has an unprotected social status, discrimination in employment and lack of competitiveness in the country's

employment market today. In this connection, it is necessary to adopt appropriate amendments in labor, administrative, criminal law, which should be aimed at protecting the rights and needs of women in the modern economy. Moreover, it is necessary to consider the rights of women living in rural areas with special care. It is necessary to take into account the balance of career growth, housekeeping, child rearing for the formation of relevant guarantees in legislative acts.

It is necessary to focus the attention of state bodies on the opening of various educational institutions with the provision of jobs and related services. Also take appropriate decisions to support citizens who take care of minors and their physical and intellectual development.

In order to formulate and further improve the system of gender equality in the state, it is necessary to promote in every possible way the promotion of women to participate in public-state and legislative-legal activities, the adoption of strategically important managerial decisions in all power institutions. The practice of world experience indicates that women who make strategically important decisions contribute to accelerating the processes of gender equality and the results of these decisions have global positive effects for the stable functioning of the economy. The state should take measures to ensure the right of women to participate in public and political life, regardless of their political views. To promote the creation of favorable conditions for the realization of women's rights to association. To facilitate the opening of new women's public associations, their functioning and participation in society.

REFERENCES

1. Agafonova E. Gender stereotypes in modern Russia / E. Agafonova, L. Yu. Meshcheryakova, E. Ballaeva et al. M.: HSE, MAKS Press, 2007. – 306 p.
2. Voronina O. Feminism and gender equality / O. Voronin. M.: URSS editorial, 2004. – 320 p.
3. Gender mainstreaming and a human rights-based approach. Guidance for technical staff/ <http://www.fao.org/3/a-i6808r.pdf> (date accessed: 27.09.2019).
4. Pierre Bourdieu «Social space. Fields and practices», alethea, 2007. – 270c.
5. Pierre Bourdieu Male domination // Pierre Bourdieu Social space: fields and practices: Institute of Experimental Sociology. St. Petersburg: Aletheia, 2005. – 286-363p.
6. O. Savinskaya, E. Kochkina, L. Fedorova, Gender Integration: Opportunities and Limits of Social Innovation / Ed. - comp. St. Petersburg: Aletheia, 2004. – 298 p.
7. United Nations Millennium Declaration. Adopted by General Assembly resolution 55/2 of September 8, 2000 [Electronic document] Access: URL: http://www.un.org/en/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml. (Date of treatment 01/27/2019).
8. <http://www.energyprom.kz/ru/a/monitoring/za-pyatiletku-kazahstan-opustilsya-po-urovnyu-gendernogo-ravenstva-s-32-go-na-60-e-mesto> (date accessed: 27.09.2019).
9. <https://gtmarket.ru/ratings/global-gender-gap-index/info> (date accessed: 29.09.2019).
10. On approval of the Concept of family and gender policy in the Republic of Kazakhstan until 2030. Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated December 6, 2016 No. 384. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000384> (date accessed: 29.09.2019).
11. <http://gender.stat.gov.kz/ru/category/12> (date accessed: 29.09.2019).
12. <http://stat.gov.kz/official/industry/25/statistic/7> (date accessed: 29.09.2019).
13. I. Kletsina, Gender norms as a socio-psychological phenomenon: monograph / I.S. Kletsina, E.V. Joffe. M.: Prospect, 2017, 144 p.
14. Convention about the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. [Electronic resource] Access: URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/cedaw.shtml (date accessed: 29.09.2019).
15. Anon, Gender equality in Education, Employment and Entrepreneurship: final report to the MCM. 2012. [Electronic resource] Access: URL: <http://www.oecd.org/newsroom/tacklegendergaptoboostgrowthsaysoecd.htm>. (date accessed: 29.09.2019).

SUMMARY

Gender inequity in modern Kazakh society is considered in the article. The current condition of gender inequity in modern Kazakh society is being observed and recommendations of its improvement are suggested.

ТҮЙІНДЕМЕ

Мақалада қазіргі қазақстандық қоғамдағы гендерлік теңдік мәселелері қарастырылады. Қазақстандағы гендерлік теңдіктің ағымдағы жай-күйіне талдау жүргізілді және оны жетілдіру бойынша ұсыныстар ұсынылды.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются вопросы гендерного равенства в современном казахстанском обществе. Проведен анализ текущего состояния гендерного равенства в Казахстане и предложены рекомендации по его совершенствованию.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Муханова Гайни Казыбаевна – кандидат экономических наук, доцент, Университет Нархоз, Алматы, Республика Казахстан, e-mail: gaini.mukhanova@narhoz.kz

Назикова Жанагул Амирхановна – кандидат экономических наук, Таразский государственный Университет имени М.Х.Дулати, e-mail: zanagul_73@mail.ru

Джоланов Ермек Ермекович – магистр экономики и бизнеса, старший преподаватель, Таразский государственный Университет имени М.Х.Дулати, e-mail: ermek_73@mail.ru

Токарева Елена Геннадьевна – магистр МВА, старший преподаватель, Университет Нархоз, Алматы, Республика Казахстан, e-mail: yelena.tokareva@narhoz.kz

МРНТИ 82.13.31

JEL Classification: A13

IMPROVING THE SOCIAL SECURITY MANAGEMENT SYSTEM IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

G. Moldabekova¹, A. Orazgaliyeva², B. Taskarina³, K. Balginova⁴

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, the Republic of Kazakhstan

² Kazakhstan innovation Academy, Semey, the Republic of Kazakhstan

³ K. Zhubanov Aktobe Regional State University, Aktobe, the Republic of Kazakhstan

⁴ Baishev University, Aktobe, the Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

Purpose of research. The goal of the work is to analyze and determine the most effective current social protection system in the world and Kazakhstan. In the modern world, a social market economy is developing, which should be aimed at improving the well-being of the people. The results of the work show the most common systems of social protection and the possibilities for their improvement.

Research methodology. During the study, methods of comparison, generalization, analysis and synthesis were used, in accordance with which the world and Kazakhstani experience of the evolution of the social protection system is shown.

Originality /value of research. In the analysis of world experience in creating a social protection system, the possibilities for further improvement of the Kazakhstani model of social protection were identified. This applies not only to the social protection of socially vulnerable segments of the population, but also to working people.

Research results. Increasing the retirement age, unemployment and decent wages should be priorities in implementing state programs to create a social market economy. This work requires a systematic approach and involves the emphasis on social protection in all areas of activity.

Keywords: state, pension provision, benefits, system, social protection, insurance

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ХАЛЫҚТЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУДЫ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ

Г. Б. Молдабекова¹, А. К. Оразғалиева², Б. М. Таскарина³, К. М. Балгинова⁴

¹Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-сұлтан, Қазақстан Республикасы

² Қазақстан инновациялық академиясы, Семей, Қазақстан Республикасы

³ Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе,
Қазақстан Республикасы

⁴Бәйішев Университеті, Ақтөбе, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеудің мақсаты. Әлем мен Қазақстандағы әлеуметтік қорғаудың ең тиімді жүйесін талдау мен айқындаудан тұрады. Қазіргі әлемде әлеуметтік нарықтық экономика дамып келеді, ол халықтың әлауқатын арттыруға бағытталуы тиіс. Жұмыс нәтижелері әлеуметтік қорғаудың неғұрлым кең тараған жүйелерін және оларды жетілдіру мүмкіндіктерін көрсетеді.

Зерттеу әдіснамасы. Зерттеу жүргізу барысында әлеуметтік қорғау жүйесі эволюциясының әлемдік және қазақстандық тәжірибесі көрсетілген салыстыру, қорыту, талдау және синтездеу әдістері қолданылды.

Зерттеудің бірегейлігі /құндылығы. Әлеуметтік қорғау жүйесін құрудың әлемдік тәжірибесін талдау барысында әлеуметтік қорғаудың қазақстандық моделін одан әрі жетілдіру мүмкіндіктері анықталды. Бұл халықтың әлеуметтік осал топтарын, сондай-ақ жұмыс істейтін адамдарды әлеуметтік қорғауға ғана қатысты.

Зерттеу нәтижелері. Зейнетақы жасын ұлғайту, жұмыссыздық және еңбекке лайықты ақы төлеу әлеуметтік нарықтық экономиканы құру жөніндегі мемлекеттік бағдарламаларды іске асыруда басымдыққа айналуы тиіс. Бұл жұмыс жүйелі тәсілді талап етеді және қызметтің барлық бағыттарында әлеуметтік қорғауға баса назар аударуды көздейді.

Түйін сөздер: мемлекет, зейнетақымен қамтамасыз ету, жәрдемақы жүйесі, әлеуметтік қорғау, сақтандыру.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Г. Б. Молдабекова¹, А. К. Оразгалиева², Б. М. Таскарина³, К. М. Балгинова⁴

¹Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан,
Республика Казахстан

²Казахстанская инновационная академия, Семей, Республика Казахстан

³Актюбинский региональный государственный университет имени К.Жубанова,
Актюбинск, Республика Казахстан

⁴Баишев Университет, Актюбинск, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования. Состоит в анализе и определении наиболее эффективной действующей системы социальной защиты в мире и Казахстане. В современном мире развивается социальная рыночная экономика, которая должна быть направлена на повышение благосостояния народа. Результаты работы показывают наиболее распространенные системы социальной защиты и возможности их совершенствования.

Методология исследования. При проведении исследования использовались методы сравнения, обобщения, анализа и синтеза, в соответствии с которыми показан мировой и казахстанский опыт эволюции системы социальной защиты.

Оригинальность/ценность работы. В ходе анализа мирового опыта создания системы социальной защиты выявлены возможности дальнейшего совершенствования казахстанской модели социальной защиты. Это касается не только социальной защиты социально-уязвимых слоев населения, но также работающих людей.

Результаты исследования. Увеличение пенсионного возраста, безработица и достойная оплата труда должны стать приоритетами в реализации государственных программ по созданию социальной рыночной экономики. Данная работа требует системного подхода и предполагает акцентирование социальной защиты во всех направлениях деятельности.

Ключевые слова: государство, пенсионное обеспечение, пособия, система, социальная защита, страхование.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования вызвана необходимостью обеспечения развития экономики страны и повышения благосостояния народа. Каждое государство по-своему решает вопросы социальной защиты населения в зависимости от состояния экономики и направленности на развитие социальной рыночной экономики. Система управления социальной защиты населения должна способствовать повышению увеличению занятости, созданию благ для общества, особенно для социально-уязвимых слоев населения.

Цель исследования состоит в рассмотрении вопросов социальной защиты населения страны и определении направления совершенствования системы управления этим процессом. Для достижения этой цели были поставлены задачи по оценке существующей системы защиты населения в Республике Казахстан и определении наиболее оптимальных путей совершенствования этой системы. Для этого был показан мировой опыт социальной защиты населения и возможности их адаптации в Казахстане.

При проведении исследования использовались методы сравнения, обобщения, анализа и синтеза, в соответствии с которыми показан мировой и казахстанский опыт эволюции системы социальной защиты.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

В настоящее время выросла роль международного законодательства в решении социальных проблем, вследствие чего приоритетными становятся борьба с бедностью и социальное обеспечение.

Особый статус имеет социальная защита в Европе, где действует Европейская социальная хартия 1996 года, которая с 1 декабря 2009 года вступила в силу для России. Ранее были приняты Европейский кодекс социального обеспечения 1964 года, Римский договор 1957 года, Маастрихтский договор 1992 года и другие программные документы по вопросам социальной защиты [1].

Реорганизация системы социального обеспечения в Европе проводилась поэтапно и предусматривала выплату пособий в соответствии с национальным и региональным законодательством. Практически все европейские страны ввели гарантированное пособие для населения с низкими доходами. В отдельных странах наибольший упор делается на поддержание безработных, людей с ограниченными возможностями и членов их семей, а также на пенсионное обеспечение по возрасту или утере трудоспособности.

В Великобритании социальная защита регулируется такими нормативными актами, как Закон «О безработице» 1995 г. (Jobseekers Act) и Закон «О социальных пособиях и выплатах» 1992 года (SSCBA, Social Security Contributions and Benefits Act) [2].

В Германии система социальной помощи регулировалась с 1962 по 2004 годы Законом «О социальной помощи» (BSHG, Bundessozialhilfegesetz) [3]. Положения BSHG были заменены с 1 января 2005 года положениями Двенадцатой Книги Социального Права (SGB XII), детали и процедуры которых описаны в социальном кодексе «Книга социальных законов» (Sozialgesetzbuch SGB).

Социальная защита во Франции осуществляется в рамках социальных программ, в том числе по пенсионному страхованию, по инвалидности и безработице. Также предусмотрена социальная защита и помощь семьям, имеющим детей-инвалидов и другим категориям социально-уязвимых слоев населения [4].

В России по вопросам социальной защиты принят ряд законов, в том числе Федеральный закон № 178-ФЗ от 17 июля 1999 года «О государственной социальной помощи» (последняя редакция от 01.04.2019 года), который устанавливает правовые и организационные условия оказания государственной социальной помощи малоимущим семьям или одиноко проживающим гражданам. Законодательство Российской Федерации предусматривает отдельные нормы по социальному страхованию, пенсионному обеспечению, помощи инвалидам и другим вопросам социальной защиты. Основным является Федеральный закон от 24 ноября 1995 года N 181-ФЗ «О социальной защите инвалидов в Российской Федерации», а также законы, предусматривающие социальную защиту отдельных категорий граждан, пострадавших вследствие катастроф или аварий [5].

В Канаде принято законодательство, защищающее права инвалидов, в числе которых Акты: о слепых, об инвалидах, о профессиональной реабилитации инвалидов. Помимо этого действуют Законы о правах человека, О труде, О компенсации наемным работникам и так далее. В Конституцию Канады включено положение о равенстве инвалидов, имеющих умственные или физические недостатки [6].

В Соединенных Штатах Америки (США) социальное обеспечение осуществляется законодательно с 1935 года и включает пенсионные пособия (Retirement Benefits), пособия по нетрудоспособности (Disability Benefits) и семейные пособия (Family Members Benefits). Помимо этого предусмотрены ежемесячные пособия по потере кормильца (Survivors Benefits), медпомощь и госпитализация (Medicare), пособия по безработице (Workforce Compensation) и дополнительная социальная защита (Supplemental Security Income) [7].

В странах Восточной Европы, таких как Польша, Чехия, Болгария и других, также предусмотрено пенсионное обеспечение, социальная помощь, в том числе на содержание детей, пособия по нетрудоспособности и помощь малоимущим и социально-уязвимым слоям населения.

Рассмотрение вопросов социальной защиты предусматривает не только экономический, но и правовой, этический и культурный аспекты. Это связано с определением статуса, форм и размера социальной защиты и помощи. Существуют международные акты, этические нормы, традиции, культурные аспекты и нормы человеческой морали, предусматривающие минимум социальной защиты и помощи.

Основным документом, определяющим социальную защиту людей, является Всеобщая декларация прав человека, принятая резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года [8]. Декларация предусматривает общие положения по правам всех граждан мира и отдельных категорий, относимым к социально-уязвимым слоям населения Земли. Отдельные аспекты социальной защиты и прав людей предусмотрены в Декларациях ООН, которые постоянно дополняются, по мере возникновения проблем или вопросов дальнейшей гуманизации общества.

Таким образом, во многих странах в рамках социальной защиты предусмотрена помощь социально-уязвимым слоям населения, в том числе на проживание, лечение, обучение, трудоустройство и реабилитацию. Отдельные категории государственных служащих имеют льготы, пенсию и бесплатную медицинскую помощь. Особое внимание уделяется защите прав детей, пожилых людей и инвалидов.

Методы исследования. Работа над статьей проводилась на основе официальных изданий, в том числе научно-практических публикаций, данных государственных организаций и специализированных исследовательских институтов.

Основное внимание уделялось сравнению мирового опыта и казахстанской практики для определения путей совершенствования системы управления социальной защиты населения.

Международная организация труда (МОТ) определяет систему социальной защиты как комплекс следующих элементов [9]:

- гарантия стабильно оплачиваемой трудовой деятельности;
- создание надежной системы социального страхования;
- предоставление социальной помощи уязвимым слоям населения;
- реализация права на образование и медицинскую помощь.

Система социальной защиты в количественном выражении определяется уровнем экономического развития страны, хотя степень эффекта при этом не всегда можно измерить и оценить.

Наиболее часто система социальной защиты включает в своем составе такие элементы, как представлено на рисунке 1, в том числе государственные пособия, образование, социальное страхование, пенсионное обеспечение, медицинская и социальная помощь.

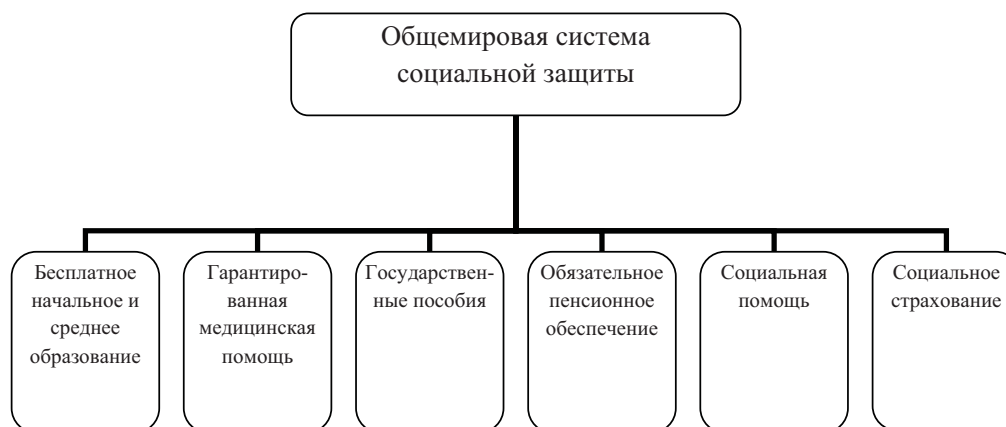

Рисунок 1 – Общемировая система социальной защиты

Примечание – составлено автором по различным источникам

В проведенном исследовании использовались сравнительный метод, обобщение, логический, системный и статистический анализы уровня социальной защиты в стране.

Статистический анализ проводился по официальным данным международных и государственных организаций, в том числе сравнительный и факторный анализы, результаты которых нашли отражение в выводах и рекомендациях.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

С момента обретения независимости, Казахстан ратифицировал все программные документы и декларации ООН, в том числе по вопросам социальной защиты и социального обеспечения. В Казахстане меры социальной защиты и помощи определены нормативно-законодательными актами и гарантированы государством в соответствии с Конституцией. В Разделе II статьи 28 Конституции Республики Казахстан «Гражданину Республики Казахстан гарантируется минимальный размер заработной платы и пенсии, социальное обеспечение по возрасту, в случае болезни, инвалидности, потери кормильца и по иным законным основаниям» [10].

Отдельные вопросы социальной защиты рассматривались в посланиях Президента и программных документах Правительства страны. Одним из таких документов является Стратегия «Казахстан-2050», которое декларирует усиление социальной политики, в том числе адресную социальную поддержку, социальные гарантии, защиту материнства и детства, а также другие аспекты социальной защиты [11].

После распада СССР в Казахстане произошло стремительное ухудшение уровня жизни населения, вследствие гиперинфляции и девальвации рубля. Особенно это коснулось социально-уязвимых слоев населения, в том числе стариков, детей, инвалидов и неполных семей. В данной ситуации требовалось пересмотреть принципы социальной политики, в том числе по вопросам помощи безработным, малоимущим и людям с ограниченными возможностями, пенсионерам и малоимущим гражданам.

В 1997 году был принят Закон Республики Казахстан «О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан», в соответствии с которым началась пенсионная реформа [12]. Данное нововведение предполагало создание пенсионных накоплений за счет отчислений в пенсионные фонды и получения инвестиционного дохода. Пенсионные фонды, в конечном итоге, прекратили свою деятельность, и действует Единый накопительный пенсионный фонд (ЕНПФ). За счет накопленных в ЕНПФ средств будущие пенсионеры должны будут жить по достижении пенсионного возраста [13].

Концепция социальной защиты населения Республики Казахстан, принятая в 2001 году Правительством Республики Казахстан в соответствии с международными нормами социальной защиты, направлена на обеспечение необходимых благ для граждан страны [9]. Данная концепция направлена на социальное обеспечение неактивного населения, которое в силу различных причин не могут самостоятельно содержать себя.

В принятом в 2003 году Законе Республики Казахстан № 405-П «Об обязательном социальном страховании» определен порядок отчислений по обязательному социальному страхованию и выплаты компенсации в связи с утратой трудоспособности, потери работы и кормильца [14].

В 2005 году был принят Закон Республики Казахстан № 39-III «О социальной защите инвалидов в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.04.2019 г.) [15]. Закон регулирует вопросы социальной защиты инвалидов в части правовых, экономических и организационных условий жизнедеятельности и их интеграции в социум.

В 2013 году был принят Закон Республики Казахстан № 75-V «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам социального обеспечения», направленный на социальную защиту и социальное страхование [16].

Указом Президента Республики Казахстан от 18 июня 2014 года № 841 «О Концепции дальнейшей модернизации пенсионной системы Республики Казахстан до 2030 года» утверждена концепция модернизации пенсионной системы, которая действует сейчас [17]. Основная цель пенсионной системы состоит в обеспечении адекватности пенсионных выплат для достойного поддержания уровня жизни пожилых людей. При этом основным параметром является коэффициент замещения (replacement rate), который учитывает соотношение пенсии и прежних доходов пенсионера [18]. Согласно материалам прессы, размер пенсии в Казахстане не соответствует мировым стандартам в 70% от прежнего дохода, а даже не доходит до 30%. Такое положение вещей не способствует поддержанию достойного уровня жизни пенсионеров.

Казахстанская пенсионная система представлена тремя уровнями, в которые входят [18]:

- пенсионные выплаты за счёт средств государственного бюджета;
- накопительная пенсионная система (ЕНПФ);

– пенсионные выплаты из добровольных взносов работников в ЕНПФ или в частные финансовые организации.

Практически во всех странах большое внимание уделяется социальной защите женщин и детей, которые также относятся к уязвимым группам людей, главным образом во время беременности, рождения ребенка и ухода за малолетними детьми [19].

Закон Республики Казахстан от 28 июня 2005 года № 63-III «О государственных пособиях семьям, имеющим детей» регламентирует размер, порядок начисления и выплаты пособий на несовершеннолетних детей [20].

В Казахстане размер государственных пособий и выплат на 1 сентября 2019 года исчисляется в месячном расчетном показателе (МРП) и составляет в тенге [21]:

- пособия на рождение первого, второго, третьего ребенка 95 950 тенге (38 МРП), а на четвертого и последующих 159 075 тенге (63 МРП);

- пособия по уходу за ребенком до одного года на первого ребенка 14 544 тенге (5,76 МРП), на второго ребенка 17 195 тенге (6,81 МРП), на третьего ребенка 19 821 тенге (7,85 МРП), на четвертого и последующих 22 473 тенге (8,90 МРП);

- пособие на воспитание и по уходу за ребенком-инвалидом выплачивается родителям, в том числе приемным, опекунам или попечителям до совершеннолетия ребенка в размере 41 578 тенге (1,4 ПМ);

Работающим женщинам пособие на рождение ребенка и по уходу за ребенком до одного года выплачивается из Государственного фонда социального страхования (ГФСС).

Казахстанская система социальной защиты имеет в своем составе элементы, входящие в общемировую систему социальной защиты, а также дополнительные элементы (рисунок 2):

1. Бесплатное общее (начальное и среднее) и профессиональное образование (гранты)
2. Гарантированная обязательная медицинская помощь, в установленном объеме;
3. Государственные пособия;
4. Защита материнства и детства;
5. Накопительное пенсионное обеспечение;
6. Социальная помощь;
7. Социальное страхование.

Рисунок 2 – Система социальной защиты Казахстана

Примечание – составлено автором по различным источникам

Несмотря на то, что средства бюджета, направляемые на социальную защиту и пенсии, ежегодно увеличиваются, уровень инфляции и последствия девальваций последних лет, способствуют снижению уровня жизни населения. Также отмечается недостаточное вовлечение людей в накопительную пенсионную систему (НПС), так как отмечается неофициальная занятость.

Таблица 1 – Основные социально-экономические индикаторы уровня жизни населения и их изменение

	2014	2015	2016	2017	2018
Среднемесячная номинальная заработная плата,					
в тенге	121 021	126 021	142 898	150 827	162 267
в долларах США	675	568	418	463	471
В тенге					
Среднемесячный прожиточный минимум населения	19 068	19 647	21 612	23 783	27 072
Средний размер назначенной пенсии, на конец года ¹⁾	36 068	38 933	42 476	50 850	54 387
Среднедушевые номинальные денежные доходы населения	62 271	67 321	76 575	83 053	92 703 ²⁾
Доходы от трудовой деятельности, в среднем на душу населения, год	376 632	395 155	417 817	435 636	466 934
Удельный вес трудовых доходов в денежных доходах населения, в процентах	81	80	78	76	74
Минимальный размер пенсий по возрасту	21 736	23 692	25 824	31 245	33 745
Коэффициент Джини (по 20% группам населения)	0,264	0,265	0,264	0,273	0,275
В процентах к предыдущему году					
Индекс номинальной заработной платы	110,9	104,2	113,4	105,5	108,4
Индекс реальной заработной платы	103,9	97,7	98,9	98,3	102,3
Индекс реальных денежных доходов	103,4	101,4	99,3	108,5	105,3 ²⁾
Реальный размер назначенных пенсий	105,9	101,2	95,2	111,5	100,9
Индекс потребительских цен	106,7	106,6	114,6	107,4	106,0
¹⁾ Данные с учетом силовых структур.					
²⁾ Предварительные данные.					
Примечание – составлено автором на основе [22]					

Представленные в таблице 1 данные показывают рост номинальной заработной платы в тенге, при этом в долларах, начиная с 2015 года, отмечается снижение данного показателя. Наименьшая номинальная заработная плата отмечена в 2016 году 418 долларов США, после которого началось небольшое увеличение до 471 долларов США в 2018 году. Все основные показатели, приведенные в таблице 1 в тенге, динамично повышаются, в то время как удельный вес трудовых доходов в денежных доходах населения в процентах снижается. Снизились показатели индексов номинальной и реальной заработной платы, а также реальный размер назначенных пенсий, хотя снижение и повышение происходит скачкообразно. Данные по заработной плате даны, потому что социальная защита предполагает достойный труд и достойную оплату труда.

Как видно из таблицы 2, увеличивается доля населения, имеющего доходы ниже величины прожиточного минимума, с 2,8% в 2014 году, до 4,3% в 2018 году. Также увеличились показатели глубина и острота бедности, а также коэффициенты по 10% группам населения, имеющего наименьшие доходы (таблица 2).

Таблица 2 – Показатели бедности, в процентах¹

	2014	2015	2016	2017	2018
Доля населения, имеющего доходы ниже величины прожиточного минимума	2,8	2,7	2,6	2,6	4,3 ²⁾
Доля населения, имеющего доходы ниже стоимости продовольственной корзины	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Глубина бедности	0,4	0,3	0,4	0,4	0,7
Острота бедности	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2
Коэффициент фондов, по 10% группам населения, раз	5,7	5,6	5,6	5,9	6,0
Коэффициент Джини по 10% группам населения	0,278	0,278	0,278	0,287	0,289
¹⁾ С 2001г. доход домашних хозяйств, использованный на потребление.					
²⁾ С 1 января 2018 г. изменена структура прожиточного минимума. Фиксированная доля расходов на непродовольственные товары и услуги установлена в размере 45% к стоимости минимальной потребительской корзины					
Примечание – составлено автором на основе [22]					

Из данных таблицы 3 следует, что увеличивается количество пенсионеров, в том числе по возрасту, при неполном стаже работы и за выслугу лет. Также увеличивается средний размер месячной пенсии по всем группам, выплачиваемый из государственного бюджета, что свидетельствует об увеличении расходов по данной статье (таблица 3).

Определенную социальную напряженность создает процесс увеличения пенсионного возраста и нестабильная финансовая ситуация в стране, основной доход которой составляют поступления от продажи минеральных ресурсов.

Таблица 3 – Средний размер и численность получателей пенсий на начало года

	2015	2016	2017	2018	2019
Всего получателей пенсий, тыс. человек	1 918,5	1 980,8	2 061,7	2 147,9	2 192,5
в том числе:					
по возрасту (гражданское население)	1 845,3	1 905,0	1 978,7	2 056,5	2 094,7
в полном объеме	1 731,1	1 763,1	1 797,9	1 815,4	1 796,0
при неполном стаже работы	114,2	141,9	180,7	241,1	298,7
за выслугу лет (силовые структуры)	73,2	75,8	83,0	91,4	97,8
Средний размер назначенной месячной пенсии, всего, тенге	36 068	38 933	42 476	50 850	54 387
в том числе:					
по возрасту (гражданское население)	34 724	37 527	40 514	48 385	51 640
в полном объеме	35 815	38 888	42 236	50 855	54 621
при неполном стаже работы	18 190	20 621	23 379	29 790	33 715
за выслугу лет (силовые структуры)	69 903	74 227	89 244	106 284	113 239
Примечание – составлено автором на основе [22]					

Государственные пособия назначаются и выплачиваются гражданам Республики Казахстан, иностранцам и лицам без гражданства, постоянно проживающим на территории страны при наступлении инвалидности, в случае потери кормильца, временной нетрудоспособности, по безработице и других рискованных случаях.

В соответствии с данными таблицы 4 численность получателей государственных социальных пособий в республике практически не изменяется, но средний размер пособий увеличивается ежегодно.

Таблица 4 – Средний размер и численность получателей государственных социальных пособий на начало года

Период	2015	2016	2017	2018	2019
Численность получателей государственных социальных пособий, всего, тыс. человек	774,1	767,4	785,4	781,7	779,6
в том числе:					
гражданское население:					
по возрасту	6,1	4,4	3,4	1,2	1,5-
по инвалидности	498,8	499,4	517,5	518,7	519,7
по случаю потери кормильца число нетрудоспособных членов семьи	268,1	262,0	262,8	261,1	259,4
силовые структуры:					
по инвалидности	0,8	0,7	0,7	0,6	0,5
по случаю потери кормильца число трудоспособных членов семьи	0,3	0,9	1,0	0,1	0,04
Средний размер назначенного месячного государственного социального пособия (семьи), всего, тенге	19 918	21 674	28 651	30 692	38 011
в том числе:					
гражданское население:					
по возрасту	10 383	11 110	11 887	12 719	14 963
по инвалидности	20 746	22 186	29 677	31 687	39 886
по случаю потери кормильца (семьи)	17 918	20 453	25 867	27 724	32 093
силовые структуры:					
по инвалидности	24 922	26 695	35 664	38 101	52 603
по случаю потери кормильца (семьи)	16 140	18 811	23 984	23 083	27 334
Примечание – составлено автором на основе [22]					

Нормативно-законодательными актами предусмотрено оказание социальной помощи, которая предоставляется для дополнительной защиты граждан за счет государственного бюджета Республики Казахстан. К таким категориям граждан относятся:

- население зон экологического бедствия;
- многодетные семьи;
- одинокие пенсионеры;
- работники бюджетных организаций;
- низко-квалифицированные и низкооплачиваемые работники;
- отдельные категории рабочих в сельскохозяйственных регионах;
- учащаяся молодежь.

В соответствии с законодательством страны гражданам предоставляется государственная жилищная, адресная социальная помощь, а также специальные государственные пособия и оказываются специальные социальные услуги.

Согласно Закона Республики Казахстан от 29 декабря 2008 г. № 114-IV «О специальных социальных услугах» для людей или семей, находящихся в трудной жизненной ситуации, предусмотрено оказание специальных социальных услуг [23]. В дополнение к данному закону издано Постановление Правительства Республики Казахстан от 2 марта 2018 года № 91 «О внесении изменения в постановление Правительства Республики Казахстан от 14 марта 2009 года № 330 «Об утверждении перечня гарантированного объема специальных социальных услуг» [24].

В соответствии с данными нормативно-законодательными актами, оказание специальных социальных услуг осуществляется лицам с физическими и (или) умственными нарушениями функций организма. Перечень специальных социальных услуг включает бытовые, медицинские, психологические, юридические и прочие необходимые услуги.

Назначение и выплата различных пособий осуществляется в соответствии с Законом Республики Казахстан от 28 октября 2015 года № 369-V «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам социальной защиты населения» (с изменениями по состоянию на 20.06.2017 г.) [25].

Так, в соответствии с законодательством республики назначаются жилищные пособия, адресная социальная помощь и специальные государственные пособия.

Таблица 5 – Средний размер и численность получателей государственной жилищной, адресной социальной помощи и специальных государственных пособий на конец года

	2014	2015	2016	2017	2018
Численность получателей государственной адресной социальной помощи, тыс. человек	31,5	21,8	16,7	13,9	571,6
Средний размер назначенной государственной адресной социальной помощи, тенге	3 806,1	3 777,7	4 527,6	4 786,9	4 834,4
Численность получателей специальных государственных пособий, тыс. человек	1 309,0	1 319,1	1 345,0	1 356,8	794,8
Средний размер назначенного месячного специального государственного пособия, тенге	5 701	6 059	6 433	6 850	10 213
Численность получателей государственной жилищной помощи, тыс. семей	110,0	93,9	97,1	76,6	68,4
Средний размер назначенной государственной жилищной помощи, тенге	2 036,6	2 179,0	2 083,1	2 582,9	2 749,9
Примечание – составлено автором на основе [22]					

В таблице 5 показаны данные по получателям государственной помощи, из которых следует, что в 2018 году резко увеличилось количество получателей государственной адресной социальной помощи. Численность получателей составила 571600 человек, что в 18-40 раз больше по сравнению с предыдущими годами. В то же время снизилась почти в два раза численность получателей специальных

государственных пособий, которая составляла ежегодно более 1300 тысяч человек, а в 2018 году составила 794.8 тысяч человек (таблица 5). Также ежегодно снижается численность семей, получающих государственную жилищную помощь, которая составляла 110000 семей в 2014 году и снизилась до 68400 семей в 2018 году.

Все виды пособий суммарно увеличиваются в тенге, но учитывая уровень инфляции, данная помощь не столь существенна, как хотелось бы.

Адресная социальная помощь предусматривается в денежной и натуральной форме, а также в виде оплачиваемой общественной работы. Детям, инвалидам и пенсионерам социальная помощь может предоставляется также в натуральной форме, так как они не могут работать по законодательству. Людям, которые могут трудиться и не достигли пенсионного возраста, предлагается участие в оплачиваемых общественных работах, обучение и переобучение. Для людей, оказавшихся в трудной жизненной ситуации, предполагается открытие социальных гостиниц, бесплатных столовых или временного жилья.

Государством гарантируется предоставление мест в дошкольных организациях с минимальной оплатой, бесплатное школьное образование и предоставление грантов на получение высшего и более образования. Данное направление является одним из компонентов социальной защиты, так как дает возможность получить среднее образование.

Таблица 6 – Количество обучающихся в учреждениях образования

Учреждения	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Число дошкольных организаций на конец отчетного года	7661	8467	8834	9410	9828	10314
Количество детей на 100 мест в дошкольных организациях	105	109	105	106	96	100
Число дневных общеобразовательных школ	7561	7484	7432	7373	7339	7319
Численность учащихся в дневных общеобразовательных школах, всего (на начало учебного года, тыс. человек)	2581,6	2668,2	2785,3	2917,8	3039,1	3175,9
Число высших учебных заведений	128	126	127	125	122	124
Численность учащихся ВУЗов на 10000 человек населения	307	274	260	266	273	298
Число учебных заведений технического и профессионального образования	790	775	780	779	779	769
Численность учащихся в организациях технического и профессионального образования на 10000 человек населения	327	306	282	284	269	269
Примечание – составлено автором на основе [22]						

Данные таблицы 6 свидетельствуют об определенном дисбалансе в образовательной системе, так как число дошкольных организаций увеличивается, в то время как количество дневных общеобразовательных школ уменьшается. Так, количество дошкольных организаций в 2013 году было 7661, а в 2018 году увеличилось до 10314, в то время как общеобразовательных школ в 2013 году было 7561, а в 2018 году их количество снизилось до 7319 (таблица 6).

Для получателей образовательного гранта в высших учебных заведениях предусмотрена стипендия, которая увеличивается практически ежегодно ввиду происходящих инфляционных процессов. Многих настораживают определенные реформы в образовании, такие как 12-летнее и трехязычное обучение в школах, хотя, в определенной степени это дает шанс получения полилингвистического образования.

Особое внимание уделяется созданию условий для обучения и воспитания детей с ограниченными возможностями, которых в Казахстане около 100 на 20 тысяч детей. Для студентов, магистрантов и докторантов с ограниченными возможностями предусмотрено социальное обеспечение и повышенная стипендия [26].

Одним из важных элементов социальной защиты является медицинская помощь, которая предоставляется гражданам страны в обязательном порядке и гарантированном объеме.

Процесс реформирования, развития и модернизации системы здравоохранения Республики Казахстан осуществляется на постоянной основе. Проводится цифровизация и информатизация в организациях здравоохранения, выделяются средства из бюджета на лекарственные препараты в зависимости от диагноза. Вместе с тем, несмотря на определенные положительные тенденции, не всегда гарантированная обязательная медицинская помощь покрывает весь объем потребностей населения.

Таблица 7 – Обеспеченность населения врачами, средним медицинским персоналом и больничными койками на 10 000 человек (в динамике)

Количество	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Число больничных коек на 10 000 человек населения, единиц	62,6	60,4 ⁴⁾	58,0 ⁴⁾	55,9 ⁴⁾	54,8 ⁴⁾	53,6 ⁴⁾
Списочная численность врачей всех специальностей (без зубных) в среднем за год на 10 000 человек населения	38,8	39,5 ⁴⁾	39,5 ⁴⁾	41,6 ⁴⁾	39,7 ⁴⁾	39,5 ⁴⁾
Численность среднего медицинского персонала на 10 000 человек населения	99,5	91,9 ⁴⁾	92,8 ⁴⁾	95,3 ⁴⁾	96,5 ⁴⁾	95,2 ⁴⁾
Примечание – составлено автором на основе [22]						

Как видно из таблицы 7 наблюдается тенденция снижения мест в стационарах, количество врачей практически не увеличивается, а численность среднего медицинского персонала на 10 000 человек населения даже уменьшается.

Социальная защита в Казахстане, несмотря на позитивные тенденции и проводимые реформы, характеризуется снижением темпов развития в социальной сфере. Это связано с мировым кризисом, падением цен на нефть и прошедшими девальвациями в 2014-2015 годах.

Таким образом, рассмотрение практически всех элементов социальной защиты в республике показывает определенные положительные тенденции, в частности в увеличении размеров пенсий, пособий, стипендий и других выплат из бюджета на социальные нужды. В то же время повышение уровня инфляции и девальвации снижают уровень жизни и доходов населения. Резкое увеличение получателей адресной социальной помощи также вызывает неоднозначную реакцию. Рост количества детей требует решения вопросов обустройства образовательных организаций и объектов здравоохранения для снижения рисков уменьшения населения страны.

ВЫВОДЫ

Результаты проведенного исследования показывают, что социальная защита в Казахстане осуществляется в соответствии с международными нормами и мировым опытом.

Законотворческая работа по социальной защите проводится системно и внедряется в жизнь. Генеральная линия по запланированным мерам реализуется стабильно, хотя снижение отдельных показателей, как следствие кризиса и девальваций, повлияло на уровень жизни и доходов населения.

Недостаточно корректно осуществляется исполнительская дисциплина при решении вопросов социальной защиты, вследствие чего вскрыты факты незаконного получения адресной социальной помощи лицами, которые не имеют достаточных оснований для данных льгот [27]. В то же время отмечаются бюрократические препоны при получении социальной помощи, жилья и возможностей льготного образования истинно нуждающимися людьми.

Роль государства в решении вопросов социальной защиты заключается не только в социальной помощи, но и в обеспечении достойных условий и оплаты труда работников всех сфер деятельности. Человеческий капитал является наиболее ценным ресурсом любой страны, так как людьми создаются материальные и нематериальные блага.

При разработке социальной политики государство должно учитывать интересы общества, которое обеспечивает поддержание функций государства налогами, продуктами и услугами. Это требование времени, так как многие страны, да и мировое сообщество в целом, декларируют создание социальной рыночной экономики, а не хищнического капитализма.

Для реального обеспечения благосостояния общества следует направить усилия на развитие отечественного производства, защиты материнства и детства, передачи опыта от старшего поколения младшему и реальной защиты социальных интересов населения страны.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Шайхатдинов В.Ш. Право социального обеспечения. Учебник для академического бакалавриата 3-е издание, исправленное и дополненное. Издательство: «Юстиция», 2018г. – 717с. ISBN: 978-5-4365-1161-0.
2. Kussainova A.A, Kozlowski W. Some peculiarities of social insurance in Europe (on the example of Great Britain, Germany and Sweden) // news of the National Academy of sciences of the republic of Kazakhstan series of social and human sciences ISSN 2224-5227 Volume 2, Number 319 (2018), 61-66.
3. Bundesgesetz zur Sozialhilfe // https://de.wikipedia.org/wiki/Bundesgesetz_zur_Sozialhilfe/ 2019/.
4. Кононова Т.Б. История социальной работы. Издательство: Юрайт, 2015. – 356 с. ISBN:978-5-9916-3717-6.
5. Законы, кодексы и нормативно-правовые акты Российской Федерации // <https://legalacts.ru/doc/federalnyi-zakon>.
6. Конституция Канады. Акт о Конституции 1982 // https://ru.wikipedia.org/wiki/Категория:Конституция_Канады.
7. Мировой опыт: Социальная защита в США. 08.07.2019 // <http://www.sociobazis.ru/>
8. Документы ООН // <http://adilet.zan.kz/rus/search/undp>.
9. Концепция социальной защиты населения Республики Казахстан от 27 июня 2001 г. № 886 // http://abaj.kz/news/konceptsiya_socialnoj_zashhity_naselenija_respubliki_kazakhstan_bespechenie_zanjatosti_invalidov/2014-03-18-82. 18.03.2014.
10. Конституция Республики Казахстан // http://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution.
11. Послание Президента Республики Казахстан – лидера нации Н. А. Назарбаева народу Казахстана. Стратегия «Казахстан-2050». Новый политический курс состоявшегося государства. / Стратегии и программы Республики Казахстан // http://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs.
12. Закон Республики Казахстан «О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан» // <http://www.zakon.kz>.
13. Kalkabaeva G., Kurmanalina A. Perspectives of Kazakhstan's pension system development // news of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan series of social and human sciences ISSN 2224-5294 Volume 2, Number 324 (2019), 84-93. <https://doi.org/10.32014/2019/2224-5294.63>.
14. Закон Республики Казахстан от 25 апреля 2003 года № 405-III «Об обязательном социальном страховании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2019 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1039354.
15. Закон Республики Казахстан от 13 апреля 2005 года № 39-III «О социальной защите инвалидов в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.04.2019 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30008935#pos=3;-245.
16. Закон Республики Казахстан от 4 февраля 2013 года № 75-V «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам социального обеспечения» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31327856#sdoc_params=text.
17. Указ Президента Республики Казахстан от 18 июня 2014 года № 841 «О Концепции дальнейшей модернизации пенсионной системы Республики Казахстан до 2030 года» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31570906.
18. Официальный интернет-ресурс. Forbes. Темирханов М. Отложенная бедность. Лишь каждый третий казахстанец будет получать пенсию в размере 30% от своей зарплаты // https://forbes.kz/process/expertise/otlojennaya_bednost_lich_kajdyiy_tretiy_kazahstanets_budet_poluchat_pensiyu_v_razmere_30_ot_svoey_zarplatyi/ (дата обращения: 01 октября 2019 г.).
19. Ayupova Z.K., Kussainov D.U. New approaches of the protection of the women's and children's rights

in The Republic of Kazakhstan // news of the National Academy of sciences of the republic of Kazakhstan series of social and human sciences ISSN 2224-5227 Volume 2, Number 319 (2018), 77-82.

20. Закон Республики Казахстан от 28 июня 2005 года № 63-III «О государственных пособиях семьям, имеющим детей» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.04.2019 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30015071#pos=70;-47&sdock_params=text%.

21. Официальный интернет-ресурс Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан // <https://www.enbek.gov.kz/ru/node/351238>.

22. Официальный интернет-ресурс Комитета по статистике Министерства Национальной экономики Республики Казахстан. Предварительные данные за 2018 год. Статистический сборник 2019. – 132 с. // <http://www.stat.gov.kz>.

23. Закон Республики Казахстан от 29 декабря 2008 года № 114-IV «О специальных социальных услугах» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.04.2019г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30369331#pos=44;-161&sdock_params=text.

24. Постановление Правительства Республики Казахстан от 2 марта 2018 года № 91 «О внесении изменения в постановление Правительства Республики Казахстан от 14 марта 2009 года № 330 «Об утверждении перечня гарантированного объема специальных социальных услуг» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32926895#pos=1;-115.

25. Закон Республики Казахстан от 28 октября 2015 года № 369-V «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам социальной защиты населения» (с изменениями по состоянию на 20.06.2017 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35664814#pos=1;61&sdock_params=text.

26. Постановление Правительства Республики Казахстан от 7 февраля 2008 г. № 116 «Правила выплаты государственных стипендий отдельным категориям граждан, обучающимся в организациях образования» https://online.zakon.kz/Document/#pos=1;61&sdock_params=text.

27. Калмурат А. «Иждивенческие настроения — среди бюрократического аппарата» // <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-bednost-obvinenia-v-izhdivenchestve/30153862.html>. 09.2019.

REFERENCES

1. Shajhatdinov V.SH. Pravo social'nogo obespecheniya. Uchebnik dlya akademicheskogo bakalavriata 3-e izdanie, ispravlennoe i dopolnennoe. Izdatel'stvo: «Yusticiya», 2018g. – 717s. ISBN: 978-5-4365-1161-0.
2. Kussainova A.A, Kozlowski W. Some peculiarities of social insurance in Europe (on the example of Great Britain, Germany and Sweden) // news of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan series of social and human sciences ISSN 2224-5227 Volume 2, Number 319 (2018), 61-66.
3. Bundesgesetz zur Sozialhilfe // https://de.wikipedia.org/wiki/Bundesgesetz_zur_Sozialhilfe/2019/
4. Kononova T.B. Istoriya social'noj raboty. Izdatel'stvo: YUrajt, 2015. – 356 s. ISBN:978-5-9916-3717-6.
5. Zakony, kodeksy i normativno-pravovye akty Rossijskoj Federacii // <https://legalacts.ru/doc/federalnyi-zakon>.
6. Konstituciya Kanady. Akt o Konstitucii 1982 // https://ru.wikipedia.org/wiki/Kategoriya:Konstituciya_Kanady.
7. Mirovoj opyt: Social'naya zashchita v SSHA. 08.07.2019 // <http://www.sociobazis.ru/>
8. Dokumenty OON // <http://adilet.zan.kz/rus/search/undp>.
9. Konceptsiya social'noj zashchity naseleniya Respubliki Kazahstan ot 27 iyunya 2001 g. № 886 // http://abaj.kz/news/konceptsiya_socialnoj_zashchity_naseleniya_respubliki_kazahstan_bespechenie_zanjatosti_invalidov/2014-03-18-82. 18.03.2014.
10. Konstituciya Respubliki Kazahstan // http://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution.
11. Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan – lidera natsii N. A. Nazarbaeva narodu Kazahstana. Strategiya «Kazahstan-2050». Novyj politicheskij kurs sostoyavshegosya gosudarstva. / Strategii i programmy Respubliki Kazahstan // http://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs.

12. Закон Республики Казахстан «О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан» // <http://www.zakon.kz>.
13. Kalkabaeva G., Kurmanalina A. Perspectives of Kazakhstan's pension system development // news of the National Academy of sciences of the republic of kazakhstan series of social and human sciences ISSN 2224-5294 Volume 2, Number 324 (2019), 84-93. <https://doi.org/1032014/2019/2224-5294.63>.
14. Закон Республики Казахстан от 25 апреля 2003 года № 405-II «Об обязательном социальном страховании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2019 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1039354.
15. Закон Республики Казахстан от 13 апреля 2005 года № 39-III «О социальном обеспечении инвалидов в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.04.2019 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30008935#pos=3;-245.
16. Закон Республики Казахстан от 4 февраля 2013 года № 75-V «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам социального обеспечения» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31327856#sdoc_params=text.
17. Указ Президента Республики Казахстан от 18 июня 2014 года № 841 «О Концепции долгосрочной модернизации пенсионной системы Республики Казахстан до 2030 года» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31570906.
18. Официальный интернет-ресурс. Forbes. Temirhanov M. Отложенная бедность. Либо каждый третий казахстанец будет получать пенсию в размере 30% от своей зарплаты // https://forbes.kz/process/expertise/otlozhennaya_bednost_lich_kazhdyy_tretyy_kazakhstanets_budet_poluchat_pensiyu_v_razmere_30_ot_svoey_zarplatyi/01_oktyabrya_2019.
19. Ayupova Z.K., Kussainov D.U. New approaches of the protection of the women's and children's rights in The Republic of Kazakhstan // news of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan series of social and human sciences ISSN 2224-5227 Volume 2, Number 319 (2018), 77-82.
20. Закон Республики Казахстан от 28 июня 2005 года № 63-III «О государственной помощи семьям, имеющим детей» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.04.2019 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30015071#pos=70;-47&sdoc_params=text%.
21. Официальный интернет-ресурс Министерства труда и социального обеспечения Республики Казахстан // <https://www.enbek.gov.kz/ru/node/351238>.
22. Официальный интернет-ресурс Комитета по статистике Министерства Национальной экономики Республики Казахстан. Предварительные данные за 2018 год. Статистический сборник 2019. – 132 с. // <http://www.stat.gov.kz>.
23. Закон Республики Казахстан от 29 декабря 2008 года № 114-IV «О специальных социальных услугах» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.04.2019 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30369331#pos=44;-161&sdoc_params=text.
24. Постановление Правительству Республики Казахстан от 2 марта 2018 года № 91 «О внесении изменений и дополнений в постановление Правительства Республики Казахстан от 14 марта 2009 года № 330 «Об утверждении перечня гарантированного объема специальных социальных услуг» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32926895#pos=1;-115.
25. Закон Республики Казахстан от 28 октября 2015 года № 369-V «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам социального обеспечения населения» (с изменениями по состоянию на 20.06.2017 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35664814#pos=1;61&sdoc_params=text.
26. Постановление Правительства Республики Казахстан от 7 февраля 2008 г. № 116 «Правила выплаты государственных стипендий отдельным категориям граждан, обучающимся в организациях образования» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30153862.html.
27. Kalmurat A. «Изданные настроения — среди бюрократического аппарата» // <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-bednost-obvinenia-v-izhdivenchestve/30153862.html>. 09.2019.

SUMMARY

The goal of the work is to analyze and determine the most effective current social protection system in the world and Kazakhstan. In the modern world, a social market economy is developing, which should be aimed at improving the well-being of the people. The results of the work show the most common systems of social protection and the possibilities for their improvement.

ТҮЙІНДЕМЕ

Зерттеу мақсаты – әлемдегі және Қазақстандағы ең тиімді әлеуметтік қорғау жүйесін талдау және анықтау. Қазіргі әлемде халықтың әл-ауқатын жақсартуға бағытталған әлеуметтік нарықтық экономика дамып келеді. Жұмыс нәтижелері әлеуметтік қорғаудың кең таралған жүйелерін және оларды жетілдіру мүмкіндіктерін көрсетеді.

РЕЗЮМЕ

Целью работы является анализ и определение наиболее эффективной действующей системы социальной защиты населения в мире и Казахстане. В современном мире развивается социальная рыночная экономика, направленная на повышение благосостояния людей. Результаты работы показывают наиболее распространенные системы социальной защиты населения и возможности их совершенствования.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Молдабекова Гульмира Байғалиевна – докторант PhD, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Республика Казахстан, e-mail: kishibekova@mail.ru

Оразғалиева Арайлым Канатовна – доктор PhD, Казахстанская инновационная академия, Семей, Республика Казахстан, e-mail: arailymk78@mail.ru

Таскарина Багдагуль Мергенбаевна – кандидат экономических наук, Актюбинский региональный государственный университет имени К.Жубанова, Актюбинск, Республика Казахстан, e-mail: btaskarina@mail.ru

Балгинова Куралай Максатовна – кандидат экономических наук, старший преподаватель, Баишев Университет, Актюбинск, Республика Казахстан.

МРПТИ 06.52.13

JEL Classification: F02

TOURIST AND RECREATION ZONES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AS ATTRACTIVE TOURIST DESTINATIONS

G. U. Makenova¹, M. K. Tuleubayeva², A. Zh. Bakhtyarova³

¹Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, The Republic of Kazakhstan

²Egyptian University of Islamic Culture Nur-Mubarak, Almaty, The Republic of Kazakhstan

³Narxoz University, Almaty, The Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

The *aim* of the study is to identify priority types of tourism in the regions of Kazakhstan, using a comparative analysis of tourist and recreational areas and the degree of attraction of the zones as attractive tourist destinations.

During the study, the authors applied general *scientific methods of cognition*: dialectical, analysis and synthesis, abstract-logical, questionnaires, graphic constructions, in order to determine the degree of attractiveness of tourist and recreational areas.

A feature is the results of a comparative analysis of the tourist and recreational regions of Kazakhstan presented in a generalized form.

The *value* of the work is to determine the priority forms of inbound tourism development of tourist and recreational regions of Kazakhstan.

In conclusion, the authors came to the conclusion that the development of tourist and recreational areas attract tourists from all over the world, and therefore it is necessary to solve the problems that hinder the effective development of tourist and recreational areas in the regions of the Republic of Kazakhstan, taking into account all international standards.

Keywords: tourism, recreation, resources, services, region.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТУРИСТІК-РЕКРЕАЦИЯЛЫҚ АЙМАҚТАРЫ ТАРТЫМДЫ ТУРИСТІК БАҒЫТТАРЫ РЕТІНДЕ

Г. У. Макенова¹, М. К. Тулеубаева², А. Ж. Бактиярова³

¹Әль-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

²Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениет университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

³Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Туристік-рекреациялық аймақтарды салыстырмалы талдауды, сондай-ақ аймақтардың тартымды туристік бағыттар ретінде таралу дәрежесін қолдана отырып, Қазақстан аймақтарындағы туризмнің басым түрлерін анықтау мақаланың *зерттеу мақсаты* болып табылады.

Зерттеу барысында авторлар танымның *жалпы ғылыми әдістерін*: диалектикалық, талдау және синтез, дерексіз-логикалық, сауалнамалар, *арнайы зерттеу әдістері*: аналитикалық және графикалық тәсілдерін қолданды.

Қазақстанның туристік және рекреациялық аймақтарын жалпыланған түрде салыстырмалы талдау нәтижелері *мақаланың ерекшелігі* болып отыр.

Зерттеудің *негізгі нәтижелері* Қазақстанның туристік және рекреациялық аймақтарының кіру туризмін дамытудың басым түрлерін анықтау болып табылады.

Қорытындылай келе, авторлар туристік және рекреациялық аймақтарды дамыту бүкіл әлемнен туристерді тартатындығына, сондықтан барлық халықаралық стандарттарды ескере отырып, Қазақстан аймақтарындағы туристік-рекреациялық аймақтардың тиімді дамуына кедергі келтіретін мәселелерді шешу қажет деген қорытындыға келді.

Түйін сөздер: туризм, рекреация, ресурстар, қызметтер, аймақ.

ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННЫЕ ЗОНЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН КАК ПРИВЛЕКАТЕЛЬНЫЕ ТУРИСТСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ

Г. У. Макенова¹, М. К. Тулеубаева², А. Ж. Бактиярова³

¹Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, Алматы,
Республика Казахстан

²Египетский университет исламской культуры Нур-Мубарак, Алматы,
Республика Казахстан

³Университет Нархоз, Алматы, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования состоит в определении приоритетных видов туризма в регионах Казахстана, на примере сравнительного анализа туристско-рекреационных зон, а также степени аттрактивности зон, как привлекательных туристских направлений.

В ходе исследования авторами применялись *общенаучные методы познания*: диалектический, анализа и синтеза, абстрактно-логический, анкетирования, *специальные методы исследования*: аналитический, и графический подходы.

Особенностью является представленные в обобщенном виде результаты сравнительного анализа туристско-рекреационных регионов Казахстана.

К основным *результатам исследования* можно отнести определение приоритетных видов развития въездного туризма туристско-рекреационных зон Казахстана.

В *заключении* авторы пришли к мнению, что, развитие туристско-рекреационных зон привлекают туристов со всего мира и поэтому необходимо решение проблемы, которые сдерживают эффективное развитие туристско-рекреационных зон в регионах Казахстана с учетом всех международных стандартов.

Ключевые слова: туризм, рекреация, ресурсы, услуги, регион.

ВВЕДЕНИЕ

Казахстан обладает огромными возможностями для развития туризма. Это и богатая история страны, памятники археологии, архитектуры, природы, районы с уникальными рекреационными условиями и экзотические ландшафты, а также самобытная культура народов нашей республики.

Для того чтобы определить степень привлекательности Казахстана как туристского направления, что является актуальным на сегодня охарактеризуем туристско-рекреационные ресурсы и выявим приоритетные формы развития въездного туризма для каждого туристского региона страны.

В экономическом развитии многих стран мира приоритетное значение придается туристско-рекреационной зоне, доходы от которой становятся значительным источником пополнения бюджета. Казахстан как страна с уникальными и богатыми природными, историко-культурными достопримечательностями, самобытной культурой, с каждым годом привлекает большое количество туристов, что в свою очередь предполагает увеличения видов туристско-рекреационных территории и услуг.

Туризм является одним из двигателей экономического развития. Важность туризма обсуждались многими авторами, например, такими учеными как, Мидлтон Виктор и Кларк Джеки [1], Холлоуэй Кристофер [2], Минчу Родика [3] и другие, ученые пришли к единому мнению, что туризм является «двигателем», который приводит к экономическому и социальному развитию страны.

Ученые, изучив понятие «рекреация» и связанные с ним туристские ресурсы рассматривали следующие определения.

Рекреация – расширенное воспроизводство физических, интеллектуальных, эмоциональных сил человека. Некоторыми исследователями рекреация рассматривается как набор времени и во время этого восстановления производительных сил человека [4].

В Большом словаре иностранных слов А. Н. Булько понятие «рекреация» трактуется как деятельность человека в свободное время, направленная на возобновление и укрепления здоровья, физических, духовных сил и трудоспособности [5].

Е. К. Трушин под «рекреацией» понимает отрасль народного хозяйства, направленную на восстановление или воспроизводство физического и духовного потенциала человека, путем рационального использования природных и культурно-исторических наследий, достопримечательностей, в целом рекреационных ресурсов [6].

Туристско-рекреационные ресурсы – это совокупность природных, исторических, социально-культурных объектов, а также объектов, способствующих удовлетворять разнообразные потребности потребителей.

Деление территории по характеру рекреационного использования и однотипности называется рекреационное районирование [7].

Восстанавливающие зоны рассчитаны для организации базы отдыха для туристов, а также для досугового и оздоровительного назначения [8].

В рамках туризмологии создавались концепции туристско-рекреационного характера, которая основана на науках о рекреационных системах и на научных принципах экологии человека [9].

Таким образом, по мнению авторов, туристская рекреация — это посещение культурных мест, знакомство с природой, с новыми туристскими ресурсами и туристскими продуктами, с целью получения духовного, культурного и в целом физиологического оздоровления человека.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Путешествие стало большой частью жизни миллиардов людей. По прогнозам Всемирной туристской организации «Туризм: видение 2020» к 2020г. в экономическое развитие стран будет вносить свой вклад рост туристских потоков в мире. К 2020 г. при среднегодовом темпе роста мирового туризма и путешествии 4 %, количество международного туризма будет составлять 1,6 млрд. человек [10]. Эти прогнозы уже оправдались в 2019 году, а ожидаемые прогнозы к 2030 году составляют до 1,8 млрд. человек [11].

Один раз в десятилетия Международный союз охраны природы (МСОП) проводит Всемирный конгресс охраняемых территорий, на котором обсуждаются вопросы современного положения в области сохранения естественных экосистем и разрабатываются планы на будущее. В 2003 г. в г.Дурбан (Южная Африка) проходил Пятый Всемирный конгресс, там рассматривали значение охраняемых природных территории (ОПТ) для сохранения устойчивого развития и биоразнообразия [12].

Дурбанский конгресс постановил создание единой глобальной сети ОПТ основным приоритетом будущего. В соответствии с мировым стандартом, было требование того, чтобы площадь охраняемых природных территорий занимали не менее 10 % территории страны [13].

Казахстан, занимая выгодное геополитическое положение, обладает значительными природно-рекреационными ресурсами и объектами мирового культурного и исторического наследия. В список всемирного культурного наследия ЮНЕСКО были включены 11 объектов нашей страны. Уникальное природное разнообразие Казахстана и потенциал развития новых туристских продуктов, и все необходимые базовые предпосылки, помогут стране стать одним из крупных игроков на карте мирового туризма [14].

В 1997 г. 15 июля была принята и разработана законодательная база на основе Закона «Особо охраняемые природные территории». На основе данного закона решаются задачи и работы природоохран-ных учреждений.

На сегодня общая площадь всех 113 ОПТ Казахстана составила 21 036 283,2 га, т.е. 7,72 % от всей территории страны [13], что не соответствует международному стандарту (10 %).

В зависимости от целей на сегодня существуют 11 разновидностей ОПТ:

1. Государственные природные заповедники, включая биосферные;
2. Государственные Национальные парки;
3. Государственные природные резерваты;
4. Государственные природные парки;
5. Государственные памятники природы;
6. Государственные заповедные зоны;
7. Государственные природные заказники;
8. Государственные экологические парки;
9. Государственные ботанические сады;
10. Государственные дендрологические парки;
11. Государственные природные заповедники.

Рисунок 1 – Охраняемые природные территории Казахстана в зависимости от целей
Примечание – составлено авторами на основе [13].

На сегодняшний день в Казахстане имеется 10 государственных природных заповедников общей площадью 1 165 552 га и 8 государственных природных парков общей площадью 1 456 597 га. Далее представлены заповедники и национальные природные парки, их площадь и время создания.

Таблица 1 – Природно-рекреационные объекты Казахстана

Название охраняемой территории	Год основания	Площадь, в га.	Название охраняемой территории	Год основания	Площадь, в га.
Заповедники			Национальные парки		
Аксу-Джабаглы	1926	128 118, 1	1.Баянаульский	1985	50 688
Наурызумский	1931	191 381	2.Алтын-Емель	1996	161 235
Барсакельмес	1939	105 879	3.Кокшетау	1996	134 511
Алматинский	1964	71 700	4.Каркаралинский	1998	90 323
Кургальджинский	1968	258 963	5.Иле-Алатауский	1996	199 702
Маркакольский	1976	75 048	6.Бурабай	2000	83 511
Устьюртский	1984	223 342	7.Катон-Карагайский	2001	643 477
Западно-Алтайский	1992	56 078	8.Чарын	2004	93 150
Алакольский	1998	20743			
Каратауский	2004	34 300			

Примечание – составлено авторами на основе [13].

Система охраняемых природных территорий республики находится в развитии и постепенно интегрируется в региональную и глобальную сеть ОПТ.

Далее охарактеризуем заповедники Республики Казахстан.

1) Старейшим заповедником в Средней Азии является государственный природный заповедник Аксу-Джабаглы, созданный в 1926 г. Известный гидробиолог А.Бродский предложил создать данный заповедник. Землю под заповедник выделили в 1925 г. и в 1926 г. 14 июня приняли постановление о создании заповедника Аксу-Джабаглы. Сейчас площадь заповедника составляет 128 118 га и расположен в пределах Южно-Казахстанской и Жамбылской областей [13].

2) Алакольский заповедник был создан в 1998 г. В заповеднике обитают различные птицы, животные и растения. Заповедник был создан в целях сохранения природных ресурсов и обитателей озера Тентек. Заповедник занимает территорию Алакольского района Алматинской области и Урджарского района ВКО, его площадь составляет 20 743 га.

Фауна Алакольского заповедника разнообразна и некоторые из птиц занесены в Красную книгу Казахстана. Сейчас ведутся работы по увеличению территории заповедника, осуществляются совместные работы по осуществлению и реализации проекта Правительства Казахстана и ООН [13].

3) В 1931 г. с площадью 15 тыс. га был создан Алматинский заповедник и в дальнейшем площадь заповедника была увеличена до 856 680 га. Целью создания заповедника было сохранение природных ресурсов части Заилийского Алатау. Флора заповедника разнообразна, редкие растения занесены в Красную книгу Казахстана. Уже восьмой десяток лет на территории заповедника проводят исследования и результаты этих исследований публикуются, и становятся достоянием отечественной науки [13].

4) Охотничье хозяйство Союзпушнин связано с Возрождением заповедника Барсакелмес (1929 г.). В заповедник были завезены различные животные (сайгаки, зайцы, джейраны, суслики и др.). И в 1939 г. был официально создан заповедник Барсакельмес.

Территория заповедника «Барсакельмес» составляет 16 975 га. На территории заповедника находятся два кластера, это Барсакельмес и Каскакулан (109 942 га.).

Заповедник расположен на территории Кызылординской области Аральского района. Фауна очень разнообразна и животный мир в том числе, джейраны, куланы, тушканчики занесены в Красную книгу [13].

5) В 1992 г. 3 июля был создан Западно-Алтайский заповедник. Целью создания заповедника является сохранение живых организмов и связанные с ним совокупность абиотических факторов среды Алтайского региона. Площадь заповедника составляет 56 078 га.

Территория заповедника богата флорой и некоторые из них занесены в Красную книгу. Животный мир заповедника тоже разнообразен [13].

6) В 2004 г. 1 марта был создан Каратауский природный заповедник. В 1975 г. учеными М.Байтеновым и В.Голоскоковым были исследованы регионы, с целью создания заповедника и сохранения уникальной природы.

Основная усадьба заповедника расположена в городе Кентау, недалеко от города Туркестан в 40 км. На сегодняшний день в состоянии сильного антропогенного пресса (порубка леса, выпас скота и др.) находится территория заповедника. По этой причине заповедник находится под строгим контролем и охраной [15].

7) В Центральный Казахстан начали приезжать в 1954 г. специалисты, с целью освоения целинных земель. В результате нарушения экологического равновесия и эрозии почв были разрушены естественность природных ресурсов и в связи с этим подняли вопрос о сохранении природных ресурсов.

С объявлением охотничьего заказника в 1957 г., годом спустя был создан Кургальджинский заповедник. Данный заповедник расположен в Акмолинской области Кургальджинского района.

В данном заповеднике осуществляются исследования по изучению животного мира. На сегодня международные исследования проводятся совместно с организацией ПРООН [13].

8) В 1976 г. 4 августа был создан Маркакольский природный парк в Курчумском районе Восточно-Казахстанской области. Целью создания парка является сохранение озера Маркаколь и ландшафтов.

Общая площадь парка составляет 75 048 га, из них 46 045 га приходится озеро Маркаколь. Крупные реки парка, это, Тополевка, Нижняя Еловка, Матабай и др.

На территории парка растут редкие виды растений и некоторые из них занесены в Красную книгу Казахстана [13].

9) В 1929-1930 гг. проводились научные работы на территории Наурзумского заповедника. В 1931 г. 30 июня были определены территории трех заповедников, это, Наурзумского, Кавказского и Илычского. В 2004 г. 26 января территория заповедника была увеличена до 13 687 га.

Данный заповедник расположен на территории Костанайской области Наурзумского и Аулиекольского районов. Флора и фауна очень богата и некоторые из растительного и животного мира входят в Красную книгу Казахстана и в Красную книгу (МСОП).

Наурзумский заповедник в 2002 г. вошел в Список Всемирного культурного наследия ЮНЕСКО в составе номинации «Степи и озера Северного Казахстана». Озера заповедника получили статус водно-болотных угодий международного значения, в связи с ратификацией Рамсарской конвенции [13].

10) В 1984 г. 2 июля был создан Устюртский природный заповедник. Данный заповедник с площадью 22 3342 га. находится в районе Ералиевск Мангистауской области. В городе Жана-Узень в управлении заповедником выдают пропуска для посещения уникального заповедника.

Заповедник богат различными животными и растениями. Некоторые из птиц были занесены в Красную книгу Казахстана [13].

К туристско-рекреационным ресурсам относятся также национальные природные парки. Далее рассмотрим национальные природные парки Республики Казахстан.

1) В 1985 году был создан Баянаульский природный парк в Павлодарской области. На территории парка в горах сохранились природные ресурсы (цветные металлы).

Парк богат водными ресурсами, озерами, такими как, Жасыбай, Торайгыр и Сабындыколь. Национальный парк богат флорой и фауной, некоторые из растений, птиц и рыб занесены в Красную книгу Казахстана [15].

2) В 1996 г. был создан природный парк на базе Капчагайского государственного охотничьего хозяйства природный парк Алтын-Емель. Парк находится в пределах территории районов Кербулакск и Панфиловск Алматинской области.

В природном парке Алтын-Емель сохранены природные ресурсы, флора, фауна и особое внимание уделяется развитию экологического туризма [13].

3) В 1996 г. был создан Государственный парк Кокшетау. Уникальные места территории, красивые ландшафты, необычные объекты являются целями создания природного национального парка. Природный парк Кокшетау находится на территории Акмолинской области района Зеренди.

С 2005 г. национальный парк Кокшетау вошел в список «Особо охраняемые территории Казахстана» [13].

4) В 1998 г. был создан Каркалинский государственный парк. Природный парк был создан с целью сохранения горно-лесных ландшафтов и необычных природных ресурсов. Национальный парк находится в Карагандинской области района Каркаралы.

В новый список «ОПТ республики Казахстан» от 2005 г. вошел природный парк Каркаралы. Свободное посещение национального парка нет, и поэтому для специального посещения в охранно-рекреационную зону разрешается доступ для туристов и путешественников по подготовленным разработанным маршрутам и по специальному пропуску [13].

5) Национальный парк Иле-Алатуский был создан в 1996 г. на базе трех лесхозов (Каскелен, Пригородный, Тургенск) в районах Карасая, Талгара и Енбекшиказах Алматинской области.

Государственный парк был создан с целью сохранения необычных ландшафтов, организации условий для отдыхающих и туристов, а также внедрение научно-исследовательских методов для сохранения уникальной природы в условиях рекреационного применения [13].

6) В 2000 г. был создан природный парк Бурабай. Целью создания государственного парка является сохранение природных ресурсов и различных ландшафтов.

В парке действуют база отдыха, санатории, организованы туристские маршруты для туристов и путешественников. Национальный парк находится в районе Щучинск Акмолинской области.

Национальный парк и ее окрестности удивляет туристов и отдыхающих, за уникальную природную красоту эти места именуют «Казахстанской Швейцарией». На территории парка и окрестностях расположены необычные скалы, такие как, Ожетпес, Спящий рыцарь и др. [13].

7) Национальный парк Катон-Карагай создан в 2001 г. 17 июля. В территорию парка входят склоны вершины Алтая – горы Белуха, нагорье междуречья Бухтарма и Береди. Основную часть территории занимает бассейн реки Бухтарма.

Флора и фауна очень разнообразна. Национальный парк разделен на зоны и подзоны. В зоне парка находится река Бухтарма, Кара-Кабы и др. Подзоны используются для рекреации и хозяйственной деятельности [13].

8) В 2004 г. в Алматинской области в долине реки Чарын в районах Уйгурского и Енбекшиказахского был создан национальный природный парк Чарын.

Территория парка включает каньонообразную долину и веерообразную дельту реки. Уникальная красота государственного природного парка привлекает тысячи туристов [15].

В условиях увеличения потока туристов встает вопрос улучшения инфраструктуры туризма и рекреации и доведения ее до уровня международного стандарта.

В соответствии с этим регионы разделены на следующие туристские зоны [14]:

1) Побережье озера Алаколь – существующий туристический поток в год 772 тыс. человек и потенциальный более 2 млн. человек.

2) Горный (горнолыжный) кластер Алматинского региона - существующий туристический поток в год 500 тыс. человек и потенциальный 2,5 млн. человек.

3) Щучинско-Боровская курортная зона - существующий туристический поток в год 750 тыс. человек и потенциальный более 2,5 млн. человек.

4) Туристическая зона Мангистау - потенциальный туристический поток 750 тыс. человек.

5) Восстановление исторической среды древнего Туркестана - существующий туристический поток в год 500 тыс. человек и потенциальный более 1,5 млн. человек.

6) Центр «История кочевников» - потенциальный туристический поток 1 млн. человек.

7) Чарынский каньон - существующий туристический поток в год 100 тыс. человек и потенциальный 1 млн. человек.

8) Побережье озера Балхаш - существующий туристический поток в год 130 тыс. и потенциальный более 400 тыс. человек.

9) Баянаульская курортная зона - существующий туристический поток в год 200 тыс. человек и потенциальный более 450 тыс. человек.

10) Имантау-Шалкарская курортная зона - существующий туристический поток в год 130 тыс. человек и потенциальный более 400 тыс. человек.

В обобщенном виде результаты сравнительного анализа туристско-рекреационных регионов Казахстана представлены в таблице 2.

Таблица 2 - Сравнительный анализ туристско-рекреационных регионов Казахстана

Рекреационные зоны РК	Рекреационные области	Природно- географическая характеристика	Климат	Общая привлекательность и экскурсионная значимость	Приоритетные виды туризма
Южный Казахстан – 5 заповедников, 2 ГНПП	Южно-Казахстанская область	палеонтологические участки, реки, ущелье, ледники.	Континентальный с равномерным распределением осадков по сезонам года.	Заповедник Аксу-Джабаглы, амфитеатр каменная галерея, останки растений и животных юрского периода	Познавательный, экотуризм, этнотуризм, степное сафари.
		Реки, галерейные леса, горы, пустыня	Континентальный, засушливый	Каратауский заповедник	
	Алматинская область	Реки, острова, озера, арчевые леса, яблони	Резко континентальный	Заповедник Алакольский,	
		Реки, горы, бассейны, озера, ледники	Умеренный	Заповедник Алматинский	
		Реки, луга, ледники, горы, притоки.	Умеренный	Иле-Алатауский национальный природный парк	
		Горы, реки, хребты, водохранилище.	Резко континентальный	Национальный природный парк Алтын-Емель, галерея наскальных рисунков (7-4 вв. до н.э.)	
	Кызылординская область	Песчаные дюны, море	Жаркое лето, холодная зима	Заповедник Барсакельмес, нахождение в области ракетно-космического комплекса Байконур.	

Восточный Казахстан – 2 заповедника, 1 ГНПП	Восточно-Казахстанская область	Озера, реки, водопады	Резко континентальный	Катон-Карагайский национальный природный парк	Познавательный, экотуризм, экскурсионный.
		Горные хребты, реки, притоки рек, озера, леса, горы, луга	Резко континентальный	Западно-Алтайский заповедник	
		Горы, водоем, горно-таежный ландшафт, озеро, реки, луга, горные тундры		Маркакольский заповедник	
Северный Казахстан – 2 заповедника, 3 ГНПП	Акмолинская область	Озера, реки, горько-соленые острова, болота	Резко континентальный	Кургальджинский заповедник, имеет международный статус	Экскурсионный, экотуризм, познавательный.
		Озера, реки, ручьи, островные боры, болота, леса,	Континентальный	Национальный природный парк Боровое, дома отдыха, санатории, турбазы	
		Горы, озера, леса, реки, родники, болота	Континентальный	Национальный природный парк Кокшетау, древние памятники «андроновской культуры».	
	Костанайская область	Реки, ледники, болото, степи с основными борами и степными озерами.	Резко континентальный	Наурзумский заповедник, археологический памятник Бектениз (эпоха бронзы).	
	Павлодарская область	Горы, озера, урочище	Континентальный	Баянаульский национальный парк, пещера, живописные скалы, памятники древней культуры, музей, археологии.	
Западный Казахстан – 1 заповедник	Мангистауская область	Море, родники, пустыня, ручьи	Резко континентальный	Устьюртский заповедник, старинные захоронения, ответвленная дорога Шелкового пути	Экотуризм, этнотуризм.
Центральный Казахстан – 1 ГНПП	Карагандинская область	Реки, притоки, горы, водоемы, леса, степи, болото, горно-лесные массивы	Резко континентальный	Каркаралинский национальный природный парк, дома отдыха, санатории, турбазы, многочисленные памятники истории, археологии и культуры.	Экотуризм, экскурсионный.
Примечание – составлено авторами на основе данных [13].					

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Для привлечения туристов и путешественников в туристско-рекреационные зоны Казахстана и для роста международного туризма влияют различные факторы, которые сдерживают и способствуют развитию интереса у туристов.

Были составлены анкетные вопросы, для определения по нашему мнению, шкала значимости от степени абсолютной неважности (1) до степени абсолютной значимости (5) туризма.

Анкетирование проведено у более 100 респондентов разных возрастов, интервал возраста от 16 и старше 70 лет, таким образом, мы получили следующие результаты.

Таким образом, результаты сравнительного анализа туристско-рекреационных зон Казахстана по природно-географическому положению, по климатическим условиям, по общей аттрактивности и по экскурсионной значимости выявлены приоритетные формы въездного туризма регионов РК.

Далее представлены результаты исследования анкетирования, они следующие:

1) Влияние притока иностранных туристов на благосостояние жизни людей? – у 65,6 % респондентов получили ответы абсолютно-высокой значимости по шкале 4 и 5. Увеличение въезда туристов и путешественников, может дать импульс для роста социально-экономических показателей страны (рис.2)

Как влияет приток иностранных туристов на благосостояние населения? (чел. в %)

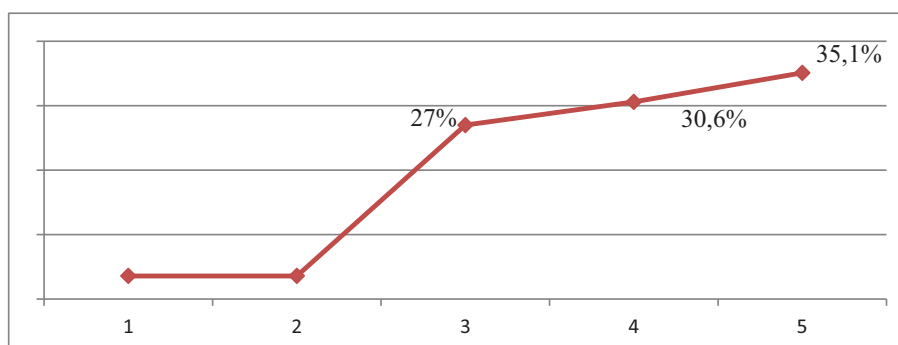

Рисунок 2 – Влияние притока иностранных туристов на социально-экономическое состояние людей.

Примечание – Составлено авторами на основе анкетного анализа Шкала значимости от степени абсолютной неважности (1) до степени абсолютной значимости (5).

2) Какие факторы влияют на приток туристов в Казахстан? – большинство респондентов (68,4 %) понимают положительное влияние инфраструктуры туристской отрасли. (рис.3,4)

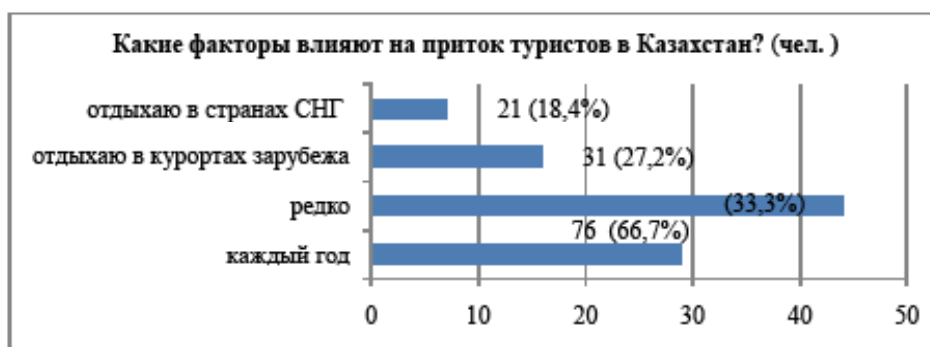

Рисунок 3 – Влияние факторов на развитие притока туристов в Казахстане

Примечание – Составлено авторами на основе анкетного анализа

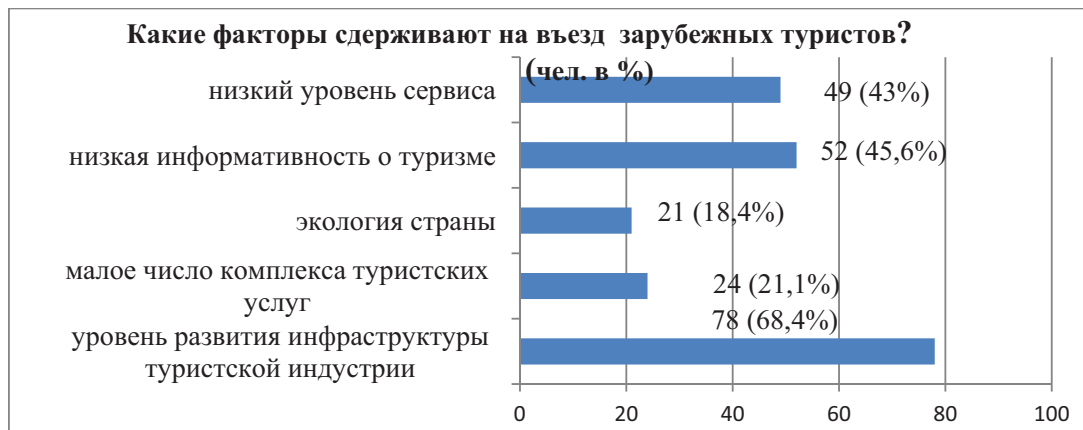

Рисунок 4 – Факторы, влияющие на въезд иностранных граждан в Казахстан
Примечание – Составлено авторами на основе анкетного анализа

3) Посещаете ли Вы туристско-рекреационные зоны? – 46,5 % ответили, что туристские ресурсы им очень интересны, и именно они привлекают многих туристов (рис.5).

Рисунок 5 – Посещение туристов рекреационных зон
Примечание – Составлено авторами на основе анкетного анализа

4) Как влияет рост финансирования туризма на увеличение производительности работы, качества предоставляемых туристских продуктов? – у 78 % респондентов получили ответы абсолютно высокой значимости по шкале 4 и 5. Мотиватором для роста производительности работы является капиталовложение (рис.6) .

Рисунок 6 – Влияние роста финансирования туризма на увеличение производительности работы и качества предоставляемых туристских продуктов.

Примечание – Составлено авторами на основе анкетного анализа Шкала значимости от степени абсолютной неважности (1) до степени абсолютной значимости (5)

5) Как влияет уровень специального образования на повышение качества услуг работающих в сфере туризма? – более 70 % респондентов получили ответы абсолютно высокой значимости по шкале 4. Качественный сервис специализированного работника является одним из основных элементов туризма (рис.7).

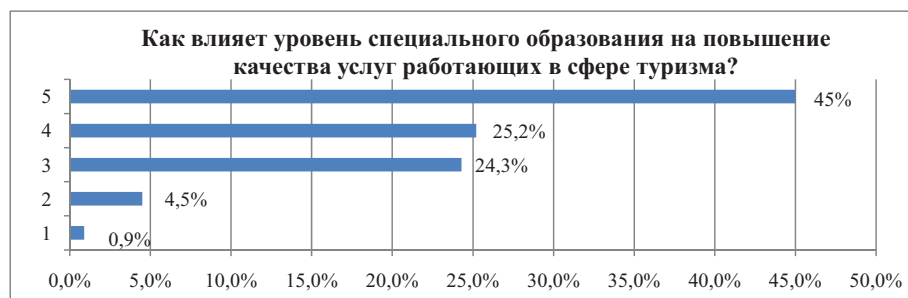

Рисунок 7 – Влияние специального образования на повышение качества услуг, работников сферы туризма

Примечание – Составлено авторами на основе анкетного анализа Шкала значимости от степени абсолютной неважности (1) до степени абсолютной значимости (5)

В анкетировании отмечены ряд других вопросов, с этими вопросами вы можете ознакомиться по данной ссылке [15].

Таким образом, развитие туристско-рекреационных зон привлекают туристов и путешественников. Поэтому необходимы механизмы для эффективного развития туристско-рекреационных зон с учетом всех международных стандартов.

На сегодня существуют следующие проблемы в туристско-рекреационной сфере:

- слабое развитие туристской инфраструктуры;
- неблагоприятные и малоблагоприятные природные условия на значительных территориях в зимний период;
- низкое качество обслуживающего персонала, которое сдерживает иностранных и местных туристов;
- низкая информированность о рекреационных регионах страны;
- завышенные цены на проезд и нестабильность валютного курса;

Следовательно, приоритетными видами туризма на ОПТ могут быть, экотуризм, этнотуризм, познавательный, степное сафари, экскурсионный, так как в стране имеются не только определенные ресурсы, но и исторические особенности, которые привлекают внутренних и внешних туристов. Развитие экотуризма в стране способствуют формированию экокультуры у населения. Развитие этнотуризма, степного сафари, познавательного туризма - это возможность для сохранения самобытной национальной культуры, мотивирующий фактор, способствующий возрастанию интереса к истории своего народа, воспитание чувства патриотизма и гордости за свою страну.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Middleton Victor, Clark Jackie, (2001), Travel and Tourism Marketing, 3rd Edition, Elsevier Butterworth - Heinemann.
2. Christopher Holloway, (2002), Tourism Business, 6th edition, Prentice Hall.
3. Minciu Rodica, (2004), Economia turismului , Editia a III-a, Editura Uranus, București.
4. Квартальнов В.А. Туризм. Учебник.- М.Финансы и статистика, 2006. – С. 336.
5. Булько А.Н. Большой словарь иностранных слов. – М., Мартин. 2007. – С. 704.
6. Трушиныш Е.К. Рекреация и градостроительство: опыт системного моделирования. Рига, Зинатне, 1991. – С.200.

7. Чудновский А.Д. Менеджмент туризма: туризм и отраслевые системы. Учебник. М.: Финансы и статистика. 2002. – С.56.
8. Закон РК «Об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности в РК» от 16.07.2001 №242 -2 ЗРК. Раздел 2. Статья 51.
9. Рекреационное освоение регионов Казахстана в условиях вхождения в мировой туризм: теория, стратегия и практика. Под.ред. Дуйсен Г.М. – Алматы., 2010. – С.10,11, 15.
10. Tourism: 2020 Vision. P.10.
11. World Tourism Organization (UNWTO), January 2019. Actual Trends vs Tourism 2030 Forecast- World.
12. Дурбанский аккорд: Материалы Пятого всемирного конгресса по особо охраняемым природным территориям // Отв. ред. Ю.Л. Мазуров – М.: Институт Наследия, 2004. – С. 272.
13. Заповедники и национальные парки Казахстана. А.А.Иващенко. – Алматы. Изд. Алматы кітап. 2009. – С.7-10.
14. Государственная программа развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2025 года. Астана. 2018. – С. 7, 24.
15. Authors' survey: Factors affecting tourism. URL: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdYPnUH0wUX-QirOhtNJ_RfjkSfX_JRBQBRHjqC_Ae6HEb_F_g/viewform (Date of contact: 28.06.2019).

REFERENCES

1. Middleton Victor, Clark Jackie, (2001), Travel and Tourism Marketing, 3rd Edition, Elsevier Butterworth - Heinemann.
2. Christopher Holloway, (2002), Tourism Business, 6th edition, Prentice Hall.
3. Minciu Rodica, (2004), Economia turismului , Editia a III-a, Editura Uranus, București.
4. Kvartal'nov V. A., (2006), Turizm. Uchebnik.-M.Finansyistatistika, – S. 336.
5. Bul'ko A. N., (2007), Bol'shoyslovar' inostrannykh slov. – M., Martin. – S. 704.
6. Trushin'sh Ye. K., (1991), Rekreatsiya i gradostroitel'stvo: opyt sistemnogo modelirovaniya. Riga, Zinatne, – S.200.
7. Chudnovskiy A.D., (2002), Menedzhment turizma: turizm i otraslevyye sistemy. Uchebnik. M: Finansy i statistika. – S.56.
8. Zakon RK (2001), «Ob arkhitekturnoy, gradostroitel'noy i stroitel'noy deyatelnosti v RK» 16.07. №242 -2 ZRK. Razdel 2. Stat'ya 51.
9. Duysen G. M., (2010), Rekreatsionnoye osvoyeniye regionov Kazakhstana v usloviyakh vkhozhdeniya v mirovoy turizm: teoriya, strategiya i praktika. Pod.red..- Almaty, – S.10,11, 15.
10. Tourism: 2020 Vision. R.10.
11. World Tourism Organization , (2019), January. Actual Trends vs Tourism 2030 Forecast- World
12. Mazurov YU. L. Durbanskiy akkord: Materialya Pyatogo vseмирного kongressa po osobo okhranyayemyim prirodnym territoriyam. – M.: Institut Naslediya, 2004. – S.272.
13. Ivashchenko A. A. Zapovedniki inatsional'ny ye parki Kazakhstana. – Almaty. Izd. Almaty кітап, 2009. – S.7-10.
14. Gosudarstvennaya programma razvitiya turistskoy otrasli Respubliki Kazakhstan do 2025 goda. – Astana, 2018. – S. 7, 24.
15. Authors' survey: Factors affecting tourism. URL: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdYPnUH0wUX-QirOhtNJ_RfjkSfX_JRBQBRHjqC_Ae6HEb_F_g/viewform.(accessed: 28.06.2019).

SUMMARY

The article discusses the tourist and recreational areas of the Republic of Kazakhstan, national nature reserves and national parks. A comparative analysis of the tourist and recreational regions of Kazakhstan,

namely, the natural and geographical location, general attractiveness, sightseeing significance and priority types of tourism, was carried out.

ТҮЙІНДЕМЕ

Мақалада Қазақстан Республикасының туристік-рекреациялық аймақтары, ұлттық табиғи қорықтар мен ұлттық парктер туралы қарастырылған. Қазақстанның рекреациялық аймағына, атап айтқанда, табиғи-географиялық орналасуына, жалпы тартымдылығына, көрнекті орындарының маңызы мен туризмнің басым түрлеріне салыстырмалы талдау жүргізілген.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются туристско-рекреационные зоны республики Казахстан, национальные природные заповедники и национальные парки. Проведен сравнительный анализ туристско-рекреационных регионов Казахстана, а именно природно-географическое положение, общая аттрактивность, экскурсионная значимость и приоритетные виды туризма.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Макенова Гүлсім Уалихановна – докторант PhD, Казахский национальный имени аль-Фараби, Алматы, Республика Казахстан, e-mail: nargiza2006@mail.ru

Тулеубаева Мейрамкуль Каленовна – кандидат экономических наук, доцент, Египетский университет исламской культуры Нур-Мубарак, Алматы, Республика Казахстан, e-mail: mika75.75@mail.ru

Бактиярова Альфия Жалеловна – старший преподаватель, Университет Нархоз, Алматы, Республика Казахстан, e-mail: alasha_80@mail.ru

МРПТИ 06.81.30

JEL Classification: D, D24

USING THE SYSTEM OF MODELING THE OPTIMAL CAPITAL STRUCTURE AT THE ENTERPRISE

G. T. Kunafina¹, L. I. Sorokina², M. U. Rakhimberdinova³

¹ S. Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Nur-Sultan, the Republic of Kazakhstan

^{2,3} D. Serikbayev East Kazakhstan State Technical University, Ust-Kamenogorsk, the Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

Purpose of research. Development of a tool for the implementation of ERM determine optimal credit exposure of the enterprises, allowing to choose the economic impact based on modeling of various variants of capital allocation with expected financial results.

Methodology. The expert evaluation method based on intuitive and logical analysis was applied.

Originality /value of research. Approaches to optimizing the credit load of an enterprise are Considered and an EMM is developed that allows determining the volume of loans with the maximum value of the enterprise at the maximum level of risk of the debt load.

Research results. The model of the optimal amount of credit load is justified, taking into account the cost of equity, the impact of risks of financial difficulties, the possible range of interest rates, income growth and aspects of the financing policy, which fully align the interests of private owners of the enterprise and related persons when choosing the structure of sources of funds.

Keywords: credit load, optimal capital structure, capital structure management system, economic and mathematical model, loan capital.

КӘСІПОРЫНДА КАПИТАЛДЫҢ ОҢТАЙЛЫ ҚҰРЫЛЫМЫНЫҢ ҮЛГІЛЕУ ЖҮЙЕСІН ҚОЛДАНУ

Г. Т. Кунафина¹, Л. И. Сорокина², М. У. Рахимбердинова³

¹ С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр - Сұлтан, Қазақстан Республикасы

^{2,3} Д. Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік техникалық университеті, Өскемен,
Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеудің мақсаты. Қаржы-шаруашылық іс-әрекеттің жоспарлық нәтижелерін ескерумен капиталды бөлудің көптеген әрқилы нұсқасын үлгілеу негізінде, ең экономикалық тиімдісін таңдауға мүмкіндік беретін кәсіпорынның оңтайлы кредиттік жүктемесін айқындаудың экономика-математикалық үлгісін іске асыру құралын әзірлеу.

Зерттеудің әдіснамасы. Интуитивтік-логикалық талдауына негізделген сараптамалық бағалау әдісі қолданылған. Экономика-математикалық үлгілеу жасалған.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы. Мақалада кәсіпорынның кредиттік жүктемесін оңтайландыруға тәсілдер қарастырылды және қарыздық жүктеме тәуекелінің шекті деңгейі кезінде кәсіпорынның құны ең көп болатындай кредиттердің көлемін анықтауға мүмкіндік беретін экономикалық-математикалық үлгі әзірленді. Үлгіні әзірлеуде орта және ірі кәсіпорындардың капиталдарының құрылымы жөніндегі жинақталған ақпаратты талдау нәтижелері негіз болды.

Зерттеудің нәтижелері. Авторлармен жеке капиталдың құнын, қаржылық қиыншылықтар тәуекелділігінің ықпал етуін, қаржылық иінтіректің болжамды динамикасын, пайыздық мөлшерлеменің ықтимал диапазонын, табыстардың өсуін және қаражаттар көздерінің құрылымын таңдау кезінде кәсіпорынның жеке меншік иелерінің және олармен байланысты тұлғалардың мүдделерін толық көлемде келісетін компанияның қаржыландыру саясатының өзге аспектілерін ескеретін кредиттік жүктеменің оңтайлы көлемінің үлгісі есептеліп, экономикалық негізделді.

Түйін сөздер: кредиттік жүктеме, капиталдың оңтайлы құрылымы, капитал құрылымын басқару жүйесі, экономико-математикалық үлгі, қарыз капиталы.

ПРИМЕНЕНИЕ СИСТЕМЫ МОДЕЛИРОВАНИЯ ОПТИМАЛЬНОЙ СТРУКТУРЫ КАПИТАЛА НА ПРЕДПРИЯТИИ

Г. Т. Кунафина¹, Л. И. Сорокина², М. У. Рахимбердинова³

¹Казахский агротехнический университет имени С.Сейфуллина, Нур-Султан, Республика Казахстан

^{2,3}Восточно-Казахстанский государственный технический университет имени Д.Серикбаева,
Усть-Каменогорск, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования. Разработка инструмента реализации экономико-математической модели определения оптимальной кредитной нагрузки предприятия, позволяющей выбрать наиболее экономический эффект на основе моделирования множества различных вариантов распределения капитала с учетом плановых результатов финансово-хозяйственной деятельности.

Методология исследования. Применен метод экспертной оценки, основанный на интуитивно-логическом анализе. Разработано экономико-математическое моделирование.

Оригинальность/ценность исследования. В статье рассмотрены подходы к оптимизации кредитной нагрузки предприятия и разработана экономико-математическая модель, позволяющая определить объем кредитов с максимальной стоимостью предприятия при предельном уровне риска долговой нагрузки. Основой разработки модели стали результаты анализа накопленной информации по структуре капиталов средних и крупных предприятий.

Результаты исследования. Авторами рассчитана и экономически обоснована модель оптимального объема кредитной нагрузки, учитывающая стоимость собственного капитала, влияние рисков финансовых затруднений, прогнозную динамику финансового рычага, возможный диапазон процентной ставки, рост доходов и иные аспекты политики финансирования компании, которые в полном объеме согласовывают интересы частных собственников предприятия и связанных с ними лиц при выборе структуры источников средств.

Ключевые слова: кредитная нагрузка, оптимальная структура капитала, система управления структурой капитала, экономико-математическая модель, заемный капитал.

КІРІСПЕ

Капиталдың оңтайлы қаржылық құрылымын, яғни жалпы кәсіпорын қызметін қаржыландыру тәсілін жоспарлау ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді перспективада ұйымның қаржылық тұрақтылығына қол жеткізу мақсатында жүзеге асырылады. Бұл ретте қаржы ресурстарының иелеріне тиесілі ақшалай төлемдердің салыстырмалы шамасы кәсіпорынның нарықтық құнын азайтпай қамтамасыз етуі тиіс салынған капиталдың табыстылық деңгейінің сипаттамасы ретінде бағдар болады.

Қаржылық тәуекелділіктің өсуімен қоса болатын қарыздық көздерін жұмылдыру кәсіпорынның жеке капиталының күтілетін табыстылығын арттыруға ықпал етуі тиіс.

Тәжірибе көрсеткендей, ұйымның қаржылық басшылығы капитал құрылымын оңтайландырудың нақты алғышарттарының басымдылығын жеке анықтайды. Осы тезис компаниялар оңтайлы бағаның теориялық бағалауы орнына капитал құрылымын және оның орташа құнын анықтау үшін прагматикалық бағаларды қолданады деген қорытындылармен расталады. Бұл жайт кәсіпорындарға инвестициялық-қаржылық шешімдерді іске асыру кезінде икемділігін арттыруға мүмкіндік береді [1].

Нысандырылған үлгілер мен механизмдердің жоқтығы капиталдың қаржылық құрылымына қатысты қабылданатын басқарушы шешімдердің сапасына кері әсер етеді. Осыған орай, жеке капиталдың құнын, қаржылық қиыншылықтар тәуекелділігінің ықпал етуін, қаржылық иінірлектің болжамды динамикасын, пайыздық мөлшерлеменің ықтимал диапазонын, табыстардың өсуін және қаражаттар көздерінің құрылымын таңдау кезінде кәсіпорынның жеке меншік иелерінің және олармен байланысты адамдардың мүдделерін толық көлемде келісетін компанияның қаржыландыру саясатының өзге аспектілерін ескеретін экономикалық-математикалық үлгілерді әзірлеуде қажеттілік өседі.

Капитал құрылымымен басқару мүмкіншілігі және тиімділігі, капитал бағасына әсер етуі жөніндегі мәселе фирманың неоклассикалық теориясы дамыған уақытта пайда болды және ғылыми қоғамдастықта біраз мезгіл бойы талқылануда. Капитал құрылымы теориясында екі тәсіл бөлінеді: статикалық (оның шеңберінде дәстүрлі және компромистік үлгі, Миллер – Модильяни үлгілері әзірленген) және динамикалық (мысалы, Росс және Майерс – Майлуфтың сигналдық үлгілерімен берілген) [2].

Бірінші тәсілді қолдаушылар, нақтылап айтқанда М. Гордон, капитал бағасы – оның құрылым функциясы, демек, капиталдың оңтайлы құрылымы бер деген пікірді ұстануда. Сонда оңтайлық алғышарты компанияның құнын азайтусыз капиталдың ең аз бағасын қамтамасыз ету арқылы ашылады (сатудан ақшалай түсім қысқартылмайды, нарық сегмент тарылмайды, тауар өндірушілері арасында рейтингісі түспейді және т.б.).

М. Миллер және Ф. Модильяни ұсынған тәсілге сай кәсіпорын капиталының құны қаржыландыру тәсіліне байланысты емес, яғни құрылымды оңтайландыру мәнісіз болуда [3].

Бірақ, осы тәсілдің кеңіне таралуына қарамастан, іс жүзінде Қазақстанда, сонымен бірге шетелде, көптеген қаржылық менеджерлер шешімдерді қабылдағанда, статикалық компромистік үлгінің модификациясын қолдануға тырысады. Осы үлгі бойынша қарыздық капиталдың салықтық жеңілдіктерін қолданудан алынатын басымдылықтар және орташа салалық бағдарды ескерумен банкроттылықтың шығыстары арасындағы арақатынас реттеледі. Осы үлгінің қолдануын нарықтық сигналдарды толық бағаламау себебінен компанияның капиталы құрылымының таңдауын әрдайым түсіндіре алмайды. Бұл жайт отандық қаржылық нарық жағдайларында сипатты болуда, өйткені жаңа акцияларды шығару акционерлер үшін әзірше ең жақсы шешім емес. Бұдан басқа, көптеген жағдайларда қазақстандық кәсіпорындардың акциялары мен қарызында нарықтық котировка жоқ болғандықтан, капиталдың практикалық есептеулеріндегі орташа өлшенген құнын анықтау кейде мәжбүрлі түрде баланстық деректердің негізінде жүргізіледі. Бұл теория тарапынан соншалықты дұрыс емес, бірақ жол берілетін жеңілдеу деп саналады.

2012 – 2016 жылдары аралығындағы 32 көпшілік ресейлік компанияға қатысты жүргізілген зерттеулер кәсіпорындар капиталының құрылымдарын түзеткенде, оларды мақсаттық деңгей деп аталатынға икемдейтінін көрсетті. Отандық ұйымдары капиталының мақсаттық құрылымдарын эконометриялық үлгілеу нәтижелері Фам мен Френч, Фланнери мен Ранган, сондай-ақ Кейхан мен Титман сияқты экономист-ғалымдарымен шетел компаниялары бойынша осы кезең үшін қолжеткізілген нәтижелерге сай келеді. Бұдан басқа, ұсынылған нәтижелер қаржыландыруды капиталдың ұлттық нарығының ерекшеліктерін, шаруашылық операцияларды жүргізу кезінде кәсіпорынның қаржылық ахуалын ескерумен тәуелді айналымы ретінде қарастыру қажеттілігіне назар аударады [4].

ЗЕРТТЕУДІҢ НЕГІЗГІ БӨЛІМІ

Кәсіпорында капиталдың мақсаттық құрылымын әзірлеу дәйектілігі шартты түрде кезеңдерге бөліну мүмкін. Бірінші кезеңде қаржыландыру жағдайларының негізгі қорытынды көрсеткіштерге ықпал етуін болжау үшін қаржылық кіріс айымалыларды көп нұсқалы қарастырылуы атқарылады. Екінші кезеңде әркілі қаржылық стратегиялар кезінде ұйымның өндірістік тәуекелділігінің қорытынды

көрсеткіштерге ықпал етуін анықтау мақсатында операциялық айнама-лыларын ауыстыруы жүргізіледі. Қорытынды, үшінші кезеңде баламалы стратегиялардың салдарларын болжауға мүмкіндік беретін капиталдың ықтимал құрылымының тікелей таңдауы орын алады. Бұл жайт капитал салымдарының жоспарын әзірлеу кезінде маңызды.

Қарыздық қаражаттардағы жалпы қажеттілікті бағалау үдерісі операциялық және қаржылық жоспарларды құрастыру кезінде қаржылық жоспарлау жүйесінің аясында тиімді жүзеге асырылу мүмкін. Алуға жоспарланатын немесе компания балансындағы кредиттерді талдау оларға қызмет көрсету жағдайлары, дер кезінде өтеу кестелері жөніндегі ақпаратты растауға бағытталған. Жоспарлау итеративтілігі қаржылық тұрақтылық қауіптері болғанда қарыз алу көлемдерінің ықтимал түзетуін жүргізеді.

Капитал құрылымын үлгілеу келесі факторларды есепке алу негізінде атқарылуы тиіс: кәсіпорын өніміне (жұмыстарына, қызметтеріне) сұраныс деңгейі мен динамикасы және өнім тиімділігі; активтердің қолданыстағы және жоспарланатын құрылымы, кәсіпорын өтімділігі; шығындар динамикасының сипаттамасы ретінде операциялық иінтірегін деңгейі; кредиторларға, инвесторларға, менеджерлер мен меншік иелеріне қолжетімді ақпараттың ассиметриялығы; активтер табыстылығының деңгейі; елдегі салық салу жүйесі, ұйымның салықтық саясаты және т.б. [5].

Барлық аталған факторларды есепке алу капиталдың жұмылдыруын жүзеге асыратын кәсіпорында қаржылармен басқаруды ұйымдастыру үшін өте маңызды.

Капитал құрылымын жоспарлау кезінде кәсіпорынның қаржылық басшылығы стратегияны іске асыру және ағымдағы активтердің өлшемін оңтайландыруының ағымдағы міндеттерін орындау, капитал құнын төмендету және нәтижесінде бизнес құнын көбейту үшін жеткілікті қаржыландыру көлемін қамтамасыз ету сияқты негізгі мақсатқа қолжеткізуге тырысады. Сонымен, капитал құрылымымен тиімді басқару – бұл ұйым құнына оң ықпал көрсетілетін жеке және қарыз қаражаттарының икемді арақатынасын анықтау.

Қаржылық иінтірегін ықпал етуін ескерумен кәсіпорын құны келесі 1 формула бойынша анықталады [6]:

$$СП_{\text{долг}} = \frac{НРЭИ \times (1 - H)}{C_{СК \text{ срв}}}, \quad (1)$$

онда: $СП_{\text{долг}}$ – қарыздық жүктемені, яғни иінтіректің ықпал етуін ескерумен кәсіпорын құны, теңге;

$НРЭИ$ – инвестицияларды пайдаланудың нетто-нәтижесі қарыздар және талданып отырған кезең үшін пайдаға салынатын салық бойынша пайыздарды шегеруге дейін кәсіпорын пайдасы, теңге;

$C_{СК \text{ срв}}$ – қаржылық тәуекелдік үшін сыйақыны шегерумен кәсіпорын капиталының орташа өлшенген құны, %;

H – пайдаға салық мөлшерлемесі (КПН), %.

Өз кезегінде салықтар мен пайыздарды, сондай-ақ пайдаға салықты шегеруге дейін пайданың жоспарлы шамалары ретінде кәсіпорынның жылдық қаржылық жоспарының деректерін қолданады. Мысалы, ақшалай түсімнің, өзге табыстар мен шығыстардың болжауы уақыттық авторегрессияны құрастыру жолымен алдыңғы жылдар үшін динамиканың негізінде, ал өнім өндірісіне шығындар – пропорционалды тәуекелдіктер әдісінің негізінде анықталу мүмкін.

Қаржылық проблемалардың туындау тәуекелділігі үшін сыйақыны ескерумен капиталдың орташа өлшенген құны келесі жолымен анықталу мүмкін, формула 2 [7]:

$$C_{СК \text{ срв}} = \frac{P_{СК \text{ долг}} \times (1 - \omega_{ЗК}) + C_{ЗК \text{ срв}} \times (1 - H) \times \omega_{ЗК} + p}{1 - p}, \quad (2)$$

мұндағы: $\omega_{ЗК}$ – кәсіпорын қаражаттарының жалпы құрылымындағы қарыздық капиталының үлесі қарыздық және жеке капиталдың (СК) сомасына қарыздық капиталдың (ЗК) сомасын бөлу жолмен анықталады, %;

p – қарыздық капиталдың белгілі өлшемін жұмылдырумен кәсіпорында қаржылық проблеманың туындауының шартты ықтималдығы, бірл.;

$C_{ЗК\text{ срв}}$ – қарыздық капиталды жұмылдырудың орташа өлшенген құны, жылына %;

$P_{СК\text{ долг}}$ – қаржылық иінтіректің ықпал етуін ескерумен жеке капиталдың табыстылығы, жылына %.

$P_{СК\text{ долг}}$ жеке капиталдың табыстылығын келесі 3 формула бойынша анықтауға болады [7]:

$$P_{СК\text{ долг}} = P_{СК} + (P_{СК} - ЦК_{ЗК\text{ срв}}) \times (1 - H) \times \frac{\omega_{ЗК}}{(1 - \omega_{ЗК})}, \quad (3)$$

мұндағы: $P_{СК}$ – қарыздық қаражаттарды пайдаланусыз компанияның жеке капиталының табыстылығы таза пайданы ($\Pi_{\text{ч}}$) жеке капиталға және резервтерге бөлу жолымен анықталады (P_3), жылына %.

Кәсіпорында қаржылық-шаруашылық іс-әрекеттің басшылық үшін барлық маңызды параметрлерін байланыстыратын әзірленген қаржылық үлгісі болғанда, осы көрсеткіштің мәні «Сыртқы қарызға алуларсыз» атты сценарийге сай келеді.

(2) формуладағы p шартты ықтималдығы компанияда қаржылық проблемалар қарыздық қаражаттардың қандай да бір сомасын жұмылдырғандықтан ықтималдық ретінде түсіндіріледі. Қарыздық қаражаттарды жұмылдырудың кері әсерін күшейту әрқилы себептерден болу мүмкін. Мысалы, елдегі қаржылық дағдарыс, сату көлемдерінің төмендеуі, клиенттер тарабынан төлемеулер және басқа да себептер болу мүмкін.

Шартты ықтималдықты есептеу үшін 4-формулань қолданамыз, онда кәсіпорын қаражаттарының жалпы құрылымында қарыздық капитал үлесінің деңгейлік функциясы ретінде ықтималдық берілген:

$$p = \alpha \omega_{ЗК}^{\beta}, \quad (4)$$

мұндағы: α – ауқымдық көбейткіш, яғни компания қарыздық капиталының онда қаржылық проблемалардың туындау ықтималдығына ықпал ету шекараларын орнататын параметр;

β – деңгей көрсеткіші, яғни қарыздық капиталдың қандай үлесінде қаржылық қиыншылықтар ықтималдығы туындайтынын, сонымен қатар олардың туындау жылдамдығын анықтайтын параметр.

Кәсіпорын капиталының құрылымымен басқару жүйесі перспективалық және ағымдағы даму міндеттерін шешу және кәсіпорын құнын көбейту үшін жеткілікті пайданы алуға капиталдың барлық құрауыштары бойынша қолданыстағы шектеулердің оңтайлы үйлесуін қамтамасыз етуге тиіс. Осы қағидат кредиттік жүктемемен басқарудың оңтайлы үлгісін құру арқылы қалыптастырылу мүмкін [8].

Қарыздық жүктемені ескерумен кәсіпорын құнын көбейтудің мақсаттық функциясы 5-формуламен берілген түрге ие:

$$СП_{\text{долг}} = \frac{H P_{ЭИ}(1 - H)}{C_{СК\text{ срв}}} \rightarrow \max, \quad (5)$$

Қарыздық жүктемені ескерумен кәсіпорын құнын көбейтудің мақсаттық функциясын кәсіпорын іс жүзінде қолдану үшін келесі талаптардың орындалуы қажет.

1) Кәсіпорын балансының құрылымына шектеулер. Кәсіпорын өз іс-әрекетінің барысында клиенттер, сонымен қатар қызметкерлер, контрагенттер және т.б. алдында өнімнің (жұмыстар мен қызметтердің) міндеттемелерді сақтауға тиіс, сонымен жұмысының үздіксіздігін қамтамасыз етеді. Ұйым таңдалынып алынған стратегияны қолданады, іс-әрекет қаржыландыруының жеке және жұмылдырылған (қарыздық) көздерінің көптеген түрін айқындайды.

Кейбір кәсіпорындар капитал құрылымының жалпыланған көрсеткіші ретінде активтердің әртүрлі түрлерін жабуға арналған қаражаттың жеткіліктілігін ескере отырып, меншікті капиталдың қарыз капиталына мақсатты арақатынасын пайдаланады. Қысқа мерзімді қаржыландыру саясатын таңдауда осы тәсілді іске асыру кәсіпорынның қаржы басшылығының қалауына жауап беруі тиіс. Мысалы, жеке капитал (СК) өлшемі келесі теңсіздіктерді қанағаттандыруға тиіс, 6, 7 формулалар [9]:

$$CK \geq \gamma A3, \quad (6)$$

$$CK + 3K(t > 1 \text{ года}) \geq A4 + p(A1 + A2 + A3), \quad (7)$$

мұндағы: $CK+3K(t > 1 \text{ года})$ – 1 жылдан артық өтеу мерзімімен қарыздық капитал, теңге;

γ – өтімділігі аз активтердің жеке капиталмен өтелу дәрежесін көрсететін салмақтық коэффициент, $0 < \gamma \leq 1$;

p – айналымнан тыс активтермен қатар ұзақ мерзімді пассивтермен өтелуге тиіс айналымдық активтердің бөлігін көрсететін коэффициент, $0 < p \leq 1$;

$A1$ – барынша өтемді активтер (ақшалай қаражаттар, қысқа мерзімді қаржылық салымдар), теңге;

$A2$ – жылдам сатылатын активтер (ол бойынша төлемдер есеп беру датасынан кейін күтілетін дебиторлық берешек, өзге айналымдық активтер), теңге;

$A3$ – баяу сатылатын активтермен көрсетілген өтімділігі аз активтер (қорлар, ол бойынша төлемдер есеп беру датасынан кейін бір жылдан соң күтілетін дебиторлық берешек, иеленген құндылықтар бойынша қосылған құнға салық), теңге;

$A4$ – сатылуы қиын активтер (айналымнан тыс активтер), теңге.

$A1$, $A2$ және $A3$ активтер сомасы кәсіпорынның айналымдық активтердің шамасын айқындайтынын анықтау керек.

Жұмылдырылған қаражаттармен басқару үдерісі қарыздық капиталдың шекті жол берілетін үлесін анықтаумен қатар, өтеу мерзімдері бойынша сапалық кредиттік қоржынды құрастыру болып табылады. Ғылымды қажетсінетін кәсіпорындар үшін қарыздарды қайта құрылымдау және ұзақ мерзімді қарыз қаражатын беру мүмкіндігі мәселелері бойынша кредиттік ұйыммен әріптестік орнату маңызды фактор болып табылады.

2) Қарыздық жүктеменің орындалуын қамтамасыз ету үшін жоспарлық кезеңде кәсіпорын іс-әрекетінің қаржылық нәтижелеріне шектеулер. Ұйымның тұрақты қаржылық жағдайын қолдау, сонымен бірге дамуы, негізгі іс-әрекетінің тәуекелдіктерін өтеу үшін ресурстарды қамтамасыз етуге жеткілікті табыстың талап етілетін деңгейін талдау негізгі қаражаттарды, кредиттер және қарыздар бойынша пайыздарды және де жоспарлық кезеңдегі пайдаға салықты немесе инвестицияларды пайдалану брутто-нәтижесін (БРЭИ) қалпына келтіруге шығындарды шегеруге дейін пайда көрсеткіші бойынша жүргізіледі.

Экономикалық тиімділікті сипаттайтын осы көрсеткіштің шекаралық мәндері қарыздық капитал сомасының кредиттік ұйымдарымен қатар, қарыз алушылардың талаптарына сай кәсіпорын жұмысының экономикалық нәтижелерімен арақатынасын айқындауға мүмкіндік береді, 8-формула [10]:

$$\lambda^H \leq \frac{3K}{БРЭИ} \leq \lambda^B, \quad (8)$$

мұндағы: $3K$ – жоспарланатын кезеңде кәсіпорынның қарыздық капиталы (таза қарыз), теңге;

λ^H , λ^B – қарыздық жүктеменің жол берілетіні жоғарғы және төменгі шекаралары ($\lambda \geq 0$ мәндерін қабылдайды) бірл.

Іс жүзінде кредиттік ұйымдарымен белгіленетін төменгі және жоғарғы шекаралар дәстүрлі түрде неғұрлым қатаң болады және 2 - 2,5 аралығындағы диапазонында орнатылады. Қарыз алушы қызметінің, таңдап алынатын несие өнімінің ерекшеліктері осы шектерді 3-5 бірлікке дейін кеңейтуге мүмкіндік береді.

Теңсіздікте (8) (формулада) пайда мәнінен басқа, сатудан ақша түсім көрсеткішін (BP) қолдануға болады, сонда арақатынас 9 -формуласымен берілген түрге ие болады:

$$\frac{3K}{BP} \leq \frac{1}{2}, \quad (9)$$

Қарыздық капитал (ЗК) шамасы сондай-ақ оны есеп беру кезеңі үшін есептік шоттарда ақшалай қаражаттар қалдығының шамасына азайту жолымен түзетілу мүмкін. Бұл жайт берешекті өтеу ретінде активтердің барынша өтімді бөлігін қарастырмай, активтердің нақты сипатын ескеруге мүмкіндік береді.

3) Кәсіпорын балансының өтімділік коэффициентінің қажетті деңгейін және жеке капиталы табыстылығының деңгейін сақтауға шектеулер.

Кәсіпорынның қаржылық жағдайын сипаттайтын көрсеткіштер арасында өтімділік пен табыстылық көрсеткіштерін айқындаймыз. Қарастырылып отырған кезең бойында олар 10, 11 формулаларда берілген түрге ие болады [11].

$$K_{\text{ликв}}^H \leq K_{\text{ликв}}^t \leq K_{\text{ликв}}^B, \quad (10)$$

$$P_{\text{СК}}^H \leq P_{\text{СК}}^t \leq P_{\text{СК}}^B \quad (11)$$

мұндағы: $K_{\text{ликв}}$ – баланс өтімділігі коэффициентінің деңгейі;

$P_{\text{СК}}$ – кәсіпорын жеке капиталының табыстылық деңгейі;

$K_{\text{ликв}}^H$ – өтімділік коэффициентінің жол берілетін, төменгі шегі;

$P_{\text{СК}}^H$ – табыстылық коэффициентінің жол берілетін, төменгі шегі;

$K_{\text{ликв}}^B$ – өтімділік коэффициентінің жол берілетін, жоғарғы шегі;

$P_{\text{СК}}^B$ – табыстылық коэффициентінің жол берілетін, жоғарғы шегі;

t – есеп айырысуды жүзеге асыратын уақыттық кезеңнің параметрі.

3 айдан кем кезең қысқа мерзімді, бір жылға дейінгі кезең – орта мерзімді, бір жылдан астам кезең – ұзақ мерзімді деп саналады. Мұндай жіктеу теорияда қабылданғаннан ерекшеленеді, бірақ ұлттық экономикадағы кредиттік нарықтың жай-күйімен және қазақстандық компаниялар жүзеге асыратын қызмет ету ортасының тәуекелінің бағаларымен келіседі.

Теңсіздіктер (10) және (11) үшін баланс өтімділігінің коэффициентін анықтау алдыңғы кезеңге компанияның жоспарлық баланстық деректері бойынша жүргізіледі, 12-формула:

$$K_{\text{ликв}}^t = \frac{A}{\text{ЗК} - \text{ЗК}_{\text{проц}}}, \quad (12)$$

мұндағы: A – кәсіпорынның белгілі уақыттық кезеңдегі іс-әрекетін сипаттайтын активтері, теңге;

ЗК – өтеу мерзіміне сай келетін қарыздық капитал, теңге;

$\text{ЗК}_{\text{проц}}$ – уақыттың қарастырылып отырған кезеңіне жататын қарыздық капиталды қолданғаны үшін пайыздар, теңге.

Қысқа мерзімді қаржылық салымдар және ақшалай қаражаттар сияқты барынша өтімді активтер қысқа мерзімді активтерге жатады. Төлемдер бір жылдан кейін күтілетін дебиторлық берешектен басқа, барлық айналымдық активтер орта мерзімді активтерге жатады. Ұзақ мерзімдіге - кәсіпорынның барлық активтері [12].

Жоспарлық балансты құрастыру күнінен бастап жақын арадағы үш ай ішінде өтеуге жоспарланатын кредиттер мен займдар қысқа мерзімді активтерге жатады.

Жоспарлы жыл ішінде (алдыңғы үш айды қосқанда) өтеуді талап ететін қарыздық капитал - орта мерзімді активтерге, неғұрлым ұзақ кезең бойында (бір жылдан артық) – ұзақ мерзімді кезеңге жатады. Бір жылдан артық кезең үшін қарыздық капитал мәні таза қарыздың жиынтық бағасы болып табылады.

Баланс өтімділігі коэффициентінің жоғарғы және төменгі шекаралары ретінде кәсіпорын іс-әрекетінің алдыңғы кезеңдердегі нәтижелері бойынша есептелген статистикалық көрсеткіштерімен кредиттік ұйымның (қарыз алушының) талаптарын келісуді ескерумен әзірленетін нормативтік мәндері болады. Қысқа мерзімді және орта мерзімді берешек үшін теңсіздік (10) және (11) келесі түрге ие болады, формула (13):

$$0,5 \leq K^B_{\text{ликв}} (t < 1 \text{ жыл}) \leq 1, \quad (13)$$

Сонда ұзақ мерзімді кезең үшін төменгі шекара бірліктен көп болып орнатылады.

Жеке капитал табыстылығын есептеу кәсіпорын қаражаттарының жалпы құрылымында (ω_{3K}) қарыздық капитал үлесінің тиісінше мәні кезінде талап етілетін уақыттық кезең үшін формуланың (3) негізінде жүргізіледі.

Қысқа мерзімді кезеңде (1) және (8) формулаларда пайданың болжамдық мәні ретінде тоқсандық болжам, орта және ұзақ мерзімді кезеңдерде – жылдық болжау қабылданады.

Белгілі бір жағдайларда болжамды мән қаралып отырған кезеңдегі баға индексінің динамикасын ескере отырып, өткен жылдың ұқсас кезеңіндегі шаруашылық жүргізуші субъект пайдасының нақты мәніне теңестіріледі.

4) Қарыздық қаражаттарға қызмет көрсету құнына шектеулер.

Кәсіпорын қарыздық қаражаттарды пайдаланғаны үшін пайыздық төлемдер шамасына лимиттелетін мәндерді орнатып, жоспарлық кезеңнің қаржылық-шаруашылық іс-әрекетінің нәтижелері (ақшалай түсім, пайданың әр түрлері) және осы уақыттық аралық үшін қызмет көрсету құны арасындағы арақатынастың жол берілетін деңгейін бағалайды [13].

Мысалы, кредиттер мен қарыздар бойынша пайыздарды шегеруге дейін пайда қарыздық капитал бойынша пайыздарды төлеумен байланысты шығындарды қаншалықты дәрежеде өтеуге қабілетті екендігін анықтау үшін келесі арақатынас қолданылады, формула (14):

$$\mu^H \leq \frac{3K_{\text{проц}}}{\Pi_{\text{ч}}} \leq \mu^B, \quad (14)$$

мұндағы: $3K_{\text{проц}}$ – уақыттың қарастырылып отырған уақытына қатысты қарыздық капиталмен қолданғаны үшін пайыздар, теңге;

$\Pi_{\text{ч}}$ – таза пайда (Қазақстан Республикасының Салық кодексінің талаптарын ескерумен қарыздық қаражаттарын қолданғаны үшін пайыздарды шегерусіз), теңге;

μ^H, μ^B – қарыздық капиталға қызмет көрсету құнының жол берілетін төменгі және жоғарғы шегі ($\mu > 0$), ед.

« μ » көрсеткішіне шектеулер, кәсіпорында қабылданған есептік саясаттың ерекшеліктерін, сондай-ақ компанияның тәуекелділікке қабілеттілігін ескерумен, қаржылық сарапшылармен немесе компанияның қаржылық басшылығымен орнатылады.

Іс жүзінде көп жағдайда, $0,5 \leq \mu \leq 1$ арақатынасын жол берілетін мән деп санайды.

2-тармақ үшін теңсіздікте (14) қызмет көрсету құнын анықтау кезінде осы үлгіге сол шектеулер қолданылады және де қарыздық капитал бойынша БРЭИ-ге немесе кезең үшін ақшалай түсімге пайыздардың қатынасы пайдаланылу мүмкін.

Кезең үшін бөлгіште тауарларды (жұмыстарды, қызметтерді) сатудан ақшалай түсімін қолдану оның көлемі кредиттер мен қарыздар жөніндегі пайыздардың ғана емес міндеттемелерін өтеуге, сонымен бірге негізгі қарызға қызмет көрсету бойынша оның көлемі қаншалықты жеткілікті деген сұраққа жауап береді. Шамамен бірлікке тең мән сыни болып табылады, өйткені осы жағдайда жоспарлық кезеңде қолжеткізілген бүкіл ақшалай түсім толығымен қарыздық капиталға қызмет көрсетуге бағытталады.

5) Қарыздық қаражаттарды жұмылдыру салдарынан кәсіпорында қаржылық проблемалардың туындау ықтималдығын айқындайтын (4) теңдеу параметрлеріне шектеулер.

α қарыздық капиталды жұмылдыруының ықпал ету шекарасының сипаттамасы сарапшылармен $0 < \alpha < 1$ диапазонын ескерумен белгіленеді. Айқындау әдісі ретінде алға қойылған проблемалардың интуитивтік-логикалық талдауына негізделген сараптамалық бағалар әдісін қолдану ұсынылады.

Мысалы, егерде $\alpha = 0,15$, сонда компанияның қаржылық жағдайын тек 15%-ға тұрақсыздандыруы немесе тұрақтандыруы тиісінше қарыздық қаражаттар үлесінің артуына немесе төмендеуінен туындау мүмкін. Қалған 85 % – осы факторлардың ықпал ету нәтижесі.

Қаржылық қиыншылықтары ықтималдығының өсу жылдамдығын көрсететін β параметрі кәсіпорын іс-әрекетін жүргізудің елдік тәуекелдігін ескерумен айқындалады. Осы параметрдің жоғары болған сайын ықтималдық жылдам артады. Ұсынылатын диапазон $2 \leq \beta \leq 10$ [6].

Жоғарыда атқарылған талдауды ескерумен, кәсіпорынның кредиттік жүктемесін анықтау үлгісі келесі түрде ұсынылу мүмкін, 1-кесте.

1-кесте Кәсіпорынның кредиттік жүктемесінің оңтайлы өлшемінің үлгісі

Максаттық функция	Максаттық функцияның шектеулері
$СП_{\text{долг}} = \frac{НРЭИ(1 - H)}{C_{СК \text{ срв}}} \rightarrow \max$	$C_{СК \text{ срв}} = \frac{P_{СК \text{ долг}} \times (1 - \omega_{ЗК}) + C_{ЗК \text{ срв}} \times (1 - H) \times \omega_{ЗК} + p}{1 - p}$
	$P_{СК \text{ долг}} = P_{СК} + (P_{СК} - Ц_{ЗК \text{ срв}}) \times (1 - H) \times \frac{\omega_{ЗК}}{(1 - \omega_{ЗК})}$
	$P_{СК} = \frac{\Pi_{ч}}{СК + PЗ} \times 100$
	$P_{СК}^H \leq P_{СК \text{ т}} \leq P_{СК}^B$
	$p = \alpha \omega_{ЗК}^{\beta}, 0 < \alpha < 1, 2 \leq \beta \leq 10$
	$K_{ликв}^H \leq K_{ликв \text{ т}} \leq K_{ликв}^B$
	$K_{ликв \text{ т}} = \frac{A}{ЗК - ЗК_{\text{проц}}}$
	$СК \geq \gamma AЗ, 0 < \gamma \leq 1$
	$СК + ЗК(t > 1 \text{ года}) \geq A4 + p(A1 + A2 + AЗ), 0 < p \leq 1$
	$\lambda^H \leq \frac{ЗК}{БРЭИ} \leq \lambda^B, \lambda \geq 0$
	$\mu^H \leq \frac{ЗК_{\text{проц}}}{\Pi_{ч}} \leq \mu^B, \mu > 0$

Кәсіпорынның кредиттік жүктемесінің оңтайлы өлшемін анықтаудың ұсынылатын экономика-математикалық үлгісі келесілерге қолжеткізуге мүмкіншілік туғызады:

1) жеке капиталы табыстылығының жарамды деңгейінде және балансының өтімділігінде капитал үлестерінің оңтайлы арақатынасына қолжеткізу;

2) қарыздық қаражаттардың әртүрлі көлемін жұмылдыру салдарынан кәсіпорында қаржылық проблемалардың туындау ықтималдығын ескеретін әрқилы сценарийлерді қалыптастыру;

3) капитал құнының жол берілетін деңгейін ескеріп, кәсіпорынның және кредиттік ұйымның мүдделерін кредиттерді ұсынуудың жеке талаптарын есептеу жолымен келісу.

Бұдан басқа, капитал құрылымымен басқару үдерісін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Оның болуы қаржылармен басқару тиімділігінің маңызды параметрі ретінде кәсіпорын құнымен басқару жүйесінің қызмет етуі технологиясын әрі қарай жобалауын және іске асыруын жеңілдетеді.

Кәсіпорынның қарыздық жүктемесінің деңгейі жөніндегі шешімді қабылдаудың оңтайлы механизмін құруды нақты мысалда қарастырған тиімді.

Капитал құрылымымен басқару үдерісін іске асыру кәсіпорынның қаржылық жоспарлау жүйесінің аясында тиімді жүзеге асырылады. Бастапқы көрсеткіштер ретінде жылдық қаржылық жоспардың

(пайда және баланс жоспары) көрсеткіштері қабылданады. Көрсеткіштердің негізінде капитал құрылымының, табыстылықтың, қарыздық жүктеме деңгейінің, өтімділіктің және т.б. жыл сайынғы мақсаттық мәндері есептелінеді, олар кейіннен түзетіледі (мысалы, тоқсан сайын) [14].

Ұсынылатын үлгінің әрекетін – «А» ЖШС сияқты қарастырылып отырған кәсіпорын іс-әрекетінің мысалында қарастырамыз.

2019 жылы «А» ЖШС қарыздық қаражаттарды пайдаланғаны үшін пайыздарды және НРЭИ == 5000 млн теңге көлемінде пайдаға деген салықты шегерусіз пайда алуды жоспарлайды деп болжаймыз. Қарыздық қаражаттарды пайдаланусыз акционерлік капиталдың табыстылығы РСК = жылына 20% құрайды. Жоспарлық кезеңде кредиттердің орташа өлшенген құны СЗК срв = 13 %, пайда салық мөлшерлемесі – Н (КПН) = 20%.

«А» ЖШС-ның 2019 жылы құнының барынша өсуін қамтамасыз ететін қарыздық капиталы ωЗК үлесінің оңтайлы мәнін анықтау талап етіледі. 2-кестеде берілген есептеулердің нәтижелері Microsoft Excel мүмкіншіліктерін пайдаланумен орындалды. Есептеулер кезінде «А» ЖШС қаржылық қызметі басшыларының сараптамалық бағалаулары қолданылды.

Сарапшылармен қаржылық проблемалардың туындау ықтималдығын есептеу кезінде (формуланы қараңыз (4)) осындай ықтималдық 20%-ға қарыздық капиталға қызмет көрсету қажеттілігімен (яғни $\alpha = 0,2$), ал ықтималдықтың өсу жылдамдығы орташа деңгейде берілген айқындалды. Бұл жайт қазақстандық компаниялар үшін үлгілі болуда ($\beta = 5$).

2-кесте. «А» ЖШС қарыздық капиталының оңтайлы үлесін таңдау

Қарыздық капитал үлесі « $\omega_{ЗК}$ », %	Қаржылық проблемалардың туындау ықтималдығы «р», бірл.	Жеке капиталдың табыстылығы « $P_{СК\text{ долг}}$ », %	Капиталдың орташа өлшенген құны « $C_{СК\text{ срв}}$ », %	Кәсіпорын құны «СП _{долг} », млн. теңге
0	0,000000	20,00	20,00	20000
10	0,000002	20,62	19,60	20408
20	0,000064	21,40	19,21	20825
30	0,000486	22,40	18,86	21211
40	0,002048	23,73	18,64	21456
50	0,006250	25,60	18,74	21342
60	0,015552	28,40	19,46	20557
70	0,033614	33,07	21,28	18800
80	0,065536	42,40	24,99	16005
90	0,118098	70,40	31,99	12505

Ескерту – авторлармен құрастырылған

Теориялық тұрғыда қарыздық қаражаттардың үлесі 0 - 100% аралығындағы диапазонда өзгеру мүмкін, осымен $\omega_{ЗК}$ өзгеру қадамын белгілеп, табыстылықты және құнды жоспарлау үшін тәуелділікті құрастыруға болады.

Іс жүзінде есептеулерді жеңілдету мақсатында, 10% қадамын белгілеп, мәндердің диапазонын он тең бөлікке бөлуге және сценарлық үлгілеуді капитал құрылымы өзгеруінің он ықтимал сценарий бойынша жүргізуге болады [15].

Мысалы, қарыздық капиталдың рет бойынша екінші ықтимал үлесі 10% құрайды. Қарыздық жүктеменің осы деңгейінде «А» ЖШС-де қаржылық қиыншылықтардың туындау ықтималдығы жоғары емес және де теңдеуді (4) ескерумен, $p = 0,2$ (10 %) = 0,000002 құрайды.

Қарыздық жүктемені ескерумен жеке капиталының табыстылық деңгейі келесі формула (3) бойынша анықталады:

$$P_{СК\text{ долг}} = 20\% + (20\% - 13\%) \times (1 - 20\%) \times ((10\% : (1 - 10\%)) = 20,62\%.$$

Қолжеткізілген мән «салықтық қалқанның» әсер етуімен байланысты.

Капиталдың орташа өлшенген құны (формулань қараңыз (2)):

$$C_{\text{СК срв}} = (20,26\% \times (1-10\%) + 13\% \times (1-20\%) \times 10\% + 0,000002) : (1-0,000002) = 19,6\%.$$

Осы көрсеткіш қарыздық капитал бойынша жоспарлық мәннен 7,6%-ға артады. Сонда компания құны (формулань қараңыз (1)) келесіні құрайды:

$$\text{СП}_{\text{долг}} = (5000 \text{ млн теңге} \times (1,20\%)) : 19,6\% = 20408 \text{ млн теңге}.$$

КОРЫТЫНДЫ

Ұқсас тәсілмен 2-кестеде қарыздық капиталдың басқа үлестері үшін құн анықталды. Кестеден көргеніміздей, қарыздық қаражаттар үлесінің өсуімен бірге жеке капиталдың табыстылығы да артады – бұл қаржылық иінітіректің әрекет ету нәтижесі. «А» ЖШС құны да өзгереді: қарыздық капиталдың үлесі 0 бастап 40 %-ға дейін өседі, 50 бастап 90 %-ға дейін – төмендейді.

Тиісінше, пайданың қарастырылып отырған жылдық мәні үшін мақсаттық функцияның максимумы (ұйым құны) 40 % қарыздық жүктемеде 21 456 млн теңгені құрайды. Компания капиталының оңтайлы құрылымын анықтаған соң, қажеттілік жағдайында, қаржылық үлгіге, кәсіпорынның жоспарланатын жылына операциялық және қаржылық жоспарларына түзетулер енгізіледі.

Бұдан әрі қаржылық жүктеменің ағымдағы деңгейін ескерумен қысқа мерзімді жоспарлауды іске асыру үшін қысқа-, орташа- және ұзақ мерзімді берешек үшін қаржылық динамика көрсеткіштерінің талдауын жүргізу керек. Олар қарастырылып отырған кезеңге сай түсуге күтілетін табыстардың, қолданыстағы активтердің есебінен кәсіпорын міндеттемелерін өтеу мүмкіншілігін сипаттайды.

Басқару ағымдағы қаржыландыру саясатымен, баланс өтімділігінің деңгейімен, оның айналымдылығымен байланысты берешекті өтеудің нормативтік мерзімдерімен, сонымен бірге кәсіпорын іс-әрекетінің қаржылық нәтижелерімен байланысты әзірленген экономика-математикалық үлгінің шектеулерін ескерумен іске асырылады.

Сонымен кәсіпорынның оңтайлы кредиттік жүктемесін айқындаудың экономика-математикалық үлгісі қаржы-шаруашылық іс-әрекеттің жоспарлық нәтижелерін ескерумен капиталды бөлудің көптеген әрқилы нұсқасын үлгілеу негізінде ең экономикалық тиімдісін таңдауға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Сайт Палаты аудиторів РК – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://www.audit.kz/forum/>
2. Сменей А. Проблемы прогнозирования банкротства на отечественных предприятия – Электрон. дан. – Режим доступа: <http://www.bssps.com>.
3. Зулъкарнаев И.У., Ильясова Л.Р. Система финансовой оценки предприятия // Финансы. – 2014. – № 4. – с.15-24.
4. Барчукова А. В., Гузенко К. Ю. Планирование структуры капитала для достижения финансовой устойчивости предприятия в условиях инфляции // Финансовый менеджмент. – 2016. – № 1. – С. 47–60.
5. Пятницкий Д. В. Стоимость капитала и политика финансирования компании. – Иваново: ИГТА, 2016. – 472 с.
6. Луценко С. И. Целевое поведение структуры капитала компании: ошибка в оценке модели или закономерность процессов ее корректировки? // Финансовый менеджмент. – 2015. – № 2. – С. 57–62.
7. Турманидзе Т. У. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия. – Алматы: Лем, 2011 – 479 с.
8. Альтов В. В. Анализ финансового состояния компании. Основные подходы к проведению анализа. – М., 2013. – 297 с.
9. Джаншанло Р. Е. Экономический анализ. – Алматы: Лем, 2015. – 684 с.
10. Джаншанло Р. Е. Анализ финансового положения. – Алматы: Лем, 2016. – 76 с.

11. Когденко В. Г. Экономический анализ: 2-е изд., перераб. и доп. – М., 2011. – 399 с.
12. Маркарян Э. А. Экономический анализ хозяйственной деятельности: Учебник / Э. А. Маркарян, Г. П. Герасименко, С. Э. Маркарян. – Изд. 2-е, исправл. и дополн. – Ростов н/Д: Феникс, 2015. – 560 с.
13. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. – М., 2014. – 364 с.
14. Раицкий К.А. Экономика предприятия: Учебник. – М., 2014. – 368 с.
15. Нейман Е.Н. Диагностика кризиса в компании / Е.Н. Нейман // Консультант. – 2012. – № 1. – С. 32-35.

REFERENCES

1. Site of the Chamber of Auditors of the Republic of Kazakhstan - Electron. Dan. – Access mode: <http://www.audit.kz/forum/>
2. Smenei A. Problems of predicting bankruptcy in domestic enterprises - Electron. Dan. - Access mode: <http://www.bsspss.com>
3. Zulkarnaev I. U., Ilyasova L. R. The system of financial evaluation of the enterprise // Finance. – 2014. – №4. – p.15-24.
4. Barchukov A. V., Guzenko K. Yu. Planning the capital structure to achieve the financial stability of an enterprise under inflation // Financial Management. – 2016. – No. 1. – S. 47-60.
5. Pyatnitsky D.V. Cost of capital and company financing policy. - Ivanovo: IGTA, 2016. – 472 p.
6. Lutsenko S.I. Targeted behavior of the company's capital structure: an error in the assessment of the model or regularity of the processes of its adjustment? // Financial management. – 2015. – No. 2. – P. 57–62.
7. Turmanidze T.U. Analysis and diagnostics of the financial and economic activities of the enterprise. – Almaty: Lem, 2011 – 479 s.
8. Altov V. V. Analysis of the financial condition of the company. The main approaches to the analysis. – M., 2013. – 297 s.
9. Jansana R. E. Economic analysis. – Almaty: LEM, 2015. – 684 s.
10. Gianshanlo R. E. Analysis of the financial situation. – Almaty: LEM, 2016. – 76 s.
11. Kogdenko V. G. Economic analysis: 2nd ed., Rev. and extra – M., 2011. – 399 PP.
12. Markaryan E. A. Economic analysis of economic activity: Textbook / E. A. Markaryan, G. P. Gerasimenko, S. E. Markaryan. Ed. 2nd, correct. and now. – Rostov n / A: Phoenix, 2015. – 560 p.
13. Savitskaya G. V. Analysis of economic activity of the enterprise. - M., 2014. - 364с.
14. Ricky K. A. enterprise Economy: the Textbook. – М., 2014. – 368 s.
15. Neiman E. N. Diagnostics of crisis in the company / E. N. Neiman // Consultant. – 2012. – No. 1. Pp. 32–35.

SUMMARY

This article discusses approaches to optimizing the credit load of an enterprise in order to increase the efficiency of the financial and economic situation of the company. An economic and mathematical model has been developed that allows one to determine the amount of loans at which the value of the enterprise will be maximum at a moderate level of debt burden risk. Its presence facilitates the further design and implementation of the technology for the functioning of the enterprise value management system as a key parameter of financial management efficiency.

ТҮЙІНДЕМЕ

Бұл мақалада компанияның қаржылық-экономикалық жағдайының тиімділігін арттыру мақсатымен кәсіпорынның кредиттік жүктемесін оңтайландыруға тәсілдер қарастырылды. Қарыздық жүктеменің төменгі деңгейі кезінде кәсіпорынның құны ең көп болатындай кредиттердің көлемін анықтауға

мүмкіндік беретін экономикалық - математикалық үлгі әзірленді. Оның болуы қаржылармен басқару тиімділігінің маңызды параметрі ретінде кәсіпорын құнын басқару жүйесінің қызмет етуі технологиясын әрі қарай жобалауын және іске асыруын жеңілдетеді.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассмотрены подходы к оптимизации кредитной нагрузки предприятия с целью повышения эффективности финансово-экономического положения компании. Разработана экономико-математическая модель, позволяющая определить такой объем кредитов, при котором стоимость предприятия будет максимальной при умеренном уровне риска долговой нагрузки. Ее наличие облегчает дальнейшее проектирование и реализацию технологии функционирования системы управления стоимостью предприятия как ключевого параметра эффективности управления финансами.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Кунафина Гульжан Тохтаргазыновна – кандидат экономических наук, старший преподаватель, Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, Нур-Султан, Республика Казахстан, e-mail: gkunafina_vkgtu@mail.ru

Сорокина Людмила Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, Восточно-Казахстанский государственный технический университет имени Д. Серикбаева, Усть-Каменогорск, Республика Казахстан, e-mail: lsi1702@mail.ru

Рахимбердинова Мадина Умаргалиевна – доктор PhD, доцент, Восточно-Казахстанский государственного технического университета имени Д. Серикбаева, Усть-Каменогорск, Республика Казахстан, e-mail: rmu_uk@mail.ru

MPHTI 06.35.31.

JEL Classification: H83

THE PRACTICE OF APPLYING MANAGEMENT ACCOUNTING MODELS TO DIFFERENT STAGES OF CONSTRUCTION ACTIVITIES

N.S. Nurkasheva¹, Z.P. Aidynov², A.Z. Nurmagambetova³, A.S. Jondelbaeva⁴, A.T. Akimbaeva⁵

^{1,4} University Narxoz, Almaty, the Republic of Kazakhstan

² S.Seifullin Kazakh AgroTechnical university, Nur-Sultan, the Republic of Kazakhstan

^{3,5} Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, the Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

Purpose of research. The most urgent issues remain the creation of an effective integrated information system in construction organizations. The purpose of the scientific article is to form theoretical foundations and practical recommendations aimed at developing a methodology for accounting costs of construction organizations at various stages of investment and construction work. The research is aimed at solving practical issues of cost accounting that arise at various stages of construction activities.

Research methodology. In the subject area of research, General scientific methods of analysis and synthesis, classification, logic, and observation were used.

Originality / value of the research. The scientific article is characterized by the feature of forming models of management accounting at various stages of the construction industry.

Research results. Methodological recommendations on the organization of accounting for costs incurred at the preliminary stage of construction activities in an integrated accounting system that allocates 4 stages of costs: access to electronic tenders, analysis of tenders, preparation for participation in the competition, submission of an application and participation in the competition.

Keywords: business process, investment, investment attractiveness, kaizen-costing, IFRS, construction and installation works, costs, cost price, estimated cost, profitability.

ҚҰРЫЛЫС САЛАСЫНЫҢ ӘРТҮРЛІ САТЫЛАРЫНДА БАСҚАРУ ЕСЕБІНІҢ МОДЕЛЬДЕРІН ҚОЛДАНУ ТӘЖІРИБЕСІ

Н.С. Нуркашева¹, З.П. Айдынов², А.З.Нурмағамбетова³,
А.С. Джондельбаева⁴, А.Т. Акимбаева⁵

^{1,4}Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

²С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан Республикасы

^{3,5}Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеудің мақсаты. Құрылыс ұйымдарында тиімді интеграцияланған ақпараттық жүйені құру мәселелері неғұрлым өзекті болып отыр. Ғылыми мақаланың мақсаты - инвестициялық және құрылыс жұмыстарының әртүрлі кезеңдеріндегі құрылыс ұйымдарының шығындарын есепке алу әдістемесін жасауға бағытталған теориялық негіздемелер мен практикалық ұсыныстарды қалыптастыру. Зерттеу құрылыс қызметінің әртүрлі кезеңдерінде пайда болатын шығындарды есепке алудың практикалық мәселелерін шешуге бағытталған.

Зерттеудің әдіснамасы. Зерттеудің пәндік саласында талдау және синтездеу, жіктеу, логика, бақылау әдістері қолданылды.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы. Ғылыми мақала құрылыс саласының әртүрлі сатыларында басқару есебінің модельдерін қалыптастыру ерекшеліктерімен сипатталады.

Зерттеу нәтижелері. Мақалада шығынның құрылыстың 4 кезеңінде: электрондық тендерлерге қол жеткізу, тендерлерді талдау, конкурсқа қатысуға дайындау, өтінім беру және конкурсқа қатысу сияқты құрылыс қызметінің алдын ала кезеңінде шеккен шығындарды есепке алуды ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар ұсынылды, олар үшін шығын түрлері және оларды қаржылық және басқару есебінің бухгалтерлік кіші жүйелерінде көрсету бойынша ұсынымдар айқындалған.

Түйін сөздер: бизнес үрдіс, инвестиция, инвестициялық тартымдылық, кайзен-костинг, ХҚЕС, құрылыс-монтаж жұмыстары, шығындар, өзіндік құн, сметалық құн, пайдалылық.

ПРАКТИКА ПРИМЕНЕНИЯ МОДЕЛЕЙ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА НА РАЗЛИЧНЫХ ЭТАПАХ СТРОИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Н.С. Нуркашева¹, З.П. Айдынов², А.З. Нурмағамбетова³,
А.С. Джондельбаева⁴, А.Т. Акимбаева⁵

^{1,4} Университет Нархоз, Алматы, Республика Казахстан

² Казахский агротехнический университет имени С.Сейфуллина, Нур-Султан, Республика Казахстан

^{3,5} Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования. Вопросы создания эффективной интегрированной информационной системы в строительных организациях становятся все более актуальными. Целью научной статьи является формирование теоретического обоснования и практических рекомендаций, направленных на разработку методики учета затрат строительных организаций на различных этапах инвестиционно-строительной деятельности. Исследования направлены на решение практических вопросов учета затрат, возникающих на различных этапах строительной деятельности.

Методологию исследования. В предметной области исследования использовались общенаучные методы анализ и синтез, классификация, логика, наблюдение.

Оригинальность (ценность) исследования. Научная статья характеризуется особенностью формирования моделей управленческого учета на различных стадиях строительной отрасли.

Результаты исследования. Предложены методические рекомендации по организации учета затрат, понесенных на предварительном этапе строительной деятельности в интегрированной системе учета, выделяющей 4 этапа затрат: доступ к электронным тендерам, анализ тендеров, подготовка к участию в конкурсе, подача заявки и участие в конкурсе, для которых определены виды затрат и рекомендации по их отражению в бухгалтерских подсистемах финансового и управленческого учета.

Ключевые слова: бизнес-процесс, инвестиции, инвестиционная привлекательность, кайдзен-костинг, МСФО, строительно-монтажные работы, затраты, себестоимость, сметная стоимость, рентабельность.

КІРІСПЕ

Бүгінгі есеп – бұл жай ғана шаруашылық өмірдің қалыптасқан фактілерін анықтау ғана емес, сонымен қатар жеке жұмыс істейтін шаруашылық жүргізуші субъектінің де, өзара байланысты субъектілердің кешенді даму бағыттары мен мүмкіндіктерін бағалаудың негізі. Жекелеген есепке алу бағыттарын бөлу көп функциялы есепке алу - экономикалық жүйені қалыптастыру үшін негіз құрды, ал автоматтандырылған ақпараттық технологияларды дамыту бухгалтерлік есептің ақпараттық сыйымдылығын кеңейтуге мүмкіндік береді. Сыртқы және ішкі деректердің бірыңғай интеграцияланған кешеніне біріктіру инвестициялық-құрылыс қызметінің барлық кезеңдерінде операциялық шешімдер қабылдау бөлігінде басқару мүмкіндігін кеңейтеді.

Құрылыс ұйымдарының жұмыс тәжірибесіне орындаушыларды конкурстық іріктеуді белсенді енгізу, сондай-ақ құрылыс бизнесіне қатысушылардың санын, күрделі қаржы салымдарына қажеттілікті және қаржыландыру көздерін кеңейту үшін алдын ала кезеңде ықтимал баламаларға жан-жақты және кешенді бағалау жүргізу қажет. Жекелеген операциялар мен ұйымдардың теріс қаржылық нәтижелерінің алдын алуға бағытталған қабылданатын басқарушылық шешімдер мен алдын ала бақылау базасының экономикалық негіздемесінің маңызды құрамдас бөлігі ретінде егжей-тегжейлі есептік ақпаратты қалыптастыру маңыздылығын ескере отырып тұтастай алғанда, шығыстарды есепке алудың және ішкі бақылауды ұйымдастырудың қолда бар әдістемесін жетілдіру қажет.

Сондықтан да, күрделі инвестицияны қажет ететін құрылыс саласындағы шығыстардың басқару есебінің әдістемелерін жетілдіру бағытындағы ғылыми мақаланың өзектілігі өте жоғары болып саналады.

ЗЕРТТЕУДІҢ НЕГІЗГІ БӨЛІМІ

Қазақстандағы құрылыс секторы маңызды секторлардың бірі ретінде қалып отыр, сондай-ақ инвестициялаудың неғұрлым тартымды бағыттарының бірі болып табылады. Осы сектордың үлесіне Қазақстанның ЖІӨ-нің 6%-ға жуығы келеді, жұмыспен қамту жоспарында құрылыс секторы шамамен 700 мың жұмыс орнын қамтамасыз етеді.

Экономикалық қызмет түрлерінің жалпы классификаторына (ЭҚЖК) сәйкес Қазақстанда құрылыс саласы – үйлер мен ғимараттар салуға, азаматтық құрылыс және мамандандырылған құрылыс жұмыстарын жүргізу бағытына қарай бөлінеді, олар жалпы құрылыс процесінің бір бөлігі ретінде орындалып, одан әрі мамандандырылған бағыттар бойынша бөлінеді.

Қазақстан Республикасында барлық құрылыс саласына жұмсалынған инвестицияның көлемін төмендегі 1-кестемен талдау жасауға болады.

Қазақстан Республикасының Статистика Комитетінің ақпараттарына сүйенетін болсақ, онда жалпы республика бойынша жалпы құрылыс саласына жұмсалынған инвестиция көлемі жыл сайын жоғарылап отырғанын байқатады. Егер 2013 жылы республика бойынша жұмсалынған инвестицияның көлемі 6 072 687 млн.теңге құраған болса, ал 2018 жылы оның көлемі 11 179 036 млн.теңгені құрап, ол 84,07%-ға жоғарылап отыр.

1-кесте. Жалпы құрылыс бойынша негізгі капиталға салынған инвестициялар

млн.тг

Аймақтар	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Қазақстан Республикасы	6 072 687	6 591 482	7 024 709	7 762 303	8 770 572	11 179 036
Ақмола	141 716	181 328	199 021	223 045	264 892	278 177
Ақтөбе	496 248	526 249	349 912	374 020	438 049	516 893
Алматы	431 364	453 209	490 619	528 883	524 217	578 720
Атырау	1 038 438	1 129 627	1 470 262	2 036 852	2 468 570	3 691 401
Бағыс Қазақстан	193 869	270 092	365 963	401 646	407 589	450 382
Жамбыл	248 842	208 554	194 321	215 906	225 863	264 520
Қарағанды	405 015	411 852	343 351	317 571	363 267	489 030
Қостанай	180 419	192 134	162 976	178 452	202 289	249 340
Қызылорда	371 935	262 583	236 995	215 920	243 100	332 655
Маңғыстау	440 025	532 239	458 956	405 604	434 446	504 649
Оңтүстік Қазақстан	415 277	449 385	417 562	380 570	485 402	-
Павлодар	276 246	353 112	451 714	439 764	483 795	411 958
Солтүстік Қазақстан	101 758	116 943	155 431	167 066	191 689	214 181
Түркістан						314 114
Шығыс Қазақстан	301 168	345 943	411 930	436 751	436 107	494 597
Нұр-Сұлтан қаласы	547 490	646 634	782 326	858 679	956 891	1 067 455
Алматы қаласы	482 877	511 598	533 370	581 574	644 406	732 930
Шымкент	-	-	-	-	-	588 034
Ескерту – дерек көзі [1]						

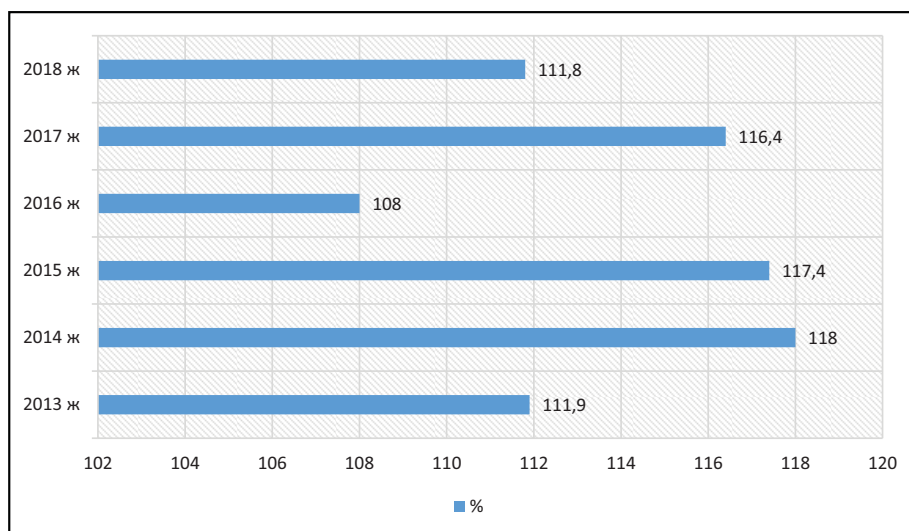
Республика ішінде құрылыс саласына қаржының жоғары жұмсалынған мөлшері Атырау облысы мен Нұр-Сұлтан, Алматы қалаларына тиесілі болып отыр. Бұл аймақтарда құрылыс жұмыстарының көлемі жыл сайын өсіп отырғанын байқатады.

2-кесте. Тұрғын үй құрылысына жұмсалған инвестициялардың көрсеткіштері

Жылдар	Млн.теңге	Өткен кезеңмен салыстырғандағы серпіні (%)
2013	497 861	111,9
2014	613 487	118,0
2015	739 987	117,4
2016	839 565	108,0
2017	1 022 482	116,4
2018	1 201 296	111,8
Ескерту – дерек көзі [1]		

Берілген кестеден байқап отырғандай, республика бойынша тұрғын үй құрылысына салынған инвестициялардың көлемі соңғы жылдары жоғарғы қарқынмен өскені аңғарылып отыр. Егер 2013 жылы оның көлемі 497 861 млн.теңге болатын болса, ал 2018 жылы 1 201 296 млн.теңгенің құрып отыр. Бұл көрсеткіштер арқылы біз еліміздегі құрылыс саласының жоғары деңгейде дамып отырғанын айта аламыз.

Егер жоғарыдағы 2-кестенің мәліметтерін диаграмма арқылы көрсететін болсақ, онда оның нәтижесі төмендегідей болады.

1-сурет. Қазақстан Республикасы бойынша тұрғын үй құрылысына жұмсалынған инвестициялар серпіні (%)

Ескерту – дерек көзі [1]

Диаграммадан байқап отырғанымыздай, 2013 жылы 2012 жылмен салыстырғанда инвестиция ауқымы 111,9 пайызға өскен, ал 2014 жылы 2013 жылмен қарағанда 118,0 пайызға жоғарыласа, 2015 жылы 2014 жылмен қарағанда азғана төмендегені байқалалады. 2016 жылы 2015 жылмен салыстырғанда 9,4%-ға төмедесе, ал 2017 жылы 8,4 %-ға артқан, бірақ 2018 жылы 2017 жылға қарағанда инвестиция көлемі 4,6%-ға төмендеп отыр.

Жалпы бұл диаграмма мәліметтері республика бойынша тұрғын үй құрылысына салынатын қаржының жоғары екенін байқатады.

Ал жалпы барлық құрылыс саласына жұмсалынған инвестицияның ішінде тұрғын үй құрылысына салынған инвестицияның үлесі 2017 жылы 11,66% және 2018 жылы 10,75%-ды алып отыр.

Енді осы құрылыс саласындағы қаржылардың дұрыс жұмсалуына басқарушылық есеп пен жедел бақылаудың алатын орны ерекше. Соған байланысты саладағы шығыстардың басқару есебінің әдістемесі мен моделін дұрыс ұйымдастырудың маңызы өте жоғары болып саналады.

Шығындарды үздіксіз басқаруды қамтамасыз ететін тиімді есепке алу-экономикалық жүйені қалыптастыру үшін құрылыс қызметінің кезеңдерін және басқару есебін ұйымдастыру модельдерін салыстыруды жүргізу қажет.

Төмендегі 3-кестеден негізгі міндеттер анықталған құрылыс қызметінің негізгі фазалары мен кезеңдері көрсетілген.

Дайындық кезеңі тұжырымдамалық болып табылады. Бұл сатының басты мақсаты жобаның нақты мақсаттарына қол жеткізу бойынша жұмыстар тізбегін логикалық құру болып табылады. Тұжырымдамалық кезеңнің шығындары барынша аз, құрылыстың барлық кезеңдері құнының 3% шегінде өзгереді [3].

Осы кезеңде құрылыс бастамашысының – тапсырыс берушінің (инвестордың) белсенділігі жоғары болады. Орындаушы субъектілер қатарына тапсырыс беруші жобалық және инжинирингтік фирмалар

тартылуы мүмкін. Атқарушы билік және сараптама органдарымен, атқарушы биліктің бас сәулетшісі қызметімен және т. б. тығыз қарым-қатынас байқалады.

3-кесте. Құрылыс қызметінің фазаларының, кезеңдері мен мақсаттарының өзара байланысы

Фазалар	Сатылар	Үрдіс түрлері
Дайындау	Алдын ала	Жобаны іске асыру үшін жағдайларды талдау және мүмкіндіктерді бағалау
	Жоба алдындағы	Құрылыс жобасын қалыптастыру
Инвестициялық	Жобалық	Қаржыландыру көздерін жобалау және бөлу
	Жеткізу	Материалдық және еңбек ресурстарымен қамтамасыз ету
	Құрылыс	Құрылыс-монтаж жұмыстарын жүргізу
Өндірістік	Пайдалануға беру	Объектіні тапсыру және есепке қою
Пайдалану	Пайдалану сатысы	Пайдалану үрдісі
Ескерту – кесте [2] әдебиеттің негізінде құрастырылды		

Алдын ала кезең жалпы құрылыс қызметімен және ұйымдастыру мәселелерімен байланысты. Жоба алдындағы кезең нақты болжанатын жоба бөлінісінде жұмысты болжайды және мыналарды қамтиды:

- нысанды құруға бизнес-жоспар құру;
- технологиялық және техникалық тапсырмалар;
- жобаның техникалық-экономикалық негіздемесін әзірлеу үшін рұқсат беру құжаттарын ресімдеу.

Осы кезеңде негізгі рөлді тапсырыс беруші атқарады, өйткені оған бас жобалаушыны, бас мердігер-ді жалдауға, билік пен сараптама ұйымдарымен өзара іс-қимыл жасауға қажет емес.

Егер тапсырыс беруші (инвестор) құрылыс мердігерлік шартын жасасқан жағдайда, инвестициялық кезеңде бас мердігерлер мен қосалқы мердігерлер негізгі рөл атқарады. Жобалау кезеңінде тапсырыс беруші (инвестор) техникалық-экономикалық негіздемені бекітеді, технологиялық жабдықтарды, техникалық процестерді жобалайды. Құрылысқа арналған жиынтық жұмыс құжаттамасын әзірлеу жүргізіледі.

Жабдықты дайындау және сатып алу кезеңінде жабдықты жеткізуге, оны кейіннен монтаждау және персоналды оқытуға тендерлер ұйымдастыру қажеттілігі туындауы мүмкін.

Құрылыс кезеңі инвестициялық фазаның қорытынды кезеңі болып табылады. Мұнда жалпы құрылыс және арнайы құрылыс-монтаж жұмыстары орындалады. Құрылыстың барысын бақылау үшін бас жобалаушы тартылуы мүмкін.

Өндірістік фаза объектіні пайдалануға беруді қамтиды. Осы кезеңнің шығындары құрылыстың барлық кезеңдері құнының 10% шегінде өзгереді.

Құрылыстың жоғарыда аталған кезеңдерінің әрқайсысында шығындарды есепке алудың және жұмыс пен қызмет көрсету құнын калькуляциялаудың қандай да бір әдісін пайдалану орынды.

Басқару есебіндегі шығындар есебін ұйымдастырудың модельдерін зерттеу үш негізгі бағытты анықтауға мүмкіндік береді:

- басқару есебінің әдістері (шығындарды есептеудің дәстүрлі әдістері),
- шығындарды бақылау әдістері (бюджеттеу, ауытқуларды есепке алу әдістері);
- басқарудың стратегиялық есебінің әдістері (құрылыс жұмыстары басталғанға дейін қолданылады).

Зерттеулердің нәтижесінде біз құрылыстағы шығындар есебінің әдістерін төмендегі 4-кесте арқылы жинақтап көрсетіп отырмыз.

Стратегиялық басқару есебінің әдістері Құрылыс қызметінің алдын ала кезеңінде қолданылады. Олардың ең маңыздысын қарастырайық.

Өнімнің өмірлік циклінің тұжырымдамасы (Life Cycle Costing). Ол құрылыс өнімінің құнын объективті бағалау үшін оның өмірлік циклінің барлық сатыларындағы шығындарды ескеру қажет екендігіне негізделеді.

4-кесте. Құрылыс ұйымдарында шығындар есебі мен өзіндік құнын калькуляциялау әдістерінің жіктелуі

Шығындарды есепке алудың толықтылығы	Шығындар есебінің объектілері	Есептің жеделдігі мен шығындарды бақылау	
Толық өзіндік құнды калькуляциялау	Функциялар бойынша шығындарды есепке алу (ABC-әдіс) Тапсырыстық әдіс. Келісім шарттық әдіс	Нақты өзіндік құн есебі. Нормативтік шығындар есебі (стандарт кост)	Дәл уақытында. Таргет-костинг Кайзен-костинг
Толық емес өзіндік құн калькуляциясы (директ-костинг)			
Ескерту: [4] әдебиеттің негізінде құрастырылды			

Калькуляциялау процесі құрылыс объектісін жобалаумен жұмыс істеген сәттен бастап және оны жоюға дейін онымен байланысты барлық шығындарды өзіндік құнға қосу жолымен жүзеге асырылады.

Құрылыс жобасын әзірлеудің алдын ала кезеңінде осы тұжырымдаманы қолданудың маңыздылығы дәл осы құрастыру, технологияны әзірлеу, құрылыс нарығының сыйымдылығын анықтау барысында шығындар деңгейі қаланып, кірістер жоспарланады, өнімді өндіруге жұмсалған шығындарды бақылау басталуымен негізделеді. Білікті алдын ала бағалау құрылыс процесінен қымбат тұратын, тиімсіз элементтерді алып тастауға мүмкіндік береді.

Тапсырыс беруші (инвестор) мен бас мердігер арасында жасалған құрылыс мердігерлігі шартының талаптарына байланысты құрылыс жобасын жүзеге асыру кезінде бас мердігердің шығындары іске асырудың жағдайына (өндірістік фазаға) тоқтатылуы мүмкін. Бұл жағдайда құрылыс өнімінің толық емес өмірлік циклі туралы сөз болып отыр. Субмердігерлік ұйымдарды салыстырмалы аз жұмыс көлемін орындау үшін бас мердігер жалдайтын фактіні ескере отырып, қосалқы мердігерлік ұйымдардың құрылыс өнімінің өмірлік циклі туралы толық түсінігі жоқ және олардың Life Cycle Costing тұжырымдамасын қабылдауы мүмкін емес.

Алдын ала кезеңде М. Портердің басқарушылық есепке енгізілген құндылықтар тізбегі (Value Chain Framework) негізінде құрылыстың өзіндік құнының калькуляциясын пайдалану орынды болып табылады. Құндылықтар тізбегінің негізіндегі калькуляция фирманың шығындарын оның негізгі бәсекелестерімен барлық тізбек бойынша салыстыруды зерттеу кезеңінен бастап және сатудан кейінгі қызмет көрсету кезеңіне дейін қамтиды.

Қорытынды-тізбектің мәні ұйымның қызметі барысында барлық процестер белгілі бір бірізділікпен өтеді және әрбір сатыда өнім қосымша құн мен пайдалылыққа ие болады, осыған сүйене отырып, шаруашылық жүргізуші субъектінің басты міндеті құны оны өндірудің нақты шығыстарынан асатын осындай өнімді жасау болып табылады [5].

Құрылыстың алдағы кезеңдерінің әрқайсысын зерттей отырып, тапсырыс беруші бас тартуға, сондай-ақ ең жақсы нәтижелер әкелуі мүмкін жұмыс учаскелеріне назар аударуға мүмкіндігі бар қызмет учаскелерін анықтауы мүмкін.

Жоғарыда белгіленгендей, алдын ала кезеңде құрылыс бастамашысы – тапсырыс беруші (инвестор) негізгі рөл атқарады. Сондықтан өнімнің өмірлік циклінің кезеңдері бойынша шығындарды есепке алу және құндылықтар тізбегін талдау тұжырымдамалары дәл осы құрылыс нарығына қатысушы үшін неғұрлым өзекті болып табылады.

Жоба алдындағы кезеңде «таргет-костинг» жүйесін пайдалану орынды. Осы кезеңде бұл жүйе алдын ала бақылау және мердігерлік ұйымның шығындарын қысқарту құралы ретінде неғұрлым тиімді болғандықтан. Бас мердігерде жобаға және алдағы шығындарға әсер ету мүмкіндігі бар, ал объектінің құрылысы кезеңінде технологиялық икемділік көрсету мүмкіндігі әлдеқайда шектеулі.

Таргет-костинг жүйесі шығындарды азайту стратегиясын қолдайтын және жаңа өнімдер өндірісін шоғырландыру, шығындарды бақылау және өнімнің мақсатты өзіндік құнын калькуляциялау қызметін іске асыратын басқарудың тұтас тұжырымдамасы болып табылады. Жүйе алдын ала белгіленген сату бағасын негізге ала отырып, өнімнің өзіндік құнын есептеуді көздейді. Осы тұжырымдамадағы баға белгілеудің дәстүрлі формуласы мына теңдікке айналды: «баға-пайда = өзіндік құн».

Шығындардың мақсатты қысқаруының шамасын есептеу мынадай ретпен жүзеге асырылады:

- 1) Маркетингтік зерттеулер арқылы өнімді өткізудің ықтимал бағасын анықтау;
- 2) Өнімнің мақсатты өзіндік құны анықталады, ол үшін өнімді сатудың ықтимал бағасынан фирма алғысы келетін пайда мөлшері шегеріледі;
- 3) шығындардың қажетті (нысаналы) қысқаруының шамасын айқындау үшін өнімнің нысаналы және сметалық өзіндік құнын салыстыру;
- 4) шығындарды мақсатты қысқартуға қол жеткізу үшін өнімді қайта жобалау, өндірістік процеске жақсартулар енгізу [6/41].

Мақсатты өзіндік құнға сәйкес келетін жұмыстарды жобалау және өндіру үшін өндірістік процестің барлық қатысушылары тартылады: қаржы, жоспарлы, өндірістік, маркетингтік бөлімдер. Барлық бөлімшелер арасында өзара іс-қимылды жолға қою қажет. Тиімді өзара іс-қимыл болмаған жағдайда таргет-костинг жүйесін қолдану мүмкін емес.

А.Ю. Соколов мақсатты шығындарды есепке алу әдісінің негізгі принциптерін тұжырымдады:

- стратегиялық мақсаттарға қол жеткізуге бағдарлау,
- тұтастық принципі,
- өнім белгісі бойынша топтастырылған объектілер бөлінісінде және клиенттер бөлінісінде шығындар туралы ақпаратты қалыптастыру принципі,
- өндіріс сатыларында мақсатты және нақты шығындарды есептеу тәсілдерінің бірегейлігі немесе салыстырмалылығы,
- іс-әрекеттің баламалы нұсқалары бойынша ақпаратты қалыптастыру,
- өнімнің мақсатты өзіндік құнын анықтау шеңберінде шығындарды перманентті оңтайландыру принципі [7].

Бұл жүйеде нарық мониторингі үлкен рөл атқарады. Жұмыстарды жүзеге асыру барысында жұмыстар мен қызметтердің нақты өзіндік құнының мақсатты құнынан асып кету жағдайы туындауы мүмкін. Бұл жағдайда тұтынушыға көрінеу қажетсіз қызмет әзірленетін болады.

Таргет-костинг жүйесін енгізу және табысты пайдалану үшін мердігерлік ұйымның көптеген бөлімшелерінің тығыз ынтымақтастығы қажет. Әдетте, бас мердігерлердің бөлімшелердің қажетті құрамы бар, себебі олар ірі компаниялар болып табылады. Бас мердігерге қойылатын талаптарды өзін-өзі реттейтін ұйымдардың басшылары өздерінің ішкі құжаттарымен бекітеді.

Қосалқы мердігерлік ұйымдар көбінесе шағын немесе орта ұйымдарға жатады. Бас мердігер әдетте қосалқы мердігермен қамтамасыз ету үшін жұмыстардың жекелеген түрлері мен кешендерін орындауға шарт жасасады. Күшіне бұл қосалқы мердігерлік ұйымдарының емес, қажеттілігі көптеген бөлімшелер құру, оның ішінде маркетингтік. Демек, өзіндік құнды басқару және бақылау үшін таргет-костинг жүйесін қолдану қиындық тудыруы мүмкін.

Құрылыс процесіне қатысушылардың жобалауы кезеңінде, онда орташа емес жұмыспен қамтылған, Жапондық өндіріс жүйесінің элементтерін дәл мерзімде (Just in Time) пайдалануы мүмкін. Жүйенің мәні қоймаларда қорларды қалыптастырудан бас тарту, контрагенттермен жұмыс істеу тиімділігін арттыру, уақыт шығынын болдырмау болып табылады. Ұйым жұмысының тиімділігін арттыру жөніндегі осы іс-шаралар құрылыс жұмыстары басталғанға дейін жоспарлануы тиіс, бұл жүйені жобалау сатысында қолданудың орындылығы түсіндіріледі [8].

Егер бас мердігер тікелей құрылыс процесін жүзеге асырмаса, онда бұл әдісті пайдаланудың қажеті жоқ. Құрылыспен айналысатын бас мердігерлер осы жүйе бойынша жұмыс істейтін шаруашылық жүргізуші серіктес субъектілермен өзара іс-қимыл жүйесін ретке келтіру қажет.

Жобалау сатысындағы шығындарды бақылаудың тағы бір тиімді құралы ABC-костинг шығындарын есептеу әдісі болып табылады. ABC әдісі жоспарлы-талдау, есеп қызметінде осы шығыстардың пайда болуына алып келетін шаруашылық жүргізуші субъектілер қызметінің шығыстары мен түрлерін салыстыруды көздейді, ал дәстүрлі жоспарлау және есепке алу жүйелерінде шығыстар олардың пайда болу көздері бойынша калькуляцияланады [9].

Әдіс өндіріске тартылған функциялар мен ресурстар бойынша шығыстарды жүйелендіруге негізделеді. Бастапқы түрлер бойынша ескерілген шығындар өндірістік-шаруашылық қызметтің функцияла-

ры бойынша топтастырылады, содан кейін коннекторлық жұмыстардың, қызметтердің өзіндік құнына жатқызады. Нақты жұмыстар мен қызметтердің өзіндік құнына тікелей жатқызылатын шығындар шеңберін кеңейту нәтижесінде осы жұмыстарға арналған шығындар шығысының нормаларын жетілдіруге қол жеткізуге болады.

Бұдан әрі нақты жұмыстар мен операциялардың түпкілікті нәтижеге қалай әсер ететіндігі тұрғысынан талдау жүргізіледі. Жоғарыда атап өтілгендей, бұл жұмысты жобалау кезеңінде жүргізу керек, өйткені құрылыс кезеңінде шығын орталықтарына және жауапкершілік орталықтарына байлап біріктірілген операциялық шығын нормаларын қолдану әр түрлі. Ал құрылыс кезеңінде агрегацияланған нормаларды сақтауды стандарт-кост әдісінің (нормативтік әдістің) көмегімен бақылау қажет.

Қарастырылып отырған әдісті іске асыру үшін Фам Хоанг Ань құрылыс ұйымдарына келесі шығын көздерін пайдалануды ұсынады:

- жабдықтарды орнату саны;
- құрылыс материалдарының салмағы;
- алынған тапсырыстардың саны;
- материалдардың орнын ауыстыру саны;
- құрылыс-монтаж жұмыстарының сапасын тексеру саны;
- негізгі құрылыс жұмысшыларының жұмыс уақыты, машина-сағаттар және т.б. [10].

Жобалық кезеңде ABC әдісін аралас үлгідегі шарт бойынша бас мердігерлер мен суб-мердігерлер қолдануға болады. Қосалқы мердігерлік ұйымдар өз бағытындағы жұмыстарды жоспарлау кезінде әдісті қолдана алады, алайда, көбінесе әдіс тәжірибеде қиын. Оны пайдалану және әсіресе басқару есебінде шығындарды топтастырудың дәстүрлі әдістерін ауыстыру экономикалық және әдіснамалық тұрғыдан негізделуі тиіс [11].

Объект құрылысының инвестициялық сатысында жапондық өндірісті басқару жүйесінің келесі құралын пайдалану орынды. Көптеген еңбектерде бұл жүйе таргет-костинг жүйесімен қатар қолданылады. Екі жүйенің де мақсаты бірдей-шығындардың жеке баптары мен өзіндік құнының деңгейін төмендету мақсатты деңгейге дейін жеткізу, яғни нысаналы өзіндік құнға қол жеткізу. Бірақ бұл мақсатқа өнімнің өмірлік циклінің әртүрлі сатыларында және әртүрлі әдістермен қол жеткізіледі. Таргет-костинг жағдайында-жобалау кезеңі, кайзен-костинг-тікелей өндіріс кезеңі. Кайзен-костинг жобалау кезеңінде таргет-костинг әдісі арқылы бөлінген сметалық өзіндік құны мен мақсатты өзіндік құны арасындағы айырмашылықты өндіру процесінде қысқартуға арналады [12].

Екі әдісті бірлесіп пайдалану кезінде бәсекелестерге қатысты өзіндік құнның неғұрлым төмен деңгейіне қол жеткізу есебінен консенттік артықшылыққа, сондай-ақ нарықты ұстап қалу және басып алу үшін қолайлы баға саясатын таңдау мүмкіндігіне қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Құрылыс нарығына қатысушылардың кайзен-костинг әдісін қолдануы туралы мәселені шешу кезінде осы әдіс таргет-костинг әдісінің жалғасы болып табылатындығын және сметалық өзіндік құны мен мақсатты өзіндік құны-көпір арасындағы айырмашылықты қысқартуға арналғанын басшылыққа алған жөн.

Әдетте қосалқы мердігерлік ұйымдар мақсатты өзіндік құнды есептеу процесіне тартылмайтындықтан, олардың өзіндік құндағы айырманы қысқарту қажеттілігі туралы түсініктері жоқ, яғни олардың осы әдісті қолдануы негізді болмайды.

Кайзен-костинг жүйесінің идеясы қол жеткізілген (нақты) нәтижелерді кейбір мақсатты қондырғылармен салыстыру арқылы шығындарды бақылау стандарт-костинг жүйесімен ортақ болып табылады. Стандарт-костинг жүйесінде нақты және стандартты шығындарды салыстырады. Кайзен-костинг жүйесіндегі ауытқуларды талдау шығындардың мақсатты қысқаруын оларды үнемдеудің нақты көлемімен салыстыруға негізделеді [13].

Әрбір жүйе нақты міндеттерді шешуге арналған, құрылыс жұмыстарының белгілі бір түрі контекстінде артықшылықтар да, кемшіліктер де бола алатын өз ерекшеліктері бар. Осыған байланысты екі жүйенің интеграциясы туралы мәселені қою неғұрлым дұрыс болып табылады. Стандарт-кост жүйесінің отандық аналогы шығындарды есепке алудың нормативтік әдісі болып табылады. Жүйенің айырмашылығы бар, бірақ шығындарды қатаң бақылауда, ресурстар шығысының белгіленген норма-

лары (стандарттары) негізінде нормативтік калькуляцияларды алдын ала жасауда, нормалар бойынша және олардан ауытқулар бойынша шығындарды үлестіру есебі мен бақылауда ұқсас.

Құрылыс кезеңінде орындаушылар осы жүйелердің қолдануын қараған кезде қосалқы мердігерлерді жұмыстың нақты түрлерін немесе тіпті кезеңдерін орындау үшін тартатын бас мердігердің көбінесе көрсетілетін қызметтер мен жұмыстарды орындаудың барлық номенклатурасын қамтитын шығындар мен калькуляция стандарттары әзірленбейтінін негізге алу қажет [14].

Әдетте, стандарттар тек негізгі номенклатура үшін әзірленеді. Сонымен бірге неғұрлым тар бағыты бар қосалқы мердігерлердің қызметі жұмыстардың нақты түрлерін жүзеге асыру үшін белгілі бір нормалар мен стандарттардың болуын көздейді. Осыған байланысты стандарт-кост жүйесін және нормативтік шығындарды есепке алу әдісін пайдалану дәл осы құрылыс нарығының субъектісімен, сондай-ақ қосалқы мердігермен қатар басқа құрылыс жұмыстарына қатысатын бас мердігермен неғұрлым орынды болады.

Құрылыс объектісін пайдалануға беру кезеңінде де екі әдісті қолдануға болады. Бұл үшін шығындар бойынша ғана емес, қаржылық емес көрсеткіштер бойынша нысаналы көрсеткіштерді белгілеу жолымен оларды қолдану аясын кеңейту қажет. Басқаша айтқанда, өнім сапасы, жеткізу сапасы мен сенімділігі және т.б. бойынша стандарттар орнату қажет.

Құрылыс сатысында толық өзіндік құнды қалыптастыру әдісі және ауыспалы шығындар бойынша есепке алу әдісі де қолданылуы мүмкін. Екі әдіс де шығындарды қалыптастырудың дәстүрлі әдістері болып табылады.

Толық өзіндік құнды қалыптастыру әдісіне сәйкес (Absorption Costing) өндірістік жанама шығындардың бір бөлігі тікелей шығындарға қосылады. Өндірістің көптеген заманауи түрлерінде үстеме шығындар шығындардың ең көп үлесін құрайды. Осы себепті оларды шығындарды бөлу бірліктеріне дұрыс жатқызу бухгалтер немесе басқару есебі жөніндегі маман үшін үлкен мәселе болып табылады.

Үстеме өндірістік шығыстар әдетте материалдардың, жалақының жанама шығындарымен және өндіріске «қызмет көрсететін» қызметтермен байланысты басқа да шығыстармен ұсынылған. Олар өндірістік қызметке (отын, қорғау материалдары, басқару, амортизация); сервистік қызметке (өндіріс шеңберінде өндірістік емес бөлімдер қызметтерінің құны, материалдарды сақтау, сапаны бақылау, дәмхана); (жалпы өндірістік үстеме шығыстар - өндірістік үй-жайларды жалға алу, жылыту, жарықтандыру және өндірістегі басқарушылардың жалақысы) [15].

Басқарушылық есепке алу үшін құрылған өнімге қатысты, сондай-ақ қызмет түрлері мен бөлімшелерден алынған мүлік бөлінісінде базаны анықтау және шығындарды дұрыс бөлу қажет. Бұдан басқа, үстеме шығыстар деңгейін бақылау керек. Бұл жағдайда жұмыс нәтижесі үстеме шығындар шектелді базаның таңдауына байланысты болады.

Директ-костинг, толық өзіндік құнды қалыптастыру әдісіне қарағанда, тек ауыспалы шығындарды бөлуді көздейді. Бұдан басқа, тұрақты шығындар тікелей түсімнен есептен шығарылады.

Әдістердің арасындағы басты айырмашылықтардың бірі-шығындардың пайда болу уақыты. Директ-костинг кезінде тұрақты өндірістік шығындар пайда болған кезеңде танылады. Ал толық құнды қалыптастыру әдісі кезінде тұрақты өндірістік шығындар шығындар бірлігі бойынша, яғни өндірілген тауарлар (жұмыстар, қызмет көрсетулер) бойынша бөлінеді, бірақ осы тауарларды(жұмыстарды, қызмет көрсетулерді) өткізу кезіндегі шығыстарға жатқызады.

Жоғарыда сипатталған екі әдіс артықшылықтары мен кемшіліктері бар. Операциялардың көптүрлілігіне байланысты есептерді директ-костингтің көмегімен жүргізген жөн, өйткені бұл метод тұрақты шығындарды ерікті (бухгалтер ойлап тапқан) бөлуге жол бермейді, бұл объективтілікті арттырады.

Толық өзіндік құнды қалыптастыру әдісі кез келген уақытта өзінде тұрақты өндірістік шығындар үлесін қамтитын қордағы тауарлардың қалдығын көруге мүмкіндік береді. Алайда, еркін негізде бөлу әрдайым пікір талас тудыратын мәселе және дұрыс емес болуы мүмкін.

Шығындарды есепке алудың тапсырыстық және келісім шарттық әдістері құрылыс саласы үшін дәстүрлі болып табылады.

И.Б. Кулешова құрылыс-монтаж жұмыстарын жүргізуге арналған шығындарды есепке алудың екі әдісін бөледі:

- тапсырыстық әдіс;

- шығындарды жинақтау әдісі (құрылыс ұзақтығы елеусіз біртекті арнайы жұмыстарды орындау кезінде қолданылатын: жұмыс түрлері бойынша және шығындар пайда болған орындар бойынша) [16].

Осы әдісті құрылыс кезеңінде құрылыстың барлық қатысушыларына қолдануға болады. Құрылыс кезеңінде жоспардан тыс және келісім-шарт бойынша бір мезгілде олардың пайда болған жерлері бойынша шығындарды есепке алу әдісін қолдану өзекті болып табылады. Осыған байланысты шығындардың пайда болу орындары, шығындар мен бағалар орталықтары-жауапкершілік орталықтары сияқты шығындарды қалыптастыру мен есепке алу объектілері пайда болды.

Құрылыс жобасын дайындауға және іске асыруға қатысушылар арасындағы құрылыстың әр түрлі кезеңдеріндегі шығындарды есепке алудың және өзіндік құнды калькуляциялаудың қандай да бір әдістерінің қолданылуы тұрғысынан зерттеу жұмысын аяқтай келе, 5-кестеде біз ұсынып отырған модельді көрсетуге болады (5 кесте).

5-кесте – Құрылыс кезеңіне байланысты құрылыс ұйымдарында басқару есебін ұйымдастыру моделі

Құрылыс саты-лары	Кезеңдері	Шығындарды басқару құралдары	Орындаушы субъектілердің қолдануының орындылығы			
			Тапсырыс беруші	Бас мердігер	Субмердігер	Аралас келісім шарт
1. Алдын ала	Жоба алды	Өнімнің өмірлік циклінің кезеңдері бойынша шығындарды есепке алу (Life-Cycle Costing)	+			
		Құндылықтар тізбегін талдай (Value Chain Framework)	+			
	Жобалық	Target-костинг (Target-costing)		+	-	+
		ABC		+	+	+
		Дәл уақытында (Just in Time)		-	+	+
2. Құрылыс сатысы	Құрылыс кезеңдері, жабдықтар-ды сатып алу	Кайзен-костинг (Kai-zen-costing)		+	-	+
		Стандарт-костинг (Standart-costing) / Нормативтік есеп		-	+	+
		Толық өзіндік құнды анықтау әдісі		+	+	+
		Директ-костинг (Direct-costing)		+	+	+
		Тапсырыстың әдіс		+	+	+
		Шығындарды жинақтау әдісі		+	+	+
Ескерту – кесте авторлармен құрастырылды						

ҚОРЫТЫНДЫ

Жүргізілген зерттеулер құрылыстағы әрбір кезең мен сатылар үшін басқарушылық есепке неғұрлым тән әдістері мен модельдерін және кейбір жағдайларда сипатталған әдістерді кешенді объект құрылысына арналған шығындардың мақсатты басқару тетігін құруға алып келеді. Бұл тәсілдердің әрқайсысы түпнұсқалық құралдарды қолдануға және құрылыс өнімінің өмірлік циклінің кезеңінде

шығындарды басқару міндеттерін оңтайлы шешу нұсқаларын қолдануға мүмкіндік бере отырып, олар неғұрлым тиімді бола алады.

Құрылыстың салыстырмалы ерекшеліктерін және шаруашылық жүргізуші субъектілердің жұмыс істеуінің кең өрісін талдаудан көрініп отырған біз қарастырған теориялық негіздемелер неғұрлым маңызды элементтерді анықтауға және әр түрлі мөлшердегі шаруашылық жүргізуші субъектілердің құрылыс қызметінің алдын ала кезеңінде ақпараттық қамтамасыз етуге бағытталған интеграцияланған есепке алу-экономикалық жүйені қалыптастыру стандарттарын қалыптастыруға, сондай-ақ құрылыстың әртүрлі кезеңдері мен сатыларында басқару есебін ұйымдастыру тәсілдерін айқындауға мүмкіндік берді. Мұның барлығы жүргізілетін зерттеуді тереңдету және есептік процесті жүргізу бөлігінде әдістемелік және тәжірибелік ұсынымдарды әзірлеу қажеттігін куәландырады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрілігі Статистика комитеті ресми сайты <https://www.stat.gov.kz/> (қарау күні: 01.10.2019).
2. Алексеева О.А. Управленческий учет затрат в строительстве./О.А. Алексеева //Аудиторские ведомости. - 2007. - №3 - с. 39-41.
3. Ардизонов В.Д. Ценообразование и сметное дело в строительстве.-СПб:Питер, 2008.- 240с.
4. Асаул А. Н. Управление затратами в строительстве / А.Н. Асаул, М.К. Старовойтов, Р.А. Фалтинский: под ред. д.э.н., профессора А. Н. Асаула. - СПб: ИПЭВ,-2009. - 392 с.
5. Вахрушев О.Б. Бухгалтерский управленческий учет: Учебное пособие / О.Б. Вахрушева. - М.: Дашков и К, 2012. - 252 с.
6. Баймакова И.А. Участвуем в конкурсе: порядок учета расходов [Электронный ресурс]/И.А. Баймакова// БУХ.1С.- 2009 г. - № 8. -Режим доступа: <http://www.buh.ru/document-1477>.
7. Шабля А.П. Бухгалтерский учет в строительстве: Учебное пособие / А.П. Шабля. - М.: Проспект, 2016. - 176 с.
8. Грюнштам В.А., Горячкин П.В. Материальные ресурсы в строительстве: Учебное пособие. – СПб, 2008. – 524 с.
9. Lucca K. Management accounting change and stability: Loosely coupled rules and routines in action // Management Accounting Research. – 2007. - Volume 18.- Issue 1. - p.p. 76-101.
10. Афанасьева, Л.К. , Крюкова А.П. Бухгалтерский учет в строительных организациях: Учебное пособие. СПб.: СПбГИЭУ, 2004.- 165 с.
11. Полковский Л.М. Бухгалтерский управленческий учет: Учебник для бакалавров / Л.М. Полковский. - М.: Дашков и К, 2016. - 256 с.
12. Seal W. Management accounting and corporate governance: An institutional interpretation of the agency problem. Management Accounting Research, Volume 17, Issue 4, December 2006, p.p. 389-408.
13. Бланк И.А. Организация процесса бюджетирования на предприятии: как и с чего начать /И.А. Бланк// Финансовый менеджмент и планирование.- 2010 - № 5 - с. 9-17.
14. Афанасьева Л.К., Крюкова А.П. Бухгалтерский учет в строительных организациях: Учебное пособие. - СПб.: СПбГИЭУ, 2004. - 168 с.
15. Назарова В. Л. Бухгалтерский учет в отраслях: учебник / В. Л. Назарова. – Алматы.- Экономика, 2005. - 253 с.
16. Кулешова И.Б. Развитие системы управленческого учета, анализа и контроля стоимости и добавленной стоимости в строительных организациях: Монография. – СПб.: СПбГИЭУ, 2014. – 210 с.// <https://www.litres.ru/i-b-kuleshova/razvitie-sistemy>.

REFERENCES

1. Kazakstan Respublikasinin Ulttyk ekonomika mimistrligi Statistika komiteti resmi saity <https://www.stat.gov.kz/> (karau kuni: 01.10.2019).

2. Alekseeva, O.A Upravlencheskij uchet zatrat v stroitel'stve./O.A. Alekseeva //Auditorskie vedomosti. - 2007. - №3 - s. 39-41.
3. Ardizonov, V.D. Cenoobrazovanie i smetnoe delo v stroitel'stve.-SPb:Piter, 2008.- 240s.
4. Asaul, A. N. Upravlenie zatratami v stroitel'stve / A.N. Asaul, M.K. Starovojtov, R.A. Faltinskij: pod red. d.je.n., professora A. N. Asaula. - SPb: IPJeV,-2009. - 392 s.
5. Vahrusheva, O.B. Buhgalterskij upravlencheskij uchet: Uchebnoe posobie / O.B. Vahrusheva. - M.: Dashkov i K, 2012. - 252 c.
6. Bajmakova, I.A. Uchastvuem v konkurse: porjadok ucheta rasho-dov [Jelektronnyj resurs]/I.A. Bajmakova// BУH.1S.- 2009 g. - № 8. -Rezhim dostupa: <http://www.buh.ru/document-1477>.
7. Shablja, A.P. Buhgalterskij uchet v stroitel'stve: Uchebnoe posobie / A.P. Shablja. - M.: Prospekt, 2016. - 176 c.
8. Grjunshtam, V.A., Gorjachkin P.V. Material'nye resursy v stroitel'stve: Uchebnoe posobie. – SPb, 2008. – 524 s.
9. Lucca, K. Management accounting change and stability: Loosely coupled rules and routines in action // Management Accounting Research. – 2007. - Volume 18.- Issue 1. - p.p. 76-101.
10. Afanas'eva, L.K. , Krjukova A.P. Buhgalterskij uchet v stroitel'nyh organizacijah: Uchebnoe posobie. SPb.: SPbGIIeU, 2004.- 165 s.
11. Polkovskij, L.M. Buhgalterskij upravlencheskij uchet: Uchebnik dlja bakalavrov / L.M. Polkovskij. - M.: Dashkov i K, 2016. - 256 c.
12. Seal, W. Management accounting and corporate governance: An institutional interpretation of the agency problem. Management Accounting Research, Volume 17, Issue 4, December 2006, p.p. 389-408.
13. Blank, I.A. Organizacija processa bjudzhetirovaniya na predpriyatii: kak i s chego nachat' /I.A. Blank// Finansovyj menedzhment i planiro-vanie.- 2010 - № 5 - s. 9-17.
14. Afanas'eva, L.K., Krjukova, A.P. Buhgalterskij uchet v stroitel'nyh organizacijah: Uchebnoe posobie. - SPb.: SPbGIIeU, 2004. - 168 s.
15. Nazarova, V. L. Buhgalterskij uchet v otrasljah: uchebnik / V. L. Nazarova. – Almaty.- Jekonomika, 2005. - 253 s.
16. Kuleshova, I.B. Razvitie sistemy upravlencheskogo ucheta, analiza i kontrolja stoimosti i dobavlennoj stoimosti v stroitel'nyh organizacijah: Monografiya. – SPb.: SPbGIIeU, 2014. – 210 s.// <https://www.litres.ru/i-b-kuleshova/razvitie-sistemy>.

SUMMARY

Proposed guidelines for the organization of accounting of costs incurred in the preliminary stage of construction activities in an integrated accounting system allocating 4 stages cost: access to electronic tenders, analysis of tenders, preparation for participation in the contest, the submission and participation in the competition for which you have defined the types of costs and recommendations for their reflection in the accounting subsystems of financial and management, distribution and cancellation, allowing to obtain detailed information, used to conduct an in-depth analysis of the costs carried out at each stage of the preliminary stage of construction activities with participation in the competitive selection, correctly correlate them with individual orders, identify inefficient costs.

ТҮЙІНДЕМЕ

Мақалада құрылыстағы шығындардың пайда болуының 4 кезеңін бөлуді көздейтін біріктірілген есеп жүйесі шеңберінде құрылыс қызметінің алдын ала сатысында туындайтын шығындарды есепке алуды ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар ұсынылды: электрондық сауда-саттыққа қол жеткізу, өткізілетін конкурстарды талдау, байқауға қатысуға дайындау, өтінім беру және оларды қаржылық және басқарушылық есептің кіші жүйелерінде көрсету, бөлу және есептен шығару бойынша ұсыныстар берілген, олар үшін нақты ақпарат алуға, іріктеуге қатысу кезінде құрылыс қызметінің ал-

дын ала сатысының әрбір кезеңінде жүзеге асырылатын шығындарға терең талдау жүргізу үшін пайдаланылатын шығындарды айқындау, оларды жекелеген тапсырыстармен дұрыс сәйкестендіру, тиімсіз шығындарды анықтау жолдары бойынша шығындар есебінің әдістемелері ұсынылды.

РЕЗЮМЕ

Предложены методические рекомендации по организации учета затрат, возникающих на предварительной стадии строительной деятельности, в рамках интегрированной учетной системы, предполагающие выделение 4 этапов возникновения затрат: доступ к электронным торгам, анализ проводимых конкурсов, подготовка к участию в конкурсе, подача заявки и участие в конкурсе, для которых определены виды затрат и даны рекомендации по их отражению в учетных подсистемах финансовой и управленческой, распределению и списанию, позволяющие получать детализированную информацию, используемую для проведения углубленного анализа затрат, осуществляемых на каждом из этапов предварительной стадии строительной деятельности при участии в конкурсном отборе, правильно соотносить их с отдельными заказами, выявлять неэффективные затраты.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Нуркашева Нурсулу Султанияровна – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, университет Нархоз, Алматы, Республика Казахстан, e-mail: nursulu.nurkasheva@narxoz.kz

Айдынов Зейн Пшенбаевич – кандидат экономических наук, Казахский агротехнический университет имени С.Сейфуллина, Нур-Султан, Республика Казахстан, e-mail: zein_ap@mail.ru

Нурмағамбетова Ажар Зинуллаевна – кандидат экономических наук, доктор PhD, доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Республика Казахстан, e-mail: nurmaganbetova.azhar@narxoz.kz

Джондельбаева Айгуль Сейтжановна – кандидат экономических наук, доктор PhD, университет Нархоз, Алматы, Республика Казахстан, email: dzhondelbaeva.aigul@narxoz.kz

Акимбаева Карлыгаш Турсынбаевна – старший преподаватель, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Республика Казахстан, e-mail: karlygash.akymbaeva@kaznu.kz

MPHTI 06.81.55

JEL Classification: I10

MARKETING RESEARCH OF ORGANIC HERBAL MEDICINES CONSUMERS' BEHAVIOR

N. Aliyeva¹

¹Narxoz University, Almaty, the Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

Purpose of research. The research is to study the opinions of doctors regarding the phenomenon of consumers choosing organic herbal medicines.

Research methodology. Is to conduct a qualitative research, consisting of a series of semi-structured interviews with doctors. Non-Probability Sampling Method was chosen.

Originality /value of research. Of the work lies in the choice of qualitative research design, interviews with experts - doctors, because they can provide in-depth data on patients' attitudes to organic medicines and the reasons for their purchase.

Research results. Of the study, it was found that the greatest influence on consumer choice is exerted by such factors as safety, effectiveness and quality of organic herbal medicines. Also, when choosing or refusing organic herbal medicines, consumers take into account such factors as awareness, word of mouth and advertising, which can be attributed to marketing factors. Theoretical conclusions are obtained that the hedonistic theory can be applied to explain consumer behavior in relation to organic medicines. The results also introduce practical importance, as they can serve as guidance to domestic manufacturers of organic drugs.

Keywords: qualitative research, semi-structured interviews, organic medicines, *herbal* medicines, consumer choice.

ОРГАНИКАЛЫҚ ӨСІМДІК ДӘРІЛЕРІН ТҰТЫНУШЫЛАРДЫҢ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫН МАРКЕТИНГТІК ЗЕРТТЕУ

Н. А. Алиева¹

¹ Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеудің мақсаты. Өсімдік тектес органикалық дәрі-дәрмектерді тұтынушылардың таңдау феноменіне қатысты дәрігерлердің пікірін зерттеу болып табылады.

Зерттеу әдіснамасы. Дәрігерлердің жартылай құрылымдалған сұхбаттарының сериясынан тұратын сапалы зерттеу жүргізу болып табылады. Іріктеудің ықтимал емес әдісі таңдалған.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы. Зерттеудің сапалы дизайнын, сарапшы – дәрігерлермен сұхбат жүргізуді таңдау болып табылады; олар пациенттердің органикалық дәрі-дәрмектерге және оларды сатып алуға итермелейтін себептерге қарым-қатынасына қатысты терең деректерді ұсына алады.

Зерттеу нәтижелері бойынша. Тұтынушылардың таңдауына органикалық өсімдік дәрі-дәрмектердің қауіпсіздігі, тиімділігі және сапасы сияқты факторлар әсер ететіні анықталды. Сондай-ақ органикалық өсімдік дәрілерді таңдау немесе бас тарту кезінде тұтынушылар хабардар болу, сарафан радиосы және жарнама сияқты факторларды ескереді, бұларды маркетингтік факторларға жатқызуға болады.

Гедонистік теория органикалық дәрілік заттарға қатысты тұтынушылардың мінез-құлқын түсіндіру үшін қолданылуы мүмкін деген теориялық тұжырымдар алынды. Сондай-ақ, алынған нәтижелердің практикалық маңызы бар, өйткені олар өсімдік тектес органикалық дәрі-дәрмектерді отандық өндірушілерге ұсынылуы мүмкін.

Түйін сөздер: сапалы зерттеу, жартылай құрылымдалған сұхбат, органикалық дәрілік заттар, өсімдік препараттары, тұтынушылар таңдауы

МАРКЕТИНГОВЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПОВЕДЕНИЯ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ ОРГАНИЧЕСКИХ РАСТИТЕЛЬНЫХ ЛЕКАРСТВ

Н. А. Алиева¹

¹Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

АННОТАЦИЯ

Целью исследования. Является изучение мнения врачей относительно феномена выбора потребителями органических лекарственных средств растительного происхождения.

Методологией исследования. Является проведение качественного исследования, состоящего из серии полуструктурированных интервью у врачей. Был выбран вероятностный метод выборки.

Оригинальность/ценность исследования. Заключается в выборе проведения качественного дизайна исследования, интервью экспертов – врачей, т.к. они могут предоставить глубокие данные относительно отношения пациентов к органическим лекарствам и причинам, побуждающим к их покупке.

По результатам исследования. Было выявлено, что наибольшее влияние на потребительский выбор оказывают такие факторы как безопасность, эффективность и качество органических растительных лекарственных средств. Также при выборе или отказе от органических растительных лекарственных средств потребители учитывают такие факторы как осведомлённость, сарафанное радио и реклама, что можно отнести к маркетинговым факторам.

Получены теоретические выводы, что гедонистическая теория может быть применена для объяснения поведения потребителей по отношению к органическим растительным лекарственным средствам. Полученные результаты также приносят практическую значимость, так как они могут быть рекомендованы отечественным производителям органических лекарств растительного происхождения.

Ключевые слова: качественное исследование, полуструктурированное интервью, органические лекарственные средства, растительные препараты, выбор потребителей.

ВВЕДЕНИЕ

Предыстория исследования. Растения издавна известны своими лечебными свойствами. На протяжении веков местные культуры по всему миру использовали традиционную травяную медицину для лечения множества болезней.

Однако рост современной фармацевтической промышленности в прошлом столетии был основан на использовании отдельных активных соединений с точными способами действия. Этот всплеск привел к появлению высокоэффективных синтетических лекарств, которые широко используются в лечении различных заболеваний. Хотя современная медицина и фармацевтика в настоящее время в значительной степени заменили традиционную медицину в качестве основного метода лечения заболеваний человека, органические лекарства по-прежнему широко практикуются во всем мире [1].

Органические лекарства растительного происхождения называются фитопрепаратами. Фитопрепараты – это утвержденные в установленном порядке готовые лекарственные средства, которые содержат биологически активные вещества растительного происхождения или лекарственное растительное сырье и применяются для лечения и профилактики различных заболеваний человека [2].

По составу фитопрепараты разделяют на пять основных групп:

- лекарственное растительное сырье (в том числе сборы),
- экстракционные препараты (экстракты, настойки),
- высокоочищенные препараты,
- препараты индивидуальных веществ,
- комбинированные препараты (в данных препаратах содержатся биологически активные вещества, как растительного, так и синтетического происхождения) [3]

Проблема исследования. Травы всегда высоко ценились и считались очень важными с точки зрения здоровья и гигиены людей во всем мире, и в большинстве стран фитотерапия считается неотъемлемой частью системы здравоохранения. В настоящее время травяные и традиционные лекарства вносят свой вклад в здравоохранение во многих странах мира [4].

Органические лекарства растительного происхождения обладают рядом преимуществ относительно синтетических препаратов: у них более широкий спектр действия (т. е. они политерапевтичны), более безопасны, в частности при лечении хронических заболеваний, доступны и стоят относительно дешевле [5, 6].

Растущее сознание здоровья и экологичности, и растущее понимание потребителями опасностей синтетических химикатов подогрели спрос на более здоровый образ жизни и на органические лекарства [7]. Но, тем не менее, спрос на органические лекарственные средства не такой высокий, как можно было бы ожидать. Понимание решений потребителей и, стоящих за тем причин, почему и как они вы-

бирают (или не выбирают) органические лекарства растительного происхождения, стало целесообразным в связи с последними мировыми тенденциями и переходом на более экологически чистый рынок.

Актуальность исследования. В настоящее время мы находимся на ранней, но интересной стадии, когда современные научные методы, разработанные за последние 300 лет, применяются для пересмотра традиционных систем фитотерапии, используемых во всем мире на протяжении тысячелетий [1]. Например, Нобелевская премия по медицине 2015 года была присуждена китайской ученой Юю Ту, которая разработала лекарство против малярии на основе полыни однолетней (*Artemisia annua*), рецепт которого был найден в трактатах традиционной китайской медицины [8]. Это лекарство помогло спасти множество жизней в Африканских странах и рекомендуется сегодня Всемирной организацией здравоохранения. На рынке органических лекарств при помощи современных методов доказывалась эффективность традиционных лекарственных препаратов, сделанных из трав и используемых на протяжении долгого времени [1,9].

За последние десять лет увеличилось использование альтернативной медицины среди детей и взрослых в азиатских и западных странах [10]. Так объем мирового рынка лекарств растительного происхождения в 2014 году оценивался в 63,00 млрд. долларов США, в 2016 году этот показатель был равен 71,19 млрд. долларов США [11]. Ожидается, что мировой рынок фитотерапии будет расти с совокупным годовым темпом роста в 5,88% и к 2023 году достигнет 129,9 млрд. долларов США. [12]. Европа является крупнейшим рынком фитотерапии. Экономически и технологически производство препаратов из растительного сырья наиболее развито в Германии, которая имеет и наибольший рынок продаж подобных препаратов [13]. Например, семьдесят процентов немецкого населения в 2017 году использовали «натуральные лекарства», при этом растительные препараты являются наиболее часто используемым типом [9]. Розничные продажи растительных лекарственных средств в Германии достигли 1,6 млрд евро в 2015 году, что на 5,9% больше, чем в 2014 году [14].

Основными факторами, способствующими росту мирового рынка органические лекарства растительного происхождения, являются увеличение спроса на натуральные лекарственные средства и увеличение финансирования исследований лекарств растительного происхождения [12].

Потребители должны иметь возможность получать выгоду из «наилучших имеющихся возможностей», в данном случае – органических лекарств – что, несомненно, является отличительной чертой доказательной медицины [9]. Кроме того, поскольку в последние годы повсеместная тенденция к использованию лекарственных трав возросла, страны пытаются повысить уровень потребления лекарственных средств растительного происхождения [15]. Согласно отечественным ученым, «развитие производства лекарственных средств на основе растительного сырья является уникальным источником возрождения фармацевтической отрасли в Республике Казахстан» [16].

Все выше перечисленное свидетельствует о том, что мировой рынок выбирает путь органических лекарств в качестве лечебно-профилактических средств. Поняв, как потребители относятся к органическим лекарствам, какими факторами руководствуются при покупке этих средств, можно улучшить восприятие этих органических лекарств, тем самым увеличить их потребление и соответственно производство. Сосредоточение внимания на этих вопросах и ценностях, связанных с принятием решений по органическим лекарствам, обеспечит лучшее понимание «зеленых» потребителей, что будет иметь как теоретическое, так и практическое значение для маркетологов. Это, несомненно, окажет положительное влияние на общий уровень здоровья потребителей, и улучшить деятельность фармацевтических компаний, которые активно используют экологический маркетинг в своей деятельности.

Научная новизна. Ранее литература по экологически чистым товарам была сосредоточена главным образом на органических продуктах [17,18, 19] или органических уходовых товарах [7, 20]. Основные требования к органической продукции (органическая пища или экологически чистая косметика, лекарства и др.) состоят в том, что сырье должно быть экологически чистым, расти без пестицидов и химического навоза, без токсичных материалов; использование генетически модифицированных организмов также ограничено; упаковка также должна быть экологически чистой [21]. Органическая или «зеленая» продукция, созданная из экологически чистого сырья, не отягощенного различными

химическими и синтетическими добавками, приносит больше пользы в потреблении, что, несомненно, важно при выборе лекарственных средств, которые направлены на поддержание здоровья человека.

Большинство исследований, направленных на изучение влияния определённых факторов на намерение приобрести органические продукты и товары, проводились при помощи количественных методов, в частности посредством опросов [22,23,24]. Небольшая часть исследований проводилась при помощи качественных методов - фокус группы [25, 26].

Также было проведено исследование понимания покупательского поведения потребителей в отношении приобретения китайских травяных лекарств [10]. Не смотря на предыдущие исследования в данной области, изучение отношения потребителей к органическим лекарствам и факторов, влияющих на решение о покупке органических лекарств, не раскрыто должным образом. Это повлияло на выбор дизайна исследования. Отличительной особенностью данного исследования является выбор качественного дизайна, интервью экспертов – врачей, т.к. они могут предоставить глубокие данные относительно отношения пациентов к органическим лекарствам и причинам, побуждающим к их покупке.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Обзор литературы. Так как на данный момент исследования относительно покупки органических лекарственных средств в развивающихся странах не достаточно обширны, теоретической базой текущего исследования использовались исследования, проводимые на рынке органических продуктов питания. По проведенным ранее исследованиям, существует множество аналогий между потребительским выбором органических продуктов питания, органических уходовых средств и органических лекарственных средств [7,10,15,20]. Однако, в разных товарных категориях все еще существуют различия в важности мотивов и барьеров [17].

Стоит отметить, что ранее авторами были рассмотрены различные психологические и поведенческие теории для изучения факторов, которые формируют намерение и стимулируют поведение к покупке органических продуктов питания [27].

Согласно авторам Рана и Пол высокий уровень заболеваний, связанных с образом жизни, таких как диабет и сердечные расстройства, вызвал тревогу, которая заставила потребителей осознать важность качества и безопасности продуктов питания [15]. В наши дни многие потребители верят в девиз «Ты есть то, что ты ешь» - это ощущение, которое в значительной степени способствовало увеличению спроса на органические продукты питания.

Некоторые исследования подчеркивают, что осведомленность о здоровье является фактором, который способствует принятию решений о покупке органических продуктов питания. Даже в развивающихся странах потребители проявляют растущий интерес к органическим продуктам питания для защиты и улучшения своего здоровья [17].

Гедонизм и стремление к удовольствиям были определены как важные движущие силы принятия потребителями органических продуктов питания [23]. Точно так же Бауэр и соавторы показали, что ориентация на здоровье и гедонизм были двумя из четырех основных мотивов покупки органических продуктов питания. Сознание здоровья сильно мотивирует потребителей покупать органические продукты питания, в то время как качество и вкус также являются важными факторами [17]. Перечисленные выше аргументы, несомненно, могут относиться и к другим категориям органических товаров, таким как к товарам личной гигиены и органическим лекарственным средствам.

Исследователь Газали в соавторстве с другими учеными изучали влияние потребительских ценностей при покупке органических продуктов личной гигиены. Т.к существует множество аналогий между потребительским выбором в отношении органических продуктов питания и органических средств личной гигиены, для проведения исследования авторы использовали некоторые из результатов предыдущих исследований, связанных с органическими продуктами питания. Результаты исследования показали, что отношение является наиболее критическим фактором при определении намерения потребителя приобрести органические средства личной гигиены. Так же гедонистическая ценность оказала самое сильное влияние на отношение к здоровью, безопасности и окружающей среде [7].

Фактор здоровья создает позитивное отношение к потреблению органических продуктов питания как способу предотвращения заболеваний. Поэтому отрасль здравоохранения может использовать эту информацию и легко продвигать использование органических продуктов питания или же органических лекарственных средств. Кроме того, сознание здоровья формирует основу для покупательского намерения для многих потребителей, и это положительно связано с покупательским поведением и отношением.

В последнее время средства массовой информации широко освещают темы, связанные со здоровьем, что делает потребителей все более сознательными в отношении здоровья и увеличивает желание улучшить качество жизни [17].

Так Ши и соавторы провели исследование распространенности, особенности и факторов, связанных с покупкой китайских травяных лекарств среди взрослых на Тайване. В исследовании связанные применялся метод анализа документов - ранее проведенных Национального опроса по вопросам здравоохранения 2005 года и Национального медицинского страхования [10]. По данным исследования, молодые люди по сравнению с пожилыми людьми лучше осведомлены о медицинской помощи и лучше относятся к медицинским услугам и практикуют их использование. Молодые люди чаще обращаются за лечением для улучшения своего самочувствия и связанных с болезнью симптомов, чем пожилые люди. Многие люди выбирают альтернативную медицину, основываясь на рекомендации кого-то, кто использовал ее и был удовлетворен результатами. Эти рекомендации поступают в основном от членов семьи, друзей, знакомых и коллег. Кроме того, результаты исследования показали, что когда у человека будет больше ресурсов, таких как деньги, время, удобство и доступ к альтернативной медицине, его поведенческие намерения будут сильнее. Исследование показало, что уровень дохода является важным фактором, влияющим на людей, ищущих альтернативную помощь.

Таким образом, предыдущие исследования послужили основой для построения теоретической базы текущего исследования. Так как на данном этапе изучения поведения потребителей при выборе органических растительных лекарственных средств относительно мало, и первоочередной целью стоит изучение и понимание данного феномена, был использован метод проведения интервью с экспертами в данной области – врачами.

Методология исследования. Центральной парадигмой исследования является конструктивизм, т.к. целью исследования является изучение сложного феномена во всей его полноте, и в ходе исследования мы максимально полагаемся на мнение участников об изучаемом феномене.

С целью ответа на поставленные цель и вопросы исследования был выбран качественный метод исследования – полуструктурированное интервью. Данный метод сбора первичной информации помогает получить обширные и глубокие знания участников относительно проблемы исследования и может помочь в понимании феномена отношения потребителей к органическим лекарствам.

Критерием отбора участников для интервью были: практикующие доктора с практическим опытом работы более 5 лет. Был выбран вероятностный метод выборки. Респонденты выбирались по принципу удобства доступа (удобная выборка).

В общем, было проведено три интервью.

Первый респондент был мужского пола, врач-нефролог, со стажем работы 8 лет. В настоящее время работает в частной клинике.

Вторым респондентом была женщина, врач общей терапии, стаж работы более 30 лет. Является врачом государственной амбулатории.

Третьим респондентом был мужчина, врач общей практики, стаж работы 12 лет. Является главврачом государственной амбулатории.

В среднем проведение интервью занимало от 15 до 30 минут.

В начале интервью респондентам было объявлено о цели исследования, о процедуре проведения интервью, о гарантировании конфиденциальности полученной информации. Также они были уведомлены о записи интервью на диктофон и дали свое согласие на обработку и использование полученных в ходе интервью данных.

В процессе интервью респондентам было задано 8 вопросов. Первые три вопроса были общими и были направлены на налаживание контакта.

Основные вопросы исследования звучали так: Как вы думаете, какие факторы влияют на выбор органических лекарственных средств (ОЛС) пациентами/потребителями? Почему Вы так думаете?

В ходе интервью респондентам также задавались вопросы, считают ли они, что те или иные факторы оказывают влияние на выбор пациентами органических растительных лекарств. Набор факторов был составлен на основе анализа предыдущих исследований по органическим товарам [17, 20, 22, 23, 28].

После проведения интервью была сделана стенограмма аудио записи в течение трех дней.

Для анализа данных была использована программа Atlas.ti.

Транскрипции интервью были открыты с помощью программы Atlas.ti. В ходе углубленного чтения транскрипции интервью, ответы респондентов кодировались по основному значению необходимой информации, отвечающей на вопросы исследования.

В ходе анализа транскрипции трех интервью в общей сложности было сгенерировано 36 кодов. Ответы респондентов кодировались по признаку идентификации отношения потребителей к органическим лекарствам и факторов влияющих на покупку. При этом при различных мнениях респондентов по одному из факторов создавалось два кода: один с указанием влияния и второй без указания влияния. Также рядом с кодом указывалось и предполагаемое влияние факторов на решение о покупке: положительное (+) или отрицательное (-). Коды в алфавитном порядке и количество их повторения представлены в таблице 1.

Таблица 1 – Коды в программе Atlas.ti по результатам исследования мнения врачей относительно выбора потребителями органических лекарственных средств растительного происхождения, Алматы 2019 г.

Код	Кол-во	Код	Кол-во
Безопасность +	7	Нет доверия к отечественным ОЛС -	3
Бесплатные синтетические лекарства -	3	Нет доверия к ОЛС -	3
Более молодое поколение +	2	Низкое качество у отечественных ОЛС -	5
Более натуральные, природного происхождения +	1	Образованность +	2
Больше доверия к ОЛС, чем раньше +	1	Осведомленность +	5
Бренд не влияет	1	Отношение +	1
Бренды оказывают влияние +	2	Патриотизм влияет +	2
Воспринимаемые риски - нет влияния	1	Патриотизма нет	2
Воспринимаемые риски -	2	Профилактика +	3
Длительность лечения -	2	Реклама не влияет	1
Доверяют людям, фармацевтам +	1	Сарафанное радио +	6
Доступность +	2	Сертификация +	3
Качественная реклама +	5	Сознание здоровья +	3
Качество иностранных ОЛС +	3	Страна производства +/-	3
Качество +	5	Фарм работники в аптеках +	1
Менее образованные пациенты	1	Ценовая доступность -	4
Менее эффективны, чем синтетические -	2	Эффективнее иностранные ОЛС +	2
Мнение врача +	2	Эффективность +	6
Примечание – составлено автором на основе данных исследования мнения врачей относительно выбора потребителями органических лекарственных средств растительного происхождения (3 интервью с врачами), проведенного в Алматы в 2019			

Как видно из представленной таблицы, наиболее часто встречающимся ответом по отношению к органическим средствам была «безопасность», т.е. ключевыми словами в этом коде были «менее токсичные», «более щадящие», «нет побочных действий, и не так агрессивно воздействуют», «безвредные», «выводимость лучше».

Затем «эффективность» и «сарафанное радио». Так же наиболее часто встречаются такие коды как «качество», «качественная реклама», «осведомленность» и «нет качества у казахстанских органических лекарственных средств».

Такие коды как «качество», «доверие», «эффективность» были более детализированы по отношению к отечественным и иностранным лекарственным средствам, т.к. по мнению респондентов, отно-

шение и значение этих факторов к органическим лекарственным препаратам у пациентов варьируется в зависимости от «страны производства».

Стоит отметить, что по ряду вопросов у респондентов были диаметрально разные мнения, что служит основанием для дальнейших исследований. Так мнение экспертов разделилось по отношению «влияния брендов», «наличия влияния воспринимаемых рисков», «образованности пациентов», «доверия к органическим лекарственным препаратам», «влияния патриотизма».

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ (ВЫВОДЫ)

Проведенные интервью помогли в понимании мнения врачей относительно феномена выбора органических растительных лекарственных препаратов пациентами/потребителями.

Так, по мнению врачей, пациенты не доверяют органическим лекарственным препаратам из растительного сырья в качестве эффективного средства при острых или хронических болезнях. Так, пациенты относятся к органическим растительным лекарственным препаратам как к профилактическим средствам, используя их с целью улучшения и сохранения здоровья.

Пациенты выбирают органические растительные лекарственные средства, потому что они более безопасные. Но при этом органические лекарственные средства могут считаться эффективными. Но они менее эффективны, чем синтетические, что связано с длительным периодом необходимого лечения.

Также по данным исследования, повышается уровень «сознания здоровья» среди пациентов. При этом это зависит от поколения пациентов, уровня образования и желания сохранить здоровье.

Важным аспектом является низкий уровень осведомленности пациентов об органических лекарственных препаратах. Улучшению данного уровня может способствовать «качественная реклама», «мнение врачей» и «сарафанное радио». При этом, «сарафанное радио» было одним из наиболее распространенных ответов о факторах влияния на решение о покупке органических лекарственных препаратов. Информация и советы, предоставляемые фармацевтическими работниками в местах продаж, также оказывает влияние на потребителей.

К факторам, оказывающим негативное влияние на желание пациентов, врачи отнесли такие факторы как: наличие бесплатных синтетических лекарственных препаратов, более высокая стоимость, воспринимаемые риски, доступность покупки.

Сильное влияние оказывает страна производства. Так, по мнению врачей, иностранные органические растительные лекарственные препараты среди пациентов считаются более качественными, эффективными и безопасными, то есть страна производства влияет на качество, доверие и безопасность.

Теоретические выводы. Органические лекарственные средства, по мнению врачей, могут выбираться пациентами в качестве профилактических средств, во избежание негативных последствий за счет их безопасности, и поддержания и улучшения здоровья, за счет их эффективности. Гедонистические товары направлены на доставление удовольствия и избежание негативных последствий, а удовольствие и благополучие являются главными ценностями в сознании потребителей [17, 23]. Согласно результатам исследований, проведенных автором Газали в соавторстве с другими учеными, натуральные ингредиенты, используемые в органических товарах для обеспечения безопасности, дают потребителям спокойствие, чтобы насладиться использованием этих органических товаров. Когда потребители наслаждаются органическими товарами и довольны ими, их отношение к продуктам становится более позитивным [7]. Данный фактор можно обосновать как основу применения гедонистической теории для объяснения поведения потребителей по отношению к органическим лекарственным средствам.

Практические выводы. Как показало проведенное исследование, по мнению врачей, пациенты считают, что отечественные органические растительные лекарственные средства не так эффективны, как иностранные, т.к. в них содержится малая концентрация активных компонентов, их качество несравнимо низко, по отношению к импортируемым лекарственным препаратам. В связи с чем, у потребителей нет доверия к органическим растительным лекарственным препаратам, произведенным в Казахстане. На основании этого можно предложить практические рекомендации для отечественных производителей органических лекарственных препаратов. Им нужно улучшать качество производимых лекарственных препаратов, повышать концентрацию активных веществ.

Так же, по мнению врачей, сертификация международными организациями положительно влияет на желание пациентов приобретать органические лекарства. Поэтому отечественным производителям следует сертифицировать свою продукцию по международным стандартам.

Еще одной рекомендацией является повышение уровня осведомленности при помощи «качественной рекламы». Так, по мнению одного из респондентов реклама оказывает положительное влияние, *«но только если это была бы умная реклама, ненавязчивая, качественная. Нужно сделать ролик таким, чтоб он дошел до каждого»*. Так отечественным производителям нужно прилагать больше маркетинговых усилий с целью повышения осведомленности и улучшения доверия к производимой продукции.

Как считают врачи, пациенты больше доверяют мнению других людей. Таким образом, можно подтвердить теорию, что сарафанное радио, как личностная коммуникация оказывает более сильное воздействие, нежели безличные каналы коммуникации. Сарафанное радио может быть очень эффективным инструментом продвижения, так как реклама может быть дорогой [17].

Анализ интервью показал, что положительное отношение к органическим лекарствам более характерно для образованных потребителей, «более молодого поколения». Таким образом, целевой аудиторией отечественных органических лекарственных средств можно выделить молодое, образованное поколение. Т.к. понятие «молодое поколение» может трактоваться по-разному, маркетологам отечественных компаний следует выявить возрастную категорию своей целевой аудитории. Так по данным последних исследований, согласно Баксеитовой, в настоящее время наблюдается уменьшение возраста целевой аудитории потребителей органических лекарственных средств. Потребители, в возрасте от 16 до 34 лет на данный момент составляют около 28%, ранее их доля в общем числе потребителей составляла 20%. Но наиболее активными потребителями являются представители женского пола старше 25 лет [29].

Ограничения и будущие направления исследований. Следует отметить, что одним из главных ограничений конструктивистской парадигмы и, соответственно, качественных исследований является интерпретация результатов исследователем на основании своего мировоззрения.

Данное исследование является предварительным для основного исследования. Ограничением настоящего исследования является малый объем выборки. Для уточнения и подтверждения полученных данных следует провести дальнейшие интервью с другими врачами. Также следует использовать метод триангуляции, т.е. обратиться к различным источникам. Так с целью проведения интервью можно привлечь работников фармацевтической индустрии: менеджеров фармацевтических компаний и фармацевтов в аптеках. Привлечение различных респондентов для интервью поможет получить более обширные и разносторонние данные.

Как направление последующего изучения факторов, влияющих на намерение приобретения органических растительных лекарств, следует провести исследование у конечных потребителей и других посредников для сравнения с результатами, полученных в ходе данного исследования, и целостного понимания феномена выбора органических растительных лекарств.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Li, F. S. and Weng, J. K. (2017) 'Demystifying traditional herbal medicine with modern approaches', Nature Plants. Macmillan Publishers Limited, 3(July), pp. 1–7.
2. Бойко Н.Н., Бондарев А.В., Жиликова Е.Т., Писарев Д.И., Новиков О.О. Фитопрепараты, анализ фармацевтического рынка Российской Федерации // Научный результат. Медицина и фармация. – Т.3, №4, 2017
3. Технология лекарств промышленного производства: учебник для студ. высш. учеб. завед.: перевод с укр.: в 2 ч. Ч.1; перевод с укр. яз. В.И. Чуешов, Е.В. Гладох, И.В. Сайко и др. Винница: Новая Книга, 2014, С. 525-526.
4. Knoess, W. and Wiesner, J. (2019) 'The Globalization of Traditional Medicines: Perspectives Related to the European Union Regulatory Environment', Engineering. THE AUTHORS, 5.

5. Ирина Широкова, Рынок фитопрепаратов – тенденции, проблемы, прогнозы. «Ремедиум» [Электрон. ресурс]. – 2013. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rynok-fitopreparatov-tendentsii-problemy-prognozu/viewer> (дата обращения: 2.11.2019)
6. Богоявленский АП, Алексюк ПГ, Турмагамбетова АС, Березин ВЭ. Актуальные проблемы стандартизации фитопрепаратов и растительного сырья для их производства. *Фундаментальные исследования*. 2013;(6–5):1184–7.
7. Ghazali, E. et al. (2017) 'Health and cosmetics: Investigating consumers' values for buying organic personal care products', *Journal of Retailing and Consumer Services*. Elsevier Ltd, 39(March), pp. 154–163.
8. Официальный сайт The Nobel Prize. The Nobel Prize in Physiology or Medicine 2015 [Электрон. ресурс]. – 2015. – URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/medicine/2015/tu/biographical/> (дата обращения: 1.11.2019)
9. Trampisch, H. J. et al. (2017) 'Herbal medicinal products – Evidence and tradition from a historical perspective', *Journal of Ethnopharmacology*. Elsevier Ireland Ltd, 207, pp. 220–225.
10. Shih, C. C. et al. (2017) 'The prevalence, characteristics, and factors associated with purchasing Chinese herbal medicine among adults in Taiwan', *BMC Complementary and Alternative Medicine*. BMC Complementary and Alternative Medicine, 17(1), pp. 1–7.
11. Отраслевой отчет Hexaresearch. Объем и прогноз рынка фитотерапии и анализ тенденций, 2014 - 2024 гг. [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: <https://www.hexaresearch.com/research-report/global-herbal-medicine-market> (дата обращения: 2.11.2019)
12. Market research future. Отчет исследования рынка фитотерапии – глобальный прогноз до 2023 года. [Электрон. ресурс]. – 2019. – URL: <https://www.marketresearchfuture.com/reports/herbal-medicine-market-3250> (дата обращения: 2.11.2019)
13. Филиппова И. Рынок растительных средств: проблемы, перспективы, приоритеты. «Ремедиум», 7-8 2016
14. Verheesen, M. (2016) Pflanzliche Arzneimittel in Deutschland aktuelle Marktzahlen. *Zeitschrift für Phytotherapie*. 37: pp. 16-18
15. Najafabadi, M. O., Lashgarara, F. and Asrari, A. R. (2017) 'Influencing factors on the green marketing of medicinal herbs: a case study of the Zahra Rosewater Company', *International Journal of Agricultural Resources, Governance and Ecology*, 13(4), p. 404.
16. С. Адекенов. Фармацевтика Казахстана: интеграция науки и производства [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: https://forbes.kz/process/science/farmatsevtika_kazahstana_integratsiya_nauki_i_proizvodstva/ (дата обращения: 1.11.2019)
17. Rana, J. and Paul, J. (2017) 'Consumer behavior and purchase intention for organic food: A review and research agenda', *Journal of Retailing and Consumer Services*. Elsevier Ltd, 38(May), pp. 157–165.
18. Massey, M., O'Cass, A. and Otahal, P. (2018) 'A meta-analytic study of the factors driving the purchase of organic food', *Appetite*. Elsevier Ltd, 125, pp. 418–427.
19. Ditlevsen, K., Sandoe, P. and Lassen, J. (2019) 'Healthy food is nutritious, but organic food is healthy because it is pure: The negotiation of healthy food choices by Danish consumers of organic food', *Food Quality and Preference*, 71, pp. 46–53.
20. Hsu, C. L., Chang, C. Y. and Yansritakul, C. (2017) 'Exploring purchase intention of green skincare products using the theory of planned behavior: Testing the moderating effects of country of origin and price sensitivity', *Journal of Retailing and Consumer Services*. Elsevier, 34(August 2016), pp. 145–152.
21. Liobikienė, G., Mandravickaitė, J., & Bernatoniene, J. 2016. Theory of planned behavior approach to understand the green purchasing behavior in the EU: A cross-cultural study. *Ecological Economics*, Volume 125, May 2016, Pages 38-46
22. Asif, M. et al. (2018) 'Determinant factors influencing organic food purchase intention and the moderating role of awareness: A comparative analysis', *Food Quality and Preference*. Elsevier Ltd, 63, pp. 144–150.
23. Apaolaza, V. et al. (2018) 'Eat organic – Feel good? The relationship between organic food consumption, health concern and subjective wellbeing', *Food Quality and Preference*. Elsevier, 63(August 2017), pp. 51–62.
24. Ghali-Zinoubi, Z. and Toukabri, M. (2019) 'The antecedents of the consumer purchase intention:

Sensitivity to price and involvement in organic product: Moderating role of product regional identity', *Trends in Food Science & Technology*. Elsevier Ltd.

25. Bruschi, V., Shershneva, K., Dolgoplova, I., Canavari, M., and Teuber, R. (2015). 'Consumer Perception of Organic Food in Emerging Markets: Evidence from Saint Petersburg, Russia'. *Agribusiness*, Wiley Periodicals, Inc, 31(3), 414–432.

26. Nuttavuthisit, K. and Thøgersen, J. (2017) 'The Importance of Consumer Trust for the Emergence of a Market for Green Products: The Case of Organic Food', *Journal of Business Ethics*. Springer Netherlands, 140(2), pp. 323–337.

27. Chekima, B. C. et al. (2016) 'Examining green consumerism motivational drivers: Does premium price and demographics matter to green purchasing?', *Journal of Cleaner Production*. Elsevier Ltd, 112, pp. 3436–3450.

28. Ryan, J. and Casidy, R. (2018) 'The role of brand reputation in organic food consumption: A behavioral reasoning perspective', *Journal of Retailing and Consumer Services*. Elsevier Ltd, 41(July 2017), pp. 239–247.

29. Перспективы использования целебных трав [Электрон. ресурс]. – 2014. – URL: <https://agroinfo.kz/perspektivy-ispolzovaniya-celebnykh-trav/> (дата обращения: 4.11.2019)

REFERENCES

1. Li, F. S. and Weng, J. K. (2017) 'Demystifying traditional herbal medicine with modern approaches', *Nature Plants*. Macmillan Publishers Limited, 3(July), pp. 1–7.

2. Boiko N.N., Bondarev A.V., Zhilyakova E.T., Pisarev D.I., Novikov O.O. Fitopreparaty, analiz farmatsevticheskogo rynku Rossiiskoi Federatsii // *Nauchnyi rezul'tat. Meditsina i farmatsiya*. – T.3, №4, 2017.

3. Tekhnologiya lekarstv promyshlennogo proizvodstva: uchebnik dlya stud.vyssh.ucheb.zaved.: perevod s ukr.: v 2 ch. Ch.1; perevod s ukr.yaz. V.I. Chueshov, E.V. Gladukh, I.V. Saiko i dr. Vinnitsa: Novaya Kniga, 2014, C. 525–526.

4. Knoess, W. and Wiesner, J. (2019) 'The Globalization of Traditional Medicines: Perspectives Related to the European Union Regulatory Environment', *Engineering*. THE AUTHORS, 5.

5. Irina Shirokova, Rynok fitopreparatov – tendentsii, problemy, prognozy. «Remedium». 2013. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rynok-fitopreparatov-tendentsii-problemy-prognozy/viewer> (Accessed November, 2, 2019).

6. Bogoyavlenskii AP, Alekseyuk PG, Tyrmagambetova AS, Berezin VEh. Aktual'nye problemy standartizatsii fitopreparatov i rastitel'nogo syr'ya dlya ikh proizvodstva. *Fundamental'nye issledovaniya*. 2013;(6–5):1184–7.

7. Ghazali, E. et al. (2017) 'Health and cosmetics: Investigating consumers' values for buying organic personal care products', *Journal of Retailing and Consumer Services*. Elsevier Ltd, 39(March), pp. 154–163.

8. The official website of The Nobel Prize. The Nobel Prize in Physiology or Medicine 2015 <https://www.nobelprize.org/prizes/medicine/2015/tu/biographical/> (Accessed November, 1, 2019).

9. Trampisch, H. J. et al. (2017) 'Herbal medicinal products – Evidence and tradition from a historical perspective', *Journal of Ethnopharmacology*. Elsevier Ireland Ltd, 207, pp. 220–225.

10. Shih, C. C. et al. (2017) 'The prevalence, characteristics, and factors associated with purchasing Chinese herbal medicine among adults in Taiwan', *BMC Complementary and Alternative Medicine*. BMC Complementary and Alternative Medicine, 17(1), pp. 1–7.

11. Hexa Research. Herbal medicine market size and forecast, by Product, by indication, and trend analysis, 2014–2024. 2017. URL: <https://www.hexaresearch.com/research-report/global-herbal-medicine-market> (Accessed November, 2, 2019)

12. Market research future. Herbal medicine market research report – Global forecast till 2023. 2019. URL: <https://www.marketresearchfuture.com/reports/herbal-medicine-market-3250> (Accessed November, 2, 2019)

13. Filippova I. Rynok rastitel'nykh sredstv: problemy, perspektivy, priority. «Remedium», 7–8 2016

14. Verheesen, M. (2016) Pflanzliche Arzneimittel in Deutschland aktuelle Marktzahlen. *Zeitschrift für Phytotherapie*. 37: pp. 16–18

15. Najafabadi, M. O., Lashgarara, F. and Asrari, A. R. (2017) 'Influencing factors on the green marketing

of medicinal herbs: a case study of the Zahra Rosewater Company', *International Journal of Agricultural Resources, Governance and Ecology*, 13(4), p. 404.

16. S. Adekenov. Farmatsevtika Kazakhstana: integratsiya nauki i proizvodstva. 2018. URL: https://forbes.kz/process/science/farmatsevtika_kazahstana_integratsiya_nauki_i_proizvodstva (Accessed November, 1, 2019)

17. Rana, J. and Paul, J. (2017) 'Consumer behavior and purchase intention for organic food: A review and research agenda', *Journal of Retailing and Consumer Services*. Elsevier Ltd, 38(May), pp. 157–165.

18. Massey, M., O'Cass, A. and Otahal, P. (2018) 'A meta-analytic study of the factors driving the purchase of organic food', *Appetite*. Elsevier Ltd, 125, pp. 418–427.

19. Ditlevsen, K., Sandøe, P. and Lassen, J. (2019) 'Healthy food is nutritious, but organic food is healthy because it is pure: The negotiation of healthy food choices by Danish consumers of organic food', *Food Quality and Preference*, 71, pp. 46–53.

20. Hsu, C. L., Chang, C. Y. and Yansritakul, C. (2017) 'Exploring purchase intention of green skincare products using the theory of planned behavior: Testing the moderating effects of country of origin and price sensitivity', *Journal of Retailing and Consumer Services*. Elsevier, 34(August 2016), pp. 145–152.

21. Liobikienė, G., Mandravickaitė, J., & Bernatoniene, J. 2016. Theory of planned behavior approach to understand the green purchasing behavior in the EU: A cross-cultural study. *Ecological Economics*, Volume 125, May 2016, Pages 38-46.

22. Asif, M. et al. (2018) 'Determinant factors influencing organic food purchase intention and the moderating role of awareness: A comparative analysis', *Food Quality and Preference*. Elsevier Ltd, 63, pp. 144–150.

23. Apaolaza, V. et al. (2018) 'Eat organic – Feel good? The relationship between organic food consumption, health concern and subjective wellbeing', *Food Quality and Preference*. Elsevier, 63(August 2017), pp. 51–62.

24. Ghali-Zinoubi, Z. and Toukabri, M. (2019) 'The antecedents of the consumer purchase intention: Sensitivity to price and involvement in organic product: Moderating role of product regional identity', *Trends in Food Science & Technology*. Elsevier Ltd.

25. Bruschi, V., Shershneva, K., Dolgoplova, I., Canavari, M., and Teuber, R. (2015). 'Consumer Perception of Organic Food in Emerging Markets: Evidence from Saint Petersburg, Russia'. *Agribusiness*, Wiley Periodicals, Inc, 31(3), 414–432.

26. Nuttavuthisit, K. and Thøgersen, J. (2017) 'The Importance of Consumer Trust for the Emergence of a Market for Green Products: The Case of Organic Food', *Journal of Business Ethics*. Springer Netherlands, 140(2), pp. 323–337.

27. Chekima, B. C. et al. (2016) 'Examining green consumerism motivational drivers: Does premium price and demographics matter to green purchasing?', *Journal of Cleaner Production*. Elsevier Ltd, 112, pp. 3436–3450.

28. Ryan, J. and Casidy, R. (2018) 'The role of brand reputation in organic food consumption: A behavioral reasoning perspective', *Journal of Retailing and Consumer Services*. Elsevier Ltd, 41(July 2017), pp. 239–247.

29. Perspektivy ispol'zovaniya tselebnykh trav. 2014. URL: <https://agroinfo.kz/perspektivy-ispolzovaniya-celebnyx-trav/> ((Accessed November, 4, 2019).

SUMMARY

At the present stage of human development, more and more consumers are becoming aware of the choice of environmentally friendly products. This is due to increased consumer awareness of the benefits of green goods. The main purpose of this study is to determine the factors that influence consumers' choice of organic medicines, according to doctors.

The methodological basis was the studies of the influence of various factors on the intention of consumers to purchase organic products, such as food and personal care products. A distinctive feature of this study is the uses of qualitative research design, in particular, series of semi-structured interviews with doctors. The study identified the factors that have the greatest impact on consumers.

ТҮЙІНДЕМЕ

Адамзат дамуының қазіргі кезеңінде тұтынушылар «жасыл» тауарлардың артықшылығы туралы хабардар болуына байланысты саналы түрде экологиялық таза өнімді таңдай бастады. Бұл зерттеудің негізгі мақсаты дәрігерлердің пікірі бойынша тұтынушылардың органикалық дәрі-дәрмектерді таңдауына әсер ететін факторларды анықтау болып табылады.

Мақаланың әдістемелік негізін тұтынушылардың тамақ өнімдері мен жеке гигиена құралдары сияқты органикалық өнімдерді сатып алу ниетіне әртүрлі факторлардың әсерін зерттеу құрайды. Бұл зерттеудің ерекшелігі – зерттеудің сапалы дизайнын қолдану, атап айтқанда дәрігерлермен жартылай құрылымдалған сұхбаттар сериясын жүргізу. Зерттеу нәтижесінде тұтынушыларға ең көп әсер ететін факторлар анықталды.

РЕЗЮМЕ

На современном этапе развития человечества все больше потребителей становятся более осознанными в выборе экологически чистых товаров. Это связано с возросшей информированностью потребителей о преимуществах «зеленых» товаров. Основной целью данного исследования является определение факторов влияющих на выбор потребителями органических лекарственных средств, по мнению врачей.

Методологической основой послужили исследования влияния различных факторов на намерение потребителей приобретать органические товары, такие как продукты питания и средства личной гигиены. Отличительной особенностью данного исследования является применение качественного дизайна исследования, в частности проведении серии полуструктурированных интервью с докторами. В результате исследования выявлены факторы, которые оказывают наибольшее влияние на потребителей.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

Алиева Наргиза Алишеровна – докторант PhD, Университет Нархоз, Алматы, Республика Казахстан, e-mail: nargiza.aliyeva@narhoz.kz

Central Asian Economic Review №6 (129) 2019

Жазылатын индекс / – 74002

Редакторлары / Редакторы – **А.Ж. Сарсембаева**
Компьютерде беттеген / Компьютерная верстка – **А.Т. Акылова**

Басуға / Подписано к печати 26.12.2019.

Пішімі / Формат 70×100¹/₈.

Көлемі б.т./ Объем 23,1 п.л. / Есептік б.т. / Уч-изд. 21,5 п.л. / Шартты б.т./ Усл. 17,4 п.л.

Таралымы / Тираж 300 дана /экз.

«Фортуна полиграф» баспасы»ЖШС / ТОО «Издательство «Фортуна полиграф»
050063, Алматы қаласы, 1-ықшам ауданы, 81-үй / 050063, г. Алматы, 1-микрорайон, д. 81.

Fpolygraf@bk.ru

Тел: +7 701 787 32 92, +7 771 574 57 05,
+7 701 940 76 86